

BÜKYNÉ HORVÁTH MÁRIA

**A PERIODIKUMOK
HASZNÁLATÁNAK
ÁTALAKULÁSA
AZ AKADÉMIAI
KÖNYVTÁRBAN**

(1966, 1973, 1980)

BUDAPEST · 1983

**A PERIODIKUMOK
HASZNÁLATÁNAK
ÁTALAKULÁSA
AZ AKADEMIAI
KÖNYVTÁRBAN**

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI**

**PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE
ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE**

13(88)

ÚJ SOROZAT

**SOROZATSZERKESZTŐ:
REJTŐ ISTVÁN**

BÜKYNÉ HORVÁTH MÁRIA

**A PERIODIKUMOK
HASZNÁLATÁNAK
ÁTALAKULÁSA
AZ AKADÉMIAI
KÖNYVTÁRBAN**

(1966, 1973, 1980)

BUDAPEST · 1983

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Lektorok: dr. Dörnyei Sándor
dr. Domsa Károlyné

ISSN 0133 — 8862

ISBN 963 7301 52 6

BEVEZETÉS

Az 1826-ban alapított Akadémiai Könyvtár történetének nevezetes eseményei több alkalommal a folyóiratállománnyal kapcsolatosak. A könyvtár legkorábbi törekvései közé tartozott a szükséges folyóiratok előfizetése. "Kezdetől fogva gondot fordított a Társaság a legfontosabb tudományos folyóiratok beszerzésére... 1841-ben... már 17 külföldi és 8 belföldi folyóiratra fizetett elő" — olvassuk a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (1976) c. tájékoztatóban (8.p.). A nemzetközi cserekapcsolatok fejlesztése is mindenkor elsősorban a folyóiratállomány gyarapításával állt kapcsolatban. Mivel azonban nem volt külön kezelt folyóiratgyűjtemény, bármennyire is fontosnak tekintették a folyóiratok gyűjtését, az 1865-ben Hunfalvy Pál, Budenz József és Rómer Flóris által összeállított akadémiai könyvtári katalógus rendszer sajátosságai a folyóiratok jobb megismerését, kezelését, feltárását akadályozták. Az ekkor elkészült egyedi szakkatalógus rendszerben voltak ugyan olyan szakok, amelyek kizárólag folyóiratokat tartalmaztak, de számos folyóiratjellegű kiadvány, továbbá évkönyv, almanach, sorozat, különféle szakokba hullott szét. A felszabadulás után a folyóiratgyűjtemény további alakulása szempontjából jelentősnek mondható az 1947-1949 közé eső időszak, amikor a háború által szétzilált cserekapcsolatok újrafelvétele megtörtént. Az 1950-es évek során az egységes folyóiratgyűjtemény felállítása is megvalósult fokozatosan, mikoris a könyvtár szakemberei vezetésével az összes régi szakból tervszerűen kiemelték a periodikumokat (folyóiratokat és egyéb időszaki kiadványokat). 1954-ben önállósult a folyóirattár, 1958 októberében pedig megnyitották a folyóirat-olvasótermet. Ezek voltak az Akadémiai Könyvtár folyóirat-, ill. pontosabban periodikum-gyűjteményének legfontosabb történeti eseményei.

Az 1966. évre vonatkozó állományfelmérésem (Bükyné 1968) már az így egyúttálló, elkülönített periodikum-gyűjteményről ad átnézeti képet. Erre az állományra, ennek használatára építettem következő tanulmányomat (Bükyné 1971), ami jelenlegi dolgozatomhoz is összehasonlítási alapul szolgál. Időközben az ún. cserevizíció (1968-1969) lényegesen megváltoztatta a könyvtár periodikum-állományának számát, összetételét, így — de egyéb okokból is — az állomány struktúrájának újrafelmérése vált szükségessé. Ezt valósította meg a periodikum-gyűjteményre vonatkozó harmadik kötetem (Bükyné 1977). Az állomány összetételének megváltozásával a használat is némileg módosult; ezt a változást kívánja bemutatni jelen kötetünk. Ez a módosulás azonban feltehetően nem lenne különösebben jelentős, a használat megváltozását azonban nagy mértékben előidézte a xerox-szolgálat bevezetése is, ami, más könyvtárak hasonló szolgálatához viszonyítva, volumenében

rendkívül jelentős. Minthogy periodikumokat csak igen korlátozott mértékben kölcsönöz az Akadémiai Könyvtár, kézenfekvő, hogy a xerox-készítés elég nagy százalékban periodikum-anyagra vonatkozik. Ez a körülmény különösen indokolttá teszi a használat és az olvasási szokások újbóli felmérését.

A fentiek — úgy gondolom — elégségesen bizonyítják azt, hogy állományfelmérő és használatelemző dolgozataimat igyekeztem mindenkor a periodikum-állomány fejlődésének, átalakulásának egy-egy jelentősebb állomásához kapcsolni, s ezáltal lehetőségem nyílt arra, hogy a pusztá tapasztalatnál vagy szubjektív megérzésnél plasztikusabb (statisztikai és információigény-felmérő) módszerekkel vizsgáltsam meg az állomány és a használat változásának sodrában előálló új és új helyzeteket.

A kép azonban sohasem lehet lezárt. A dinamikus változás újabb fordulat lehetőségét vetíti elénk, ezt feltehetően az 1980-ban bevezetésre került számítógépes információs rendszer fogja magával hozni. Egy azonban bizonyos, hogy a lehetőségek szerint statisztikailag hiteles, vagy legalábbis megközelítőleg hiteles felmérések nélkül a folyóiratgyűjteményi munka csak sötétben való tapogatódzás lenne.

1 Szakirodalmi áttekintés

1971-ben megjelent "Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában" c. kötetem, melyben igyekeztem áttekintést adni a témámat illető hazai szakirodalomról (5-18. p.); ugyanitt néhány külföldi szakirodalmi munkát is bemutatam (18-21. p.). Ez alkalommal folytatom a témát érintő újabb szakirodalom bemutatását, annál is inkább, mivel ez a téma — ti. az olvasásvizsgálat és könyvtárhasználat — az elmúlt 10 év során külföldön fokozott mértékben és gyakorisággal fordult elő a nemzetközi könyvtárelméleti és informatikai szakirodalomban. 1971-ben a kutatási céllal történő olvasás szakirodalmán túlmenően feltártam a nem ilyen céllal történő olvasást elemző feldolgozásokat is (pl. D. Jámbor Mária — Marót Miklós, Kamarás István — Polonyi Péter, H. Sas Judit stb. szerzők idézett munkáit), ezúttal azonban figyelmemet — a rendelkezésre álló anyag bősége miatt — fokozottan koncentrálni kívánom a kutatási céllal való olvasás jelenségeire. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem veszek át módszertani vonatkozásokat ezúttal is a nem kutatói olvasásra vonatkozó szakirodalomból, amennyiben ezt témám szempontjából hasznosnak találok. A szakirodalom áttekintését jelen alkalommal témakörök szerint kívánom megvalósítani.

1.1 Kezdjük az általános elvi kérdésekkel!

Fontos kérdés, amely sok vitára is alkalmat ad, az hogy a használatelemzést, úgy is mint információigény-felmérést,¹ lehet-e egyetlen információforrásra — jelen esetben a periodikumokra — leszűkítetten végezni. Sövényházy Csilla (1973) arra mutat rá — egy washingtoni 1958-i tudományos tájékoztatási konferencia tanulságait is felhasználva —, hogy "a szakirodalmi igények" ... "csak a társadalmi információs folyamat egészébe illesztve, valamint az információs igény egyéb eszközeivel (pl. audiovizuális ismerethordozók) összefüggésben vizsgálhatók eredményesen." (Sövényházy 1973, 502. p.) A cikkből kiderül, hogy a fenti cél érdekében az ún. formális tájékoztatási módok mellett (írott dokumentumok, audiovizuális ismerethordozók, a dokumentáció és a könyvtári feltárás eszközei stb.), még az informális tájékoztatási módokat és szokásokat (szóbeli közlések, ötletmegvitatások stb.) is tekintetbe kell venni a teljes képhez, ill. ennek elnyeréséhez.

Jelen dolgozatomban nem kívánok túllépni a periodikum-használat és a periodikumok iránti szakirodalmi igény akadémiai könyvtári helyzetének bemutatásán.

Leszűkített nézőpontom védelmében felemlítem egyrészt a periodikumoknak a szakirodalmi tájékozódásban, ill. általában a tudományos tájékozódásban betöltött elsődleges szerepét, másrészt azt, hogy a tudományos tájékozódással is — nézetem szerint — úgy van az ember, mint a mindennapi életéhez szükséges információkkal. A tudományos tájékozódás, csakúgy mint a biológiai információk rendszere, többszörösen biztosított: ugyanazokról a tényekről többféle csatornán keresztül is megbizonyosodunk. A periodikumok iránti igény a kutatói tájékozódásban csak egyetlen csatorna ugyan, de mint mikrokozmosz, részben tükrözi a kutatói tájékozódás súlypontjait, ezek jellegét, az információk igények szakmegosztási, nyelvi stb. jellemzőit.

A könyvtári szakirodalom-használatot, s így a periodikum-használatot is háromféle módszerrel tárhatjuk fel. Az egyik a kérdőíves módszer, egy további a használat folyamán keletkezett bizonylatok (kérőcédula, xerox-megrendelőlap, kölcsönzési térítvény stb.) adatainak számbavételén és elemzésén alapul, a harmadik módszer tulajdonképpen nem egyetlen könyvtár használatát vizsgálja, hanem egyáltalán a tudományos információ-felhasználást. Ez utóbbi a közleményekben található hivatkozások számbavételén és elemzésének útján valósul meg. De ezt a módszert közelíthetjük a közvetlen könyvtárhasználati elemzésekhez is úgy, hogy nem egy adott szakma kutatóinak hivatkozásaival kezdünk el statisztikai-matematikai méréseket, hanem egy adott könyvtár használóinak, olvasóinak közleményeiben jelentkező hivatkozásokkal. Alábbi szakirodalmi áttekintésünkben nem különítjük el a módszereket egymástól, hiszen nem önmagában a módszer a lényeges, hanem a segítségével elért eredmény. Annál kevésbé lehet elkülöníteni — a szakirodalom ismertetésében — az egyes módszereket, mivel elég gyakran tapasztaljuk azt, hogy egyes szerzők párhuzamosan két módszert is használnak s az egyikkel elért eredményeiket a másik módszerrel elérttel ellenőrzik. Általában a bizonylatok statisztikai számbavételének és a kérdőíves módszernek párhuzamos alkalmazására van példa, de a többi variáció is előfordul; (én — a magam részéről — 1971-ben a hivatkozás-elemzést és a bizonylatok statisztikai számbavételét párosítottam).

1.2 Azonos periodikum-gyűjtemény különböző időpontban

A kutatói periodikum-használat vonatkozásában azok a vizsgálatok számunkra a legértékesebbek, amelyek a használatot legalább két (esetleg több) időpontra vonatkozóan tárják elénk. Sajnos a periodikum-használat ismételt felmérésének példái elég ritkák a szakirodalomban.

A különböző időpontokban tapasztalt periodikum-használat összehasonlító bemutatása leggyakrabban M. B. Line (1970, 1974, Line — Carter 1974) tanulmányai-ban tükröződik. Ő, mint a National Lending Library (az intézmény neve 1973-tól: British Library Lending Division, BLLD) igazgatója a hivatkozások megosztásának időbeli változásait bizonyos szakterületekre (fizika, szociológia stb.) leszűkítetten és általánosságban is vizsgálta. A Sandisonnal közösen írott munkájában (Line — Sandison 1974) kétségbe vonta azt a korábbi feltevést, hogy egy adott anyagra való hivatkozások számbeli csökkenése egyúttal ezen anyag tudományos elavulásának biztos mutatója. M. B. A. Campbell (1974) a Wolverhamptoni Műszaki Főiskola

Könyvtárában (Wolverhampton Polytechnic Library) végzett a periodikum-használattal kapcsolatos — számunkra több tekintetben is jelentős — kutatást. Felmérésének jelentősége egyrészt abban rejlik, hogy vizsgálataiban a periodikum-használat olvasótermi bizonylatai, az olvasók által publikált művek hivatkozásainak elemzése, valamint a kölcsönzési adatok elemzése — kontrolláló céllal — párhuzamosan szerepeltek. Az amerikai (USA) műszaki főiskolák könyvtáraiban ugyanis az olvasás csak kis mértékben pedagógiai jellegű. Így a nevezett könyvtárban tapasztalható használatot eléggé jelentős mértékben kutatói olvasásnak tekinthetjük, s elemzését saját témánkkal rokon feldolgozásnak tarthatjuk. A több időpontra vonatkozóan készült — és a leggyakrabban használt folyóiratokra kiterjedő — periodikum-rangsorok a vizsgálat szerint nem állandóak. Úgy látszik a kutatói érdeklődés dinamikusa gyors átrendeződéseket eredményez. A szerző szerint 2-3 évenként (mi most 7-éves időközben mérjük fel) fel kell mérni a periodikumok iránti érdeklődés alakulását. Az M.B.A. Campbell által végzett vizsgálat az Akadémiai Könyvtárétól merőben eltérő szakmegoszlású anyagról ad változás-képet.

Van arra is példa a szakirodalomban, amikor egy kutató vagy kutatók adott évhez köthető korábban elért eredményeit más szerzők más évjáratból nyert hasonló irányú adataikkal ellenőrzik. J.S. Ghosh (1975) például két kérdés tekintetében szembesíti a Nature-ben megjelent és általa megvizsgált cikkek idézettségét (327 cikk esetében) más szerzők hasonló eredményeivel: 1. A cikkek hány %-ára nem hivatkoznak éves átlagban? J.S. Ghoshnál a Nature viszonylatában ez az érték 46,5 % , ugyanez D.J.Price-nál 35 % , A.E.Cawkellnél 64 % és egy a "Journal of the American Chemical Society"-re vonatkozó vizsgálatnál csak 14,7 % ; (vö. Price 1965, Cawkell 1968, Ghosh — Neufeld 1974). Mint látható, rendkívül eltérő szélső értékeket tapasztalunk itt évenként a nem idézett cikkek átlag %-ára nézve. 2. A másik kérdése az, hogy egy adott, mintavétellel leszűkített, s így körülhatárolt folyóiratcsoport közleményeinek hány %-ára nem hivatkoztak egyáltalán. Itt D.J.Price és J.S.Ghosh adatai már eléggé egyezők: az egyszer sem idézett közlemények az összes vizsgált közlemény számának mintegy 10 %-át tették ki (vagy valamivel kevesebb %-át) mindkét szerzőnél.

B.J.H. Styvendaele (1977) dolgozatának 4. táblázatában 1963-1976 közötti időszakra vonatkozóan vizsgálja a National Lending Library, (1963, 1967, 1968, 1971) a Karolinska Institutes Bibliotek (1973) és a Rijksuniversitair Centrum Antwerpen (1975-1976) használati adatait abból a szempontból, hogy milyen forrásból nyújtottak és milyen %-ban információs szolgáltatást. Arra az eredményre jutott, hogy a primér folyóiratok igénybevételéhez viszonyítottan egyre csökken a szekundér folyóiratok (a kivonatoló és indexelő folyóiratok) használatása. A Bradford-féle szóródási törvény látens érvényesülését a tudósok érzékelik, csak szakterületük legfontosabb folyóiratait olvassák s az egyre nagyobb adathalmazsal, egyre bonyolultabb index-rendszerrel dolgozó szekundér folyóiratokat egyre csökkenő mértékben konzultálják. A számítógépes információs rendszerek használata viszont nő.

Nos, az évjáratonkénti összehasonlítás — mint látható — messzemutató, a fejlődési tendenciákra rávilágító információkkal gazdagíthat bennünket, ezért volt fontos számunkra — hiszen mi jelen dolgozatunkban a hét évvel ezelőtt nyert adatainkhoz viszonyítottunk — az összehasonlítás metodika megkülönböztetett tárgyalása szakirodalmi áttekintésünkben.

1.3 A használt periodikum-anyag szakmegoszlása

E kérdéssel kapcsolatban ismét a National Lending Libraryben végeztek felméréseket (Wood-Bower 1959a). A könyvtárhoz beérkezett társadalomtudományi vonatkozású kölcsönzési kérések szakmegoszlási adatait már előző dolgozatomban felhasználtam. (Bükyné 1971, 110.p.) A National Lending Libraryből kölcsönvett orvosi (Wood-Bower 1969a) és élettudományi (Wood - Bower 1970) folyóiratok hasonló elemzéseit is megtaláljuk a szakirodalomban.

Az orvostudományok vonatkozásában Magyarországon Borsy Márta (1979) elemezte a Pécsi Orvostudományi Egyetem könyvtárából kölcsönzött folyóiratok szakmegoszlását. Felmérése csak a kurrens külföldi anyagra terjed ki, s így az olvasók szakcsoportonkénti érdeklődéséről nem ad teljes képet. A kép azonban szakmegoszlásilag igen részletes.

Saját vizsgálatom céljával erősen megegyező irányú felmérést végzett B. J. H. Styvendaele egy másik tanulmányában (Styvendaele 1974). Kérdőíves eljárás és a tanszéki kutatók által xerox-másolat formájában igényelt folyóiratok megoszlása alapján a szerző az egyes szakokra (matematika, fizika, kémia, geológia, biológia, biokémia-biofizika-fiziológia) vonatkozóan meg tudta állapítani, hogy a szakon belül milyen megoszlásban keresik a kutatók a periodikum-anyagot. A Rijksuniversitair Centrum Antwerpen könyvtárában éppen az egyes tanszékek periodikum-igényeinek megoszlási képe volt különösen érdekes (nem sokat mond ugyanis egy olyan általános kép, hogy a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában 1955-1970 között a kérések 86,2 % -a műszaki anyagra irányult – vö. Rohla 1971, 191.p.). A szakokra lebontott érdeklődés-felmérés azért helyes eljárás, mert ha az érdeklődést összességében vizsgáljuk az egyetem minden kutatójánál, akkor a kisebb szakok a maguk csekélyszámú kutatójával alig befolyásolják az összképet, márpedig egy-egy ilyen kisebb szaknak, mint kutatói együttesnek egészen sajátos igényei, periodikum-használati formái lehetnek. B. J. H. Styvendaele arra az eredményre jutott, hogy a matematikusok a többi szaktól szinte teljes elszigeteltségben élnek, alig használnak mást, mint matematikai folyóiratot. A fizikusok a lehetséges 55 fizikai folyóirathoz mindössze 16 xerox-másolására tartottak igényt, egyébként 75 % -ban nem fizikai, hanem általános természettudományi folyóiratot igényeltek; a kémikusok olvasása a fizikusokéhoz eléggé hasonló képet mutatott, náluk azonban, mint kiegészítő, határterületi tudomány iránti érdeklődés, pontosan kirajzolódott a biokémia iránti fokozott igény. A geológusok 23 alapvető geológiai folyóirathoz csak 13-at igényeltek. E 13 között is csak egy volt olyan folyóirat, melyet nemzetközileg is sokan idéztek. — Mindez mutatja a geológiai kutatás fokozott hazai körülményekre való specializálódását. A biológia tanszék folyóiratigénylése mozgott a legszélesebb szakskálán. A már eleve igen tágan értelmezett biológiai folyóiratokon túlmenően igényeltek növénytan, genetikai, bakteriológiai, parazitológiai stb. folyóiratokat is. A könyvtárba járó 103 idevágó folyóirathoz 74 xerox-másoltatását igényelték. Ez a mennyiség kétharmadrészben kielégítette igényeiket s más könyvtárakhoz csak egyharmad részben kellett fordulniok. A bio-kémikusok-biofizikusok-fiziológusok olvasása is igen szétterjedt, márcsak a szak interdiszciplináris volta miatt is. A központi könyvtár 58 folyóirathoz 44 másoltatását igényelték, de ez is csak 50 % -ban elégítette ki igényeiket.

1.3.1 Hivatkozéselemzések

Az ISI számítógépes adatbázisainak, a Science Citation Indexnek, valamint a Social Sciences Citation Indexnek megindulása óta, de már ezt valamivel megelőzően is egyre inkább elszaporodtak azok a kutatások, amelyek a szakirodalom használatát hivatkozásokon mérték.

1.3.1.1 Újabbban egy-egy könyvtár használatának felméréséhez, módszerként a hivatkozásvizsgálatot is igénybe veszik, amikor egyes szerzők nem egy adott szakág periodikum-közleményeinek hivatkozásait tárják fel, hanem egy adott szakkönyvtár olvasói által publikált közlemények hivatkozásait. M.B.A. Campbell (1974) például a már említett Wolverhampton Polytechnic Library publikáló olvasóinak 1968-1972 között megjelent cikkei, disszertációit, tervtanulmányait vizsgálta – többek között – a hivatkozások tárgykörök szerinti megoszlása alapján.

1.3.1.2 Az imént említett könyvtárcentrikus hivatkozéselemzés mindamellet másodlagos a szakirodalomban. Elsődlegesen egy-egy tudományszak periodikumainak hivatkozásait szokták vizsgálni. Minthogy azonban adott szakterületről van szó, felmerülhet a könyvtárosban az a gondolat, hogy egy adott tudományszak képviselői a könyvtárban valamelyest ugyanazt az anyagot olvassák-e, amire közleményeikben hivatkoznak, s ugyanolyan megoszlásban-e, mint amilyen megoszlásban hivatkozásaikat közlik? Mint majd látni fogjuk sokan kétségbe vonják ezt az összefüggést. Mindenekelőtt nézzünk meg néhány elemzést! Ezek között is kezdjük a társadalomtudománnyal!

Károlyi Ágnes (1978) három magyar pedagógiai folyóirat (Magyar Pedagógia, Felsőoktatási Szemle, Pedagógiai Szemle) hivatkozéselemzését végezte el az 1975-1976. évekre. Dolgozatában ugyan kevés a szakmegoszlási vonatkozás, de ami csekély van, az is érdekes. Megállapítja például, hogy a 216 külföldi folyóiratcikkre való hivatkozás 126 folyóiraatra utal. "Ebből pedagógiai jellegű 67, 15 a szélesesen értelmezett pszichológia köréből való, 8 egészségügyi, 5 általános tudományos, 3 szociológiai, 3 könyvtártudományi, 3 irodalmi, a többi politikai, közgazdasági, filozófiai és néprajzi jellegű (profilú) folyóirat, 5 napilap." (Károlyi 1978, 697.p.) – A magyar periodikumokra való hivatkozások száma 570, ami 67 magyar periodikum között oszlik meg. Ebből 27 a pedagógiai jellegű periodikum. "Az egyéb hivatkozott magyar folyóiratot tekintve (40 féleség) a szociológiai jellegűek megelőzik a pszichológiai jellegűeket" – állapítja meg Károlyi Ágnes (1978, 698.p.). Kiegészítésként – a fenti szakmegoszláshoz – megadja azt is, hogy a hivatkozott periodikumok hány százaléka van meg az OPKM-ben. Megállapítja, hogy a 126 hivatkozott külföldi folyóirat közül 57 található meg itt, ebből 48 pedagógiai, 4 pszichológiai, 5 napilap.

Őszintén kimondja a nem teljesen hízelgő adatot, hogy az OPKM 387 külföldi kurrens folyóiratára csak 15 % -ban hivatkoztak.

A szociológia vonatkozásában figyelemre méltó Faragó Lászlóné felmérése (1978), aki két magyar társadalomtudományi folyóirat (Szociológia, Valóság) hivatkozásait vette szemügyre elemző céllal. Faragó Lászlóné elemzése igen sok-

rétű, kiterjed az idézések évjáratok szerinti eloszlására, nyelvi megoszlására, valamint a hivatkozott folyóiratok eredet szerinti megoszlására is. Jelenleg a szakmegoszlás érdekelne bennünket, erről összefoglalóan ugyan keveset mond, de reprezentatív jegyzéket állít fel a nemzetközi szociológiai folyóiratokból (A "Külföldi kurrens szociológiai folyóiratok Magyarországon 1972-1973" c. lelőhelyjegyzék, valamint az OSZK országos lelőhelyjegyzéke alapján) és megnézi, hogy ezekre a folyóiratokra milyen mértékben, számban történik hivatkozás. Mint a jegyzékből látjuk, igen sok jelentős folyóirat említetlenül marad. Idevágó megállapítása a következő: "Ha a kapott adatainkat összevetjük Sz. Nagy Lajos (1976) a néprajzkutatás terén végzett vizsgálatainak eredményével, meg kell állapítanunk, hogy ott a hivatkozásbázis lényegesen koncentráltabb és sokkal inkább a szűkebb szakterület folyóirataira hagyatkozik. Ha a fent közölt összevetésünket a hazai folyóiratbázissal vizsgáljuk, [érthetőbben: Ha a fenti összevetésünkből következtetést akarunk levonni — az átfogalmazás tőlem: B.H.M.] sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a felhasznált [külföldi] irodalom majdnem véletlenszerű. ... a nagy példányszámban meglevő folyóiratok kihasználtsága [ti. kihasználatlansága], a hivatkozott folyóiratok teljes szórtsága... arra mutat, hogy információbázisunk nem kellően feltárt, propagált, szervezett." (Farágó 1978, 690.p.)

Ecsedy Judit (1973) az 1960-1964 közötti 5 évben megjelent hazai nyelvtudományi és irodalomtudományi folyóiratok (valamint évkönyvek) külföldi folyóiratközleményekre utaló hivatkozásait elemezte. Gondosan feltárta a hivatkozott közlemények időbeli szóródását. Bemutatta az idézett folyóiratok közreadási hely (ti. ország) szerinti, valamint nyelvek szerinti megoszlását. Cím szerint (és időszavokra bontva) bemutatta a legtöbbet hivatkozott külföldi folyóiratok rangsorának változását (10 - 10 - 10 folyóiraatra vonatkozóan). Egyet azonban nem tett meg: nem világította meg azt, hogy a hivatkozások anyaga a nyelvtudományon, ill. az irodalomtudományon belül milyen részterületek között szóródik szét. Sőt még a nyelvtudományt sem választotta el az irodalomtudománytól. Mindehhez természetesen a hivatkozásokat szakozni kellett volna, s nem csak azt vizsgálni, hogy milyen folyóiratban jelentkeznek ezek. Szakember megkérdezésével viszonylag nagyobb hibaszázalék nélkül elvégezhető lett volna ez a szakozás, s így feltárult volna előtünk az 1960-1964 között hazánkban tevékenykedő nyelv- és irodalomtudósok érdeklődésének részletesebb szakmai-tematikus "színpépe". — De nézzünk példát természetudományi elemzésre is!

A.W. Hafner (1976) a fiziológiai szakirodalom hivatkozásait elemezte, 8 fiziológiai folyóiratnak 1970-1972 közötti évfolyamait tanulmányozta s ezeken belül 31669 hivatkozást. E nagyszámú hivatkozás 909 különféle folyóiratban jelentkezik. Megállapítja, hogy ennél a 909 folyóiratnál igen nagy a szóródás a különféle tárgykörök között. A szoros értelemben vett fiziológiai folyóirat (az Ulrich's International Periodicals Directory fiziológiai szakjának anyaga alapján) pusztán 40, a 909-nek mindössze 4,4 % -a, a többi hivatkozott folyóirat a rokon- és a határtudományi területek folyóirata. A hivatkozások mennyiségénél már kedvezőbb a szakág érintettsége: ezek 39 % -a esik a 4,4 % -nyi — szoros értelemben vett — fiziológiai folyóiratra.

De ne folytassuk a sort! Valójában még tömegesen említhetnénk hivatkozás-elemzéseket, melyeknél az elemzés szakcsoportonként valósul meg. Vannak olyan felmérések is, amelyek nem egy-egy szakterület (vagy egyszerre több szakterület) folyóirataiból kiindulva ezek hivatkozásainak szóródását vizsgálják, hanem — mintegy fordított műveletként — az összes hivatkozást (az ISI adatbázisai ezen alapulnak) nézik és azt vizsgálják, hogy adott folyóiratok milyen rangsorral szerepelnek a viszonylag teljes hivatkozáshalmazban. Ezzel a módszerrel meg lehet állapítani, hogy tudományáganként mely folyóiratok a legidézettebbek.

1.3.1.3 Hogy milyen problémákat és lehetőségeket rejt magában a hivatkozás-elemzésnek mint módszernek könyvtárhasználati vizsgálatként történő felhasználása, erre is találunk példát a nemzetközi könyvtártudományi szakirodalomban. Vajon, ha könyvtári használatfelmérési módszerekkel kiderítjük egy szak folyóiratainak olvasottsági, keresettség sorrendjét, lesz-e ennek a rangsornak pozitív korrelációja a szak területén hivatkozáselemzési módszerrel megállapított nemzetközi, (vagy országos) idézettségi rangsorral? Ilyenféle kérdéseket vetett fel P.Scales (1976). Kimutatta, hogy a Journal Citation Reports által évenként kiadott és a Science Citation Index (ISI) adatain nyugvó idézettségi sorrenden alapuló folyóiratlista, valamint az egyes folyóiratok idézettségi mutatója alig mutat egyezést a National Lending Library használati statisztikájából összeállított keresettség folyóiratsorrenddel. A Journal Citation Reports szerint legidézettebb ötven folyóirat között csak 16 volt olyan, ami a NLL-ben is a legkeresettebb 50 folyóirat közé tartozott.

A könyvtári használatelemzésekről tehát a jövőben sem mondhatunk le, és semmiképpen sem engedhetjük át a terepet a könyvtári használat közvetlen gyakorlatát maguk előtt nem látó idézetszámlálóknak. Hiszen — mint P.Scales kifejti — az idézetvizsgálatok bármennyire is egzaktak, másirányú információt nyújtanak mint a könyvtári használatvizsgálatok; az idézetvizsgálatoktól — a könyvtári munka megkönnyítése vonatkozásában — sajnos "még azt sem lehet várni, hogy megfelelő biztonsággal meghatározzák az egy-egy szakkönyvtár, ill. akadémiai könyvtár számára legfontosabb folyóiratok címanyagát" (Scales 1976, 22.p.) P.Scales nézeteit magáévá teszi R.Goehlt (1978) is, jóllehet P.Scales természettudományi, R.Goehlt társadalomtudományi témát vizsgált.

P.Scales megállapításai komoly vitát váltottak ki, érvek és ellenérvek kaptak helyet a Journal of Documentation hasábjain. — Véleményem szerint mind a hivatkozáselemzéseken alapuló igényvizsgálatokra, mind a konkrét könyvtári használatelemzésekre szükség van, és éppen a két módszerrel nyert eredményeknek, tendenciáknak a különbségeiből, eltéréseiből tudunk valóban hasznos — mégpedig adott könyvtár vonatkozásában hasznos — következtetésekre jutni. A két módszer eredményeit egybevető diszkrepancia-vizsgálatnak azonban mérlegelőnek, alaposnak, sokrétűnek kell lennie.

Hasonló álláspont jut érvényre J.Martynnál: "Kétségtelen — írja —, hogy a könyvtári állomány katalógusainak vizsgálata a hivatkozások elemzéséhez hasonló értékes információkkal szolgálhat és ha a könyvtárak nyilvántartják az olvasók által kikért, kölcsönzött vagy elolvasott dokumentumokat és ezeket a nyilvántartá-

sokat olyan mértékben dolgozzák fel, hogy teljes és hiteles jegyzékét adják a ki- kölcsönzött, ill. elolvasott műveknek, akkor az eredményként kapott adatok elem- zés céljára éppen úgy alkalmasak, mint a primér dokumentumok hivatkozásai." (Martyn 1976, 283. p., vö. még a "Scientific literature — national comparisons" c. ta- nulmány tárgyilagos hangját a hivatkozéselemzések értékéről, ismerteti: Ferch 1977.)

1.4 A felezési idő

A szakirodalom avulásának jelensége vagy másnéven a felezési idő kérdése is gyakori téma a nemzetközi könyvtártudományi szakirodalomban. Érdekes, hogy ezt a jelenséget is megközelíthetjük a könyvtári használat vizsgálatával, valamint a hivatkozások elemzésével egyaránt. E kérdéskör vonatkozásában különösen fel- tűnő nézetkülönbségek tanúi voltunk — a szakirodalmat lapozva.

Az "avulás" fogalmának helyes használatát próbálja körülírni V. A. Poluskin (1977) és kissé átfogalmazza az "avulás" fogalmáról alkotott eddigi képünket. A tudományos és műszaki információt tartalmazó dokumentumokat az idő múlásával arányban egyre ritkábban használják — ért egyet V. A. Poluskin a közismert tény- nyel, majd így folytatja: "Az egyes dokumentumok aktív élettartama különböző, de avulásukat általános törvényszerűség határozza meg. E törvényszerűség feltárha- tó a dokumentumok iránti kereslet és a bibliográfiai hivatkozások időrendi meg- oszlásának tanulmányozásával. V. A. Poluskin szerint hibás az az általánosan elter- jedt nézet, hogy az információ olyan mértékben tekinthető elavultnak, amilyen mér- tékben az iránta mutató érdeklődés csökken, mert az egyik felhasználó számára elavult információ egy másik felhasználó számára még új lehet. Szerinte a doku- mentumban rögzített információ avulása egyenlő a dokumentum tartalma és az in- formáció tárgya közötti fokozatos távolodással. Ez az objektív avulás. Így tehát — állítja V. A. Poluskin — a "dokumentum avulása", ill. az "irodalom avulása" ki- fejezéseknek nincs létjogosultságuk. — Igen jó áttekintést kapunk a felezési idő nyugati szakirodalmáról, ha elolvassuk M. B. Line-nak és A. Sandisonnak e témáról nyújtott áttekintését (1974). Ennek rövidített változata magyar nyelven is hozzáfér- hető (Török 1975). A nevezett szerzők elsőként a könyvtári használatelemzésen alapuló avulásvizsgálatokat ismertetik tanulmányukban.

1.4.1. A könyvtári használat csökkenésével mért avulás

M. B. Line és A. Sandison szerint J. W. Hunt (1937) írta a legelső tanulmányt a könyvtárhasználatról, melyben az állt, hogy a folyóiratokat kis könyvtáraknak legfeljebb 10–20 évre visszamenően érdemes csak őrizni. M. B. Line és A. Sandison a monográfiák évjáratok szerinti használatára vonatkozó kutatásokat is ismertetik. Én dolgozatukból Chen (1972) professzor asszony vizsgálataival kapcsolatos véle- ményükre utalok (Chen eredményeit részletesen elemzi A. Sandison 1974-ben M. B. Line-től függetlenül is). Chen asszony a fizikai folyóiratok használatát vizsgálta a használt és visszaosztásra váró folyóiratok hosszának állandó mérésével. Adott polcrészekhez odakészített, visszaosztásra váró anyag centiméterhossza csökke- nést mutatott, amelyből ő azt a hibás következtetést vonta le, hogy a használat

csökkent. A Sandison korigálta a hibát: a folyóirathasználatot az exponenciálisan növekvő állományhoz viszonyította, s ekkor a használat már korántsem mutatott csökkenést.

Saját vizsgálatom mellett (vö. jelen dolgozat 95-105.p.) számos hazai használatelemzési vizsgálat a könyvtári felezési időre is kiterjed. Ezek közül csak egyet említek. Dömötör Lajosné (1974) a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárának periodikum-használatát vizsgálta — többek között — a használt periodikumok évjárata szempontjából is. "Az egy év folyamán igénybe vett folyóiratokat a könnyebb keresés kedvéért betűrendben is összeállítottuk — írja Dömötör Lajosné — és ezt az összeállítást használtuk fel arra, hogy minden folyóiraatra vonatkozó összes kérést belső (egyetemi) és külső kérések száma szerint is bemutassuk." (1974, 316.p.) Látható tehát, hogy kifejezetten könyvtárhasználati módszerrel van szó. Megállapítja, hogy "az utolsó 3 évből került ki a kérések 52,5 % -a, ez a minimális határ, ameddig a legkihasználtabb folyóiratokat ki kell egészíteni." "Ugyanez vonatkozik a raktári elhelyezés szabályaira is ... az utolsó három év anyagának kell a könyvtárhoz közvetlenül kapcsolódó raktárban maradnia." Megállapítja végül azt is, hogy a használat szempontjából az utolsó 15 év periodikumanyaga "gyakorlatilag teljes ellátottságot ad, de szórványosan a múlt század irodalmára is szükség van." (Dömötör 1974, 317.p.)

1.4.2 A hivatkozások csökkenésével mért felezési idő

A hivatkozáselemzéssel mért felezési idő fogalmának tisztázásához érdemes visszatérnünk M.B.Line és A.Sandison (1974) áttekintésére. Felezési időnek — az ő megfogalmazásuk értelmében — elsősorban a hivatkozások alapján mért felezési időt hívjuk, mivel azonban az utóbbi időben igen sok olyan tanulmány jelent meg, amely megállapításaira az ún. könyvtári felezési idő segítségével jutott, a hivatkozásokon alapuló felezési időt informatikai felezési időnek is szokták nevezni megkülönböztetésként.

"Az új kiadványok intenzívebb és a régebbiek kisebb használatát — írja Török Sára Line-ék tanulmányról adott ismertetésében (Török 1975, 292.p.) — számos szerző megállapította. Price ezt 'sürgősségi hatásnak' nevezi, bár [ez] lehet elég hosszú időszak is, 4-9 év. Line úgy találta, hogy a használatcsökkenés átlagos görbétől csak kevés számú, kiemelkedően sokat használt folyóirat tér el."

"Egyes művek használatának sorsát vizsgálva — folytatódik az idézet — (Török 1975, 292.p.) Garfield arra keresett választ, melyek válnak klasszikusokká és melyekre nem hivatkoznak. Néhány tétel használata gyorsan csökken, másoké állandó, esetleg emelkedik, s rendszerint ezek, melyekre a legtöbbet hivatkoznak az első 2-3 évben. Egy mű megkésztet felfedezése is előfordul néha."

A hazai kutatás is jelentősen hozzájárult az informatikai felezési idő törvényszerűségeinek vizsgálatához.

Kállai Istvánné (1969) már igen korán követte hazai kutatásaival a felezési idő kiszámításának nemzetközi gyakorlatát. Ő a Fővárosi KÖJÁL Könyvtárába járó magyar orvosi folyóiratok (11 folyóirat, címszerint felsorolva: Kállai 1969, 183.p.) mikrobiológiai cikkeinek külföldi és magyar folyóiratokra való hivatkozása-

sainak együttes felezési idejét számította ki, s megállapította, hogy ez az idő ke-
reken 7 év. Dolgozata gondos számításokat tartalmaz, a számítások technikai
megvalósítását is részletesen bemutatva, de végeredménye kissé sommás: "A 7
éves felezési időt figyelembe véve ... az 1960 előtti évfolyamokat tulajdonképpen
avultaknak tekinthetjük." (Kállai 1969, 188.p.)

Általánosabb informatikai felezési időket akkor nyerhetünk, ha nagyon gon-
dosan kiválogatott nemzetközi mintán mérjük ezeket. Ilyen kutatásnak tekinthet-
jük Száva-Kováts Endre (1973a, 1973b, 1976a, 1976b) felméréseit. Ő maga elé ve-
títette a természettudományi folyóirat-irodalomban általánosan, valamint ezen belül
is a földrajztudományi folyóiratokban érvényesülő felezési értékeket és — láthatóan
maga is meglepődve saját eredményeitől — azt tapasztalta, hogy a 30 évvel ezelőtti
állapothoz viszonyítva a nevezett tudományterületen belül a felezési idő nem hogy
csökkent, hanem éppen ellenkezőleg, növekedett (Száva-Kováts 1976a, 7-11.p.).

Sajnos eléggé differenciálatlan képet ad a nyelvészek és az irodalomkutatók
hazai dolgozatainak informatikai felezési idejéről a már idézett Ecsedy Judit (1973).
Ő a nyelv- és irodalomtudományi hazai folyóiratokra nézve 9 éves felezési időt ál-
lapított meg az 1920-1964 közötti időre eső hivatkozott külföldi szakirodalom alap-
ján.

1.4.3 M.B. Line és A.Sandison tanulmányaiban (ismét az erről adott tömörítés
szövegét használva, vö. Török 1975, 293.p.) a következőket olvassuk: "Az avulás je-
lenségét kielégítően magyarázó elméletet még nem alkottak." — Szerintem tradi-
cionális szokásoknak és szociálpszichológiai tényezőknek is jelentős szerepük lehet
a magyarázatban. — M.E.Soper (1976) például — jól alkalmazott kérdőíves mód-
szerrel — kimutatta, hogy adott folyóiratok, ill. könyvek magánkönyvtári meglé-
tének rendkívül nagy szerepe van abban, hogy a kutató idézi-e ezt a folyóiratot,
ill. könyvet vagy sem, s ha ez így van, ez a felezési idő alakulását is részben be-
folyásolhatja (magánkönyvtárakban ritkán fordul elő távoli múlt időkre visszanyú-
ló folyóiratsor). Magyarországon ez a szempont talán nem olyan erősen befolyá-
soló tényező, de M.E.Soper jelzett tanulmánya mégis — a külföldi számítások
eredményeinek értékelésénél figyelembe veendő — sajátos szociológiai szempon-
tokra világít rá.

Hazai viszonylatban — nem is annyira a magánkönyvtárnak — mint inkább az
ország egyes övezetei szakirodalmi ellátottságának lehet módosító szerepe a fele-
zési idő értékeinél. Érdeemes lenne a Budapesten és az egyik vidéki egyetemi vá-
rosban — hozzávetőleg azonos szakterületen — kutatók publikációit a felezési idő
szempontjából megvizsgálni. Az egybevetés az információ-ellátás helyenkénti kül-
lönbségeire is rávilágítana. Esetleg kimutatná, talán az eddiginél pontosabb for-
mában, az egyes körzetek hátrányos helyzetét a szakirodalmi ellátottság vonat-
kozásában, amin központi könyvtári szerveknek kellene megfelelően segítenők.

Az olvasási módok különbözőségei is eredményezhetnek szociológiai vonat-
kozású felezési időeltéréseket. Vannak M.B. Line és A.Sandison szerint ún. "ki-
egészítő" (updating) és "alapvető" (basic) szakirodalom-olvasási formák. A "ki-
egészítő" olvasás témacentrikusabb s nem törődik elsődlegesen az olvasott anyag
megjelenési évével, régiségével. Egyes közleményekben nagyobb számú "alapvető",

másokban nagyobb számú "kiegészítő" olvasmány adata szerepelhet hivatkozásként s ez természetesen módosítja a felezési időt.

A társadalom- és természettudományi szakirodalom hivatkozásmegoszlásának különbségeit vizsgálja két jólismert tanulmány (Price 1970, és Garvey — Lin — Nelson 1970). A két tanulmányt együttesen mutatja be és elemzi J. Rafsnider (1975). D. J. Price² — aki éppen e munkájában határolja el a "kemény" tudományokat (természettudományok) és a "lágy" tudományokat (társadalomtudományok) egymástól — azt állítja, hogy a természettudomány ismeretanyaga sebesebb növekedésű, mint a társadalomtudományoké; az előbbi nagyobb mértékben hivatkozik a szakterületen nemrég elért eredményekre, az utóbbi viszont a régebbi vagy archiv dokumentumokra. Ez magyarázza a két terület közötti felezési időértékek eltérőseit. D. J. Price-szal szemben W. D. Garvey és munkatársai a könyv- és folyóiratkiadás nyomdai átfutásának eltérő sebességével magyarázzák a szóban forgó jelenséget (ti. a két nagy terület felezési időértékeinek különbségeit). J. Rafsnider mindkét magyarázat részbeni igazságát elfogadja s a nevezett jelenséget a két tényező együttes hatásával magyarázza.

Elsősorban a kutatók információszerzési és adatgyűjtési szokásainak, lehetőségeinek eltérőseit vizsgálva foglalkozik B. Skelton (1973) a természettudományi és a társadalomtudományi kutatás különbségeivel és a kutatók eltérő helyzetével.

1.5 A Bradford-féle szóródási törvény és az egyes szakok leggyakrabban használt folyóiratainak kapcsolata

1971-ben megjelent kötetemben ismertettem Bradford szóródási törvényét (Bükyné 1971, 18.p. és 216.p.) és ennek B. C. Vickery által kidolgozott finomítására is utaltam (Bükyné 1971, 19.p.). Mint közismert, ez a törvény arra az arányra vonatkozik, ami a szakanyagnak kifejezetten szakfolyóiratokban (nucleus) való jelentkezése és rokonterületi szakfolyóiratokba való szétszóródása között fennáll.

J. C. Baughman (1974) igen pozitívan értékeli a Bradford-féle szóródási törvény könyvtári alkalmazhatóságát a szerzeményezés területén. Ő 71 különféle folyóirat 446 szociológiai tanulmányának hivatkozási anyagát vizsgálja. Megállapítja, hogy — Bradford szóródási törvényének megfelelően — kisszámú folyóiratban található a hivatkozott anyag nagy része. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy a viszonylag nem nagy számú 'törzs'-folyóirat beszerzése a használók igényeinek magasszintű kielégítését biztosítja.

Ecsedy Judit (1973) is — többek között — ilyen célzattal vizsgálja a Magyarországon megjelenő nyelv- és irodalomtudományi folyóiratok (30 folyóirat, 1960-1964 közötti évfolyamok) külföldi folyóiratokra való hivatkozásainak szóródását. Ki mutatja, hogy 1936 hivatkozásból 445, tehát a hivatkozásoknak mintegy negyede 19 alapvető jelentőségű folyóiraatra esik (Ecsedy 1973, 334.p.).

Folytathatnám tovább a Bradford-féle szóródási törvény különféle mintákon megállapított értékeinek szakirodalmi felsorolását, de céлом nem a minél több nemzetközi adat bemutatása, hanem a tapasztalható tendenciák érzékeltetése.

1.5.1 A szakirodalomban számos esetben azt tapasztaljuk, hogy egyes szakírók nem a hivatkozásokban szereplő folyóiratok szóródásának vizsgálatát veszik alapul ahhoz, hogy egy-egy szakterület kutatói által használt legfontosabb folyóiratok állományát megállapíthassák. A szerzők hivatkozásaikban ugyanis már eleve alapvető folyóiratokat teljesen figyelmen kívül hagynak. Elsősorban a periodikusan megjelenő szakbibliográfiák, valamint a referáló lapok (Chemical Abstracts, Current Contents, Index Medicus stb.) — jóllehet mindennapos segédletei a kutatónak — esnek ki jellegüknél fogva a hivatkozott periodikumok sorából. De egyéb kifogás is felmerül a Bradford-féle szóródási törvény alapján nyert végeredménnyel szemben, például az, hogy e törvény érvényessége az interdiszciplináris tudományok szóródási képénél megbízhatatlan (vö. Bükyné 1974b, 572-575.p.). Ezért a 'törzs'-folyóiratok megállapításánál más módszerekhez is nyúlnak. Marton János (1976) az olvasók száma szerint sorrendezte a folyóiratokat s a hivatkozásszóródás vizsgálatát mellőzte.

Az olvasók számától el is tekinthetünk, s azt is vizsgálhatjuk, hogy hány alkalommal vették kézbe az adott folyóiratokat. A kérések ilyen kumulációjára építi a 'törzs'-folyóiratok megállapítását R.Goehlert, aki a közgazdászok és külön az államtudományi szak kutatói által használt legkeresettebb 25 folyóiratot szedi listába (Goehlert 1978, a listákat a cikk magyar nyelvű ismertetése is közli, vö. Balázs 1979, 120.p.). Ám pusztán a használati alkalmak számán mért keresettség félrevezető is lehet: egyetlen kutató egy adott folyóiratot esetleg nap mint nap használ, s jóllehet más nem is kéri, mégis a gyakran használt periodikumok listájára kerülhet (kisebb szakkönyvtárakban végzett használatelemzésnél, — ahol a nagy számok törvénye nem hathat kiegyenlítőleg — kell számolnunk ezzel a hibalehetőséggel).

1.6 A használt periodikumok nyelv és kiadási hely szerinti megoszlása

1.6.1 A nyelvi megoszlás tükröződése a könyvtári használatban

A használt anyag nyelvek szerinti megoszlásának megállapítása mindig nagy fontossággal bírt a szakirodalom-használati felmérésekben. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy adott könyvtárak olvasóinak nyelvismerete között a színek annyira eltérő, hogy e tekintetben a könyvtárak olvasói (különösen nemzetközi vonatkozásban) alig hasonlíthatók össze.

M. Novak (1977) említi, hogy a hetvenes évek közepén két hannoveri könyvtár (UB = Egyetemi Könyvtár, TIP = Országos Műszaki Könyvtár) vizsgálni kezdte, hogy állományában milyen a forgalma az orosz nyelvű, valamint a kelet-ázsiai, főleg japán és kínai nyelvű szakfolyóiratoknak. Ez utóbbi nyelveket, az orosz is, a két könyvtár egységesen keleti nyelveknek nevezte. Megvizsgálták, hogy a műszaki és az egzakt természettudományi szakok viszonylatában miként viszonyul az ilyen nyelveken olvasott szakanyag a nyugati nyelvű ugyanilyen anyag használatához. Megállapították, hogy a "keleti nyelveken" közzétett anyag gyorsabban válik "ritkán használttá". Ha a fenti megállapítást tudomásul vesszük is — és ehhez hasonló fel-

méréseket tömegesen idézhetnénk (vö. Hutchins — Pargeter — Saunders 1971, a referátumokat közlő folyóiratok viszonylatában vö. Lázár 1975) — meggyőződésünk, hogy ezen ismeretanyag igen kevésbé hasznosítható a hazai vagy éppen akadémiai könyvtári periodikum-olvasás vizsgálata folyamán nyert eredményeink értékelésénél.

A külföldi könyvtárak és dokumentációs intézmények által használt szakirodalom nyelvi megoszlásánál értékesebbek számunkra a hazai rokonintézmények olvasóinak nyelvismereti mutatói. 1971-ben (Bükyné 1971, 156.p.) már idéztük Déri Miklósné (1966) és Végh Ferenc (1967) kutatói, ill. egyetemi hallgatói nyelvismerttel kapcsolatos adatait. Jelen alkalommal Marton János (1976) idevágó eredményeit tartjuk igen figyelemre méltónak. Ő igen sommásan ír a kutatók nyelvtudásáról: "A kutatók az angol nyelvet általában olvasási szinten ismerik. Oroszul 50-60 % -uk olvas, így nyelvi korlátokról az egyének esetében is alig beszélhetünk, a csoportok tekintetében pedig egyáltalán nem. A folyóiratok közül [206 folyóirat] 16 orosz nyelvű. A német és francia nyelvű cikkek aránya mindössze 1-2 %."

Véleményem szerint nyelvi nehézség nem annyira a természettudományi kutatás terén jelentkezik, mint inkább a humán kutatások vonatkozásában, ahol számos nyelvészeti, irodalmi, néprajzi, történeti, kultúrtörténeti stb. eredmény lát napvilágot — mégpedig igen magas tudományos szinten —, lengyel, cseh, horvát, szerb, román és egyéb ún. 'kis' nyelveken, melyek könnyed olvasására magyar kutatók alig képesek, s így az ezeken a nyelveken megjelent eredményekről gyakran csak késve értesülnek.

1.6.2 Sok tanulság vonható le a hivatkozások nyelvi megoszlásának vizsgálatából is, mivel ez eléggé egyértelműen bizonyíthatja adott nyelvterületek, tudományos térségek hegemónisztikus, ill. periferiális státusát.

Ecsedy Judit (1973) a nyelvészek és irodalomkutatók 1964. évi tudományos tanulmányterméséből (30 magyar nyelvészeti és irodalomtudományi folyóirat anyagából) a következő nyelvű külföldi cikkekre talál hivatkozást százalékosan: német anyagra (27,9 %), angolra (19 %), franciára (14,3 %), oroszra (9,4 %), csehre, szlovákra (7,4 %), olaszra (4,6 %), lengyelre (3,1 %), finnre (3,1 %), románra (2,8 %), szerb-horvátira (2,3 %), magyarra³ (1,5 %), egyébre (4,6 %).

1.6.3 A hivatkozások elemzése nemcsak a nyelvek szerinti megoszlás kérdésére ad választ, hanem a periodikumok származási helye, kiadási helye is elemzési szempont lehet. Ez utóbbi egyre fontosabb, ha egyes érdekövezetek, ipari övezetek stb. szakmai-kutatási specializálódásának jellemzőit kívánjuk felderíteni. Menynyire más a nyugatnémet, a svájci, az osztrák, az NDK-beli ipar szerkezete és milyen eltérő a kutatásszervezés ezekben az országokban, pedig zömében mindegyik német nyelvű. — A nyelvek szerinti tagolás tehát korántsem jelzi azt, hogy milyen irányba koncentrálódik a kutatók és technológusok szakirodalmi érdeklődése.

Ebben a vonatkozásban igen jelentősnek tarthatjuk F.Narin és M.P. Carpenter (1975) tanulmányát a szakirodalomra való hivatkozások országok szerinti (USA, Szovjetunió, Anglia, NSzK, Franciaország, Japán és a többi ország) megoszlásáról. Természetesen többoldalú vizsgálatról volt szó, melynek alapját nagy referáló folyóira-

tok (SCI, Physics Abstracts stb.) referátumanyaga szolgáltatta. Az eredmények összesítése után a következő megállapításra jutott: "a tudományos szakirodalomban az USA-nak elsődleges pozíciója van, amit — jelentékeny távolságban emögött — a Szovjetunió követ, sorrendben ezután, de messze az USA és a Szovjetunió mögött, az Egyesült Királyság és Németország, majd Japán és Franciaország következik." (Narin — Carpenter 1975, 91. p.) Adott országok folyóirataiban megjelent folyóiratcikkek hivatkozottságának általános értékeinél jóval érdekesebb az, hogy mely tudományszakoknál változik, ill. törik meg ez az általános hierarchikus rend, akkor ha csak a külföldi publikációkban jelentkező hivatkozásokat vesszük alapul. Például kiemelkedően sok hivatkozás vonatkozik más országok kutatói részéről nagybritanniai folyóiratcikkekre a molekuláris biológia, a biológiai rendszertan és a pszichológia területén. Németország és az Egyesült Királyság kémiai, bányászati-kohászati, fizikai és geofizikai tárgykörű folyóiratcikkeit — kb. egyenlő eloszlásban — szintén a nevezett országok nemzetközi tudományos idézettségi pozícióját meghaladó szinten idézik külföldön, messze az ilyen jellegű japán és francia folyóiratcikkek előtt. Az USA-ban megjelent folyóiratcikkek a következő tudományterületeken belül élveznek nemzetközi figyelmet, kiemelkedően magas külföldi hivatkozottságot, idézettséget: fizika és geofizika, molekuláris biológia, biológiai rendszertan, pszichológia, mérnöki tudományok általában. A Szovjetunióból és az USA-ból származó folyóiratcikkek egyaránt nagy mértékben hivatkoztak külföldön a matematika és a kémia, valamint a bányászat és kohászat terén. A molekuláris biológia, a biológiai rendszertan és a pszichológia terén a Szovjetunióból származó folyóiratcikkekre külföldön (ti. a Szovjetunióhoz viszonyítva külföldön) a vizsgált időszakban a korábbi szinthez mérten lassan csökkenő %-arányban hivatkoznak. Az adatok az 1965-1972-ig terjedő időszakra érvényesek.

Ecsedy Judit (1973, 337. p.) — az 1960-1964 között Magyarországon megjelent nyelv- és irodalomtudományi szakfolyóiratok (30 folyóirat) cikkeinek hivatkozásaiban — az alábbi országok szerinti hivatkozási sorrendet tapasztalja a hivatkozott folyóiratok származási helyét alapul véve: Szovjetunió (215 hivatkozás), USA (189), Csehszlovákia (182), Németország (180), Franciaország (172), NSZK (119), Finnország (118), NDK (117), Anglia (106), Olaszország (103), Románia (94), Lengyelország (78), Jugoszlávia (59), Ausztria (58), Hollandia (47), egyéb (99). Legtöbb hivatkozás nyilván német folyóiraatra esett, s csak azért került a német terület hátrányos helyzetbe, mivel a szerző a II. világháború előtti helyzetet "Németország"-nak nevezte, az ez utáni pedig külön vette "NSZK"-nak és "NDK"-nak. — Hazai viszonylatban még Faragó Lászlóné (1978) tanulmánya foglalkozik a hivatkozások forrás-folyóiratainak országonkénti számbavételével társadalomtudományi folyóiratok vonatkozásában. Ő a hazai folyóiratokra való hivatkozásokat is figyelembe vette és arra az eredményre jutott, hogy a legtöbb hivatkozás magyarországi folyóiratokra vonatkozik, majd az USA következik.

1.7 Olvasásszociológiai nézőpontok

A szakirodalom bemutatásában — utolsó előtti fejezetként — néhány olvasásszociológiai vonatkozásra szeretnék rámutatni.

1.7.1 Az egyetemi hallgatók olvasási szokásai

A magyar szakirodalomban az utóbbi években több olyan tanulmány jelent meg, amely az egyetemi hallgatók körében tapasztalható olvasási szokásokat vizsgálja. Németh Zsófia (1973) tollából származik a témát érintő legértékesebb feldolgozás. Ő a szegedi József Attila Tudományegyetem természettudományi kara hallgatóinak könyvtárhasználatát vizsgálta a bölcsészkar hallgatók olvasási szokásaival való összehasonlításban. Elemzését az 1969/1970., valamint az 1971/1972. tanévre terjesztette ki (reprezentatív hónapok forgalmának vizsgálatával). — Bizonyos időtartamon belül az időbeli változások bemutatására is módja nyílt. Érdekes, hogy míg a bölcsészhallgatók 96,4 % -a iratkozott be a könyvtárba, addig a természettudományi kar hallgatóinak csak 67,7 % -a. De nem csak a beiratkozásban, hanem a használat gyakoriságában is jelentős eltérés mutatkozik a bölcsészhallgatók javára. A természettudományi kar hallgatói közül a könyvtár iránti legnagyobb érdeklődést a fizika és a matematika szakos hallgatóknál figyelte meg. Az elsőéves rendszeres olvasók viszont kevesebb alkalommal látogatták a könyvtárat, mint a másod-, harmad- vagy negyedévesek. (Az átlagos használati alkalom az elsőéveseknél pusztán havi 2,6 alkalom.) Sok esetben — mivel sokak által igényelt tankönyveket kértek — a kölcsönzés nem volt kielégíthető. Ilyenkor a természettudományi kar hallgatói csak ritkán éltek az olvasótermi olvasás lehetőségével, ahol helybenolvasásra kikölcsönözhetetlen példányok álltak rendelkezésre a kért műből. Németh Zsófia úgy véli, hogy a tények láttán a könyvtárnak is változnia kell, szolgáltatásai formáit úgy kell alakítania, hogy a természettudományi hallgatók is otthonosabbnak, önművelő és tudományos műhelynek érezhessék a könyvtárat. (Németh Zsófia a könyvtárlátogatás bizonylatai alapján tette megállapításait.)

Az említett szerző két évvel később ismét szociológiai vonatkozású könyvtárhasználati tanulmánnyal gazdagította az idevágó hazai szakirodalmat (Németh 1975), jóllehet munkáját szerényebben "statisztikai elemzésnek" nevezi. Ezúttal nem pusztán egyetemi hallgatók kerülnek bemutatásra, hanem az összes szegedi felsőoktatási intézmény, egyetem, főiskola hallgatóiról kapunk hites könyvtárhasználati képet. Emellett nemcsak az Egyetemi Könyvtár forgalma kerül bemutatásra, hanem a Somogyi Könyvtár bizonyos könyvtárhasználati adatai is szerepelnek a dolgozatban összehasonlító céllal.

Mindkét dolgozat értéke, sőt újdonsága — többek között — az, hogy szakonként vizsgálja a hallgatók könyvtárhasználatát, s így képet nyerünk ennek időszakonkénti változásairól, és az így nyert kép a tanév fokozódó vagy enyhébb követelményeket támasztó időszakaival párhuzamba állítható. Németh Zsófia művéből az is kitér, hogy a könyvtár segítségnyújtása más-más lehetőségű és természetű a különféle szakos hallgatók számára. Hogy e vonatkozásban mi a hiteles kép, ez már átvezet a "tájékozódás szociológiájának" területei felé.

A Budapesti Műszaki Egyetem hallgatóinak könyvtárhasználatáról — inkább a forgalmi adatok bemutatása, semmint olvasásszociológiai vonatkozások feltárása formájában — alapvető képet nyújt Rohla Mártonné (1971). Sajnos dolgozatát a magunk részéről nem tudtuk haszonnal forgatni, mivel nem szerepeltek benne elkülö-

nítetten a periodikum-használat adatai, pedig a használt anyag szakmegoszlásáról egyébként igen részletes adatfeltárást nyújt (Rohla 1971, 189-193. p.).

Borsy Márta (1979) kitűnő dolgozatban tárta fel a Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtárának periodikum-forgalmát, ám kizárólag a kurrens külföldi periodikumokra vonatkozóan. A felmérés egy évre terjedt ki és kölcsönzési bizonylatok számbavételén alapult. A könyvtárban az egyetemi hallgatók olvasása csak másodlagos az orvosi kutatók, klinikusok és egyéb olvasók csoportjain belül, ezért igen fontosak idevágó összehasonlító megállapításai. "Legtöbbet olvastak a vizsgált 1 év alatt a kórboncnokok, 430 kölcsönzésükkel az összes kölcsönzés 10,28 % -át tették ki. Második legtöbbet olvasók a vegyészek, ők 304 db-ot kölcsönöztek, ez 7,24

% -ot jelentett. Harmadik helyen az orvostanhallgatók állnak ... 300 kölcsönzéssel, ez pedig 7,14 % -ot jelentett" (Borsy 1979, 126-128. p.). Majd a továbbiakban ugyanígy százalékos arányban adja meg a belgyógyászok, az élettan-osok, az urológusok és a marxista-leninista tanszék munkatársainak kölcsönzési értékeit. A dolgozat nemcsak tanszékenként, hanem az olvasók foglalkozásának finomabb bontásában is bemutatja a kölcsönzési adatokat (az "egyéb" kategóriát is számítva 31 foglalkozási ágat különböztet meg, ebben az összes orvosi szakág szerepel). Borsy Márta eredményeit mi magunk az Akadémiai Könyvtárban olvasó orvosok olvasási szokásainak bemutatásánál tudjuk majd összehasonlítani alapként felhasználni.

De nézzünk meg az egyetemi hallgatóság olvasását illetően egy külföldi elemzést is. A nyugatnémet egyetemek hallgatóinak olvasási szokásait vizsgálják meg H. Meister — J. Weiss (1978), J. Weiss (1978) és H. Meister (1978). Ők — Németh Zsófia eredményeihez hasonlóan — a filológiai, a társadalomtudományi, a természettudományi és a mérnökkari hallgatók olvasása között nyilvánvaló "szakspecifikus" olvasási szokásokat, szokáskülönbségeket állapítanak meg. Ezek részletezésébe azonban itt nem bocsátkozunk, a magyar viszonyoktól eltérő egyetemi rendszerről lévén szó.

1.7.2 Az olvasásmód szociológiai vonatkozásai

A tudományos olvasás szociológiai vonatkozásainak sorában mindjárt elsőként az a kérdés merül fel, hogy adott társadalmi csoportoknál, vagy foglalkozási ágaknál, milyen olvasótípusok figyelhetők meg. Ahhoz, hogy erre válaszolni tudjunk előzetesen az olvasásnak, vagy az olvasói attitűdöknek a tipológiáját kell ismernünk. Már korábban (12. p.) bemutattuk az M. B. Line és A. Sandison által definiált "kiegészítő" és "alapozó" olvasási formák közötti különbséget. E szembeállításnak — jöllehet Line-ék ezt nem hangsúlyozták kellően — van olvasásszociológiai vonatkozása is: erre utalnak 1971-ben közzétett munkám eredményei is, miszerint a társadalomtudományok kutatói körében az ún. "kiegészítő" olvasásnak nagyobb szerepe van, mint a természettudományok kutatóinál. Érdekes nézőpontból közelíti meg a témát D. J. Amick (1973), aki a tudományos elit olvasási szokásait igyekszik realiztikusan megvilágítani. Az "elit" elkülönítése a "nem elit"-től nem időszerű szembeállítás, de ha D. J. Amick tanulmányát elolvassuk, meggyőződünk afelel, hogy éppen a tudományos olvasás esetében valóban elkülönítetten

vizsgálhatjuk a legmagasabban kvalifikált és legeredményesebben kutató tudósok csoportját, e csoport tagjainak olvasási szokásait. Persze az ilyen vizsgálódás eredményei sem lesznek tökéletesen megbízhatók, már csak azért sem, mivel gyakran csak formális nézőpontok (fokozat stb.) alapján lehet eldönteni, hogy ki az "elit" kutató. G. Fröschner (1978) az olvasók másfajta tipizálásáról ír, amikor kifejti, hogy a használók statisztikai alapon kialakított foglalkozási csoportokba való rendezése elavult eljárás, és az olvasás jellegéből kell kiindulni a típusok felállításánál (a szöveget elolvasó olvasó, ezt átlapozó olvasó, ebbe csak belelapozó olvasó stb.). De vajon rejtett kamerákkal vizsgálhatja-e a könyvtáros minden egyes esetben az olvasók olvasását, mert hiszen az olvasók magukról valóságos képet aligha fognak adni olvasásmódjukat illetően, s ha adnak is, a kérdőív alapján vajon építhetünk-e erre, mint szilárd tényszerűsége? (A kérdőív kitöltői esetleg megszerpíthetik olvasásmódjuk jellegét.)

Egyes kutatók, kérdőíves módszerrel, azokat az attitűdöket próbálják megállapítani, melyekkel az olvasók olvasmányaikhoz viszonyulnak. E vizsgálatok sokszor adott könyvtár hasznosságának felmérését, a könyvtári beszerzés színvonalának javítását tartják szem előtt. Így az USA-ban C.A. Johnson és R.W. Trueswell (1978) 6 attitűdre vonatkozó kérdőívet töltetett ki olvasóival, azok emlékezetére alapítva a kérdőív kitöltését: 1. az előző évben leggyakrabban használt 10 folyóirat címe, 2. az előző évben ritkán használt 10 folyóirat címe, 3. egyáltalán nem használt, de mégis fontosnak tartott 10 folyóirat címe, 4. az előző öt évben az olvasó művei mely folyóiratokban jelentek meg (legfeljebb 10 folyóirat), 5. az előző 5 évben mely folyóirat hivatkozott az olvasó műveire (legfeljebb 10 folyóirat), 6. az előző 5 évben mely folyóiratokra hivatkozott az olvasó (legfeljebb 10 folyóirat címe). E kérdésekből a szerzők bizonyos pontrendszert állítottak fel, de nem az olvasókra, hanem a folyóiratokra nézve, s így próbálták megállapítani az olvasók számára leghasznosabb folyóiratokat. Mint látjuk ez a módszer csak első pillanatra olvasásszociológiai vonatkozású.

Vannak olyan olvasásszociológiai tanulmányok is – ilyen a magyar Józsa Péteré (1973) –, melyeknél viszont a könyvtári hasznosság vizsgálata szorul háttérbe, s az élmény-, ill. az ismeretbefogadás "szemiotikája" kerül reflektorfénybe. Józsa Péter, a közelmúltban – viszonylag fiatalon – elhunyt szociológus-szemiotikus igen sok olvasás-befogadási esetet (27 típust) különböztet meg figyelemre méltó tanulmányában. Ő ugyan rendszertanát a szépirodalom befogadásának mérésére dolgozta ki, de a tudományos ismeret befogadás-folyamatának (megfelelően differenciált) elemzése legalább ilyen fontos lenne.

1.7.3 A publikálás szociológiai vonatkozásai

Az olvasásszociológiához bizonyos tekintetben kapcsolódik a publikálás szociológiája. Amennyiben a magyar kutatók előtérbe helyezik a külföldi szakfolyóiratokban való publikálást, ez természetesen befolyásolja olvasásuk, pontosabban adagyűjtésük, témakidolgozásuk, hivatkozás-rendszerük jellegét is. Nagy József – Ruff Imre – Braun Tibor (1979) egyes természettudományok vonatkozásában szembeállították a magyar kutatóknak a magyar Actákban való közlési részvételét

a külföldi folyóiratokban való részvételével. Vizsgálták a magyar szerzők közleményeire való hivatkozások országonkénti megoszlását is. A felmérés a magyar folyóiratok átfutási idejének lassú voltát nemzetközi összehasonlításokkal bizonyítja. A szerzők úgy vélik: bizonyára ennek a hosszú átfutási időnek is része van abban, hogy a magyar szerzőktől származó külföldön megjelent közlemények idézettségi átlaga kedvezőbb értékű, mint a magyar Actákban megjelent cikkeké. Ehhez a tematikához jelen dolgozatomban az a kérdésselvetés kapcsolódik némileg, hogy milyen szembenállást látunk adott szakon belül a szak kurrens külföldi folyóiratainak és hazai Actáinak olvasottsága között. Erre vonatkozó adataink bemutatására az adott szakkutatók (fizikusok, kémikusok stb.) olvasási szokásainak elemzése kapcsán kerül sor.

Nagy József és Braun Tibor (1980b) nemzetközileg általános jelenségnek tartják a nem hazai folyóiratban való publikálás felé való vonzódást. "Ez a nemzeti folyóiratok számára a belföldi közlemények bizonyos mértékű eláramlását, a más országok folyóiratai számára pedig külföldi cikkek odaáramlását jelenti. A belföldi folyóiratokban való publikálás mértéke általában egy ország tudományos méretével arányos. A világ tudományos szempontból vezető 16 országa közül az első 6-nál a szerzők kb. 60 % -ban hazájukban publikálnak, a többinél csak kb. 30 % -ban" — állapítják meg a szerzők (1980b, 2. p.). A szerzők — nemzetközi összehasonlítás keretébe helyezve — megvizsgálják, hogy az *Acta Biologica*, az *Acta Chimica*, az *Acta Mathematica* és az *Acta Physica* milyen részarányban közöl cikket, tanulmányt külföldi szerzők tollából. Az 1977-i évre vonatkozóan megállapítják, hogy eléggé magas a külföldiek részvétele. "A hangsúly azonban a mértéken van" — jelzik a szerzők, és ez a mérték Actánként igen eltérő. Tehát semmiképpen sem érdektelen ilyen tudományometriai módszerekkel — egy-egy Actára lebontva — megállapítani a szerzőgárda nemzeti hovatartozás szerinti megoszlását. Meglepő egyes fejlődő államok (India, Egyiptom) kutatóinak nagy aránya a szerzők körében a magyar Actáknál.

1.8 A periodikumok és a többi tudományos tájékozdási forrás

Déri Miklósné (1964, 1966) volt az első Magyarországon — tudomásunk szerint — aki egy szakterület kutatóinak tájékozdási forrásait a maga teljességében vizsgálta. Később Szentirmai László (1972) is az átfogó tájékozdási szokásvizsgálat célját tűzte maga elé, de ő elsősorban a vidéki regionális övezetben dolgozó szakemberek ilyen szokásainak, ill. lehetőségeinek bemutatására törekedett. Adattal arra utaltak többek között, hogy a jelzett regionális viszonylatban a szakemberek bizonyos részénél szakirodalom helyett az interperszonális úton (egyéni beszélgetésekből vett információk), valamint az ismeretterjesztés útján (rádió, tévé, TIT-előadások) szerzett tájékozdás is kielégítette az érintetteket.

M. B. Line (1972) vizsgálta talán legátfogóbban a fenti kérdést. "A társadalomtudományi szakemberek információhasználata és információszükségletei" c. munkájában ugyanis részletesen elemezte az 1967-ben megindult ún. INFROSS (= Information requirements of the social sciences) felmérés eredményeit. M. B. Line fontos megállapítása, hogy az egyes szakterületek között — a tájékozdási

szokásokat illetően — jelentős eltérések mutatkoznak, s hogy ezek az INFROSS-felmérés módszerével jól körvonalazhatók. A tájékoztatás formái is szakspecifikusak — állítja M. B. Line — s éppen ezért "tervezésük szempontjából tehát igen hasznos annak a tisztázása, hogyan viszonyulnak egymáshoz ezek a szakterületek, tájékoztatási szükségleteik szempontjából." (1972, 494. p.)

Én a magam részéről nem bocsátkozhattam az MTA Könyvtára olvasóinak a periodikum-használata túlmenő egyéb tájékoztatói módjai vizsgálatába. Jelen elemzésem kizárólag a periodikum-használatra koncentrálódik, mivel ezen egyetlen síkú elemzés is több évi megfeszített kutatómunkát igényelt. A téma kiszélesítésében — a többi tudományos tájékoztatási forrás felé — a következő lépés a könyvek használatának egy a közeljövőre tervezett vizsgálat, elemzése lesz.

1.9 Prognózisok és jövőbemutató tendenciák

Az általam áttekintett szakirodalomban néhány tanulmány, több kevesebb hihetőséggel, az információs igények, s ezen belül a folyóiratok iránti igények jövőbeli alakulását próbálja felmérni. Szándékosan használok a felmérés fogalmát, mivel e művek szerzői gyakran matematikai módszerekkel próbálják mérni a fejlődési tendenciák sebességét, irányát, sűrűsödési és ritkulási pontjait, hullámmozgását stb.

A szakirodalmi információk számbeli alakulásának tendenciáját (ill. ha szakágakban gondolkodunk — tendenciáit) illetően igen érdekes következtetésekre jut G. Anderla (1973), aki az Organisation for Economic Co-operation and Development számára végezte vizsgálatait. Magyar nyelven Biacs Tamás (1977) ismertette. Szerinte az információs szükséglet még (ti. 1973-ban) évről évre növekszik ugyan, de elképzelhetlenül be fog következni ennek megtorpanása. Az információs szükségletek lassulási görbéje a logisztikus görbe képét fogja mutatni. A lelassulás kezdetét 1985-re, vagy még néhány évvel ennél is közelebbi időre teszi. Nem szabad elfelejteni, hogy a lassulás éveiben is növekszik az információs szükséglet, csak már nem gyorsuló, hanem lassuló, évről évre kisebb növekedést mutató arányban. Így az információáradat nem sokat vesz erejéből, nyomasztó voltából. Az információk tárolása, feldolgozása és rendelkezésre bocsátása így is csak számítógépes információs rendszerek segítségével lesz megoldható. G. Anderla prognózisában arra nézve is adatokkal szolgál, hogy mikor lesz az ilyen gépi rendszer immár nélkülözhetetlen igény: "Feltétele ennek az egy számolási egységre (pl. egymillió műveletre) eső költségeknek a manuális adatfeldolgozási költségek alá süllyedése (ez kb. 1979-re várható)." (vö. Biacs 1977, 94. p.) Ismeretes, hogy az Akadémiai Könyvtárban 1980 elején megindult az Institute for Scientific Information (Philadelphia) által működtetett számítógépes információs rendszerek hazai alkalmazása. Ez a szakirodalmi tájékoztatót s ennek folytán a folyóirathasználatot is a későbbiekben bizonyára jelentősen befolyásolni fogja, de hogy milyen mértékű lesz ez a változás, azt csak a jövőbeli periodikum-használati felmérések jelezhetik majd. Véleményünk szerint hiába csökken az információk halmozódásának üteme, ez nem okozza az olvasók, szakirodalom-használók aktivitásának csökkenését. Hogy ez a mozgásforma is csökkenő tendenciát mutat-e majd valamikor a jövőben, erre nem terjed ki a nevezett tanulmány.

G. Anderla prognózisának helyességét mindenesetre bizonyítja az, hogy — a British Library jelentése szerint — "1955 óta ... a könyvek és folyóiratok terjedelmének növekedési üteme 1970-ig nagymértékben erősödött, de azóta — a költségek további növekedése mellett — csökkenő tendenciát mutat." (A British Library jelentése... 1978.) Saját tapasztalatunk az, hogy a csökkenő növekedés a folyóiratok számában az olvasást ugyanakkor nem csökkenti. Az 1968-1969-ben lefolytatott akadémiai könyvtári csererevizió többszáz címmel csökkentette a kurrens folyóiratok számát, a csökkentés ellenére azonban az olvasás volumene és az olvasók száma növekedett.

K. Subramanyam (1976) a folyóirat, pontosabban a tudományos folyóirat jövőjéről fejt ki elképzeléseit. A folyóirattal, mint publikációs formával szemben felhozható bírálatokból indul ki (1. a folyóiratok túlzott elszaporodása, 2. egyetlen kívánt tematika rendkívül nagyszámú folyóiratba való áttekinthetetlen szétszóródása, 3. az átfutási idő lassúsága, 4. a folyóiratárak exponenciális jellegű növekedése). Egyesek folyóiratot helyettesítő megoldásokat javasolnak (1. a közlés helyett a cikkek egy részének letéti tárolása, 2. új típusú folyóirat a kutatási eredmények előzetes információinak gyors közlésére, 3. írógépes anyagról történő közvetlen nyomás, 4. mikrofilm-folyóiratok, 5. fizessék a szerzők a kiadás költségét, 6. a primér és a szekundér folyóiratok egybeolvasztása stb.). Vannak olyan elgondolások, melyek közül többet már ki is próbáltak, pl. az ún. preprintek, előnyomatok kölcsönös cseréje; szerzői tartalmi összefoglalások közlése mellett a teljes cikkanyag szelektív terjesztése stb. A szerző úgy véli azonban, hogy hamarosan be fog igazolódni az olyanféle futurisztikus elképzelések túlzott volta, hogy a primér folyóiratok iránti szükséglet három évtizeden belül ki fog halni, mivel ezeket feleslegessé teszi a nagy adatbankok terminál-hálózata, szerinte "biztosabbnak látszik az az feltételezés (helyesebben fogalmazva: feltevés — a közbeszűrés tőlem: B.H.M.), hogy mindaddig, amíg ezek az előrejelzések megvalósulnak és talán még ezt követően is, a primér folyóirat továbbra is megmarad jelenlegi formájában." (Subramanyam 1976, 153. p.)

A fenti prognózis elfogadása esetén nem kell attól tartanunk, hogy a ma érvényes periodikum-használati olvasói szokások, a közeljövőben merőben megváltoznak, s az eddig alkalmazott vizsgálati módszerek mintegy érvényüket veszítik.

D. Wiegand (1976) nem a folyóirathasználatból, hanem általában a könyvtárháználból kiindulva azt a kérdést vizsgálja, hogy milyen tématerületei voltak ezigaddig a könyvtárháználatti kutatásoknak. Megállapítja, hogy első lépésként a könyv- és folyóiratállományt vizsgálták a kutatók. E klasszikus tematika után napirendre került a könyvtárháználatti segédleteinek, ezek hatékonyságának, célszerűségének, rendszerének, egymásbailleszkedésének stb. kérdésköre. A könyvtárháználatti kutatásoknak a jövőben teljesen új irányba kell terelni vizsgálati törekvéseiket, nevezetesen az olvasó személyének, az olvasó igényeinek kutatása irányába. Szerinte ez a könyvtártannak és a szociológiának szoros együttműködésével érhető el. Ezt az irányt az 1969-i "kölni kollokvium" körvonalazta. D. Wiegand úgy véli, a könyvtártan a szociológiától megtermékenyítve immár nem lesz az ami ennekelőtte volt. A könyvtár használóira vonatkozó kutatásokat két nagy csoportba sorolja asze-

rint, hogy milyen fokú (magas vagy alacsony) általánosítás jellemzi ezeket. A magasfokú általánosítással végzett olvasószociológiai kutatások vizsgálják az olvasók beállítódásait, tájékozódási és kutatási szokásait. Elemzik a manifeszt, a kinyilvánított és a rejtve maradó igényeket, a szubjektív és az objektív szükségletek viszonyát. E kutatások alapkutatás jellegűek, s nem alkalmazhatók azonnal a könyvtári gyakorlatban. A könyvtár használóira vonatkozó kutatások másik típusa alacsony fokú általánosításokkal dolgozik: vizsgálja egy-egy könyvtár meglévő szolgáltatásainak az olvasók által való ismertségét, adott könyvtárak anyagának kihasználtságát. Ezek a kutatások kapcsolatban állnak a közvetlen könyvtári ügymenet alakításával. (Az alacsony kihasználtság megállapítása után esetleg megszüntetik a folyóiratelőfizetést.) Mint látható D. Wiegand prognosztika címén már közismert problémákat körvonalaz, s "jövőbemutatása" a jelen módszereinek, eredményeinek kritikáján alapul.

2. Az Akadémiai Könyvtár 1973. évi periodikum-forgalma a használt anyag nézőpontjából

Ebben a fejezetben a rendelkezésünkre álló nagy mennyiségű anyagból kizárólag azokat az adatokat mutatjuk be, amelyek magukra a használt periodikumokra vonatkoznak. Következő fejezetünkben viszont — ezen anyagcentrikus nézőponttal szemben — kifejezetten az olvasók személyére fordítjuk majd figyelmünket.

2.1 Mennyiségi elemzés

a.) Az adatok forrása

A jelen elemzésben közreadott adatok, leszámítva a szakirodalomból merített, összehasonlítási célt szolgálókat, valamint az 1966-ra vonatkozó elemzésünk során nyert, s az itt közreadott elemzésben szintúgy összehasonlítási alapként felhasznált csaknem valamennyi adatot, négyféle forrásból eredhetnek. Ezek 1, a folyóirattári olvasótermi kériólapok, 2, a kölcsönzési térítvények, 3, a mikrofilmet (illetve fotonagyítást) megrendelő úrlapok, 4, a xerox-másolatot megrendelő úrlapok. A szóban forgó források alapján (8032 olvasótermi kériólap, 263 kölcsönzési térítvény, 102 fotolaboratóriumi megrendelőlap és 3535 xerox-másolat megrendelőlap) feldolgoztuk tehát a teljes 1973. évi periodikum-használatot anélkül, hogy — mint ezt számos szakíró tette — a csak kölcsönzési, csak helybenolvasási stb. adatok kiemelésére szorítkoztunk volna. Adatfeldolgozásunk ezen csaknem 12 000 bizonylata (20 %-kal több mint 1966-ban) azonban korántsem azt jelenti, hogy ugyanennyi adatot is dolgoztunk fel, mivel egy-egy bizonylat általában egynél jóval több adatot tartalmaz. Az olvasótermi kériólap tartalmazza például az olvasó nevének feltüntetése mellett néha 3-4 különféle, használt, periodikum címét is; jelzi külön adatként a megnevezett folyóiratok kért évfolyamait; tartalmazza az olvasó foglalkozását; megadja a raktári megkeresés eredményét minden egyes kért folyóirat-évfolyamra vonatkozóan (az olvasó a kért anyagot megkapta-e, s ha nem miért?). Hasonlóképpen a többi használati bizonylaton is egyenként legalább 4-5 adat szerepel. Mindezeket figyelembe véve a mintegy 12 000 bizonylat hozzávetőleg 120 000 adatot képvisel. Ennek teljes feldolgozását végeztük el.

b.) A mennyiségi elemzés szempontjai

Jelen dolgozatunkat, az előző 1966-os és az Akadémiai Könyvtár folyóirat-használatára vonatkozó elemzéseknek mintegy alapját képező hasonló vizsgálathoz viszonyítva (a továbbiakban ld. Bükyné 1971) kettősség jellemzi. Egyrészt azonos módszereit és kérdésfeltevéseit tekintve a két, egymást 7 éves távlatban követő vizsgálat. Másrészt lényegesen különbözik egymástól a vizsgálat során nyert adatok kiértékelését illetően; hiszen ma már módunkban áll két azonos vizsgálat eredményeit egybevetni. Ez a jelen dolgozatunk során mindvégig alkalmazott összehasonlítás sokkal mélyrehatóbb, több dimenziós megközelítést eredményez, melynek során alkalmunk nyílik a tendenciák, a véletlen jelenségek valamint a változások egzakt felfedezésére és bemutatására.

Ebben a fejezetben a használt periodikumok minél sokoldalúbb bemutatására törekszünk, nevezetesen a használt anyag féleség-megoszlásának tanulmányozása mellett, az olvasók egy féleségre (periodikumra) eső átlagos számát, valamint az egy féleségre eső használati alkalmak számát is vizsgálódásunk tárgyává kívánjuk tenni. E komplikáltnak tűnő elemzésre a használati kép teljessé tétele érdekében van szükség. Nem elégedhetünk meg csupán annak az adatnak ismeretével, hogy az egyes tudományterületekben belül miként alakul a használt periodikum-féleségek száma. Azt is szükséges tudni, hogy az adott címféleségeket hány különféle olvasó használta, sőt azt is, hogy ezeket egy-egy olvasó esetenként hányszor használta, tehát, hogy egy-egy címféleségre és a címféleségekre összesen hány olvasási alkalom esett. E három használatelemzési megközelítés közül az első: a féleségekre vonatkozó, a könyvtár adott állománya (periodikum-állomány) iránt megmutatkozó információigényekre, az információ keresések minőségére; a második: az információt kereső személyekre, ezek számszerű megoszlására; a harmadik pedig az információ keresések mennyiségére, halmozódására ad választ. E három önmagában is fontos szempont még nagyobb jelentőséget nyer, ha egymáshoz való viszonyára is fényt derítünk.

Dolgozatunk további részeiben arra fogunk törekedni, hogy ezt a háromdimenziós vizsgálati szempontot, mind a mennyiségi, mind a minőségi elemzés során minél hiánytalanabban valósítsuk meg.

c.) A használt periodikum-féleségek száma

Állományelemző tanulmányunkban (Bükyné 1977) statisztikát mutattunk be arra vonatkozólag, hogy az akadémiai könyvtári periodikum-állomány miként oszlott meg 1972-ben a kurrens és nem kurrens⁴, illetve a magyar és nem magyar periodikum-féleségek szerint.

E statisztikai képet további tartalommal töltve meg, most azt mutatjuk be, hogy milyen képet mutatott a periodikum-féleségek használata, az állományhoz viszonyítva, 1966-ban és 1973-ban. A féleségekre vonatkozó használati képet több részletképből kell összetennünk, nevezetesen az egyes használati formák (helyben-olvasás, kölcsönzés, xeroxoztatás, fényképeztetés) szintjén jelentkező használati képekből. Nézzük meg tehát hogy állománytípusonként és a különféle használati formák esetében hogyan alakult ez a kép.

Helyben olvasott magyar periodikum- félésegek				Helyben olvasott külföldi periodikum- félésegek			
kurrens állomány		nem kurrens állomány		kurrens állomány		nem kurrens állomány	
1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973
485	655	1841	1627	5754	4695	4664	5392
ebből a használat		ebből a használat		ebből a használat		ebből a használat	
345	377	279	365	1348	1475	101	202
(71,13%)	(57,6%)	(15,15%)	(22,43%)	(23,42%)	(31,42%)	(2,16%)	(3,75%)

1. táblázat

Kölcsönzött magyar periodikum- félésegek				Kölcsönzött külföldi periodikum- félésegek			
kurrens állomány		nem kurrens állomány		kurrens állomány		nem kurrens állomány	
1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973
485	655	1841	1627	5754	4695	4664	5392
ebből a használat		ebből a használat		ebből a használat		ebből a használat	
53	44	40	12	292	155	29	22
(10,93%)	(6,72%)	(2,17%)	(0,74%)	(5,07%)	(3,3%)	(0,62%)	(0,41%)

2. táblázat

Fényképezetett magyar periodikum- féleségek				Fényképezetett külföldi periodikum- féleségek			
kurrens állomány		nem kurrens állomány		kurrens állomány		nem kurrens állomány	
1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973
485	655	1841	1627	5754	4695	4664	5392
ebből a használat		ebből a használat		ebből a használat		ebből a használat	
28	12	21	11	409	75	19	6
(5,77 %)	(1,83%)	(1,14%)	(0,67%)	(7,1%)	(1,59%)	(0,4%)	(0,11%)

3. táblázat

Xeroxoztatott ⁵ magyar periodikum- féleségek		Xeroxoztatott külföldi periodikum- féleségek	
kurrens állomány	nem kurrens állomány	kurrens állomány	nem kurrens állomány
1973	1973	1973	1973
655	1627	4695	5392
ebből a hasz- nálat	ebből a hasz- nálat	ebből a hasz- nálat	ebből a hasz- nálat
199	111	703	69
(30,4%)	(6,82%)	(15%)	(1,3%)

4. táblázat

Mindezek után nézzük meg a négy használati forma fenti adatainak összesítéséből adódó képet is; azt hogy az egyes állománytípusokon belül, minden használati formát egybevéve, hány periodikum-féleséget használtak. Ezen összesítő táblázat adatai természetesen nem alapulhatnak az előző négy táblázat adatainak mechanikus összegzésén, mivel a négy szóban forgó használati forma között a féleségek szintjén természetesen átfedések vannak. Következő táblázatunk tehát az átfedéseket figyelembe véve és ezeket leszámítva tárja elénk az összesített használatot (5. táblázat).

A használat által érintett magyar periodikum-féleségek				A használat által érintett külföldi periodikum-féleségek			
kurrens állomány		nem kurrens állomány		kurrens állomány		nem kurrens állomány	
1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973
485	655	1841	1627	5754	4695	4664	5392
ebből a használat		ebből a használat		ebből a használat		ebből a használat	
354	405	294	381	1604	1707	126	250
(72,9%)	(61,83%)	(15,9%)	(23,41%)	(27,8%)	(36,35%)	(2,7%)	(4,63%)

5. táblázat

Az állományban lévő 12 369 különféle⁶ periodikumból tehát összesen 2743 különféle periodikumot használtak, ami az állomány 22,18 % -a; s ez 3,52 % -os növekedés az 1966-ban tapasztalt hasonló eredményhez képest.

Az előző öt táblázatból, ezek összehasonlításából többféle irányba vonhatunk le következtetéseket. A legszembetűnőbb talán az, hogy a xerox-szolgálat bevezetésének mintegy természetes következményeképp mind a kölcsönzés, mind a fényképezetés jelentősen visszaesett. Azt is megfigyelhetjük, hogy a xeroxoztatás esetében az egyes periodikum-típusokra eső használati értékek arányaikban teljesen megegyeznek a többi használati forma esetében tapasztaltakéval. 1973-ban, csakúgy mint 1966-ban, — minden használati formában, — a periodikum-féleségek szintjén a kihasználtság abszolút értéket tekintve a kurrens külföldi periodikumok esetében a legmagasabb; százalékos arányt tekintve viszont a kurrens magyar periodikumok állnak az első helyen. Érdekes jelenség, hogy míg összességét tekintve minden periodikum-típus esetében növekedett 1973-ra a kihasználtság százalékaránya, éppen a kurrens magyar anyag esetében mutatkozik több mint 11 % -os visszaesés. Változatlanul a legalacsonyabb a kihasználtsága a nem kurrens külföldi periodikumoknak, s ezt az alacsony értéket nem módosította számottevően az a

tény sem, hogy az 1968–1969 folyamán végrehajtott csererevízió eredményeként 1257 külföldi periodikum került át a "kurrens"-ból a "nem kurrens" állománytípusba. Az 1974 folyamán bekövetkezett nagyarányú periodikum-selejtezés 1655 nem kurrens külföldi periodikumot érintett, ám ennek az állománytípus kihasználtságára gyakorolt módosító szerepével kapcsolatban jelenleg még nem rendelkezünk konkrét adatokkal.

d.) Az egy használt periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám

Előző fejezetünkben bemutattunk néhány kvantitatív adatot arra vonatkozóan, hogy 1973-ban az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományából – állománytípusonként – mennyi periodikumot használtak, valamint hogy ez a használati kép hogyan módosult az 1966-ra vonatkozóan végzett hasonló vizsgálatok eredményeihez képest. E számok viszonylag nem magasak, hiszen úgy nyertük ezeket, hogy minden használt periodikumot csak egyszer vettünk számba, akár egyetlen olvasó használta azt, akár 10–20 személy. Itt csak arra kerestünk választ, hogy egy adott periodikumot használtak-e egyáltalán vagy sem. Sokkal magasabb értékeket nyertünk, ha minden egyes használt periodikummal kapcsolatban azt is megvizsgáljuk, hogy hány különféle olvasó használta mindegyiket. Így igen fontos átlagszámhoz jutunk: az egy használt periodikum-féleségre eső átlagos olvasói számhoz. Ha viszont nemcsak az átlagszám érdekel bennünket, hanem azt összegezzük, hogy az egyes periodikum-féleségeket alkalmankint hány olvasó kérte, akkor a használt periodikum-féleségek összértékéhez (2743) viszonyítva meglehetősen magas számértéket kapunk végeredményül: 9265. Ez az egyes állománytípusokra lebontva a következőképpen alakul: kurrens magyar: 2544; régi magyar; 1149; kurrens külföldi: 5121; régi külföldi: 451. – Meg kell jegyeznünk, hogy az így nyert számok nem adnak feleletet arra, hogy végülis hány olvasó használta az Akadémiai Könyvtár folyóiratállományát a nevezett évben, mivel ugyanazt az olvasót – amennyiben több periodikumot használt – a fenti számítás során többször is számításba vettük. Ha azonban a fenti adatokat elosztjuk az adott állománytípusban használt periodikum-féleségek számával (l. a c. pont adatait), akkor már igen érdekes és valószínűleg átlagszámhoz jutunk, nevezetesen az egy használt periodikum-féleségre eső átlagos olvasói számhoz. Nézzük ezeket az adatokat most ismét 1966-hoz is viszonyítva:

Egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám állománytípusonként							
a használt kurrens magyar periodikumnál		a használt régi magyar periodikumnál		a használt kurrens külföldi periodikumnál		a használt régi külföldi periodikumnál	
1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973
354	405	294	381	1604	1707	126	250
5,48	6,28	2,53	3,01	2,4	3,-	1,51	1,8

6. táblázat

A négy állománytípust együttesen nézve (tehát az egész állományról) 3,38 volt az egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám, ami jelentős emelkedés az 1966-ban nyert 2,83-as átlagszámhoz képest. A fenti táblázatból az is kitűnik, hogy nemcsak az egész állományra nézve emelkedett 1973-ra az egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám, hanem valamennyi állománytípusnál külön-külön is. Az emelkedés mértéke 0,29 - 0,8 között mozog.

e.) Az olvasási alkalmak száma

Az egy használt periodikum-féleségre eső átlagos olvasási alkalom

Még az előző d. pontban bemutatott értékeket sem tekinthetjük a használat teljes érvényű kvantitatív kifejezésének, hiszen nem csak azt kell figyelembe venni, hogy a különféle periodikum-féleségeket hány különféle olvasó használta, hanem azt is, hogy egy-egy periodikum-féleséget egy-egy olvasó hány alkalommal használt. Az olvasási alkalmakat kifejező szám mind a féleségek, mind pedig az átlagos olvasói számok összegződéseinél természetesen jóval magasabb: 18 125. Ez az összérték az 1966-oshoz viszonyítva csaknem 40% -os emelkedést jelent. Nézzük, hogyan oszlik meg ez az érték állománytípusonként:

Az olvasási alkalmak száma állománytípusonként							
a használt kurrens magyar periodikumnál		a használt régi magyar periodikumnál		a használt kurrens külföldi periodikumnál		a használt régi külföldi periodikumnál	
1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973
354	405	294	381	1604	1707	126	250
3536	4750	1134	1782	8018	11 028	273	565

7. táblázat

Egyetlen periodikum-féleségre átlagosan 6,61 olvasási alkalom esett, szemben az 1966-os 5,44-el. Az egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasási alkalom értéke azonban állománytípusonként eltérő, mégpedig:

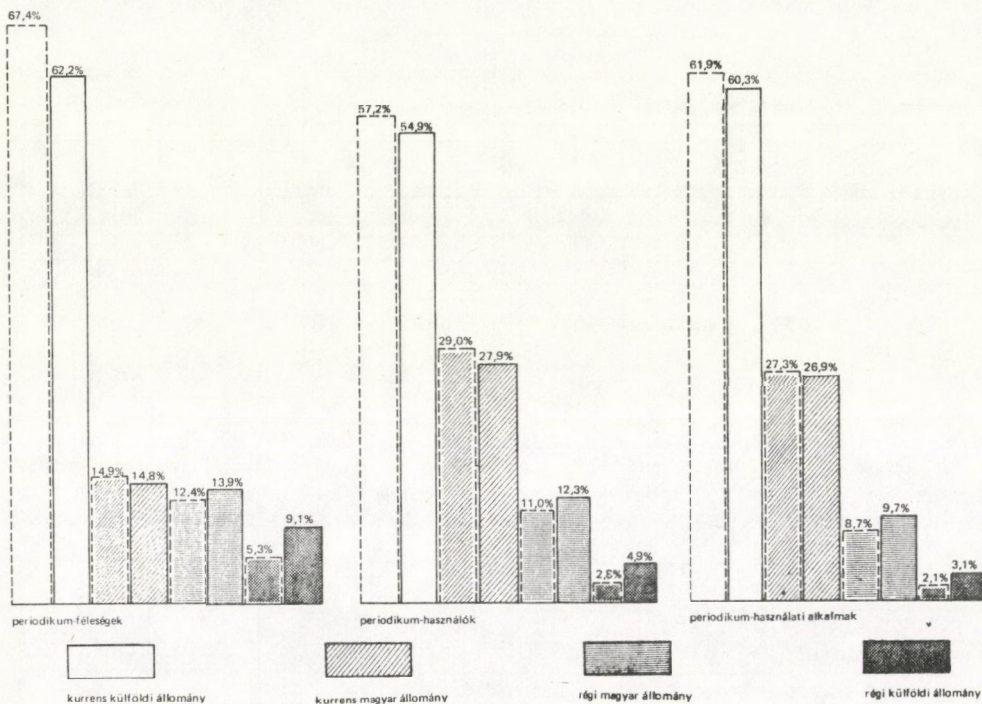
a használt kurrens magyar periodikumnál		a használt régi magyar periodikumnál		a használt kurrens külföldi periodikumnál		a használt régi külföldi periodikumnál	
1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973
kb. 10	11,72	3,84	4,67	5	6,46	2,24	2,26

8. táblázat

Az 1973-ra minden állománytípusnál tapasztalható emelkedés mértéke 0,02 - 1,72 között mozog.

f.) A különböző szintű kvantitatív adatok állománytípusonként

Miután a c-e pontokban bemutatottuk az Akadémiai Könyvtár periodikum-használatának 1973. évi kvantitatív adatait, összefüggésben az 1966. évi hasonló adatokkal, nézzük meg most már miként viszonyulnak ezek a különböző szinten és időpontban jelentkező kvantitatív használati adatok egymáshoz. Mind a féleségek, mind az egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám, mind pedig az olvasási alkalmak szintjén megvizsgálhatjuk azt, hogy a kurrens magyar, a régi magyar, a kurrens külföldi és a régi külföldi állományrészek milyen mértékben (%-ban) részesednek az összállományból. Ez a részesedés, amint ezt az 1. számú ábra igazolja a használat különböző szintjén más és más:

1. ábra

Az állománytípusok igénybevételi arányai a periodikum-féleségekre, a periodikum-használókra és a periodikum-használati alkalmakra vonatkozóan. (Első hasáb: 1966; második: 1973.)

Az előző grafikus ábrázolások révén előttünk áll az Akadémiai Könyvtár periodikum-állománya négy alapvető állománytípusának mennyiségi használati képe nem pusztán a féleségek, hanem az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám, sőt az olvasási alkalmak tükrében is, mind 1966-ra mind pedig 1973-ra vonatkozóan. Meglepő jelenség, hogy a két időpontban végzett elemzés csaknem azonos eredményekhez vezetett, s így a három grafikus ábrázolás egybevetése mindkét időpontra egyaránt érvényes következtetések, tendenciák levonására, ill. megállapítására jogosít fel bennünket. Az egyik ilyen megállapítás, hogy a kurrens külföldi periodikumok típusát mind a féleségek, mind az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám, mind pedig az olvasási alkalmak alapján mennyiségileg messzemenően a legkeresettebb típusnak tekinthetjük. Azt is megállapíthatjuk, hogy a féleségek viszonylatában alacsonynak tűnő kurrens magyar állománytípusbeli periodikum-használat, az ilyen periodikumokra eső átlagos olvasói számok összegződése, valamint az ilyenekre eső olvasási alkalmak száma szempontjából már sokkalta kedvezőbb képet mutat. Ezzel szemben a régi magyar és régi külföldi állománytípusok egyaránt a féleségek szintjén mutatnak kedvezőbb értéket, mint az irántuk érdeklődő olvasók száma, illetve az olvasási alkalmak tükrében.

g.) Állományhasználati és állománykihasználtsági sorrend

A használat kvantitatív adatainak bemutatásakor szólnunk kell arról a jelenségről is, hogy a használat szempontjából a nyert számadatokat más sorrendet eredményeznek az állománytípusok hierarchiájában, mint az állománykihasználtságot mutató százalékos értékek. Ha azt vizsgáljuk, hogy az adott állománytípuson belül darabszám szerint hány különféle periodikumot használtak, akkor a féleségek szintjén — mert hiszen darabszerúségről elsősorban ezen a szinten lehet szó — a következő a sorrend:

	1966	1973	
1. Kurrens külföldi periodikumok	1604	1707	féle
2. Kurrens magyar periodikumok	354	405	féle
3. Régi magyar periodikumok	294	381	féle
4. Régi külföldi periodikumok	125	250	féle

Jóllehet 1973-ra az abszolút számok megnövekedtek, de a sorrend változatlan maradt.

Ha viszont az állomány kihasználtságát mutató relatív számokat nézzük, amelyek azt mutatják, hogy az adott állománytesteknek (kurrens magyar stb.) hány %-át használták a nevezett évben, akkor más sorrendet nyerünk:

	1966	1973
1. Kurrens magyar periodikumok	72,9 %	61,83 %
2. Kurrens külföldi periodikumok	27,8 %	36,35 %
3. Régi magyar periodikumok	15,9 %	23,41 %
4. Régi külföldi periodikumok	2,7 %	4,43 %

A százalékban nyert használati értékek sorrendjének vitathatatlan azonossága mellett, érdemes figyelni arra a jelenségre is, hogy 1973-ra a kurrens magyar

anyag kihasználtsága 11,7 % -al csökkent, a kurrens külföldié viszont 8,55 %-al növekedett 1966-hoz képest.

h.) A periodikum-használat kötetszám és darabszám szerinti mutatói

A mennyiségi adatok sorát tegyük még teljesebbé egy utolsó állományhasználati vonatkozás bemutatásával. A használt periodikumokkal kapcsolatban ugyanis nem elhanyagolható mennyiségi szempont az, hogy az 1973. év végén az Akadémiai Könyvtár birtokában lévő cca 195800 kötetet számláló periodikum-állományból hány kötetnyit használtak az év folyamán és a két időszakra vonatkozó adatok miképpen viszonyulnak egymáshoz. A használat kötetszám szerinti alakulásának bemutatása mellett nyilvántartásaink módot adnak arra is, hogy a használatot a legkisebb egységekre: darabszámra (füzet egysége) lebontva is meg tudjuk adni. Ám ez utóbbi adat eléggé bizonytalan értékű illetve változó adat, melyet az előző évek erőteljesebb periodikum-köttetési gyakorlata az Akadémiai Könyvtárban jelentősen befolyásolt. Mindezeket figyelembe véve nézzük tehát a következő adatokat:

Az Akadémiai Könyvtár periodikum-használata kötet-, ill. darabszám szerint		1966	1966	1973	1973
Helybenolvasás	kötetszám:		20 332		21 702
	darabszám:	45 511		53 273	
Kölcsönzés	kötetszám:		589		321
	darabszám:	1 031		440	
Fényképeztetés	kötetszám:		1 128		104
	darabszám:	1 830		171	
Xeroxoztatás	kötetszám:		-		3 651
	darabszám:	-		5 986	
Összesen:		48 372	22 049	59 870	25 778

9. táblázat

Fenti táblázatunkból kitűnik, hogy 1973-ban a használt folyóiratkötetek száma 16,9 % -al, a használt egységek száma viszont 23,7 % -al volt magasabb, mint 1966-ban.

Jelen dolgozatunkban a periodikum-használat kötetszám- és darabszám-vonatkozásait nem kívánjuk különösebb gonddal feltárni. Ez a szempont — vélemény-

nyílnk szerint —, a kutatási célzattal történő olvasás minőségi vonatkozásainak felderítéséhez, valamint a felvetett olvasószociológiai kérdések megválaszolásához kevés igazán értékes adatot szolgáltat. Tekintettel azonban arra, hogy az Akadémiai Könyvtárnak is a periodikum-használattal kapcsolatosan a Központi Statisztikai Hivatal felé többek között éppen a darabszám adatokat, azaz a használt periodikum-egységek számát kell jelenteni, az alábbiakban — pusztán a teljesség kedvéért — bemutatjuk ezeket, az évente használt periodikum-egységek számának alakulását több év viszonylatában, valamennyi használati forma adatait összevonva:

évszám:	A használt periodikum-egységek
1973	59 870
1974	53 798
1975	46 334
1976	49 278
1977	49 029
1978	55 854
1979	54 453

A használt periodikum-egységek "csökkenését" a már említett nagyarányú kötetési munkálatok mellett egy-egy évben a könyvtár huzamosabb zárvatartása is befolyásolhatta, pl. állományrevízió vagy egyéb ok miatt.

2.2 Minőségi elemzés

Az 1973. év periodikum-használat adatainak mennyiségi áttekintése után — még mindig a periodikumok oldaláról vizsgálva az adatokat — a minőségi vonatkozásokra is rá kell térnünk. Itt is érvényesíteni kívánjuk a mennyiségi adatokkal kapcsolatban már kidolgozott módszerünket, hogy anyagunkat a periodikum-féleségek, az egy használt periodikumra eső olvasói szám, illetve a használati alkalmak alapján elemezzük. E fejezetben kiemelten fontos szempont lesz a használt periodikumok szakmegoszlásának bemutatása, de emellett törekedni fogunk egyéb minőségi jellegű elemző szempont, így az igénybevétel nyelvi megoszlásának, időrendiségének stb. bemutatására is.

2.2.1 Minőségi elemzés a használt periodikum-féleségek szintjén

a.) A helyben olvasott, kölcsönzött, fényképezett és xeroxoztatott periodikum-féleségek szakmegoszlása

A minőségi elemzés során elsőként a helyben történő olvasást vegyük szemügyre a féleségek szintjén. A szakonkénti használat nagyságrendje megállapításának metodikája teljesen azonos az előző használatelemző tanulmányunkban alkalmazottal. (Bükyné 1971) Nézzük meg tehát, hogy az 1973. év folyamán helyben olvasott 2419 különféle periodikum miként oszlott meg szakonként és állománytípusonként (10. táblázat). A helyben történő olvasást bemutató adatok után nézzük meg mindjárt a lényegesen kisebb volumenű kölcsönzés (11. táblázat) és fényképeztetés (12. táblázat), valamint az új használati forma, a xeroxoztatás (13. táblázat) adatait is. Ezt követi majd a négy különféle használati formából összesített együttes használatot bemutató táblázat (14. táblázat).

Az Akadémiai Könyvtárban 1973 folyamán helyben olvasott
periodikum-féleségek szakmegoszlása

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve
001.89+65	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	6,66	-	47,75	1	55,41
001.92	Vegyes tartalmú periodikumok	1	26,59	11,91	5,5	45
002+01/02+930.25	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	21,59	6	53,48	2,25	83,32
008+930.85	Kultúra+művelődés-történet	12,03	27,27	33,28	7,87	80,45
009+3	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	7,08	23,19	50,88	20,98	102,13
059	Naptárak, almanachok	-	3,34	-	-	3,34
061.12	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	1,34	7,58	30,44	3,33	42,69
069	Múzeumok működése	2,1	2,54	0,82	-	5,46
1	Filozófia	3,33	9,36	45,58	7,2	65,47
159.9+616.89	Pszichológia+pszichiátria	2	-	20,75	-	22,75
2	Vallástudomány, valláskritika	2,5	8,95	6,93	6,42	24,8
3K+3M+14M	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	5,67	1	19,33	2	28
30	Szociológia, szociográfia	1,5	4,09	26,65	0,34	32,58
31	Statisztika	9	2,5	2,5	-	14
32+35	Politika+államigazgatás	21	23,58	28,28	3,75	76,61
33	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	20,83	6,58	31,87	3,84	63,12
34	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	7,84	7,5	12,92	1	29,26
37	Neveléstudomány	10,66	8,53	3,19	2,84	25,22
378.4	Egyetemi kiadványok	10,33	0,5	7	5,5	23,33
39	Néprajz	8,72	4,56	29,74	3,45	46,47
5	Természettudományok általában	0,33	2,75	32,26	5,33	40,67
5/6	Természet-és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	2,83	2,83	19,29	2,16	27,11
501	Fiziko-matematikai tudományok	1	1	15,17	4,25	21,42

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítő
502	Leíró természettudományok	3,34	1,58	6,95	2,75	14,68
51+007	Matematika+kiber- netika	11,83	3,5	99,51	3,5	118,34
52+629.19	Csillagászat+űrku- tatás	0,83	-	4,91	0,5	6,24
53	Fizika	5	-	62,58	5	72,58
539.1+621.039	Atomfizika+reaktor- technika	3	-	19,08	6	28,08
54+66	Kémia+kémiai tech- nológia	8	-	68,41	9,91	86,32
548/549	Ásvány- és kristály- tan	0,59	-	2,18	0,34	3,11
55	Geológia általában	2,41	1,5	5,8	2,16	11,87
550.3/.4	Geofizika, geokémia	1,17	-	7	2	10,17
551.4	Fizikai földrajz	3,08	2,75	2,01	0,84	8,68
551.5	Meteorológia	1,58	-	0,84	-	2,42
553	Teleptan	0,25	-	-	-	0,25
56	Paleontológia, ős- lénytan	0,45	-	1,25	-	1,7
57	Biológia	6,25	-	26,42	3,84	36,51
572	Antropológia	1,95	-	6,74	0,34	9,03
576.8	Mikrobiológia	1	-	3,5	-	4,5
577.1	Biokémia	0,5	-	10,08	1,5	12,08
577.3	Biofizika	0,5	-	6,25	0,5	7,25
58	Növénytan	2,45	0,5	2,54	-	5,49
59	Állattan	1,45	-	2,2	-	3,65
61	Orvostudomány	16,5	6	12,33	1,25	36,08
619	Állatorvostudomány	1	0,25	0,5	-	1,75
62	Műszaki tudományok általában	17,34	5,75	20,5	1	44,59
621.3+621-52	Elektrotechnika, elektronika+ automatika	8,34	-	17,16	1,5	27
622+669	Bányászat+kohászat	3,92	1	0,5	0,5	5,92
63	Mezőgazdaság	10,33	1,83	6,01	2	20,17
7	Művészetek	26,35	34,04	32,96	7,25	100,6
80	Nyelvtudomány	10,34	9,6	114,64	2,81	137,39
807	Klasszika-filológia	2,5	0,45	48,18	5,75	56,88
809	Orientalisztika ⁷	1,5	1	10,79	0,75	14,04
82/89	Irodalom, irodalom- elmélet, irodalom- történet, filológia	31,37	72,87	144,51	17,98	266,73
91+908	Földrajz+honisme- ret	13,24	12,67	32,92	6,41	65,24
93/99+930.27	Történelem általá- ban+paleográfia, epigráfia	11,86	23,1	104,85	20,25	160,06
930.26+571	Régészet+ősrégészet	7,38	6,37	60,88	6,36	80,99
	Összesen:	377	365	1475	202	2419

Az Akadémiai Könyvtár
periodikum-füzetek szakmegoszlása

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve
001,89+65	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	1	-	5	-	6
001,92	Vegyes tartalmú periodikumok	-	-	2	0,5	2,5
002+01/02+930,25	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	2,25	0,5	3,5	-	6,25
008+930,85	Kultúra+művelődéstörténet	0,25	0,34	2,67	1,08	4,34
009+3	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	2,25	0,33	10,58	1,84	15
061,12	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	0,83	1,33	2,83	-	4,99
069	Múzeumok működése	-	0,5	0,5	-	1
1	Filozófia	1,83	-	4,83	-	6,66
159,9+616,89	Pszichológia+pszichiátria	1	-	4	-	5
3K+3M+14M	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	2,33	-	0,75	-	3,08
30	Szociológia,szociográfia	1,5	-	1	-	2,5
31	Statisztika	-	0,5	-	-	0,5
32+35	Politika+államigazgatás	2,33	-	1	-	3,33
33	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	2,75	-	2,25	-	5
34	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	0,5	-	0,25	-	0,75
37	Neveléstudomány	1	-	-	-	1
39	Néprajz	0,5	-	2,25	0,5	3,25
5	Természettudományok általában	-	-	4	2,5	6,5
5/6	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	0,34	-	1,5	-	1,84
501	Fiziko-matematikai tudományok	-	-	3	0,25	3,25
502	Lefró természettudományok	-	-	2,75	1,25	4
51+007	Matematika+kibernetika	1	1	5	-	7
53	Fizika	-	-	4,5	-	4,5
539,1+621,039	Atomfizika+reakortechnika	1	-	1,67	-	2,67
54+66	Kémia+kémiai technológia	1	-	12,66	0,58	14,24

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve
55	Geológia általában	0,33	-	1,34	1,33	3
550.3/.4	Geofizika, geokémia	-	-	-	1	1
551.4	Fizikai földrajz	1,75	-	-	-	1,75
551.5	Meteorológia	1,33	-	-	-	1,33
57	Biológia	2	-	6,83	1,34	10,17
572	Antropológia	-	-	1,5	-	1,5
576.8	Mikrobiológia	-	-	-	1	1
577.1	Biokémia	-	-	4	-	4
58	Növénytan	-	-	1	1	2
59	Állattan	-	-	4	1	5
61	Orvostudomány	1	-	3,5	1,25	5,75
62	Műszaki tudományok általában	1	-	1,5	-	2,5
621.3+621-52	Elektrotechnika, elektronika+automatika	0,5	-	1	-	1,5
622+669	Bányászat+kohászat	0,34	-	-	-	0,34
63	Mezőgazdaság	-	-	3	-	3
7	Művészetek	2,09	3	1,92	0,25	7,26
80	Nyelvtudomány	1,5	-	4	-	5,5
807	Klasszika-filológia	0,5	-	5,83	-	6,33
82/89	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	1,83	-	8,67	0,5	11
91+908	Földrajz+honismeret	0,75	-	0,75	1,75	3,25
93/99+930.27	Történelem általában+paleográfia, epigráfia	4,42	4,5	14,42	2,08	25,42
930.26+571.	Régészet+ősrégészet	1	-	13,25	1	15,25
	Összesen:	44	12	155	22	233

11. táblázat

Az Akadémiai Könyvtárban 1973 folyamán fényképezett
periodikum-féleségek szakmegoszlása

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve
001.89+65	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	-	-	1	-	1
001.92	Vegyes tartalmú periodikumok	-	2,5	-	-	2,5
008+930.85	Kultúra+művelődéstörténet	1	0,58	1	-	2,58
009+3	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	-	0,34	0,5	0,5	1,34
061.12	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	-	1	2,59	-	3,59
1	Filozófia	-	0,33	0,25	-	0,58
159.9+616.89	Pszichológia+pszichiátria	-	-	1	-	1
2	Vallástudomány, valláskritika	-	0,25	-	-	0,25
30	Szociológia, szociográfia	-	-	-	0,33	0,33
33	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	-	-	0,34	-	0,34
34	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	-	-	0,33	-	0,33
37	Neveléstudomány	-	0,25	-	-	0,25
39	Néprajz	0,5	-	-	-	0,5
5	Természettudományok általában	-	-	5,83	-	5,83
5/6	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	1	-	3,25	-	4,25
501	Fiziko-matematikai tudományok	-	-	3,33	-	3,33
502	Leíró természettudományok	-	0,33	2,83	-	3,16
51+007	Matematika+kibernetika	-	-	1	-	1
52+629.19	Csillagászat+úrkutatás	-	-	0,33	-	0,33
53	Fizika	-	-	6,5	-	6,5
539.1+621.039	Atomfizika+reakorteknika	-	-	2	-	2
54+66	Kémia+kémiai technológia	-	-	17,84	1	18,84
548/549	Ásvány- és kristálytan	-	-	1	-	1
55	Geológia általában	1,25	-	-	-	1,25
550.3/.4	Geofizika, geokémia	0,25	-	-	-	0,25
553	Teleptan	0,25	-	-	-	0,25

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítő
56	Paleontológia, őslénytan	-	-	1	-	1
57	Biológia	-	-	4,83	1	5,83
572	Antropológia	0,5	-	-	-	0,5
576,8	Mikrobiológia	0,5	-	1	-	1,5
577,1	Biokémia	-	-	1,33	-	1,33
58	Növénytan	1	-	-	-	1
59	Állattan	0,5	-	-	-	0,5
61	Orvostudomány	-	-	0,5	-	0,5
62	Műszaki tudományok általában	-	0,5	2,67	-	3,17
621,3+621-52	Elektrotechnika, elektronika+automatika	-	-	2,5	-	2,5
622+669	Bányászat+kohászat	1,25	-	0,5	-	1,75
63	Mezőgazdaság	1	0,34	2,5	-	3,84
7	Művészetek	-	1	1	0,83	2,83
80	Nyelvtudomány	-	-	2	-	2
82/89	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	1	2,75	1	1,5	6,25
91+908	Földrajz+honismeret	0,5	0,83	1	-	2,33
93/99+930,27	Történelem általában +paleográfia, epigráfia	0,5	-	2,25	0,84	3,59
930,26+571	Régészet+ősrégészet	1	-	-	-	1
	Összesen:	12	11	75	6	104

12. táblázat

Az Akadémiai Könyvtárban 1973 folyamán xerox-másolat formájában használt
periodikum-féleségek szakmegoszlása

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve
001.89+65	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	3,67	-	11,33	-	15
001.92	Vegyes tartalmú periodikumok	-	6,83	1,83	-	8,66
002+01/02+930.85	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltártűgy	4,83	1	2,5	0,75	9,08
008+930.85	Kultúra+művelődéstörténet	5,42	8,54	8,66	1,09	23,71
009+3	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	3,75	4,95	10,83	3,83	23,36
061.12	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	1,34	4	11,41	0,5	17,25
069	Múzeumok működése	-	-	-	0,5	0,5
1	Filozófia	1,66	4,08	13,17	2	20,91
159.9+616.89	Pszichológia+pszichológia	2	-	11,84	-	13,84
2	Vallástudomány, valláskritika	1,5	4,09	1,	0,58	7,17
3K+3M+14M	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	1,83	-	8,25	0,5	10,58
30	Szociológia, szociográfia	0,5	0,59	12,5	-	13,59
31	Statisztika	4,5	1,5	3	-	9
32+35	Politika+államigazgatás	5,83	7,83	6,08	-	19,74
33	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	14,42	1,33	9,25	0,34	25,34
34	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	5,84	-	3	-	8,84
37	Neveléstudomány	3	4,33	0,33	-	7,66
378.4	Egyetemi kiadványok	1,5	-	-	-	1,5
39	Néprajz	6,29	0,83	13,5	1,83	22,45
5	Természettudományok általában	-	1	20,25	2	23,25
5/6	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	2,33	1,33	11,83	-	15,49
501	Fiziko-matematikai tudományok	1	1	19,33	-	21,33
502	Leíró természettudományok	1,7	1,33	5,5	2	10,53

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve
51+007	Matematika+kibernetika	4,5	2	55,83	-	62,33
52+629.19	Csillagászat+űr kutatás	0,33	-	0,58	-	0,91
53	Fizika	2,5	-	63,58	3	69,08
539.1+621.039	Atomfizika+reaktor-technika	3,5	-	18,09	2	23,59
54+66	Kémia+kémiai technológia	5,5	-	93,5	9,33	108,33
548/549	Ásvány- és kristálytan	-	-	4,5	-	4,5
55	Geológia általában	1,58	-	8,84	1,83	12,25
550.3/.4	Geofizika, geokémia	3,08	-	4,5	1	8,58
551.4	Fizikai földrajz	2,5	-	4,5	0,33	7,33
551.5	Meteorológia	1,59	-	0,5	1	3,09
553	Teleptan	0,25	-	2	-	2,25
56	Paleontológia	-	-	1,5	0,5	2
57	Biológia	4,75	-	24	1,34	30,09
572	Antropológia	1,75	-	1,67	0,34	3,76
576.8	Mikrobiológia	1	-	5,5	1	7,5
577.1	Biokémia	0,5	-	11,84	2,5	14,84
577.3	Biofizika	0,5	-	6	0,5	7
58	Növénytan	2,25	-	6	-	8,25
59	Állattan	2,25	-	2	1,5	5,75
61	Orvostudomány	10,5	1,34	7,67	4,5	24,01
619	Állatorvostudomány	2	-	0,34	1,5	3,84
62	Műszaki tudományok általában	8,83	3	15,34	3	30,17
621.3+621-52	Elektrotechnika, elektronika+ automatika	1,5	-	21	1	23,5
622+669	Bányászat+kohászat	1,92	-	5	0,5	7,42
63	Mezőgazdaság	7,33	2	8	1	18,33
7	Művészetek	14,87	11,67	9,17	1,83	37,54
80	Nyelvtudomány	6,33	1,2	40,5	2,25	50,28
807	Klasszika-filológia	0,5	-	17,41	2,75	20,66
809	Orientalisztika	1	-	3,83	0,25	5,08
82/89	Irodalom, irodalom-elmélet, irodalomtörténet, filológia	16	20,95	21,67	1,83	60,45
91+908	Földrajz+thonismeret	4,25	2,08	12,5	1,08	19,91
93/99+930.27	Történelem általában+paleográfia, epigráfia	7,95	10,61	16,83	3,59	38,98
930.26+571	Régészet+ősrégészet	4,78	1,59	23,42	1,83	31,62
	Összesen:	199	111	703	69	1082

Az Akadémiai Könyvtárban 1973 folyamán használt periodikum-féleségek szakmegoszlása
(Helybenolvasás, kölcsönzés, fényképeztetés, xerox-másolat készítés együtt)

A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Össze-sítve	%
Tudomány-, illetve üzemszervezés	6,66	-	48,75	1	56,41	2,06
Vegyes tartalmú pe-riodikumok	1	27,59	12,24	6	46,83	1,7
Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	21,59	6	55,48	2,25	85,32	3,1
Kultúra+művelődés-történet	12,53	28,6	34,12	8,37	83,62	3,05
Humán tudományok és társadalomtudományok általában	7,08	23,69	52,38	21,48	104,63	3,81
Naptárak, almanachok	-	3,34	-	-	3,34	0,12
Akadémiák és egyéb tudós társaságok	1,84	7,91	37,11	3,33	50,19	1,83
Múzeumok működése	2,1	2,54	0,82	0,5	5,96	0,22
Filozófia	3,33	9,36	48,58	7,2	68,47	2,5
Pszichológia+pszichiátria	2	-	24,25	-	26,25	0,96
Vallástudomány, valláskritika	2,5	8,95	7,93	6,42	25,8	0,94
A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	5,67	1	19,83	2,5	29	1,06
Szociológia, szociográfia	1,5	4,09	28,15	0,34	34,08	1,24
Statisztika	10,5	4,5	5,5	-	20,5	0,75
Politika+államigazgatás	21	23,58	28,28	3,75	76,61	2,79
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	21,83	6,58	31,87	4,17	64,45	2,35
Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	7,84	7,5	13,92	1	30,26	1,1
Neveléstudomány	10,66	8,53	3,19	2,84	25,22	0,92
Egyetemi kiadványok	10,33	0,5	7	5,5	23,33	0,85
Néprajz	9,3	4,56	34,49	3,95	52,3	1,91
Természettudományok általában	0,33	2,75	37,93	7,33	48,34	1,76
Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	2,83	2,83	23,79	2,16	31,61	1,15
Fiziko-matematikai tudományok	1	1	24	4,25	30,25	1,1
Leíró természettudományok	4,9	2,91	10,53	5,75	24,09	0,88

A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve	%
Matematika+kiberne- tika	11,83	5,5	108,01	3,5	128,84	4,7
Csillagászat+úrkuta- tás	0,83	-	4,91	0,5	6,24	0,23
Fizika	5	-	75,08	6	86,08	3,14
Atomfizika+reaktor- technika	4,5	-	27,08	7	38,58	1,4
Kémia+kémiai tech- nológia	9	-	102,58	13,91	125,49	4,57
Ásvány- és kristály- tan	0,59	-	5,68	0,34	6,61	0,24
Geológia általában	2,41	1,5	11,14	4,16	19,21	0,7
Geofizika, geokémia	3,67	-	8	2	13,67	0,5
Fizikai földrajz	3,08	2,75	5,51	1,17	12,51	0,46
Meteorológia	1,58	-	1,34	1	3,92	0,14
Teleptan	0,25	-	2	-	2,25	0,08
Paleontológia, őslény- tan	0,45	-	3,75	0,5	4,7	0,17
Biológia	6,25	-	34,92	6,84	48,01	1,75
Antropológia	1,95	-	9,24	0,34	11,53	0,42
Mikrobiológia	1,5	-	5,5	2	9	0,33
Biokémia	0,5	-	12,08	2,5	15,08	0,55
Biofizika	0,5	-	6,25	0,5	7,25	0,26
Növénytan	2,45	0,5	9,54	1	13,49	0,49
Állattan	2,95	-	8,2	3	14,15	0,51
Orvostudomány	21,5	6,34	17,16	6,75	51,75	1,89
Állatorvostudomány	2	0,25	0,83	1,5	4,58	0,17
Műszaki tudományok általában	19,84	5,75	28,5	3	57,09	2,08
Elektrotechnika, elektronika+auto- matika	8,34	-	30,66	2,5	41,5	1,51
Bányászat+kohászat	3,92	1	4	0,5	9,42	0,34
Mezőgazdaság	13,33	2,83	12,01	3	31,17	1,14
Művészetek	26,6	35,37	35,29	8,25	105,51	3,85
Nyelvtudomány	10,67	9,6	117,14	3,81	141,22	5,15
Klasszika-filológia	2,5	0,45	50,51	6,75	60,21	2,19
Orientalisztika ⁷	1,5	1	13,12	0,75	16,37	0,6
Irodalom, irodalom- elmélet, irodalom- történet, filológia	31,37	74,21	148,84	17,98	272,4	9,93
Földrajz+honismeret	14,99	12,67	40,51	8,25	76,42	2,79
Történelem általá- ban+paleográfia, epigráfia	12,86	26,6	108,02	21,75	169,23	6,17
Régészet+ősrégé- szet	7,97	6,37	69,46	8,86	92,66	3,38
Összesen:	405	381	1707	250	2743	99,98

14. táblázat

b.) A használat szakonkénti csökkenő rendje

A többszemponú kiértékelés érdekében az előbbieken bemutatott táblázatok (10-14.) anyagát a jelen alfejezetünkben másféle csoportosításban is feltárjuk. Elhagyva a szakok meghatározott, szakrendszeri egymásutánját azt kívánjuk érzékelteni, hogy az egyes használati formákban a szakmegoszlás nagyságrendje — az egyes szakokon belüli használatnak az összhasználathoz viszonyított százalékos értékei alapján — milyen képet mutat. Ezeknél a táblázatoknál már nem ismételjük meg a szakok megnevezését, csak az ETO-számot adjuk meg. 15. táblázatunk a helyben olvasott periodikum-féleségek összes szakra kiterjedő használati sorrendjét adja a jelenlegi (1973) és az előző (1966) felmérésünk adatai alapján.

A helyben olvasott anyag csökkenő rendje					
1966			1973		
Sor-szám	ETO-szám	A szak használati nagyságrendjét kifejező %-szám	Sor-szám	ETO-szám	A szak használati nagyságrendjét kifejező %-szám
1.	82/89	11,77	1.	82/89	11,03
2.	93/99+930.27	5,8	2.	93/99+930.27	6,62
3.	7	4,76	3.	80	5,68
4.	80	4,61	4.	51+007	4,89
5.	002+01/02+930.25	4,35	5.	009+3	4,22
6.	51+007	4,22	6.	7	4,16
7.	009+3	4,14	7.	54+66	3,57
8.	930.26+571	4,02	8.	002+01/02+930.25	3,44
9.	53	3,49	9.	930.26+571	3,35
10.	54+66	3,48	10.	008+930.85	3,32
11.	32+35	3	11.	32+35	3,17
12.	33	2,58	12.	53	3
13.	008+930.85	2,36	13.	1	2,71
14.	91+908	2,17	14.	91+908	2,7
15.	001.92	2,15	15.	33	2,61
16.	807	2,07	16.	807	2,35
17.	61	2,05	17.	001.89+65	2,29
18.	5	2,05	18.	39	1,92
19.	39	1,93	19.	001.92	1,86
20.	1	1,87	20.	62	1,84
21.	061.12	1,72	21.	061.12	1,76
22.	001.89+65	1,71	22.	5	1,68
23.	62	1,63	23.	57	1,51
24.	57	1,57	24.	61	1,49
25.	37	1,35	25.	30	1,35
26.	34	1,31	26.	34	1,21
27.	3K+3M+14M	1,25	27.	539.1+621.039	1,16
28.	5/6	1,23	28.	3K+3M+14M	1,16
29.	621.3+621-52	1,16	29.	5/6	1,12
30.	159.9+616.89	1,1	30.	621.3+621-52	1,12
31.	63	1,03	31.	37	1,04
32.	2	0,93	32.	2	1,02

A helyben olvasott anyag csökkenő rendje					
1966			1973		
Sor-szám	ETO-szám	A szak használati nagyságrendjét kifejező %-szám	Sor-szám	ETO-szám	A szak használati nagyságrendjét kifejező %-szám
33.	378.4	0,89	33.	378.4	0,96
34.	31	0,84	34.	159,9+616.89	0,94
35.	501	0,82	35.	501	0,88
36.	30	0,81	36.	63	0,83
37.	502	0,75	37.	502	0,61
38.	539.1+621.039	0,71	38.	809	0,58
39.	55	0,66	39.	31	0,58
40.	550.3/.4	0,63	40.	577.1	0,5
41.	58	0,59	41.	55	0,49
42.	59	0,51	42.	550.3/.4	0,42
43.	576.8	0,46	43.	572	0,37
44.	577.1	0,42	44.	551.4	0,36
45.	622+669	0,42	45.	577.3	0,3
46.	059	0,38	46.	52+629.19	0,26
47.	52+629.19	0,37	47.	622+669	0,24
48.	572	0,37	48.	58	0,23
49.	809	0,32	49.	069	0,22
50.	551.4	0,25	50.	576.8	0,19
51.	069	0,2	51.	59	0,15
52.	577.3	0,19	52.	059	0,14
53.	619	0,14	53.	548/549	0,13
54.	553	0,14	54.	551.5	0,1
55.	551.5	0,06	55.	619	0,07
56.	548/549	0,01	56.	56	0,07
57.	56	0,01	57.	553	0,01
Összesen:		99,81 %	Összesen:		99,98 %

15. táblázat

Tekintettel arra, hogy a már 1966-ban is csekély periodikum-kölcsönzés 1973-ra több mint 40 % -al tovább csökkent, e használati forma gyakorisági rendjét csak részlegesen az első tíz leggyakrabban kölcsönzött szakra vonatkozóan mutatjuk be (16. táblázat).

A fényképeztetés formájában használt periodikumok esetében is csakúgy mint a kölcsönzésnél, pusztán az első tíz legkeresettebb szakra vonatkozóan mutatjuk be a gyakorisági sorrend százalékos adatait. (17. táblázat). Ebben az esetben az 1966-ban fényképeztetett periodikumok számához képest mutatkozó mintegy 78 % -os csökkenés indokolja ezt az eljárást.

A leggyakrabban kölcsönzött periodikum-szakok					
1966			1973		
Sor-szám	ETO-szám	A kölcsönzési nagyságrendet mutató %-szám	Sor-szám	ETO-szám	A kölcsönzési nagyságrendet mutató %-szám
1.	82/89	7,79	1.	93/99+930,27	10,91
2.	5	5,79	2.	930,26+571	6,54
3.	93/99+930,27	5,22	3.	009+3	6,44
4.	57	4,83	4.	54+66	6,11
5.	54+66	4,67	5.	82/89	4,72
6.	009+3	4,66	6.	57	4,36
7.	80	4,53	7.	7	3,11
8.	53	3,8	8.	51+007	3
9.	930,26+571	3,79	9.	1	2,86
10.	59	3,74	10.	5	2,8
Összesen:		48,82 %	Összesen:		50,85 %

16. táblázat

A leggyakrabban fényképezetett periodikum-szakok					
1966			1973		
Sor-szám	ETO-szám	A fényképezetetés mértékét mutató %-szám	Sor-szám	ETO-szám	A fényképezetetés mértékét mutató %-szám
1.	54+66	18,99	1.	54+66	18,11
2.	53	10,95	2.	53	6,25
3.	5	4,85	3.	82/89	6,01
4.	61	3,99	4.	5	5,61
5.	51+007	3,95	5.	57	5,61
6.	57	3,92	6.	5/6	4,09
7.	82/89	3,72	7.	63	3,69
8.	501	3,61	8.	061.12	3,45
9.	061.12	2,75	9.	93/99+930.27	3,45
10.	62	2,74	10.	501	3,2
Összesen:		59,47 %	Összesen:		59,47 %

17. táblázat

Végül nézzük meg a használat szakonként csökkenő rendjét a teljes xerox-másolat formájában használt periodikum-anyagra vonatkozóan. A teljes anyag bemutatását két tényező is indokolja, egyrészt az, hogy ezen használati formáról jelen felmérésünk az első, alapvető vizsgálat, másrészt mennyiségét és jelentőségét tekintve ez a szolgáltatás követi a második helyen a helybenolvasás használati formáját az Akadémiai Könyvtárban, közvetlenül a bevezetése óta.

A xerox-másolat formájában használt anyag csökkenő rendje		
Sorszám	ETO-szám	A szak használati nagyságrendjét kifejező %-szám
1.	54+66	10,01
2.	53	6,38
3.	51+007	5,76
4.	82/89	5,59
5.	80	4,65
6.	93/99+930.27	3,6
7.	7	3,47
8.	930.26+571	2,92
9.	62	2,79
10.	57	2,78
11.	33	2,34
12.	61	2,22
13.	008+930.85	2,19
14.	539.1+621.039	2,18
15.	621.3+621-52	2,17
16.	009+3	2,16
17.	5	2,15
18.	39	2,07
19.	501	1,97
20.	1	1,93
21.	807	1,91
22.	91+908	1,84
23.	32+35	1,82
24.	63	1,69
25.	061.12	1,59
26.	5/6	1,43
27.	001.89+65	1,39
28.	577.1	1,37
29.	159.9+616.89	1,28
30.	30	1,26
31.	55	1,13
32.	3K+3M+14M	0,98
33.	502	0,97
34.	002+01/02+930.25	0,84
35.	31	0,83
36.	34	0,82
37.	001.92	0,8
38.	550.3/.4	0,79
39.	58	0,76
40.	37	0,71

A xerox-másolat formájában használt anyag csökkenő rendje		
Sorszám	ETO-szám	A szak használati nagyságrendjét kifejező %-szám
41.	576,8	0,69
42.	622+669	0,69
43.	551,4	0,68
44.	2	0,66
45.	577,3	0,65
46.	59	0,53
47.	809	0,47
48.	548/549	0,42
49.	619	0,35
50.	572	0,35
51.	551,5	0,29
52.	553	0,21
53.	56	0,18
54.	378,4	0,14
55.	069	0,05
56.	52+629,19	0,08
	Összesen:	99,98 %

18. táblázat

c.) Értékelő megjegyzések

Az előbbieken bemutatott 10-18. számú táblázatok adatainak értékelése során elsőként az egyes használati formák egymáshoz való viszonyáról ejtsünk néhány szót. Mint ismeretes az Akadémiai Könyvtár korlátozottan nyilvános tudományos nagykönyvtár. Ebből a helyzetből adódik a helybenolvasásnak mint használati formának a feltétlen és messzemenő elsődlegessége, mely 1966-ban a teljes használat 87,17 %-át, 1973-ban pedig 88,18 %-át képezte. Ezen az arányon az első használatelemzésünk után bevezetett xerox-szolgáltatás lehetősége sem változtatott. Míg a xerox-másolat készíttetésének formájában megnyilvánuló teljes, az átfedéseket is magában foglaló használat 1973-ban az összhasználat 39,44 %-át képezte, addig épp ezen szolgáltatás lehetősége eredményezte a két másik használati formában, tudniillik a kölcsönzés és a fényképeztetés területén, az 1966-hoz képest mutatkozó jelentős csökkenést. A kölcsönzés összhasználatához viszonyított aránya 1973-ra a felére, a fényképeztetésé pedig mindössze az 1966-ban megállapított arányok 20 %-ára zsugorodott össze. Ez a csökkenés az új szolgáltatás bevezetésének természetes és kívánatos következménye, hiszen egy jelenleg is érvényben lévő főtktári

rendelet a periodikumok kölcsönzését kifejezetten megtiltja⁸. A mikrofilm, ill. fénykép készítése adott periodikumokból, ma már csak olyan esetekre korlátozódik amikor az igényelt anyag terjedelme, vagy a fényképezetésnek a xerox-másolattól eltérő technikai lehetőségei ezt valóban indokolják.

Az egyes használati formák egymáshoz való kapcsolódásának ismeretében, nézzük most már kissé részletesebben a használt anyag szakmegosztási képét a különböző használati formák esetében.

A 10. és 15. táblázatunk alapján megállapíthatjuk, hogy a helyben olvasott periodikumok szakmegosztási skálája mind 1966-ban mind 1973-ban igen széles spektrumú volt, 57 szakra terjedt ki. Az összes használt periodikum 50 %-a a 10 leghasználtabb szakterület anyagából került ki, mely 10 szakterület közül 9 azonos volt 1966-ban és 1973-ban is. Míg 1966-ban a 10 leghasználtabb szakterület közül 7 volt humán és 3 természettudományi vonatkozású, 1973-ra a megosztás jellege a humán tudományok javára tovább változott, a most 8:2 arányt mutat. Mindebből az következik, hogy az egyes szakterületek iránti érdeklődés lényegében nem változott, hogy olvasóink foglalkozás szerinti összetétele, érdeklődése viszonylag állandó. Mint később látni fogjuk, korántsem ilyen állandó az egyes szakokon belül a legkeresettebb folyóiratok címanyaga. Ezek rangsorában már lényegesebb eltérések tanui leszünk. Ennek okára dolgozatunk 2.2.2. és 2.2.3 fejezeteiben próbálunk majd választ adni.

A kölcsönzés formájában használt anyag szakmegosztása, csakúgy mint 1966-ban, most is — volumenéhez képest — meglehetősen heterogén képet mutat, mivel a 233 kölcsönzött periodikum 47 szakterületet érint. Nagy, monografikus jellegű tanulmányokat tartalmazó, elsősorban humán tárgyú periodikumok (más könyvtárakban esetleg könyvként kezelt kiadványsorok), melyek feldolgozása a használó részéről hosszú időt igényelt, illetve vidéki vagy külföldi kutatóhelyek által kikölcsönzött speciális tárgykörű, természet-, vagy alkalmazott tudományi periodikumok képeztek e használati forma legtöbb anyagát és eredményezték 1973-ban csakúgy mint 1966-ban az említett heterogeniséget.

A fényképezetés formájában használt periodikumok (104 cím) még 4 százalékat sem képezték az 1973-ban összesen használt 2743 folyóiratnak. Az összes fényképezetett periodikum mintegy 60 %-a a 10 leghasználtabb szakterület anyagából került ki mindkét vizsgált időszakban. A fotomásolat formájában használt anyag, 1973-ban éppúgy mint 1966-ban, szinte ellentett szakkihasználtsági képet mutat, mint a helyben olvasotté. A 10 leggyakrabban fényképezetett szakterület között mindössze 2 (1966-ban), illetve 3 (1973-ban) a humán vonatkozású.

A xerox-másolat formájában használt periodikumok szakmegosztása — az egyetlen "naptár" szak kivételével —, a helybenolvasásnál regisztrált valamennyi szakterületre (56) kiterjedt 1973-ban, alapfelmérésünk készítésének évében. Az összes xeroxoztatott periodikum 48 %-a a 10 leghasználtabb szakterület anyagából került ki. A 10 leghasználtabb szakterület között fele-fele arányban vannak humán-, illetve természet-, vagy alkalmazott tudományt érintők. Ez a szakmegosztási kép eltér mind a helybenolvasásnál tapasztalt erősen humán-központú, mind pedig a fényképezetésnél megfigyelt túlnyomóan természettudományi periodikumokra kiterjedő használat szakmegosztási képétől. 13. és 18. táblázatunk adataiból arra

a következtetésre juthatunk, hogy a xerox-másolat készíttetés könyvtárunkban, minden szakterületen egyaránt a helybenolvasás fontos, sőt nélkülözhetetlen kiegészítő használati formája lett.

A különféle használati formák elemzése, értékelése után az egyes állomány-típusok szakmegoszlási képét tegyük vizsgálatunk további tárgyává. A 10-13. táblázatból levonható legszembeűnőbb következtetés az, hogy a kurrens külföldi anyag minden egyes használati formában és a szakok 75 %-ában messze a leghasználtabb. Mivel az idézett állományelemző tanulmányunk (Bükyné 1977) folytán rendelkezésünkre álló részletes állományadatokat kizárólag a kurrens külföldi periodikumokra vonatkoznak, ezen állománytípus hasznátságát 2.2.4-es alfejezetünkben az állományadatokkal párhuzamba állítva fogjuk részletesen bemutatni. Így jelen fejezetünkben a kurrens külföldi periodikumok hasznátságáról bővebben nem is szólnunk.

A kurrens magyar periodikum-féleségek 61,83 %-os kihasználtsága (ld. 5. táblázat) — bár 1966-hoz képest 11 %-kal visszaesett, — még mindig igen magasfokú. Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy a magyar periodikumok könyvtárunk olvasói gárdája számára állandóan használt, értékes információs bázist képeznek; másrészt, mint válogató jogú kötelempéldány-gyűjtő könyvtárnak fokozódik a felelőségünk a megtartásra szánt új magyar periodikumok kijelölésénél, mivel éppen a kurrens magyar periodikumok csaknem minden szakterület vonatkozásában érdeklődési alapot jelentenek olvasóink számára. Az állománytípus magas kihasználtságát emellett részben az is magyarázhatja, hogy az Akadémia kiadásában megjelenő periodikumokat az olvasók sok esetben, elsősorban az Akadémiai Könyvtárban keresik. 1966-hoz képest mintegy 30 szakterületen növekedett a használt kurrens magyar periodikum-féleségek abszolút száma, 12 tudományterületen nem volt szignifikáns változás, s végül 14 szak esetében használtak kevesebb kurrens magyar periodikumot 1973-ban mint 1966-ban. A csökkenés azonos arányban érintett humán- és természet-, illetve alkalmazott tudományt képviselő periodikumokat. Bizonyos szakterületeken a használat növekedését vagy éppen csökkenését az állomány nagyságában időközben végbement változások is eredményezhették. Egyes szakfolyóiratok megszűnése, más tudományág területén viszont több új periodikum megindulása szolgálhat részben magyarázatként a kialakult helyzetre nézve.

A könyvtárban lévő régi (nem kurrens) magyar periodikum-féleségek kihasználtsága jelenleg is meglehetősen alacsony, az összes használt folyóiratnak 12-13 %-át tette ki 1966-ban és mindössze másfél százalékos, — szignifikánsnak semmiképp nem tekinthető —, emelkedést tapasztalhattunk 1973-ban. A szakmegoszlási skála itt jóval szűkebb mindkét vizsgált időszakban, mint a kurrens magyar periodikumok esetében, már csak azért is, mivel számos újonnan kifejlődött tudománynak (például atomfizika, radiobiológia stb.) ebben a sávban még nincs anyaga, illetve előzménye. A használt szakterületek 85 %-a azonos mindkét felmérés idején. Ezen állománytípus használatára vonatkozóan 1966-ban megállapított "legjellemzőbb" szakmegoszlási kép 1973-ra is maradék nélkül érvényes. A humán- és társadalomtudományok aránya a természet- és alkalmazott tudományokéhoz viszonyítva: 80:20. A könyvtár állományának profil szerinti kihasználtsága a régi magyar periodikumok esetében érvényesül a legerőteljesebben. Végül, néhány szakterület adatainak megbízhatóbb értékelése érdekében némi tájékoztatással tar-

tozunk. A politika szak magas arányszáma nemcsak a kifejezetten politikai jellegű folyóiratok hasznátságából veszi eredetét, hanem sokkal inkább abból a tényből, hogy számos régi magyar irodalmi, kulturális vagy "vegyes tartalmú" periodikum, mivel mellékesen sok egykori politikai aktualitást is tartalmazott — szakozásunk metodikája következtében — a "politika" szakot is gyarapította. A "művészetek" felűnően magas arányát az ugyancsak ebben a szakban helyet kapó színháztörténeti vonatkozású periodikum-anyag befolyásolta. Az irodalom magas mutatószámában bennfoglaltatnak azok az irodalomtörténetírás szempontjából forrásértékűnek számító heti-, illetve havilapok, amelyek 1966-ban, és 1973-ban is alapját képezték —egyéb források mellett— a magyar irodalomtörténeti és társadalomtörténeti kutatásoknak (Athenaeum, Koszorú, Nyugat stb.). Az 1973-1974-ben végrehajtott selejtezés a régi magyar periodikum-féleségek számát 1966-hoz viszonyítva 11 % -kal csökkentette ugyan, de a kihasználtság még így sem éri el az egész anyag egyengyedét. Az állománytípus heterogén jellegét mi sem bizonyítja meggyőzőbben, hogy ugyanekkor szép számmal találunk itt olyan folyóiratokat, melyek vizsgálataink tanúsága szerint a legolvasottabbak (Budapesti Szemle, Vasárnapi Újság stb.).

A régi (nem kurrens) külföldi periodikum-féleségek kihasználtsága volt 1966-ban és 1973-ban is a legalacsonyabb, jóllehet az abszolút szám 1973-ra a kétszerezésére emelkedett. Míg 1966-ban az összes használt periodikum-féleségek 5 % -a volt régi külföldi, 1973-ra ez az arány 9 % -ra emelkedett. A használatot érintő szakterületek száma 12-vel növekedett, ám maga a szakmegoszlás, a használati összérték alacsony volta miatt, meglehetősen félrevezető. A használt anyag szóródási képe esetleges, egyes szakok esetében 1966-hoz képest, indokolatlan ritkulást, másutt minden szignifikációt nélkülöző sűrűsödést mutat. Annyi azért megállapítható, hogy a humán- és társadalomtudományok % -aránya a természet-, illetve alkalmazott tudományokéhoz viszonyítva itt is magasabb és nem változott (65:35). 1974-ben ezen állománytípus anyagának mintegy 30 %-át selejteztük. Ez minden bizonnyal befolyásolja az ide vonatkozó használati értékeket, ám a változás mértékéről jelenleg még nem rendelkezünk konkrét statisztikai adatokkal.

Ejtsünk végül néhány szót 14. táblázatunk összesítő adatairól, tekintet nélkül most már az egyes állománytípusokra. Nagyon mélyre az egyes szakok használati adatainak elemzésekor sajnos nem hatolhatunk, azon objektív okból kifolyólag, mivel a teljes periodikum-állományra nézve nincsenek szakmegoszlási adataink. Ilyen adatok csak a használat 62 % -át kitevő kurrens külföldi periodikumok esetében állnak rendelkezésünkre. Annyit azonban az összesített adatokból egyértelműen megállapíthatunk, hogy az összperiodikum-használat igen széles spektrumú. Az eléggé részletes szakcsoportosítás (57 szak) mindegyik szakára esik kisebb-nagyobb használati érték. A kihasználtság nagysága az összhasználatához viszonyítva 9,93-0,08 % -os szélső értékek (irodalom — teleptan) között mozog. 1966-ban is az irodalom szak állt az első helyen, 10,66 % -os felső értékkel. 1973-ra néhány szakterületen növekedett a periodikum-féleségek használata az összhasználat százalékos értékeihez viszonyítva: a tudományszervezés, a művelődéstörténet, a filozófia, a matematika, a nyelvtudomány és a történettudomány tartozik ezen szakok közé. A könyvtárügy, az általános természettudományok valamint a művészetek szakfolyóiratainak használatában szignifikánsnak ítéltető csökkenést tapasztaltunk.

2.2.2. Minőségi elemzés a periodikum-féleségekre eső átlagos olvasói szám alapján

Felmérésünk során nemcsak arra vonatkozóan végeztünk vizsgálatokat, hogy hány különféle periodikumot használtak, azt is felmértük, hogy az egyes periodikumokra hány különféle olvasó tartott igényt a használat során. Hiszen a használat intenzitásának megállapítása szempontjából fontos adat az is, hogy egy, öt, vagy esetleg 15 különböző kutató, illetve intézmény érdeklődött-e az adott periodikum iránt. Jóllehet minden egyes használt periodikumra vonatkozóan rendelkezünk az illető periodikumot használók számával (az összes használati formára való érvényességgel), de érdektelen lenne ezeket az adatokat másképpen bemutatni, mint bizonyos összefoglaló csoportosításban, amely áttekinthetővé teszi és megfelelő rendet teremt ebben az adathalmazban. 19. táblázatunk azt mutatja be, hogy egy-egy használt periodikum iránt hány különféle használó érdeklődött, 1966-ban, illetve 1973-ban. A táblázatból könnyen kiszámítható, hogy míg 1966-ban 73 olyan helyben olvasott periodikum volt, melyet 10, vagy ennél több olvasó használt, 1973-ra ezek száma 109-re emelkedett. Ez utóbbiakat nem érdektelen cím szerint is megismerni a 20. táblázat segítségével. Végül a 21-23. táblázat a legtöbb személy, illetve intézmény által kölcsönzött, fényképeztetett és xeroxoztatott periodikumok jegyzékét tartalmazza. Meg kell jegyeznünk, hogy a legtöbb olvasó által keresett periodikumok elemzése szempontjából a 20. táblázat anyaga bizonyos fokig mechanikusan kiválasztott mintának tekinthető, hiszen a szórakozási, tájékozódási és a tudományos célzattal történő olvasást nem különítettük el. Így a legtöbb kutató által helyben használt periodikumokat tartalmazó listára hiába került fel — a mechanikus elv alkalmazása révén — a "Le Monde", a "Művelődésügyi Közlöny" stb., ezekből semmiféle értékelő következtetést nem kívánunk levonni az Akadémiai Könyvtár tudományos célzatú periodikum-forgalmára nézve.

A periodikum-használók száma	Az 1, 2, 3, ... n személy által igénybe vett periodikumok száma						
	helybenolvasás		kölcsonzés		fényképeztetés		xeroxoztatás
	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1973
1	1145	1297	357	215	336	94	665
2	385	452	43	16	71	7	208
3	188	206	7	1	35	2	75
4	122	142	2		14	1	47
5	64	83	3	1	7		22
6	32	50	1		3		21
7	25	35			1		11
8	19	22			2		5
9	20	23	1		2		4
10	5	19			1		2
11	10	14			3		6
12	9	9			1		5
13	6	5					
14	2	7					1
15	1	8					1
16	4	5					2
17	7	3					
18	2	7					3
19	2						
20	1	4					1
21		3					
22	2	2					
23	1	1					
24	2	2			1		
25	2	1					
26	1	4					
27	2	2					1
28	1	2					
29		1					
30	1	1					1
31	2						
33	3						
34	1	1					
35		1					1
36	1	1					
38		1					
39		1					
42	1	1					
44		1					
45	2	1					
48	1						
52		1					
55	1						
	2073	2419	414	233	477	104	1082

19. táblázat

A legtöbb személy által helyben olvasott periodikumok jegyzéke

A periodikum címe	típusa	olvasóinak száma	A periodikum címe	típusa	olvasóinak száma
1. Valóság	km ⁹	52	48. Comptes Rendus... Paris	rk ¹⁰	15
2. Magyar Tudomány	km	45	49. Értekezések a Nyelv- és Széptud. Köréből	rm	15
3. Irodalomtört. Közl.	km	44	50. Filológiai Közlöny	km	15
4. Magyar Filoz. Szemle	km	42	51. Könyvtáros	km	15
5. Akadémiai Közlöny	km	39	52. Történelmi Szemle	km	15
6. Századok	km	38	53. Transact. Am. Math. Soc.	kk	15
7. Világosság	km	36	54. Tudományos Gyűjtemény	rm	15
8. Társadalmi Szemle	km	35	55. Turul	rm	15
9. Science	kk	34	56. Acta Antiqua	km	14
10. Kritika	km	30	57. Found. of Language	kk	14
11. Magyar Közlöny	km	29	58. Huszadik Század	rm	14
12. Akadémiai Értesítő	rm	28	59. Le Monde	kk	14
13. Magyar Nyelv	km	28	60. Proc. Royal Soc., London, Ser. A.	kk	14
14. Ethnographia	km	27	61. Vigilia	km	14
15. Nyugat	rm	27	62. Voprosy Literaturny	kk	14
16. Irodalomtörténet	km	26	63. Élet és Tudomány	km	13
17. Proc. Nat. Acad. U. S. A.	kk	26	64. Linguistics	kk	13
18. Új Írás	km	26	65. Művelődésügyi Közl.	km	13
19. Vasárnapi Újság	rm	26	66. Pedagógiai Szemle	km	13
20. Élet és Irodalom	km	25	67. Physical Review	kk	13
21. Archaeológiai Értesítő	km	24	68. Annales, Econ. Soc.	kk	12
22. Közgazdasági Szemle	km	24	69. Annals of Math. Stat.	kk	12
23. Helikon	km	23	70. Année Philol.	kk	12
24. MTA I. Oszt. Közl.	km	22	71. Egyetemes Philol. Közl.	rm	12
25. Népszabadság	km	22	72. Hadtörténeti Közl.	km	12
26. Budapesti Szemle	rm	21	73. MTA II. Oszt. Közl.	km	12
27. Language	kk	21	74. Nyelv- és Irod. Tud. Közl.	kk	12
28. Sitzungsber. d. Österr. Akad. Phil.-hist. Kl.	kk	21	75. Scientific American	kk	12
29. Kortárs	km	20	76. Történelmi Tár	rm	12
30. Magyar Könyvszemle	km	20	77. Acta Chem. Scand.	kk	11
31. Magyar Nyelvtör	km	20	78. Acta Linguistica	km	11
32. Nature	kk	20	79. Acta Litteraria	km	11
33. Annals of the New York Acad. of Sciences	kk	18	80. Alföld	km	11
34. Antik Tanulmányok	km	18	81. Denkschriften, Österr. Akad. Phil.-hist. Kl.	kk	11
35. Doklady Akad. Nauk SSSR	kk	18	82. Journal of Chem. Phys.	kk	11
36. Erdélyi Múzeum	rm	18	83. Könyvtári Figyelő	km	11
37. Magyar Folyóiratok Rep.	km	18	84. Orvosi Hetilap	km	11
38. Magyar Pszichol. Szemle	km	18	85. Pártélet	km	11
39. Nagyvilág	km	18	86. Pensée	kk	11
40. Semiotica	kk	17	87. Pesti Napló	rm	11
41. Természettud. Közl.	rm	17	88. Pszichol. Tanulm.	km	11
42. Tud. Szerv. Tájékoztató	km	17	89. Tiszatáj	km	11
43. Ált. Nyelvészeti Tanulm.	km	16	90. Voprosy Âzyk.	kk	11
44. Értekezések a Tört. Tud. Köréből	rm	16	91. Agrártört. Szemle	km	10
45. Korunk	kk	16	92. Állam- és Jogtud.	km	10
46. Magyar Nemzet	km	16	93. American Psychol.	kk	10
47. Nyelvtud. Közl.	km	16	94. Annual Rev. of Biochem.	kk	10

A periodikum címe	típusa	olvasóinak száma	A periodikum címe	típusa	olvasóinak száma
95. F. F. Communications	kk	10	103. MTA Elhunyt Tagjai Felett Tartott Emlékbeszédék	rm	10
96. Daedalus	kk	10	104. Math. és Term. tud. Ért.	rm	10
97. Figyelő	rm	10	105. Néprajzi Értesítő	km	10
98. Gnomon	kk	10	106. New Hung. Quarterly	km	10
99. Gymnasium	kk	10	107. Philosophical Mag.	kk	10
100. Hermes	kk	10	108. Proc. Am. Math. Soc.	kk	10
101. Híd	kk	10	109. Studia Slavica	km	10
102. Jogtud. Közl.	km	10			

20. táblázat

A legtöbb személy, illetve intézmény által kölcsönzött periodikumok jegyzéke

A periodikum címe	típusa	kölcsönzőinek száma
1. Akadémiai Közlöny	km	5
2. Suom. Tied. Toim. S.B.	kk	3

21. táblázat

A legtöbb személy, illetve intézmény által fényképeztetett periodikumok jegyzéke

A periodikum címe	típusa	fényképeztetőinek száma
1. Vasárnapi Újság	rm	4
2. Bull. Chem. Soc. Japan	kk	3
3. Suomen Kem.	kk	3

22. táblázat

A legtöbb személy, illetve intézmény által xeroxoztatott
periodikumok jegyzéke

A periodikum címe	típusa	xeroxoz- tatóinak száma	A periodikum címe	típusa	xeroxoz- tatóinak száma
1. Nature	kk	35	44. Physica Status Solidi, B.	kk	7
2. Science	kk	30	45. Bull. of the Am. Math. Soc.	kk	6
3. Proc. Nat. Acad. U. S. A.	kk	27	46. Comptes Rendus....		
4. Journal of Chem. Phys.	kk	20	Paris, Ser. D.	kk	6
5. Acta Chemica Scand.	kk	18	47. Filol. Közlöny	km	6
6. Journal Am. Chem. Soc.	kk	18	48. Journal of the Chem. Soc.	kk	6
7. Physical Review	kk	18	49. Journal of Comp. Syst. Science	kk	6
8. Proc. Royal Soc. London, Ser. A.	kk	16	50. Journal of Phys. Chem. of Solids	kk	6
9. Valóság	km	16	51. Language	kk	6
10. Comptes Rendus..., Paris	rk ¹⁰	15	52. Magyar Könyvszemle	km	6
11. Századok	km	14	53. Magyar Közölny	km	6
12. Acta Crystallogr.	kk	12	54. Magyar Nemzet	km	6
13. Annals of the New York Acad. of Sciences	kk	12	55. Nature, New Biol.	kk	6
14. Bull. Chem. Soc. Japan	kk	12	56. Néprajzi Értesítő	km	6
15. Doklady/Akad. Nauk, SSSR	kk	12	57. Orvosi Hetilap	km	6
16. Magyar Tudomány	km	12	58. Philos. Transact, Ser. A.	kk	6
17. Akadémiai Értesítő	rm	11	59. Physica	kk	6
18. Analytical Chem.	kk	11	60. Physica Status Solidi, A.	kk	6
19. Biochem. Journal	kk	11	61. Proc. Phys. Soc.	kk	6
20. Irodalomtörténet	km	11	62. Sovetskaâ Ètn.	kk	6
21. Közgazdasági Szemle	km	11	63. Transact. of the Faraday Soc.,	kk	6
22. Scientific American	kk	11	64. Új Írás	km	6
23. Canadian Journal of Chem.	kk	10	65. Zeitschrift f. Phys.	kk	6
24. Irodalomtörténeti Közle- mények	km	10	66. Acta Botanica	km	5
25. Akadémiai Közölny	km	9	67. Aust. Journal of Chem.	kk	5
26. Journal of Physics, E.	kk	9	68. Avtomatika i Telemekh.	kk	5
27. Kortárs	km	9	69. Bell System Techn. Journal	kk	5
28. Nyugat	rm	9	70. Boll. Soc. Ital. di Biol. Sperimentale	kk	5
29. Azárbaždčan Kímja Žurnaly	kk	8	71. Budapesti Szemle	rm	5
30. Ethnographia	km	8	72. Chemical Reviews	kk	5
31. Magyar Nyelvtör	km	8	73. Current Science	kk	5
32. Nyelvtud. Közl.	km	8	74. Journal of Mol. Biol.	kk	5
33. Philosophical Magazine	kk	8	75. Journal Phys. Soc. Japan	kk	5
34. Annals of Math. Stat.	kk	7	76. Magyar Pszichol. Szeml.	km	5
35. Annual Rev. of Biochem.	kk	7	77. MTA Biol. O. Közl.	km	5
36. Federation Proc.	kk	7	78. Mikrobiológia...	kk	5
37. Journal of Inorg. Nuclear Chem.	kk	7	79. New Scientist	kk	5
38. Journal of the Optical Soc. Amer.	kk	7	80. Physical Review, B.	kk	5
39. Kritika	km	7	81. Physics Letters	kk	5
40. Magyar Filoz. Szeml.	km	7	82. Research Management	kk	5
41. Magyar Nyelv	km	7	83. Suomen Kemistilehti	kk	5
42. Management Science	kk	7	84. Természettud. Közl.	rm	5
43. Nagyvilág	km	7	85. Világosság	km	5
			86. Zeitschrift f. Natur- forsch., A.	kk	5
			87. Žurnal Prikl. Spekt.	kk	5

Ha a 20-23. táblázat címanyagát összevetjük az 1966-ra vonatkozó hasonló anyaggal, figyelemre méltó összefüggéseket állapíthatunk meg. A helyben legtöbb személy által olvasott periodikumok típusainak aránya a következőképp változott meg napjainkra:

	<u>1966</u>	<u>1973</u>
km	63 %	49 %
kk	26 %	34 %
rm	11 %	16 %
rk	-	1 %

Tehát a kurrens magyar periodikumok aránya 14 % -kal csökkent, míg a kurrens külföldieké 8 % -kal növekedett. Ugyanezen anyag szakmegoszlási képe már csekélyebb eltérést mutat a két vizsgált időszakban:

	<u>1966</u>	<u>1973</u>
humán- és társadalomtudomány	85 %	81 %
természet- és alkalmazott tudomány	15 %	19 %

A fenti, különféle megoszlási arányok vizsgálata mellett az is megállapítást nyert, hogy 56 folyóirat egyezett meg cím szerint egymással a két vizsgált időszakban. Ez az adat más összefüggésben azt jelenti, hogy az 1966-ban 10 vagy ennél több személy által helyben olvasott periodikumok 23 % -a 1973-ban már nem tartozott a "legtöbb személy" által igényelt periodikumok közé; az 1973-as jegyzék viszont 53 új periodikum-címmel gazdagodott a korábbihoz képest. Ezek az eredmények kapcsolódnak M. B. A. Campbell megállapításaihoz (Campbell 1974), aki a Wolverhamptoni Műszaki Főiskolán végzett kutatói periodikum-használattal kapcsolatos vizsgálata során azt tapasztalta, hogy a több időmetszetben készült és a leggyakrabban használt folyóiratok rangsora változó (vö. jelen dolgozat 9.p.).

A legtöbb személy illetve intézmény által kölcsönzött vagy fényképezett periodikum-címanyag nem szignifikáns mennyisége miatt nem képez külön értékelési alapot.

A legtöbb személy által xeroxoztatott folyóiratok típusainak aránya a következő:

	<u>1973</u>
kk	64 %
km	30 %
rk	1 %
rm	5 %

Mint láthatjuk az 5, vagy ennél több személy, illetve intézmény által xeroxoztatott periodikumok csaknem kétharmada kurrens külföldi anyag. Ez a kép jelentős eltérést mutat a helybenolvasás vizsgálatánál tapasztaltakétól, még jelentősebb azonban az eltérés a szakmegoszlási kép tekintetében. A humán- és társadalomtudományok aránya a legtöbb személy, illetve intézmény által xeroxoztatott periodikum-anyagában csak 34 % . — Végül, talán nem érdektelen az a megállapítás sem, hogy a legtöbb személy által helyben olvasott illetve xeroxoztatott periodikum közül, — 1973-ban —, 42 cím szerint megegyezett, s ezeknek 56 % -a kurrens magyar, 36 % -a pedig kurrens külföldi periodikum-típusba tartozott.

2.2.3. Minőségi elemzés a periodikum-féleségekre eső használati alkalmak alapján

Amint ezt már több vonatkozásban említettük, egy adott periodikum-állomány használatára nem csak az jellemző, hogy egy adott állományból hány címet használnak, hogy az adott címeket hány különféle kutató személy vagy intézmény használja, hanem — végső soron — a teljesebb használati kép megalkotásához szükséges az az adat is, hogy az összes használó hány alkalommal veszi igénybe a kérdéses folyóiratokat. Az itt következő táblázatban anyagunkat olyan csoportosításban és elrendezésben mutatjuk be, mint az előző fejezetben tettük, az egyes periodikumokat kérő személyek számának bemutatásakor. A táblázatból kitűnik, hogy az 1973-ban helyben olvasott 2419 különféle periodikumból 2344-öt használtak 25 alkalommal vagy ennél kevesebbszer. Az is megállapítható, hogy 2141-et tizszer, vagy ennél kevesebbszer vettek igénybe. Ha a szám szerint messze kiemelkedő egyszeri használati alkalmat nézzük akkor megállapíthatjuk, hogy ez mind 1966-ban, mind pedig 1973-ban az összes helyben használt periodikumnak mintegy 40 % -át képezi. A xeroxoztatás esetében még magasabb ez az arány, 48 % . — Nézzük most már az adatokat részletesebben:

Az igénybevételek száma	Az 1, 2, 3, ... n alkalommal igénybe vett periodikumok száma						
	helybenolvasás		kölcsonzés		fényképeztetés		xeroxoztatás
	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1973
1	830	994	313	179	286	84	516
2	397	402	67	32	94	7	201
3	191	240	18	11	29	9	112
4	161	166	8	7	19	2	58
5	83	119	2		17	3	37
6	73	72	4	2	5		31
7	44	49	1	1	2		17
8	35	34			5		18
9	29	43			4		11

Az igénybevételek száma	Az 1, 2, 3, ... n alkalommal igénybe vett periodikumok száma						
	helybenolvasás		kölsönzés		fényképeztetés		xeroxoztatás
	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1973
10	14	22					9
11	26	28	1		2		9
12	18	31			2		4
13	22	19					4
14	11	13			2		3
15	12	16					9
16	11	12		1			2
17	5	10					4
18	10	15			2		1
19	4	9			1		3
20	5	4			2		1
21	6	11					4
22	4	10					3
23	4	10			1		2
24		4					1
25	4	11			2		1
26	6	5					
27	2	4					1
28	2	2					2
29	2				1		2
30	2	4					
31	3						1
32	3						
33	1	1					1
34	2	3					1
35	1	2					1
36	3	2					1
37	1	3					
38	1	2					2
39	2	3					
40	2	1					
41	1	1					
42	4	1					2
43	1	3					
44	2						
45		1					1
46	1	1					
47	1						

Az igénybevételek száma	Az 1,2,3,...n alkalommal igénybe vett periodikumok száma						
	helybenolvasás		kölcsönzés		fényképeztetés		xeroxoztatás
	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1973
48	1	2					
49		1					
50		1					1
51	1	2					
52		3					
53	2	1					
54		1					
56	1	4					
58	1						
59							2
61	1				1		
62		1					
63	1	1					
64		1					
65		1					
66	1						
67	1	1					
69	1	1					
70		1					
71		1					
72		1					
78	1	2					
80	1						
81	1						
82							1
84		1					
87	1	1					
90	1						
91	2						
93	1	1					
98	1						
100	1						
101	1						
106	1						
120	1						
121	2						
122							1
124	1						
132							1

Az igénybevételek száma	Az 1, 2, 3, ... n alkalommal igénybe vett periodikumok száma						
	helybenolvasás		kölcsonzés		fényképezetés		xeroxoztatás
	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1973
137	1						
148		1					
155	1						
168		1					
176	1						
196	1						
206		1					
214		1					
215		1					
285		1					
343		1					
Összesen:	2073	2419	414	233	477	104	1082

24. táblázat

Az előbbieken bemutatott periodikum-használati alkalmak adatainak elemzőbb értékelésére dolgozatunk egy későbbi fejezetében még visszatérünk (lásd a 3.3 fejezetet), mivel e vonatkozás már közvetlenül az olvasási szokásokkal függ össze. Ezúttal csak a folyóiratok hasznátságának nagyságrendje érdekel közelebről bennünket, függetlenül attól a kérdéstől, hogy a használati alkalom szám hány olvasó között oszlott meg periodikumonként. Nézzük meg tehát a legtöbb alkalommal keresett folyóiratokat — a 24. táblázatot mintegy konkrét tartalommal töltve meg — cím szerint is, a helybenolvasás esetében:

A legtöbb alkalommal helyben olvasott periodikumok jegyzéke

A periodikum címe	típusa	helybenolvasási alkalmainak száma	A periodikum címe	típusa	helybenolvasási alkalmainak száma
1. Neue Zürcher Zeitung	kk	343	38. Irodalomtörténet	km	45
2. Times	kk	285	39. Ethnographia	km	43
3. Magyar Szó	kk	215	40. Magyar Ifjúság	km	43
4. Pravda	kk	214	41. Magyar Nyelv	km	43
5. Izvestiâ	kk	206	42. Kortárs	km	42
6. Előre	kk	168	43. Chem. Eng. News	kk	41
7. Le Monde	kk	148	44. Magy. Folyóir. Rep.	km	40
8. U. S. News and World Report	kk	93	45. Physical Review	kk	39
9. Economist	kk	87	46. Proc. Nat. Acad. USA	kk	39
10. Valóság	km	84	47. Rinascita	kk	39
11. Élet és Irodalom	km	78	48. Cikkek a Szoc. Sajt.	km	38
12. Magyar Tudomány	km	78	49. New Scientist	kk	38
13. Times Literary Suppl.	kk	72	50. Archaeol. Értesítő	km	37
14. Századok	km	71	51. Magyar Könyvszemle	km	37
15. Science	kk	70	52. Nyugat	rm	37
16. Magyar Nemzet	km	69	53. Articles et Doc.	kk	36
17. Magyar Filozófiai Szemle	km	67	54. Korunk	kk	36
18. Világosság	km	65	55. Új Írás	km	35
19. Történelmi Tár	rm	64	56. Vasárnapi Újság	rm	35
20. Literaturaâ Gaz.	kk	63	57. Budapesti Szemle	rm	34
21. Nature	kk	62	58. Élet és Tudomány	km	34
22. Akadémiai Közlöny	km	56	59. Helikon	km	34
23. Magyar Hírlap	km	56	60. Language	kk	33
24. Társadalmi Szemle	km	56	61. Köznevelés	km	30
25. Utunk	kk	56	62. MTA I. Oszt. Közl.	km	30
26. Irodalomtört. Közl.	km	54	63. Mirovaâ Ekon.	kk	30
27. Közgazd. Szemle	km	53	64. Népszabadság	km	30
28. Figyelő	km	52	65. Deutsche Univ. Ztg.	kk	28
29. Kritika	km	52	66. Dix-huit. Siècle	kk	28
30. Magyarország	km	52	67. Annals of Math. Stat.	kk	27
31. Magyar Közlöny	km	51	68. Erdélyi Múzeum	rm	27
32. Novee Vremâ	kk	51	69. Magyar Nyelvőr	km	27
33. Daily News	km	50	70. Műszaki Élet	km	27
34. Akadémiai Értesítő	rm	49	71. Naučno- Tehn. Inf.	kk	26
35. Ekon. Gazeta	kk	48	72. Quinzaine Litt.	kk	26
36. Komunist	kk	48	73. Tiszatáj	km	26
37. New Society	kk	46	74. Vigília	km	26
			75. Voprosy Ekon.	kk	26

Ha a 25. táblázat címanyagát egybevetjük az 1966-ban végzett vizsgálat eredményeivel (Bükyné 1971, 60–61. p.) megállapíthatjuk, hogy az akkor legtöbb alkalommal használt periodikumnak csak 61 % -a tartozik 1973-ban is a legtöbb alkalommal igényelt folyóiratok sorába. Míg 1966-ban a sok olvasó által helyben olvasott periodikumok csak 33 esetben (44%) estek egybe a helyben legtöbb alkalommal használt periodikumokkal, addig 1973-ban 42 folyóiratnál (38,5%)¹¹ volt tapasztalható ez az egyezés. Érdekes jelenség hogy a legtöbb személy által helyben olvasott periodikum-anyagnak 1966-ban és 1973-ban is csak mintegy 40 % -a egyezett meg a legtöbb alkalommal használt periodikumokkal.

Az 1966. évi használatot elemző dolgozatomban a következő észrevételt tettem: "A sok olvasó által használt, valamint az imént bemutatott sokszor használt periodikumok jegyzékeiből összeállítható lenne (leszámtva a pusztán közművelődési-szórakozási célzattal olvasott néhány folyóiratot) egy olyan periodikum-bázis, amely olvasóink számára 1966-ban a legalapvetőbb információs forráshalmazatot képezte. Már csak tudományszervezési szempontból is érdekes lenne e periodikum-bázis évenkénti változásait nyomon követni." (Bükyné 1971, 61–62. p.) Az 1973-ra vonatkozó jelen használatelemzés lehetővé tette a leghasználtabb periodikumok két időpontban nyert listáinak egybevetését. Mindössze 26 olyan folyóiratot regisztráltunk, amelyet 1966-ban és 1973-ban is tíznél több olvasó 25-nél több alkalommal használt. A 26 periodikumból 19 kurrens magyar, 5 kurrens külföldi, (Language, Le Monde, Nature, Proceedings of the National Academy U.S.A., Science) és 2 régi magyar. Ez a 26 folyóirat alig több mint egy % -a az összes helyben olvasott anyagnak, s mint ilyen elenyésző hányad, nem alkalmas arra – az állandósága ellenére sem –, hogy információs alapforrásnak tekintsük. Az információs alapforrásul szolgáló periodikum-címanyag felderítésének célját mégsem kell elvetnünk, csak a célhoz vezető eljárást kell módosítanunk: a konkrét adatok hatására tényként kell elfogadnunk ugyanis azt, hogy nem okvetlenül a kiugróan sok személy vagy intézmény által használt, illetve kiugróan sok alkalommal igényelt periodikumok együttese képezi ezt a bizonyos alap információs bázist. Az egyes szakterületek kutatói számára a legnagyobb szakmai értékű folyóiratok tudniillik – az ilyen, bizonyos fokig mechanikus gyakorisági sorrendezésben – valójában a közepes gyakorisággal igénybe vett folyóiratok körében találhatók. Egy olyan szakkönyvtár, amelyet csaknem kizárólag az illető szakterület kutatói használnak e használat rendszeres felméréseivel birtokába juthat a szakmán belül hic et nunc leghasználatosabb periodikumok jegyzékének, melyek egyúttal a szakterület számára az alap információs bázist képezik (Borsy 1979, Goehlert 1978, Marton 1976). Egy olyan tudományos nagykönyvtárban azonban, mint az Akadémiai Könyvtár, egy adott szak kutatóinak olvasását az ezzel határos tudományok kutatóinak szakirodalmi igényei, illetve az ún. interdiszciplináris területek művelőinek ugyanezen igényei keresztezik, s ez utóbbi (kiegészítő, tájékozódó, módszerbeli analógiákat kereső) szakirodalom használat sokkal inkább ki van téve a tudományos divat, az individuális érdeklődés változásainak. Ez a körülmény az egyes szakterületek alapvető periodikum-bázisának az itt folyó használatra építő megállapítását többé-kevésbé megbízhatatlanná teszi.

A 25. táblázattal kapcsolatos számos további értékelésünk már nem pusztán állománykihasználtsági vonatkozású, mivel ezen a ponton a periodikum-használat

állományvonatközösai már elválaszthatatlanul összefonódnak a periodikum-használat szociológiájával, azaz az olvasók olvasási, kutatási szokásaival. Bár ez utóbbival, tudniillik az olvasószociológiával, a következő (3.) fejezetünkben kívánunk részletesen foglalkozni, előljáróban már itt is megemlítünk egy-két olvasásszociológiai jellegzetességet és ezek alakulását a két vizsgált időszakban:

1. A politikai napilapok mellett a kimagaslóan magas használati értékek mind 1966-ban mind pedig 1973-ban, arra az olvasási szokásra utalnak, hogy az Akadémiai Könyvtárba járó, zömével szakkutatást végző olvasók nagy százaléka a napi politikai események, hírek, gazdaságfejlesztési irányelvek stb. iránt állandó tájékozódási igényt tanúsítanak. E természetes és egészséges tájékozódási igény meglétét olvasóinknál az is bizonyítja, hogy a politikai napilapok mellett azokat az általános természettudományi folyóiratokat (Chemical and Engineering News, Nature, Science, New Scientist) keresik mindenkor a leggyakrabban, amelyek — a szócikkek mellett — tudományos hírtanyagot is tartalmaznak.

2. Az egyetemes jellegű társadalomtudományi folyóiratok (Valóság, Társadalmi Szemle stb.) iránti magas fokú érdeklődés mindkét időszakra jellemző, s ez nemcsak az e területen közvetlenül érdekelt szakkutatók periodikum-használatára utal, hanem más területeken kutató szakemberek ilyen általános kérdések iránti érdeklődését is jelzi.

3. A magyar és külföldi irodalmi periodikumok iránti magas érdeklődés mind 1966-ra mind 1973-ra jellemző. Ez a tény két forrásból is veszi eredetét. Egyrészt az irodalomtörténész szakkutatók közvetlen szakmai érdeklődését jelzi, másrészt az egyéb területeken tevékenykedő szakkutatók (köztük sok természettudományi és műszaki kutatást folytató olvasó) lazítási, pihenési céllal történő olvasásformájára utal. — Az 1966-ban tapasztalt, a művészetek iránt megnyilvánuló kimagasló érdeklődés 1973-ban már nem volt észlelhető.

4. Olvasási szokásra vezethető vissza az a tény is, hogy mindkét időszakban igen nagyszámú (1966-ban: 47 %, 1973-ban: 48 %) sokszor használt kurrens magyar periodikum van. Ez egyrészt azt mutatja, hogy a kurrens magyar szakfolyóiratok jelentős információs forrásként szerepelnek a magyar tudományos életben. Másrészt, a magyar periodikumok ilyen magas használati értékkel történő olvasottsága bizonyos negatív nyelvtudásbeli vonatkozásokra is ráirányíthatja az illetékesek figyelmét.

E szociológiai jellegű olvasási vonatkozásokon túl, érdekes jellemzője mind az 1966-ban mind pedig az 1973-ban készült, s bizonyos értelemben mégiscsak periodikum-bázist képező jegyzékeknek, (20., és 25. táblázat), hogy régi külföldi állománytípusú anyag nem szerepel bennük, illetve 1973-ban egyetlen cím. A régi magyar periodikumok igen alacsony százalékaránya is mindkét időszak jellemzője (1966-ban 7 %, 1973-ban: 8 %). Az a néhány régi magyar folyóirat, amely bekerült a jegyzékek anyagába, a magyar tudományos múlt szempontjából legátütőbb erejű, legnagyobb kulturális, tudományos értékű periodikum-együttesnek tekinthető, legalábbis az Akadémiai Könyvtár olvasói számára.

Nézzük meg most, a helybenolvasás adatait elhagyva azt, hogy a kölcsönzési alkalmak száma mely periodikumok esetében volt a legmagasabb:

A legtöbb alkalommal kölcsönzött periodikumok jegyzéke

A periodikum címe	típusa	kölcsönzési alkalmainak száma
1. Időjárás	km	16
2. Anzeiger Öst. Akad., Phil-hist. Kl.	kk	7
3. Akadémiai Közlöny	km	6
4. Klio	kk	6

26. táblázat

Az adatok esetlegessége, valamint a kölcsönzés csekély volta miatt a táblázat címanyaga nem alkalmas értékelő következtetések levonására.

Pusztán a teljesség kedvéért következzenek most a legtöbb alkalommal fényképezett periodikumok felsorolása:

A legtöbb alkalommal fényképezett periodikumok jegyzéke

A periodikum címe	típusa	fényképezetési alkalmainak száma
1. Analytical Chemistry	kk	5
2. Proc. Royal Soc., London, Section A.	kk	5
3. Vasárnapi Újság	rm	5

27. táblázat

Az adatok csekély volta ellenére annyit mégis megjegyzünk, hogy a szereplő két kurrens külföldi periodikum 1966-ban is a legtöbb alkalommal fényképezett folyóiratok közé tartozott.

Végül az immár jelentős mennyiségű, xerox-másolat formájában igénybe vett periodikum bemutatására kerül sor:

A legtöbb alkalommal xeroxoztatott periodikumok jegyzéke

A periodikum címe	típusa	xeroxoztatási alkalmainak száma	A periodikum címe	típusa	xeroxoztatási alkalmainak száma
1. Physical Review	kk	132	36. Doklady ANSSSR	kk	19
2. Journal of Chem. Phys.	kk	122	37. Physica Status Solidi, A.	kk	18
3. Nature	kk	82	38. Erdélyi Helikon	rm	17
4. Proc. Nat. Acad. USA	kk	59	39. Irodalomtört. Közl.	km	17
5. Science	kk	59	40. Magyar Nyelvőr	km	17
6. Nyugat	rm	50	41. Solid State Phys.	kk	17
7. Journal of the Am. Chem. Soc.	kk	45	42. Magyar Nyelv	km	16
8. Physica Status Sol., B.	kk	42	43. Társadalmi Szemle	km	16
9. Proc. Royal Soc., London, A.	kk	42	44. Bull. Chem. Soc. Japan	kk	15
10. Élet és Irodalom	km	38	45. Elektrohím. Marg.	kk	15
11. Magyar Nemz. Bibl.	km	38	46. Irodalomtörténet	km	15
12. Acta Chem. Scand.	kk	36	47. Journal Comp. Syst. Science	kk	15
13. Filmkultúra	km	35	48. Philos. Magazine	kk	15
14. Népszabadság	km	34	49. Sociol. Abstracts	kk	15
15. Journal of Chem. Solids	kk	33	50. Szabad Nép	rm	15
16. Valóság	km	31	51. Századok	km	15
17. Biochem. Journal	kk	29	52. Történelmi Tár	rm	15
18. Int. Journ. Appl. Rad.	kk	29	53. Annals of Math. Stat.	kk	14
19. Akad. Értesítő	rm	28	54. Magyar Közlöny	km	14
20. Journal Phys. Soc. Japan	kk	28	55. Scientific Amer.	kk	14
21. Közg. Szemle	km	27	56. Állam és Jogtud.	km	13
22. Magyar Tudomány	km	25	57. Journal of Physics, C.	kk	13
23. Science Abstracts, Ser. A. Physics Abstr.	kk	24	58. Journal of Physics, F.	kk	13
24. Journal Mol. Biol.	kk	23	59. Kultura i Spol.	kk	13
25. Nagyvilág	km	23	60. Ipargazd. Szemle	km	12
26. Analytical Chem.	kk	22	61. Kritika	km	12
27. Ethnographia	km	22	62. Nyelvtud. Közlem.	km	12
28. Journal Optical Soc. America	kk	22	63. Zeitschrift f. Phys.	kk	11
29. Canadian Journ. Chem.	kk	21	64. Hét	rm	11
30. Management Science	kk	21	65. Akadémiai Közl.	km	11
31. Physical Review, B.	kk	21	66. Huszadik Század	rm	11
32. Új Írás	km	21	67. Irodalmi Újság	rm	11
33. Comptes Rendus... Paris	rk ¹⁰	20	68. Magyar Állatorv. Lapja	km	11
34. Acta Crystall.	kk	19	69. Magyar Filoz. Szeml.	km	11
35. Annals of the New York Acad. Sciences	kk	19	70. Magyar Könyvszemle	km	11
			71. Semiotica	kk	11
			72. Transact. Faraday Soc.	kk	11

A 28. táblázat alapján könnyen megállapíthatjuk, hogy a 10-nél több alkalommal xeroxoztatott folyóiratok típusainak aránya a következő:

<u>1973</u>	
kk	53 %
km	35 %
rm	11 %
rk	1 %

Ami a jegyzékben szereplő periodikumok szakmegoszlását illeti, 50-50 %-ban humán- és társadalomtudományi, illetve természet- és alkalmazott tudományi vonatkozású folyóiratokból tevődik össze ezen anyag. A legtöbb alkalommal xeroxoztatott periodikumok 68 %-a cím szerint megegyezik a legtöbb személy által xeroxoztatott folyóiratokkal. Mint emlékezünk, a helybenolvasás esetében ez a megegyezés csak 38,5 % volt.

2.2.4 A periodikum-használat többéves távlata állomány-típusonként

Mint ismeretes, jelen dolgozatunkban második alkalommal elemezzük az Akadémiai Könyvtár periodikum-használatát. Mivel módszerét tekintve valamint kérdésfelvetéseiben a két vizsgálat teljesen azonos volt, a kapott eredmények egybevetésére sok lehetőség nyílt. Jelen fejezetünkben arra nézve mutatunk be adatokat, hogy az egyes állománytípusok vonatkozásában a periodikum-féleségek szintjén milyen százalékban fedte illetve egészítette ki egymást cím szerint az 1966-ban és az 1973-ban bármilyen lehetséges használati formában igénybe vett folyóirat anyag.

A kurrens magyar periodikumok esetében a következőképp alakult a többéves használat: a két időszakban együttesen az átfedések leszámításával 511 különféle folyóiratot használtak, s ez 106 új címet és 26 %-os növekedést jelent az 1973-ban igénybe vett periodikumokhoz képest. Az állomány nagyságához viszonyítva ez 89,65 %-os kihasználtságot jelent; más szóval: a rendelkezésre álló összes kurrens magyar periodikum közel 90 %-a valamilyen használati formában, legalább egyetlen olvasó által, egy alkalommal, a két vizsgált időszak valamelyikében kézbe került.

Az 56 vizsgált szakcsoportból 21 esetében (37,5 %) 1966-ban és 1973-ban is kizárólag ugyanazokat a folyóiratokat használták, egyetlen új címmel sem bővült az igényelt anyag. Talán nem érdektelen ezen szakterületek felsorolása sem, íme: 1, kultúra.. 2, humán- és társadalomtudományok, 3, pszichológia... 4, valástudomány... 5, egyetemi kiadványok, 6, természettudományok általában, 7, fiziko-matematikai tudományok, 8, csillagászat.. 9, atomfizika.. 10, ásvány- és kristálytan, 11, geofizika.. 12, fizikai földrajz, 13, meteorológia, 14, teleptan, 15, paleontológia, 16, biológia, 17, biokémiai, 18, növénytan, 19, állatorvostudomány, 20, orientalisztika és 21, régészet...

13 szakág esetében viszont az 1973-ban használt periodikumok legalább 50, vagy ennél magasabb %-a eltért az 1966-ban olvasottaktól. Azok a szakterületek ahol ilyen jelentős mértékben cserélődött ki a használt periodikum-anyag a következők voltak: 1, tudmányszervezés..., 2, vegyes tartalmú periodikumok, 3, dokumentáció..., 4, akadémiák és egyéb tudós társaságok, 5, múzeumok működése, 6, szociológia, 7, természet- és alkalmazott tudományok általában, 8, leíró természettudományok, 9, matematika..., 10, geológia, 11, biofizika, 12, elektrotechnika és 13, földrajz... .

Ami az abszolút számokat illeti, 1973-ban szám szerint a legtöbb, új periodikumot használták — 1966-hoz képest—, a következő szakok esetében: 1, dokumentáció..., 2, politika..., 3, földrajz..., 4, műszaki tudományok, 5, orvostudomány, 6, művészetek.

A két időszak összevont használatának szakonkénti részletes bemutatásától eltekintünk, mivel a további értékelés alapját képező állomány-szakmegoszlási kép a kurrens magyar periodikumok esetében nem áll rendelkezésünkre.

A régi magyar periodikumok típusában a két időszakban együttesen, az átfedések leszámításával 507 különféle folyóiratot használtak. Ez 126 új címet és 33 %-os növekedést jelent az 1973-ban igénybe vett periodikumokhoz képest. Az állomány nagyságához viszonyítva ez 29,23 %-os kihasználtságot jelent. Ez egyben azt is jelenti, hogy a rendelkezésre álló régi magyar periodikumok közül csaknem minden harmadik valamilyen használati formában, legalább egyetlen alkalommal a két vizsgált időszak valamelyikében kézbe került.

A használat által érintett 40 szakcsoportból 12 esetében (30 %), 1966-ban és 1973-ban is kizárólag ugyanazokat a periodikumokat használták, egyetlen új címmel sem bővült az igény. Ez a jelenség a következő szakcsoportok esetében volt tapasztalható: 1, kultúra..., 2, humán- és társadalomtudományok, 3, múzeumok működése, 4, filozófia, 5, marxizmus..., 6, természettudományok általában, 7, fiziko-matematikai tudományok, 8, matematika..., 9, fizika, 10, fizikai földrajz, 11, műszaki tudományok, 12, orientalisztika⁷.

14 szakterület esetében viszont az 1973-ban használt folyóiratok legalább 50, vagy ennél magasabb %-a eltért az 1966-ban használtaktól. Az igényelt periodikumok ilyen nagyarányú cserélődése a következő szakokra volt jellemző: 1, vegyes tartalmú periodikumok, 2, dokumentáció..., 3, szociológia, 4, politikai gazdaságtan, 5, jogtudomány..., 6, neveléstudomány, 7, természet- és alkalmazott tudományok általában, 8, leíró természettudományok, 9, növénytan, 10, orvostudomány, 11, bányászat..., 12, mezőgazdaság, 13, művészetek, 14, földrajz.

Az abszolút számok viszonylatában, szám szerint, 1973-ban 1966-hoz képest a legtöbb új periodikumot a következő szakterületek anyagából igényelték: 1, irodalom..., 2, művészetek, 3, vegyes tartalmú periodikumok, 4, kultúra... és 5, történelem...

Az összevont használat szakonként részletezett adatainak bemutatásától itt is el kell tekintenünk ugyanazon ok miatt, mint a kurrens magyar folyóiratok esetében.

A kurrens külföldi periodikumok használatának többéves alakulását következő, kifejezetten a kurrens külföldi periodikum-típus használatával foglalkozó fejezetünk "g" pontjában fogjuk bemutatni és értékelni.

A régi külföldi folyóiratok anyagából, az átfedések leszámításával 328 különféle címet használtak a két időszakban együttesen. Ez 78 új címet és 31 %-os növekedést jelent az 1973-as használathoz képest. Az összállomány nagyságához viszonyítva még így is igen csekély, mindössze 6,52 % a kihasználtság.

Az 53 érintett szakcsoport közül 23-ban (41 %) a használat egyetlen új periodikum-címmel sem bővült 1973-ra, mindkét időszakban kizárólag ugyanazon folyóiratokat használták. Bár a régi külföldi periodikumok állományának szakmegoszlását sem ismerjük részleteiben, ám magának az állománytípusnak több ezer címet magában foglaló nagysága mindenképpen arra enged következtetni, hogy több éves viszonylatban is az egy-egy szakterület vonatkozásában rendelkezésre álló régi külföldi periodikumoknak csak elenyészően kevés százalékát használják.

Tekintettel arra, hogy e periodikum-típus esetében még az összevont használati értékek is igen csekélyek, további értékelésükből sem vonható le általános értékű következtetés, ezért további elemzésüktől eltekintünk. Mindössze annyit jegyzünk meg, hogy az abszolút számok tekintetében, szám szerint, 1973-ban 1966-hoz képest a humán tudományok, a kémia, az irodalom és a történelem szakban használták a legtöbb új folyóiratot.

A fentiekben bemutatott és a jelzett három periodikum-típusra vonatkozó, többéves használatot feltáró adatokból egyetlen igen lényeges következtetés kiállozik. Nevezetesen az, hogy a különféle használati formák adatai kapcsán már kialakított, s az egyes állománytípusokra vonatkozó használati képet semmilyen tekintetben nem változtatják meg, de még csak nem is módosítják a különböző időszakokban nyert eredmények. S így az ezekre vonatkozó korábbi megállapítások általános érvényét méginkább biztosnak tekinthetjük. Gondolunk itt elsősorban az egyes állománytípusok kihasználtságának mélységére, az összállományból való részesedésre stb.

2.2.5 Minőségi elemzés egy állománytípuson belül: a kurrens külföldi periodikumok használatára vonatkozó adatok

a.) A kurrens külföldi periodikum-állomány kihasználtsága szakonként

A rendelkezésünkre álló feldolgozott anyag segítségével sok különféle oldalról tudjuk megvilágítani az Akadémiai Könyvtár folyóirattárára jellemző periodikum-használatot, de a legalaposabb feltárást a kurrens külföldi állománytípusra vonatkozóan tudjuk biztosítani, mivel erre az anyagrészre nézve állnak rendelkezésünkre részletes állományelemzési adatok. (Bükyné 1977, 20-22.p.) Emellett még több más tényező is indokolja a kurrens külföldi periodikumok használatával történő behatóbb foglalkozást. Indokolja egyrészt az, hogy a kurrens külföldi periodikumokat tartjuk folyóiratállományunk legértékesebb részének, másrészt a tényleges használatnak 1966-ban 68 %-át, 1973-ban 62 %-át — tehát kétharmadát — kurrens külföldi folyóiratok tették ki. Végül, de nem utolsó sorban mai és jövő szerzeményezési politikánk alakítása, hatékonyabb tétele szempontjából e periodikumok használatának tapasztalatait tudjuk legközvetlenebbül hasznosítani. Jelenlegi, az élet minden területén gazdaságosságra törekvő társadalmunkban, az or-

szágba a kurrens külföldi periodikumok révén beáramló információ áradat felhasználásának mértékét minden vonatkozásban figyelemmel kell kísérni. Mivel az országba beérkező kurrens külföldi folyóiratoknak átlagosan 30 %-a az Akadémiai Könyvtárban megtalálható, a periodikumok itteni használatának folyamatos és sok szempontú elemzése nemcsak az Akadémiai Könyvtár számára, de úgy véljük az egész magyar tudományos élet számára jelentőséggel bír.

A következő 29. táblázat bemutatja tehát szakcsoportonként, a szakokra vonatkozó keresettség index csökkenő rendjében a kurrens külföldi periodikumok állományának és használatának egymáshoz való viszonyát 1973-ban. Hogy az előző vizsgálat óta eltelt időben milyen változások történtek az egyes szakok kihasználtságát illetően, illetve hogy a két vizsgált időszak adatai könnyebben összehasonlíthatók legyenek, a táblázat minden szak esetében feltünteti az 1966-ra vonatkozó adatokat is.

A keresettség index megállapításakor az előző használatelemzésnél alkalmazott módszert követtük. (Bükyné 1971, 17.p.) Mivel ez a keresettség index mindig adott állomány és az azon belüli használat függvénye; s mivel az állományadatok minden szak vonatkozásában eltértek egymástól 1966-ban és 1973-ban; hogy a két időszak keresettség indexei egymással egybevetethők legyenek bizonyos módosítást kellett végrehajtanunk: az 1966-i és az 1973-i összállomány (illetve a hozzátartozó használat) számtani középátlósával számoltunk. Így tulajdonképpen kvázi-keresettség értékekhez jutottunk, de ezek a két évfárat közötti adatösszehasonlítás követelményének teljességgel megfeleltek.

Az itt bemutatásra kerülő adatokat egyrészt talán úgy értelmezhetjük, hogy ezek olvasóinknak állományunkkal kapcsolatos informáltságát tükrözik, másrészt hogy az egyes szakterületek periodikumai iránt felmerülő tényleges igényeket konkrét adatok megvilágításába helyezve mutatja be. A keresettség index 3,16-0,03 értékek között mozog. Megjegyezzük, hogy a 3,16-os keresettség index 100 %-os kihasználtságot jelent.

A kurrens külföldi periodikum-állomány kihasználtsága szakonként,
az 1973. évi keresettségi index csökkenő rendjében

A szak megnevezése	1973			1966		
	Az állomány (hány perio- dikumnyi anyag érinti a szakot)	A használat (hány perio- dikumnyi anyagot használtak a szakból)	A ke- re- set- sé- gi index	Az állomány (hány perio- dikumnyi anyag érinti a szakot)	A használat (hány perio- dikumnyi anyagot használtak a szakból)	A ke- re- set- sé- gi index
Biofizika	6,25	6,25	3,16	4	4	3,16
Politika+államigazgatás	36,45	28,28	2,45	40,19	26,66	2,09
Statisztika	7,5	5,5	2,31	18,33	2,5	0,43
Atomfizika+reakortech- nika	38,25	27,08	2,23	71,96	20,58	0,9
Pszichológia+pszichiát- ria	35,25	24,25	2,17	36,47	20,5	1,77
Kémia+kémiai techno- lógia	149,62	102,58	2,16	201,44	107,41	1,68
Szociológia,szociográfia	43,26	28,15	2,05	34,88	13,79	1,25
Klasszika-filológia	79,55	50,51	2	63,04	40,45	2,02
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudo- mány	54,48	31,87	1,84	109,76	25,53	0,73
Biokémia	20,75	12,08	1,84	28,5	12,84	1,42
Nyelvtudomány	203,31	117,14	1,82	179,62	77,7	1,36
Fizika	131,01	75,08	1,81	145,45	78	1,69
A kommunista pártok- kal kapcsolatos anyag +marxizmus-lenin- nizmus	35,5	19,83	1,76	52,95	18,92	1,12
Fiziko-matematikai tu- dományok	45	24	1,68	64,17	21,08	1,03
Kultúra+művelődéstör- térténet	64,28	34,12	1,67	46,9	30,18	2,08
Filozófia	93,03	48,58	1,65	81,83	36,72	1,41
Tudományszervezés, ill. üzemszervezés	93,25	48,75	1,65	69,91	35,37	1,59
Elektrotechnika, elektronika+automatika	59	30,66	1,64	83,01	27,16	1,03
Vegyes tartalmú perio- dikumok	23,66	12,24	1,63	38,33	20,16	1,66
Matematika+kibernetika	213,98	108,01	1,59	233,68	81,2	1,09
Természet-és alkalma- zott tudományokat ál- talanban érintő perio- dikumok	48,26	23,79	1,55	57,26	24,42	1,34
Antropológia	19,84	9,24	1,47	26,01	6	0,72
Történelem általában+ paleográfia, epigráfia	252,71	108,02	1,35	230,24	75,45	1,03
Természettudományok általában	96,83	37,93	1,23	136,98	49,16	1,13
Humán tudományok és társadalomtudomá- nyok általában.	135,65	52,38	1,22	140,64	64,28	

A szak megnevezése	1973			1966		
	Az állomány (hány perio- dikumnyi anyag érinti a szakot)	A használat (hány perio- dikumnyi anyagot használtak a szakból)	A ke- re- sett- ségi index	Az állomány (hány perio- dikumnyi anyag érinti a szakot)	A használat (hány perio- dikumnyi anyagot használtak a szakból)	A ke- re- sett- ségi index
Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	388,35	148,84	1,21	307,5	149,5	1,53
Biológia	95,25	34,92	1,15	142,57	38,2	0,84
Földrajz+honismeret	125,13	40,51	1,02	139,77	26,42	0,59
Néprajz	108,38	34,49	1	99,21	24,7	0,78
Ásvány- és kristálytan	17,86	5,68	1	20,33	3,2	0,49
Műszaki tudományok álta- lában	89,67	28,5	1	190,03	29,41	0,48
Paleontológia, őslénytan	11,96	3,75	0,99	27,47	0,45	0,05
Régészet+őstörténet	235,83	69,46	0,93	201,7	68,04	1,06
Akadémiák és egyéb tudós társaságok	127	37,11	0,92	120,58	28,34	0,74
Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	51,75	13,92	0,84	61,27	17,92	0,92
Mikrobiológia	20,83	5,5	0,83	36,33	8,5	0,73
Vallástudomány, vallás- kritika	31,17	7,93	0,8	29,19	8,15	0,88
Mezőgazdaság	47,59	12,01	0,79	152,5	7,5	0,14
Dokumentáció+katalógu- sok, könyvtárak+levél- tárty	228,92	55,48	0,76	288	65,33	0,71
Művészetek	151,41	35,29	0,73	182,52	49,2	0,85
Orvostudomány	81,58	17,16	0,66	195,38	31,78	0,51
Bányászat+kohászat	19,34	4	0,65	40,33	7,34	0,57
Leíró természettudomá- nyok	52,67	10,53	0,62	78,18	13,75	0,55
Geofizika, geokémia	40,65	8	0,62	62,66	15,33	0,77
Növénytan	48,58	9,54	0,62	119,75	17,5	0,46
Állatorvostudomány	4,17	0,83	0,62	10,8	0,34	0,09
Teleptan	10,5	2	0,6	6,5	2	0,97
Meteorológia	8,17	1,34	0,51	20	1,09	0,17
Egyetemi kiadványok	44,67	7	0,49	92,33	13	0,44
Neveléstudomány	20,83	3,19	0,48	27,99	4,34	0,49
Geológia általában	72,53	11,14	0,48	208,37	17,03	0,25
Fizikai földrajz	35,58	5,51	0,48	55,44	2,33	0,13
Állattan	58,5	8,2	0,44	128,91	16,5	0,4
Csillagászat+írkatás	39,8	4,91	0,38	83	10	0,37
Múzeumok működése	10,66	0,82	0,24	11,84	2,25	0,6
Orientalisztika	429	13,12	0,09	418	4,75	0,03
Összesen:	4695	1707		5754	1604	

29. táblázat

Az imént bemutatott táblázat adataiból a két vizsgált időszak kurrens külföldi periodikum-használatára vonatkozóan jelentős következtetésekre juthatunk:

A keresettség indexanyag egybevetése azt igazolja, amit már sokszor és sokfelé hangoztattunk, hogy az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum-állománya rendkívül széles spektrumban kihasznált anyag. Ezt tapasztaltuk 1966-ban és 1973-ra ez a tendencia tovább erősödött, amit leginkább az igazol, hogy a szakok 75 %-ában, számszerint 42 szak esetében kisebb-nagyobb mértékben növekedett a keresettség index 1966-hoz képest. 9 szak esetében nem volt jelentős változás és mindössze 4 szak esetében tapasztaltunk jelentősebb csökkenést. Érdekes jelenség, hogy a csökkenés humán szakterületeken mutatkozik kizárólag: az irodalom szak esetében 10 %, a művelődéstörténetnél 9 %, a humán tudományok körében 7 %, míg a régészet esetében 4,25 %-kal csökkent a szak periodikumainak kihasználtsága.

Míg 1966-ban 9 volt azon szakterületek száma, ahol 50 % vagy ennél magasabb volt a kihasználtság, 1973-ra 21-re növekedett ezek száma. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy az Akadémiai Könyvtár állománya országos viszonylatban is egyike a legnagyobbaknak, akkor az itt tapasztalható 20-30 %-os kihasználtsági értékeket másképp kell értékelnünk, mint egy olyan szakkönyvtár kihasználtsági eredményeit, amely kisszámú kutatógárda számára élesen meghatározott tematikájú periodikum-anyagot gyűjt. A nálunk jelentkező 20-30 %-os értékeket is éppolyan jelentős kihasználtságnak kell tekintenünk, mint egy lényegesen kisebb állományú, leszállított gyűjtőkörű szakkönyvtár esetleg sokkalta magasabb szakonkénti kihasználtságát. Az Akadémiai Könyvtár sokszor szinte egyetlen szakon belül annyi folyóirattal rendelkezik, ami megközelíti egy kisebb szakkönyvtár adott szakterületének teljes anyagát, legalábbis mennyiségileg, jöllehet ha az adott szakon belüli anyag értéke, szakmai színvonala egyenletességében esetleg alatta marad is az illetékes szakkönyvtárénak.

Ha szóban forgó kihasználtsági értékeket reális megvilágításba helyezzük, akkor azt is láthatjuk, hogy ezek a könyvtár gyűjtőköri meghatározottsága alapján korántsem egyértelműek, mivel a periodikum-állomány hasznátságának a gyűjtőkörrel nem mindig egybevágó, de ugyanakkor mégis pozitívnak mondható tendenciái vannak. Más szóval a legmagasabb keresettség indexet elérő szakterületek között 50-50 %-os a humán- illetve a természettudományok aránya. Ez azt igazolja, hogy sok természettudományi (tehát nem kifejezetten profilunkba vágó) területen a csere útján történő periodikum-szerzeményezés — az aktuális kultúrpolitika követelményei által meghatározott lehetőségein belül — mindenkor törekedett arra, hogy egy-egy adott szakterület alapvető periodikum-anyagát beszerezze.

1968/1969 folyamán az Akadémiai Könyvtár felülvizsgálta kiadványcseretevékenységét s ennek eredményeképp — főleg profiltisztítási szándékkal — 1257 periodikum kurrens beérkezése megszűnt. Ez a ténykedés — mint ahogy ez közvetve a 29. táblázat anyagából is kitétni —, kurrens külföldi folyóiratállományunk szakmegoszlási struktúrájában jelentős változásokat eredményezett. 41, zömében profilidegen szakterületen 3,34 %-tól 68,79 %-ig terjedő határok között csökkent a kurrens külföldi periodikumok aránya. 14 volt azon szakterületek száma, ahol 1966-hoz viszonyítva 50 %-nál nagyobb mérvű volt ez a csökkentés. Ez a szakfolyóiratanyag csak számbelileg lett kisebb, információs értékét tekintve erősödött, amit az

a tény igazol leginkább, hogy ezen szakterületeken a kurrens külföldi periodikumok kihasználtságának százalékos aránya, — kivétel nélkül mindegyik esetében, — kisebb-nagyobb mértékben növekedett 1973-ra. A növekedés mértéke 0,3 % - 59,4 % között mozog (csillagászat-statisztika szak). Végezetül talán nem érdektelen ezen szakterületek külön kiemelése — a könnyebb áttekinthetőség kedvéért —, a használat-növekedés százalékarányának egyidejű feltüntetésével: 1. statisztika (59,4 %), 2. közgazdaságtudomány (35 %), 3. paleontológia (29,4 %), 4. mezőgazdaság (20,1 %), 5. állatorvostudomány (16,9 %), 6. meteorológia (11 %), 7. geológia (6,83 %), 8. növénytan (5 %), 9. orvostudomány (5 %), 10. műszaki tudományok (5 %), 11. bányászat-kohászat (2 %), 12. egyetemi kiadványok (1,6 %), 13. állattan (1,3 %), 14. csillagászat (0,3 %).

b.) A kurrens külföldi periodikumokra eső olvasók
szakonkénti átlagos száma

Az "a" pontban bemutatott állományhasználati kép csak egy bizonyos szempontból tkrözi a tényleges állományhasználatot, amennyiben azt mutatja be konkrét számadatok segítségével, hogy egy-egy szakterületen belül a rendelkezésre álló periodikumok közül a vizsgált időszakokban, hányat ismernek, illetve használnak. Ez a kép teljesebbé válik, ha egy másik vizsgálati eredménnyel egészítjük ki, nevezetesen azzal, hogy egy-egy használt periodikumot hány olvasó vett igénybe átlagosan. Soron következő táblázatunk bemutatja, hogy miként alakult az egy-egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám 1973-ban az egyes szakok esetében. A táblázat segítségével arra is felelet kapunk, hogy az 1966-ban végzett hasonló vizsgálatok eredményei milyen összefüggésbe hozhatók a jelenlegi adatokkal.

A két vizsgált időszak adatainak egymás mellé állításakor a legszembetűnőbb jelenség az, hogy 1973-ra az átlagszámok jelentősen megnövekedtek. Míg 1966-ban 5,45 volt a legmagasabb érték, 1973-ban, — érdekes módon ugyanazon szakterület esetében —, már 7,1 volt a legnagyobb olvasói átlagszám. Ugyancsak megnövekedett 1966-hoz képest — csaknem négyszeresére —, azon szakterületek száma, ahol az átlagos olvasói szám elérte vagy túlhaladta a hármat. Ha egyes szakterületek vonatkozásában vizsgáljuk a feltüntetett értékeket azt tapasztaljuk, hogy a szakok 75 %-ában megnövekedett, 20 %-ában csökkent és 5 %-ában nem változott szignifikánsan az olvasók átlagos száma 1973-ban, 1966-hoz képest. De nézzük most már magukat az adatokat!

Az egy-egy használt periodikumra eső olvasók átlagos száma szakonként

Egyesítés Hh	A szak megnevezése	Az egy használt pe- riodikumra eső ol- vasók átlagos szá- ma szakonként		S O R S Z Á M	A szak megnevezése	Az egy használt pe- riodikumra eső ol- vasók átlagos szá- ma szakonként	
		1973	1966			1973	1966
1.	Természettudományok általában	7,1	5,45	25.	Történelem általában+ paleográfia, epigráfia	2,48	2,28
2.	Biokémia	6,37	2,86	26.	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	2,45	2,45
3.	Fizika	4,76	3,5	27.	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	2,42	2,77
4.	Mikrobiológia	4,73	2,05	28.	Orvostudomány	2,29	1,96
5.	Kémia+kémiai technológia	4,65	3,06	29.	Bányászat+kohászat	2,25	1,4
6.	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	4,58	4	30.	Elektrotechnika, elektronika+automatika	2,16	1,92
7.	Fiziko-matematikai tudományok	4,35	3,21	31.	Művészetek	2,14	2,07
8.	Klasszika-filológia	3,57	2,71	32.	Régészet+ősrégészet	2,14	1,79
9.	Politika+államigazgatás	3,5	2,93	33.	Geofizika, geokémia	2,12	1,78
10.	Ásvány- és kristálytan	3,43	1,5	34.	Vegyes tartalmú periodikumok	2,11	2,4
11.	Nyelvtudomány	3,41	2,61	35.	Atomfizika+reakorteknika	2,07	1,8
12.	Biológia	3,31	2,24	36.	Geológia általában	2,07	1,33
13.	Matematika+kibernetika	3,23	2,05	37.	Neveléstudomány	2,04	1
14.	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	3,12	2,4	38.	Csillagászat+űr kutatás	2,02	1,57
15.	Pszichológia+pszichiátria	3,05	1,72	39.	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	2	1,43
16.	Biofizika	3,04	2,75	40.	Statisztika	2	1,2
17.	Szociológia, szociográfia	2,96	2,17	41.	Orientalisztika ⁷	1,92	1,31
18.	Kultúra+művelődéstörténet	2,86	2,67	42.	Mezőgazdaság	1,87	1,2
19.	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	2,86	1,95	43.	Földrajz+honismeret	1,84	2,34
20.	Leíró természettudományok	2,83	2,29	44.	Vallástudomány, valláskritika	1,84	1,72
21.	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	2,67	2,42	45.	Műszaki tudományok általában	1,77	1,93
22.	Néprajz	2,67	2,21	46.	Múzeumok működése	1,62	1
23.	Filozófia	2,52	2,06	47.	Antropológia	1,61	1,36
24.	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	2,51	2,86	48.	Fizikai földrajz	1,54	1,85
				49.	Teleptan	1,5	1,5
				50.	Állatorvostudomány	1,4	1
				51.	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	1,39	1,74
				52.	Növénytan	1,26	1,25
				53.	Meteorológia	1,24	1,43
				54.	Egyetemi kiadványok	1,21	1,34
				55.	Paleontológia, őslénytan	1,13	2,8
				56.	Állattan	1	1,54
					átlag:	3	nincs adat

Az imént bemutatott táblázat átlagértékeit érdemes egybevetni a 29. táblázatban szereplő keresettség-indexekkel, mivel így több említésre méltó összefüggést figyelhetünk meg. Az első megállapításunk arra a tényre vonatkozik, miszerint 1966-hoz képest lényegesen megnövekedett azon szakterületek száma, ahol a szakon belüli folyóiratok ismertsége, valamint a használt folyóiratokra eső átlagos olvasói szám egyformán magas; 10 olyan szakterület van ahol az egy periodikumra eső olvasók átlagos száma 3 felett van, és a szakot képviselő folyóiratok kihasználtsága eléri vagy meghaladja az 50 %-ot. 1966-ban mindössze 2 ilyen szak volt: a fizika és a kémia, melyek 1973-ban is az első 10 közé tartoznak. Nem érdektelen a többi 8 felsorolása sem, ezek: biokémia, fiziko-matematikai tudományok, klasszika-filológia, politika, nyelvtudomány, matematika+kibernetika, pszichológia+pszichiátria és biofizika.

Egy másik figyelemre méltó jelenség, hogy mindkét vizsgált időszakban a legmagasabb olvasói átlagszámok kizárólag természettudományi szakterületek esetében fordultak elő. Ez a jelenség ismételten igazolni látszik azt a könyvtár periodikum-szerzeményezési politikáját illetően említettényt, hogy a természettudományi szakokon belül a sokkutatót vonzó standard folyóiratok beszerzésére mindenkor nagy gondot fordítottak.

Végezetül még meg kell említenünk az ugyancsak a két táblázat adatainak egybevetése révén feltárt jelenséget, hogy mind 1966-ban, mind pedig 1973-ban voltak olyan szakterületek, ahol az állomány periodikum-féleségek szerinti kihasználtsága és a használt periodikum-féleségekre eső olvasói szám egyformán alacsonynak mutatkozott. 1973-ban ilyen szakterület volt: a mezőgazdaság, a muzeológia, a fizikai földrajz, a teleptan, az állatorvostudomány, a növénytan, a meteorológia, az egyetemi kiadványok és az állattan. Ezek közül három szak: a mezőgazdaság, a növénytan és az állatorvostudomány 1966-ban is a sor végén állt.

c.) Az egy periodikumra eső használati alkalmak átlaga szakonként

Amint a 2.1-es fejezetünk b. pontjában már állást foglaltunk a tárgyban, hogy a periodikum-féleségek használatára, a periodikumokat használó olvasók számára vonatkozó adatok mellett — a periodikum-használat teljes feltárásához — az olvasási alkalmak számbavétele is szükséges, nézzük meg most ezen utóbbi szempont érvényesülését a kurrens állókönyvi periodikumok vonatkozásában részletesebben is, nemcsak mennyiségi, hanem most már minőségi (szakmegosztási) mélységig hatolva. A következő oldalon lévő 31. táblázatunk célja az olvasási alkalmak szakonkénti halmozódásának és az egy periodikumra eső használati alkalmátlagok értékeinek bemutatása. A jobb áttekinthetőség érdekében ezt a két szempontot egyazon táblázat segítségével világítjuk meg és az 1973-ra vonatkozó adatok mellett — az egybevetés megkönnyítése érdekében —, feltüntetjük az 1966-os használatelemzés idevonatkozó adatait is. A sorrendezés az 1973-ra vonatkozó az egy periodikumra eső szakonkénti használati alkalmátlagok csökkenő rendjét követi. Az egy periodikumra eső átlagos használati alkalom, immár nem szakonként, hanem az egész anyagra vonatkozóan: 6,46. 1966-ban ez az érték 5 volt. A használati alkalmak átlagértékeinek ez a csökkenő rendben való bemutatása az egyes szakokon belül szereplő átlagértékeknek az összátlagértékhez (6,46) való viszonyítását egyszerűsíti le.

Az a és b pontok táblázatainak értékelése kapcsán már megállapítottuk, hogy melyek azok a szakok ahol csakúgy a féleségek szintjén, mint a szakra eső olvasók száma vonatkozásában egyaránt magas értékeket kapunk. A fenti megállapításokat érdemes tovább finomítani az olvasási alkalmakat bemutató következő táblázat segítségével. Nézzük tehát ezeket az adatokat:

Az egy használt periodikumra eső használati alkalomátlag szakonként

Sorszám	A szak megnevezése	Hány periodikumnyi anyagot használtak a szakból?		Hány alkalommal használták ezeket?		Az egy periodikumra eső használati alkalomátlag:	
		1973	1966	1973	1966	1973	1966
		1.	Politika+államigazgatás	28,28	26,66	1918	940,66
2.	Természettudományok általában	37,93	49,16	478,41	577,67	12,61	11,77
3.	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	19,83	18,92	230	212,75	11,6	11,24
4.	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	31,87	25,53	364,95	190,9	11,45	7,47
5.	Fizika	75,08	78	802,92	405,33	10,69	5,19
6.	Mikrobiológia	5,5	8,5	51	25	9,27	2,94
7.	Biokémia	12,08	12,84	110,17	39,84	9,12	3,1
8.	Vegyes tartalmú periodikumok	12,24	20,16	104,34	168,5	8,52	8,35
9.	Kémia+kémiai technológia	102,58	107,41	868,75	491,5	8,47	4,57
10.	Természettudományt és alkalmazott tudományt általában érintő periodikumok	23,79	24,42	190,41	207,34	8	8,49
11.	Bányászat+kohászat	4	7,34	30,5	9	7,62	1,22
12.	Tudománysszervezés, illetve üzemszervezés	48,75	35,37	369,92	139,73	7,59	3,95
13.	Egyetemi kiadványok	7	13	46	65	6,57	5
14.	Kultúra+művelődéstörténet	34,12	30,18	222,62	200,83	6,52	6,65
15.	Fiziko-matematikai tudományok	24	21,08	156,5	111,83	6,52	5,3
16.	Szociológia, szociográfia	28,15	13,79	171,33	62,9	6,09	4,56
17.	Klasszika-filológia	50,51	40,45	275,35	204,6	5,45	5,05
18.	Ásvány- és kristálytan	5,68	3,2	29,5	5,8	5,19	1,8
19.	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	148,84	149,5	764,15	934,4	5,13	6,25
20.	Nyelvtudomány	117,14	77,7	601,07	340,83	5,13	4,38
21.	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	52,38	64,28	266,12	223,67	5,08	3,47
22.	Pszichológia+pszichiátria	24,25	20,5	121,08	46,33	4,99	2,26
23.	Matematika+kibernetika	108,01	81,2	530,5	270,56	4,91	3,33
24.	Filozófia	48,58	36,72	230,29	126,73	4,74	3,44
25.	Biológia	34,92	38,2	161,75	127,3	4,63	3,33
26.	Biofizika	6,25	4	28	11,5	4,48	2,87
27.	Atomfizika+reakorteknika	27,08	20,58	120,91	65,17	4,46	3,16
28.	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	13,92	17,92	60,75	52,92	4,36	2,95
29.	Néprajz	34,49	24,7	137,67	80,84	3,99	3,27
30.	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	37,11	28,34	146,51	102,33	3,95	3,61

	A szak megnevezése	Hány periodikumnyi anyagot használtak a szakból?		Hány alkalommal használták ezeket?		Az egy periodikumra eső használati alkalomátlag	
		1973	1966	1973	1966	1973	1966
31.	Történelem általában+ paleográfia, epigráfia	108,02	75,45	394,08	272,92	3,65	3,61
32.	Vallástudomány, valláskritika	7,93	8,15	28,6	14,75	3,61	1,8
33.	Leíró természettudományok	10,53	13,75	37,83	40,5	3,59	2,94
34.	Statisztika	5,5	2,5	17	3	3,09	1,2
35.	Neveléstudomány	3,19	4,34	9,84	8,84	3,08	2,03
36.	Művészetek	35,29	49,2	106,69	198,42	3,02	4,03
37.	Régészet+ősrégészet	69,46	68,04	205,28	204,25	2,95	3
38.	Geofizika+geokémia	8	15,33	23,5	89,83	2,94	5,85
39.	Geológia általában	11,14	17,03	31,58	23,21	2,83	1,3
40.	Orvostudomány	17,16	31,78	47,67	84,89	2,78	2,67
41.	Műszaki tudományok általában	28,5	29,41	78,86	106,83	2,77	3,63
42.	Csillagászat+úrkutatás	4,91	10	13,58	23,16	2,76	2,31
43.	Földrajz+honismeret	40,51	26,42	105,66	139,41	2,61	5,27
44.	Elektrotechnika, elektronika+automatika	30,66	27,16	79,17	50,33	2,58	1,85
45.	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	55,48	65,33	140,33	210,09	2,63	3,21
46.	Múzeumok működése	0,82	2,25	2	2,25	2,44	1
47.	Meteorológia	1,34	1,09	3,17	6,84	2,36	6,27
48.	Mezőgazdaság	12,01	7,25	27	9,25	2,25	1,27
49.	Orientalisztika	13,12	4,75	29,03	7,75	2,21	1,63
50.	Antropológia	9,24	6	17,75	18	1,92	3
51.	Fizikai földrajz	5,51	2,33	8,5	2,33	1,54	1
52.	Teleptan	2	2	3	3	1,5	1,5
53.	Paleontológia, őslénytan	3,75	0,45	5,25	1,55	1,4	3,44
54.	Állatorvostudomány	0,83	0,34	1,16	0,34	1,4	1
55.	Növénytan	9,54	17,5	13	23	1,36	1,31
56.	Állattan	8,2	16,5	9	31,5	1,1	1,9
Összesen:		1707	1604	11028	8018		
Összátlag:						6,46	5

31. táblázat

Az imént bemutatott táblázatunk adatainak értékelése előtt a használati alkalmakból leszűrhető következtetések bizonytalanságára kell utalnunk. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy a használati alkalmak számának alakulását az olvasási szokások jelentősen befolyásolják. Gondoljunk csak arra, hogy az olvasási alkalmak száma mennyire másképp alakul akkor, ha a kutatóknak egyszerre hosszabb idő áll kutatásukhoz rendelkezésre, mint akkor ha csak rövid, több alkalommal kényszerűségből megszakított kutatási idővel rendelkeznek (például olyan egyetemi előadók, akik az előadásaik közötti üres órákat használják fel időről-időre szakirodalom-olvasásra stb.). Azt a szempontot sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kutatási tevékenység fáradási tényezői sem egyformák pszichológiailag mindenkinél. Az egyik kutató gyorsabban fárad el az intenzív olvasástól, de gyorsan is regenerálódik és újból kezdi a kutatást. Más viszont egyszerre kíván végezni az anyaggal és ezután pihen hosszabban, intenzívebben.

Mindezeket szem előtt tartva fűzzünk néhány értékelő megjegyzést, illetve magyarázatot ahhoz, hogy a legtöbb alkalommal olvasott szakok iránti érdeklődés mögött miféle objektív okok rejlenek. Mind 1966-ban mind pedig 1973-ban a legmagasabb használati-alkalomszám a politika.. szak esetében tapasztalható. Itt meg kell említenünk azt, hogy a hírlapok anyagát ebbe a szakba soroltuk, mint aktuális politikai anyagot, az ETO-ban 07-es számmal szereplő "sajtó" szak helyett, nem akarván tovább szaporítani az-amúgy is sok csoportra bomló szakrendszert. A messze kimagasló használati alkalomszám, mely 1973-ra megduplázódott, nem a szoros értelemben vett politikai szakirodalom olvasást, mint jelentékeny arányú hírlapolvasást takar. Az "általános természettudományok", valamint a "természet- és alkalmazott tudományt általában érintő periodikumok" szakok mindkét időszakra jellemző szintén magas használati alkalomszámmal való képviseltsége nem igényel külön magyarázatot: ez pusztán kiegészíti azon állításunkat, hogy a természettudományi szakokat sokan használják, azzal az észrevétellel, hogy ezeket nemcsak sokan használják, hanem sok alkalommal is. A "marxizmus-leninizmus" szakban lévő periodikumok magas használati alkalomszámát mindkét vizsgált időszakban ugyanazon két tényező befolyásolta: egyrészt kutatóink érdeklődése szakanyaguk olvasása mellett az aktuális ideológiai, társadalomelméleti kérdéseket tárgyaló periodikumok iránt; másrészt az Akadémiai Könyvtár bibliográfiai osztályán szerkesztett "Tudományszervezési Tájékoztató" munkatársai részéről is folyamatos érdeklődés mutatkozott e szak anyaga iránt.¹² Ez utóbbi magyarázat egyben vonatkozta a "politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány" szak magas használati alkalomszámára is.

A használati alkalomátlagok 1966-hoz mérve általában növekedtek, mindössze 8 szak esetében tapasztalhatunk jelentősebb csökkenést 1973-ra, ezek: irodalom, művészetek, geofizika, műszaki tudományok, földrajz+honismeret, dokumentáció..., meteorológia, antropológia. Ez a csökkenés az irodalom, a művészetek, a földrajz+honismeret és dokumentáció... szakok esetében bír nagyobb jelentőséggel, mivel éppen ezen szakoknál az egyéb használati vonatkozások esetében (keresettségi index, olvasók átlagos száma) is kisebb-nagyobb csökkenés mutatkozik.

Néhány, gyűjtőkörünktől igen távol eső szakterületen az olvasási alkalmak számát illetően kiugró változások (csökkenés, illetve növekedés) mutatkoznak a két vizsgált időszakban, nevezetesen a meteorológia, geofizika (csökkenés), mikrobiológia, biokémia, bányászat+kohászat (növekedés) szak esetében. Ennek a jelenségnek azonban semmiféle általános érdeklődés-átrendeződési alapja nincsen. Ez pusztán egy-egy kutató adott időszakra érvényes információigényének visszatükröződése kurrens külföldi periodikum-állományunk használatának jellemzői között.

Nem igényel különösebb magyarázatot a használati-alkalomszámok értékelése azon szakoknál, ahol a féleségek száma, a különféle olvasók száma és a használati alkalmak száma nagyjából azonos szinten mozog. Ilyen szakok például: a biokémia, a kémia, a kultúra-művelődéstörténet, a művészet, a régészet, a fizikai földrajz, a teleptan, az állatorvostudomány és az állattan. 1966-ban ugyanezen követelményeknek egészen más szakok feleltek meg.

Van néhány olyan szak is, ahol több a használt periodikum-féleségek száma, mint amilyen intenzíven azután használják ezeket. Más szóval ezek esetében magas keresettségű index, kontrasztszerűen, alacsony alkalom szerinti keresettséggel párosul; ilyen a biofizika, a statisztika, az atomfizika és a pszichológia+pszichiátria szak. A biofizika és a pszichológia+pszichiátria szak esetében ez a jelenség volt tapasztalható 1966-ban is.

Ha a használt periodikum-féleségek számát és a használati alkalmak számát egymáshoz viszonyítjuk olyan esetet is tapasztalunk, hogy egy-egy szakon belül a viszonylag kevés használt periodikum-félét elég intenzíven használták. Ezt a jelenséget tapasztaltuk a mikrobiológia, a bányászat+kohászat, egyetemi kiadványok és a természettudományok általában szakok esetében. E szakok egyike sem azonos az 1966-ban hasonló módon igénybevett szakokkal.

Végül néhány profilunkba távolról sem tartozó szak esetében minden használati formában és minden szinten csaknem azonos értékű, mégpedig igen alacsony érdeklődési szintet tapasztalunk olvasóinknál. A szóban forgó szakok a következők: múzeumok működése, állattan, meteorológia, fizikai földrajz, teleptan, állatorvostudomány, növénytan. Az állatorvostudomány és a növénytan 1966-ban is a mindhárom szinten egyaránt legkevésbé használt szakterület volt.

Végezetül összefoglalva a 29-31. táblázatok különböző szintű, szakokra lebontott használatának adatait, mint leglényegesebb tanulságot azt kell levonnunk, hogy az Akadémiai Könyvtárban 1973-ra a kurrens külföldi periodikumok használatára a természettudományok felé toldott el 1966-hoz képest. Ebben igen jelentős szerepet játszik a xerox-szolgálat bevezetése. Ez a tendencia ma is érvényes.

d.) A használt anyag nyelvek szerinti megoszlása

Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumainak használatát elemezve jelentős problematikához érkeztünk, a használt anyag nyelvi megoszlásának kérdéséhez. Itt is lehetőségünk nyílik arra, hogy a már többször igénybe vett korábbi állományelemző tanulmányunk adatait alapul véve a két időszakra vonatkozóan elvégzett azonos vizsgálat eredményeit egybevevhessük.

A 89. oldalon bemutatott táblázatból kitűnik, hogy a valójában 50 különféle nyelv között megoszló akadémiai könyvtári periodikum-állomány olvasói

— a magyart is beleértve — 27 különféle nyelven olvastak 1973-ban, míg 1966-ban 31 nyelven folyt olvasás. A használt nyelvek közül 25 mindkét vizsgált időszakban szerepelt. A "nem használt" 23 nyelv közül 14 az orientálistika területére esik, melynek olvasása csaknem kizárólag a könyvtár keleti osztályán valósul meg, természetesen tehát, hogy e nyelvek igénylésére nálunk nincs adat. Az orientálistikát érintő folyóiratok mellett nem használták még a dán, az albán, a litván, a norvég, az újjörög, a lett, az izlandi, a klasszikus görög és kelta nyelvűeket sem. Ezek közül a lett, a litván és az izlandi nyelvre 1966-ban sem esett használat. Míg állományunkban a világnyelveken megjelenő kurrens folyóiratok aránya 1973-ban 72,75 % volt, a használat szintjén ez az amúgy is magas részesezés — mint látni fogjuk — még további eltolódást mutat: az összes használt kurrens külföldi periodikumnak 83,71 % -a volt világnyelven megjelenő periodikum. Ez a százalékos érték néhány tizednyi eltéréssel azonos az 1966-ban tapasztalt értékkel, s így a világnyelveken történő olvasás 80 % -ot meghaladó voltát periodikum-használatunk általános érvényű jellemzőjének kell elfogadnunk. Sőt még ezen felül is írhatunk bizonyos százaléknyi többletet a világnyelvek javára, mert ha egzakt adataink nincsenek is, személyes megfigyeléseink amellet szólnak, hogy használóink a kis nyelven megjelenő periodikumok esetében is sokszor nem a főszerveget, hanem a világnyelven megjelenő rezümét olvasták. De nézzük immár a táblázatot, ahol nemcsak az abszolút számokat, hanem — a keresettség index formájában — az adott nyelven rendelkezésre álló anyag kihasználtsági fokát valamint nyelvenként az egy használt periodikumra eső olvasói átlagszámot is magunk előtt látjuk.¹³

A használt kurrens külföldi periodikumok nyelvi megoszlása

Az 1973. évi állomány csökkenő rendjében					Az 1973. évi keresettség ¹⁴ index csökkenő rendjében					
Sorszám	A nyelv megnevezése	Az állomány nagysága		Ebből a használt állomány		A nyelv megnevezése	A keresettség index		Az egy használt periodikumra eső olvasóátlag	
		1973	1966	1973	1966		1973	1966	1973	1966
1.	angol	1092	1327	545	502	magyar ¹⁵	2,28	1,83	7,1	4,45
2.	több nyelvű	710	521	240	200	német	1,59	1,25	2,75	2,69
3.	orosz	628	947	241	231	angol	1,58	1,2	3,99	2,94
4.	német	484	624	243	248	orosz	1,21	0,77	2,76	2,3
5.	francia	382	451	131	118	szlovák	1,11	0,65	1,9	1,66
6.	lengyel	246	290	56	49	francia	1,08	0,83	2,71	2,74
7.	olasz	168	237	54	55	több nyelvű	1,07	1,21	2,69	1,85
8.	román	120	120	25	22	flamand	1,05	1,41	1,67	1,75
9.	spanyol	120	193	29	40	latin	1,05	1,05	2	1
10.	cseh	115	138	31	31	olasz	1,02	0,73	2,28	1,81
11.	szerb	64	80	14	20	bolgár	0,89	0,33	1,5	1,3
12.	szlovák	60	58	21	12	finn	0,88	0,76	1,4	1,5
13.	bolgár	57	125	16	13	cseh	0,85	0,71	1,64	1,35
14.	japán	54	64	3	1	észti	0,79	0,14	1	2
15.	horvát	52	45	6	6	spanyol	0,76	0,66	1,34	1,67
16.	ukrán	52	69	10	6	lengyel	0,72	0,53	1,54	1,47
17.	svéd	29	33	5	9	szerb	0,69	0,79	1	1,3
18.	portugál	26	49	2	1	román	0,66	0,58	1,4	1,54
19.	magyar ¹⁵	25	19	18	11	ukrán	0,61	0,27	1,7	3,33
20.	finn	18	25	5	6	svéd	0,54	0,86	1,6	1
21.	vietnámi	17	31	1	-	macedón	0,53	-	1	-
22.	észti	16	23	4	1	horvát	0,36	0,42	2	1,5
23.	dán	13	13	-	1	holland	0,29	0,29	4	4
24.	szlovén	13	17	1	3	szlovén	0,24	0,56	2	1
25.	török	12	8	-	2	portugál	0,24	0,06	1	1
26.	holland	11	22	1	2	vietnámi	0,19	-	1	-
27.	albán	11	14	-	1	japán	0,18	0,05	1,33	1
28.	norvég	9	14	-	1	török	-	0,79	-	1
29.	flamand	9	45	6	6	újgörög	-	0,5	-	1
30.	újgörög	6	6	-	1	kínai	-	0,4	-	1,12
31.	macedon	6	7	1	-	dán	-	0,24	-	1
32.	kínai	3	62	-	8	norvég	-	0,22	-	1
34.	latin	3	3	1	1	albán	-	0,22	-	1
Összesen:		4577	5606	1707	1604				3	nincs adat

Arra vonatkozóan nincsenek arányszámaink (1966-ban sem voltak), hogy az egyes nyelveken való olvasás számadatai milyen meghatározó részösszetevőkre bomlanak, azaz, hogy mi a szerepe a tényleges nyelvtudásnak, illetve az egy-egy nyelvterület szakirodalmá iránti (a szótározva való olvasás nehézségeit is vállaló) érdeklődésnek abban, hogy a rendelkezésre álló különféle nyelvű periodikumokat milyen nyelvi megoszlásban használják. Nem tudunk megfelelően egzakt képet adni a tekintetben sem, hogy mi volt 1966-ban, illetve 1973-ban az egyes szakok szakirodalom-olvasási "anyanyelve". Erre az igen jelentős kérdésre két tényező miatt sem tudunk megnyugtató választ adni. Egyrészt azért, mivel az Akadémiai Könyvtárban a természettudományok és főleg a műszaki tudományok vonatkozásában ún. "kiegészítő olvasás" folyik sok tekintetben még ma is, amikor mint már megállapítottuk, a periodikum-használat terén, a természettudományok felé való eltolódást tapasztalunk. E kiegészítő olvasás nyelvi megoszlását a szóban forgó tudományterületekre általánosan jellemző nyelvi megoszlásként felfogni, módszertani tévedés lenne. A humán- és társadalomtudományi folyóiratok használatának nyelvi megoszlását viszont az a már más vonatkozásban sokat emlegetett tény befolyásolja, hogy kiterjedt cseretevékenysége révén az Akadémiai Könyvtár igen nagy számban rendelkezik kis nyelvet (cseh, bolgár, lengyel, szlovák, horvát stb.) képviselő és csak itt meglévő periodikummal. Egy-egy olvasó, kinek munkahelyén (a tanszéki, az intézeti, az üzemi könyvtárban) a kutatáshoz szükséges alap-periodikumok rendelkezésre állnak, kifejezetten ezekért a csak nálunk meglévő periodikumokért jön be az Akadémiai Könyvtárba. A periodikum-használatnak ez az indítéka — véleményünk szerint — a használt anyag nyelvi tagolódását már olyan fokig befolyásolja, hogy a használat nyelvi megoszlási képe immár a humán- és a társadalomtudományok vonatkozásában sem lesz jellemző az adott tudományok 1966. vagy 1973. évi szakirodalom-használati "anyanyelvére".

A 32. táblázat adataiból néhány következtetés azért mégis megengedhető. Az angol nyelvű periodikumok iránti igény minden vonatkozásban tovább nőtt, a spanyol nyelvű folyóiratok használata viszont minden használati szinten kisebb-nagyobb mértékben csökkent. Érdekességként említhetjük meg, hogy az egy periodikumra eső átlagos olvasói szám ma is éppen úgy mint 1966-ban messze a legmagasabb a külföldön megjelenő magyar periodikumok esetében volt. A világnyelveken megjelenő folyóiratoknál az egy periodikumra eső átlagos olvasói szám az angol esetében volt a legmagasabb mindkét vizsgált időszakban. A francia nyelvű periodikumok átlagos olvasása mely 1966-ban némileg magasabb volt mint a németeké, 1973-ra valamelyest csökkent, s így a német már megelőzi.

A szakirodalomban számos hazai és külföldi kutató foglalkozik a használat nyelvi megoszlásának kérdéseivel. A szakirodalmat összefoglaló fejezetünkben (1.6-os alfejezet) jó néhányat ismertetünk is ezek közül. Marton János idevágó vizsgálatának eredményei (Marton 1976) és megállapításai vágnak egybe több ponton saját elemzésünk adataival.

e) Az "egyetlen hazai példányok" használata

Az Akadémiai Könyvtár 1973. évi periodikum-használatának vizsgálata során figyelmet fordítottunk annak felderítésére, hogy az "egyetlen hazai példány" formájában állományunkban lévő periodikumokat milyen keresettséggel, mely szakokban és milyen átlagos olvasói intenzitással¹⁶ használják. 1966-ra vonatkozóan is végeztünk hasonló elemzést, melynek eredményeit a könnyebb áttekinthetőség kedvéért szintén a következő 33. táblázat segítségével vethetjük egybe az 1973-ra vonatkozó adatokkal.

Az "egyetlen hazai példány" periodikumok használata szakonként

Szak név	A szak megnevezése	Az "egyetlen hazai példány" periodikumok állománya		Az állományból használt rész mutatószáma		A keresettségindex		Az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám	
		1973	1973	1973	1966	1973	1966		
1.	Ásvány- és kristálytan	2,5	2,5	4	-	1	-		
2.	Paleontológia, őslénytan	1,5	1,5	4	0,11	1,83	1		
3.	Bányászat+kohászat	3,5	3,5	4	1	1	1		
4.	Biológia	15,92	13,25	3,33	1,12	1,26	1,33		
5.	Kémia+kémiai technológia	22,84	17,08	2,99	1,5	1,12	1,67		
6.	Klasszika-filológia	22,66	14	2,47	2,03	2,01	2,12		
7.	Atomfizika+reakorteknik	3,17	1,84	2,32	0,39	1	1,85		
8.	Matematika+kibernetika	41	22,84	2,23	1,24	1,41	1		
9.	Természettudományok általában	35,33	19,33	2,19	1,24	1,26	1,81		
10.	Fiziko-matematikai tudományok	12,5	6,66	2,13	0,93	1,4	2,79		
11.	Vegyes tartalmú periodikumok	11,16	5,34	1,91	2,79	1	1,81		
12.	Állattan	10,59	5	1,9	0,55	1	1		
13.	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	45,75	21	1,83	3,29	1,12	1,23		
14.	Antropológia	9,75	4,33	1,77	1,04	1,35	2		
15.	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	70,06	28,91	1,65	1,96	2,45	2,49		
16.	Pszichológia+pszichiátria	10,91	4,5	1,65	1,34	1,22	1,41		
17.	Nyelvtudomány	78,84	31,53	1,6	1,7	1,59	2,12		
18.	Mezőgazdaság	15,34	6	1,56	0,27	1,16	1		
19.	Geológia általában	16,83	6,17	1,46	0,3	1	1		
20.	Régészet+ősrégészet	84,98	30,41	1,43	1,42	1,34	1,66		
21.	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	62,92	22,16	1,41	0,93	1,22	1,2		
22.	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	18,42	6,5	1,41	1,23	1	1,21		
23.	Növénytan	11,42	4	1,4	0,37	1	1		
24.	Kultúra+művelődéstörténet	43,84	15,03	1,37	0,62	1,22	1,17		
25.	Biokémia	7	2	1,14	0,73	1	1		
26.	Néprajz	32,95	9,34	1,13	0,86	1,29	2,76		
27.	Történelem általában+pa-leográfia, epigráfia	99,67	27,95	1,12	0,81	1,53	2,29		
28.	Filozófia	35,66	9,75	1,09	2,2	1,72	2,2		
29.	Fizika	25,5	6,83	1,07	1,01	1,44	1,67		
30.	Leíró természettudományok	18,58	4,5	0,97	0,53	1	1,61		

Sorszám	A szak megnevezése	Az "egyetlen hazai példány" periodikumok állománya	Az állományból használt rész mutatószáma	A keresettségindex		Az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám	
		1973	1973	1973	1966	1973	1966
31.	Elektrotechnika, elektronika+automatika	13,33	2,83	0,85	0,29	1	1
32.	Műszaki tudományok általában	28,16	5,84	0,83	0,65	1	1,5
33.	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	165,55	33,78	0,82	1,31	1,78	2,09
34.	Földrajz+honismeret	53,84	10,84	0,8	0,65	1,18	1,66
35.	Csillagászat+úrkutatás	13,5	2,5	0,74	0,43	1	1,91
36.	Művészetek	67,85	11,75	0,69	0,77	1,66	2
37.	Múzeumok működése	3	0,5	0,66	0,47	1	1
38.	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	20,18	3,34	0,66	0,57	1,09	1
39.	Vallástudomány, valláskritika	18,17	2,75	0,61	0,52	1,09	1
40.	Statisztika	3,5	0,5	0,57	0,67	1	1
41.	Politika+államigazgatás	24,08	3,17	0,53	0,8	1,62	1
42.	Geofizika+geokémia	19	2	0,42	0,8	1	1
43.	Szociológia, szociográfia	14,52	1,5	0,41	0,53	2,33	1,81
44.	Orvostudomány	31,75	3	0,38	0,53	1,16	1,72
45.	Meteorológia	4	0,33	0,33	-	2,03	-
46.	Fizikai földrajz	13,67	1	0,29	-	1	-
47.	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	71,83	4,84	0,27	0,43	1,62	1,37
48.	Egyetemi kiadványok	29,33	2	0,27	1,08	1	1
49.	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	15,17	1	0,26	1,3	1	1
50.	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+márxizmus-leninizmus	8,42	0,5	0,24	0,32	1	2
51.	Orientalisztika ⁷	114,82	5,28	0,18	0,08	1,09	2,6
	Összesen:	1604,76	453	1 (átlag)	1 (átlag)	1,43 (átlag)	1,7 (átlag)

33. táblázat

Az "egyetlen hazai példány" periodikumok esetében, amint ez a későbbiekben bemutatott táblázat adataiból kitűnik, a használat az állomány 28,22 %-át érintette. Ez a kihasználtság csaknem 8 %-kal alatta marad a teljes külföldi periodikum-állomány féleség szerinti kihasználtsága 36,35 %-os értékének. Az egyetlen hazai példány periodikumok állománya 1973-ra 19 %-kal csökkent 1966-hoz képest, s ebből a "kisebb választékból", az abszolút értéket tekintve, 11-gyel többet használtak most, mint első vizsgálatunk idején. Az egy használt folyóiratra eső átlagos olvasói szám (1,43) viszont csökkent az 1966-ban tapasztalthoz (1,7) képest, ám ez a csökkenés még jelentősebb, több mint 50 %-os, ha a teljes kurrens külföldi periodikum-anyag esetében nyert átlagszámhoz (3) viszonyítunk. Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy az Akadémiai Könyvtár állományában lévő kurrens külföldi periodikum-féleségek kihasználtsága, valamint az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám, mindkét vizsgált időszakban negatív korrelációban volt a hazai viszonylatban unikumnak minősülő kurrens külföldi periodikumok akadémiai könyvtári féleség-használatával, és az e halmazon belül mutatkozó, egy periodikumra eső átlagos olvasói számmal.

Azok az értékek, melyek mutatják, hogy a rendelkezésre álló, országosan unikumnak számító kurrens külföldi periodikumokból az egyes szakok vonatkozásában mennyit és milyen olvasói átlaggal használnak, a 33. táblázat, 1973. évi keresettség-indexeinek csökkenő rendjébe állított adatsoraiból könnyen leolvashatók, és az 1966-ra vonatkozó értékekkel egybevetethetők.

Míg 1966-ban az első tíz leginkább használt szakterület között egyetlen természettudományi vonatkozású volt, a kémia, addig 1973-ra ez a szakmegoszlási kép százszázalékosan átrendeződött, amennyiben az egyetlen klasszika-filológia kivételével természettudományi szakterületek a listavezetők. Ez a jelenség tovább erősíti azt a korábbi állításunkat, hogy az Akadémiai Könyvtárban a periodikum-használat 1973-ra a természettudományok vonatkozásában megnövekedett.

Ezen átfogóbb jellegű értékelés mellett talán nem érdektelen még az előbbi táblázat adatait kisebb halmazokra bontani, és megnézni, hogy ezeken belül: mondjuk az Akadémiai Könyvtár profiljába nem tartozó szakok unikum-periodikumai körében miként alakult a használat, valamint az egy periodikumra eső átlagos olvasói szám. Már csak azért sem érdektelen ezt a problémakört megvizsgálnunk, mivel 1966-ban is feltettük a kérdést, hogy a profilidegen kurrens külföldi periodikumokat — éppen egyetlen hazai példány voltuk miatt — az átlagnál többen olvassák-e, s vajon az átlagosnál jobban kihasználják-e az ide tartozó periodikum-féleségek állományát? 1966-ban, az akkor nyert elemzési eredmények birtokában, erre a kérdésre egyértelműen negatív választ kellett adnunk, mivel a profilidegen unikum-periodikumoknál mind a keresettség-index, mind pedig az átlagos olvasói szám egyaránt alacsony volt. E tekintetben is változás történt 1973-ban, mivel olyan szakágak esetében mint az ásványtan, a paleontológia, a bányászat és kohászat, jóllehet számszerint kevés unikum periodikummal rendelkezünk, de a rendelkezésre állók mindegyikét használták valamilyen formában.

A keresettség-index 1973-ban 4-0,18 érték között mozgott, ahol a 4-es érték 100 %-os kihasználtságot jelentett. 1966-ban 3,29 volt a legmagasabb keresettség-index, ami azt jelenti hogy egyetlen szak esetében sem érte el a kihasználtság a 100 %-ot.

Az egy használt unikum periodikumra eső átlagos olvasói szám viszont, mint már említettük, valamelyest csökkent 1973-ban. Míg 1966-ban 12 olyan szakág volt, ahol az átlagos olvasói szám 2 vagy e fölötti érték volt, addig 1973-ban csak négy ilyen szak létezett, viszont megnövekedett azon tudományterületek száma, — 16-ról 20-ra, — ahol az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám mindössze egyetlen egy.

Összefoglalva a két különböző időszakra vonatkozóan végzett használatelemzés adatait, arra a megállapításra juthatunk, hogy jóllehet az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum-használatát az egyetlen hazai példányok használata nem befolyásolja döntően, mégis időről-időre csaknem minden tudományterület vonatkozásában egy-egy speciális témán dolgozó kutató részéről, aki a szakirodalom feltárásában inkább a teljesség felé törekszik, igenis mutatkozik igény az ezen periodikum-ritkaságok által nyújtott információk felhasználására.

f.) Anyaghasználat az évjáratsávok tükrében

A kurrens külföldi periodikumok használatának vizsgálata során egyik leglényegesebb kérdéshez jutottunk el, a használat időbeli megoszlásának kérdéséhez. Arra a kérdéskörre keressük a választ, hogy a használt periodikumok mely évjáratáit vették igénybe olvasóink és milyen mértékben használták ezeket.

Ez a kérdés már nemcsak az akadémiai könyvtári periodikum-használat vizsgálatának egy szempontja, hanem távolabbi, általános elvi vonatkozása is van. Sokat vitatott probléma ugyanis a szakirodalomban, hogy a kurrens periodikumok anyaga — mint a legfrissebb szakirodalmi információs anyag — mely szakokban, milyen sebességgel avul el a szaktudományi felhasználhatóság szempontjából. Ismeretes, hogy a periodikum-formában jelentkező szakirodalom avulásnak, — a periodikumok un. felezési idejének, — egzakt mérőszáma az, hogy az egyes periodikum-évfolyamokban megjelent cikkekre milyen mértékben hivatkoznak. Tekintettel arra, hogy nem minden olvasott, illetve használt anyagot idéznek, hanem inkább úgy fogalmazhatnánk, hogy az olvasott anyagnak szellemi értékei tükröződnek a megjelent publikációkban még akkor is, ha cím szerinti idézésre nem is kerül sor; a periodikum-évfolyamok pusztá használatát, (az évfolyamok visszamenőlegesen való hasznátságát vagy nem hasznátságát) a szakirodalom-avulás szempontjából szintén szerencsés mutatónak tarthatjuk. Mivel jelen dolgozatunkban alapvetően az Akadémiai Könyvtár állományának hasznátságát vizsgáljuk, mi itt most csak ezen hasznátsági, vagy nem hasznátsági mutatószámok tükrében vizsgálhatjuk meg a szakirodalom, pontosabban a periodikumokban közzétett szakirodalom avulási tendenciáit az egyes szakok tükrében.

A keresettség időbeli strukturáját megközelítve, első lépésként még nem az egyes szakok mélységéig való lebontás igényével valósítjuk meg a feltárást, hanem egyszerűen azt mutatjuk be, hogy az 1973-ban használt 1707 kurrens külföldi periodikum-féleségből hány cím esetében használták a meglévő régebbi évfolyamokat. Az egybevetés megkönnyítése érdekében az 1966-ban nyert, idevonatkozó eredményeket is ugyanezen táblázatba sűrítettük. Az adatok tényszerűen, mechanikusan kerülnek egymás mellé, s így a tényleges összehasonlításokat 7 éves eltolódással, a két vizsgált időszak között eltelt évek számának levonásával, illetve hozzáadásával lehet csak megtenni.

De nézzük most már magukat az adatokat!

A kurrens külföldi periodikumok évjáratok szerinti használata

Évjárat	Az itt megadott számú periodikum esetében használták a jelzett évjáratot		Évjárat	Az itt megadott számú periodikum esetében használták a jelzett évjáratot		Évjárat	Az itt megadott számú periodikum esetében használták a jelzett évjáratot	
	1973	1966		1973	1966		1973	1966
1973	589	-	1925	14	11	1877	4	2
1972	777	-	1924	9	13	1876	4	3
1971	562	-	1923	8	14	1875	2	4
1970	497	-	1922	13	13	1874	6	5
1969	409	-	1921	10	16	1873	2	3
1968	363	-	1920	11	17	1872	2	3
1967	322	-	1919	11	10	1871	3	3
1966	271	699	1918	10	11	1870	5	6
1965	278	659	1917	12	12	1869	3	4
1964	223	494	1916	15	11	1868	5	5
1963	215	400	1915	10	12	1867	6	4
1962	178	301	1914	8	13	1866	4	3
1961	186	278	1913	9	15	1865	5	2
1960	199	263	1912	15	15	1864	5	3
1959	150	227	1911	12	9	1863	4	2
1958	141	191	1910	12	10	1862	3	3
1957	133	160	1909	10	8	1861	2	3
1956	96	147	1908	6	7	1860	4	5
1955	93	143	1907	6	8	1859	4	5
1954	95	117	1906	7	10	1858	1	4
1953	75	105	1905	10	10	1857	4	3
1952	70	103	1904	10	9	1856	3	4
1951	62	98	1903	3	11	1855	3	2
1950	57	70	1902	12	7	1854	2	2
1949	32	63	1901	7	7	1853	2	2
1948	22	53	1900	5	11	1852	4	2
1947	25	35	1899	5	4	1851	3	3
1946	14	36	1898	2	3	1850	2	4
1945	11	27	1897	3	7	1849	2	3
1944	18	14	1896	6	6	1848	-	2
1943	16	20	1895	4	4	1847	-	1
1942	19	24	1894	2	5	1846	1	2
1941	32	27	1893	4	6	1845	1	1
1940	24	30	1892	2	6	1844	-	1
1939	18	28	1891	2	5	1843	1	1
1938	14	28	1890	3	6	1842	-	2
1937	13	22	1889	4	6	1841	-	3
1936	13	31	1888	1	6	1840	-	1
1935	17	23	1887	2	4	1839	-	1
1934	19	24	1886	4	5	1838	-	1
1933	19	21	1885	2	3	1837	-	1
1932	12	20	1884	1	3	1836	-	1
1931	14	17	1883	1	5	1822	-	1
1930	13	15	1882	3	5	1820	1	-
1929	21	17	1881	3	3	1819	2	-
1928	7	16	1880	4	3	1812	-	1
1927	13	11	1879	2	5	1811	-	1
1926	13	14	1878	2	4	1792	1	-

Mint látjuk a 34. táblázat adatai az 1707 különféle, 1973-ban használt, kurrens külföldi periodikum használatának abszolút számokban feltüntetett időrendiségét adják párhuzamosan az 1966-os adatokkal, és nem terjednek ki azon viszonyszámokra, melyek megmutatnák, hogy a használt 1707 periodikumból mennyi volt a kurrens már például 1938-ban is; tudniillik, hogy az a 28 illetve 14 különféle periodikum, melyeknek 1938-as évfolyamát használták, hányad része az 1938-tól mindmáig kurrens periodikumainknak. Néhány adat azonban e vonatkozásban is a rendelkezésünkre áll. Az 1707 kurrens külföldi periodikum-féleség közül 369 esetében pusztán a kurrensnek számító 1972. és 1973. évfolyamokat nézték meg. Az 1901 és 1945 közötti időszakot használók 156 olyan periodikum évfolyamait kérték ki, melyek mind a mai napig kurrensnek. E 156 periodikum közül 39 esetében a használók nem érdeklődtek a frissebb vagy régebbi évfolyamok iránt, hanem e periodikumoknak csakis az 1901-1945 közötti valamelyik évfolyamát használták. Végül az 1792-1900 közötti időszakra eső évfolyamokat használók 37 periodikum-féleség szóban forgó évfolyamait vették igénybe. A 37 periodikum-féleség közül 8 esetében az illető periodikum 1900 utáni évfolyamait nem is használták.

Annyit már a fenti táblázatból is megállapíthatunk, hogy elég jelentős eltérés van a két vizsgált időszak periodikum-használatában a féleségek szintjén, a használati időbeli megoszlását illetően. A kurrensnek számító 1973. és 1972. év használatára az ennek megfelelő 1966-os és 1965-ös év használatához képest csaknem 6 %-kal csökkent.¹⁷ A megelőző 5 év (1967-1971, illetve 1960-1964) együttes használatában viszont 1973-ra 18 %-os emelkedés tapasztalható; a megelőző 15 év esetében (1952-1966, illetve 1945-1959) pedig már 47 %-os az emelkedés. A legrégebb folyóirat évfolyamok használatát illetően pedig nincs szinte semmi különbség a két vizsgált időszak periodikum-féleségeinek igénybevételét illetően.

34. táblázatunk adataiból azonban a periodikumok "felezési idejére" vonatkozóan egyéb lényeges megállapításokat már nem tudunk tenni. A "felezési idő", mint a periodikumok szakmai elavulási sebességének problematikája ugyanis csak akkor nyer értelmet, ha ezt szakonkénti bontásban tárjuk fel. A 35. és 36. táblázatainkkal ezt a célt próbáljuk megvalósítani. Itt azonban az évfolyamok visszamenőleges igénybevételi alkalmait már nem éves tagolású idősorban tárjuk fel, hanem élsősorban a jobb áttekinthetőség kedvéért, bizonyos összevonásokat alkalmazunk. Így, mind a kurrens külföldi (35. táblázat), mind pedig a kurrens magyar periodikumok (36. táblázat) szakonkénti használati alkalmait 4 évfolyatszakra bontva mutatjuk be. Ezek az évfolyatszakszakok a következők: a kurrensnek számító 1972-1973; az ezt megelőző 5 év: 1967-1971-ig; a megelőző 15 év: 1952-1966-ig és végül a legrégebb használt évfolyam időpontjától 1792-től 1951-ig. Ez az időbeli tagolás alkalmat ad arra is, hogy az 1966-ban végzett elemzésünk idevágó adataival egybevevessük a jelenleg nyert eredményeket a közös vagy eltérő jelenségek felfedése érdekében. A 35. táblázattal kapcsolatban magyarázatként a következő szempontokra hívjuk fel a figyelmet: természetesen hogy volt olyan eset, amikor egy és ugyanazon periodikumnak több, ritka esetben akár mind a négy szóban forgó időszakra eső évfolyamait igénybe vették (így például a Comptes Rendus... Paris; a Sitzungsberichte. Osterreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse című nagy múltú periodikumok stb. esetében). Ez eredményezi azt, hogy az itt következő táblázatban a használati alkalmak számának (négy részadatból összeállított) végösszegeként feltüntetett érték (14 951) eltér a 85. lapon megadott kurrens külföldi periodikum-használati alkalmatszám végösszegetől, a 11 028-tól.

A szak megnevezése	1792-1951		1952-1966		1967-1971		1972-1973	
	tény- szám	%	tény- szám	%	tény- szám	%	tény- szám	%
Tudomány-, illetve üzemszervezés	-	-	33	8	70	16	320,25	76
Vegyes tartalmú periodikumok	-	-	0,5	0,4	16,5	14,6	95,33	85
Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	10,33	5	22,66	11	75	35	104,16	49
Kultúra+művelődéstörténet	13,75	4	101,38	31	81,33	25	132,58	40
Humán tudományok és társadalomtudományok általában	87,58	23	109,56	28	96,02	25	92,04	24
Akadémiák és egyéb tudós társaságok	37,16	20	41,16	22	42,7	22	68,16	36
Múzeumok működése	-	-	2,66	61	1,67	39	-	-
Filozófia	34,33	10	139,48	39	86,26	24	97,95	27
Pszichológia+pszichiátria	1,5	1	85,33	41	74,33	35	48,25	23
Vallástudomány+valláskritika	7	8	23	27	45,4	52	11,2	13
A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+ marxizmus-leninizmus	1	0,4	8,5	3,6	24,75	10	210,25	86
Szociológia,szociográfia	3,33	1	47,17	19	102,82	41	99,17	39
Statisztika	-	-	19,5	44	15,5	35	9	21
Politika+államigazgatás	25,67	1,4	12,17	0,6	30,16	1,5	1885	96,5
Politikai gazdaságtan közgazdaságtudomány	10,33	2,5	20,7	5,5	57,5	14	318,83	78
Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	1	1	12,34	15	24,25	30	44,17	54
Neveléstudomány	-	-	6	23	12,34	48	7,5	29
Egyetemi kiadványok	-	-	9,5	16	8	13	43	71
Néprajz	89	33	85,75	32	62,75	24	28,17	11
Természettudományok általában	53,5	9	148	27	165,5	30	186,41	34
Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	15,84	7	54,75	23	73,5	31	91,34	39
Fiziko-matematikai tudományok	65,67	36	72,66	40	41,33	22	3	2
Leíró természettudományok	-	-	4,08	10	24	62	10,75	28
Matematika+kibernetika	78	11	251,17	36	241,84	34	133,33	19
Csillagászat+úrkutatás	1,67	9	4,66	26	5,16	29	6,5	36
Fizika	85,66	8	497	47	273	26	198,83	19
Atomfizika+reakorteknika	-	-	22,18	18	27	22	75	60
Kémia+kémiai technológia	34,67	4	397,67	42	297,75	32	208,34	22
Ásvány- és kristálytan	3	9	13,5	40	9	27	8	24
Geológia általában	2	6	11	32	8,59	25	13	37

A szak megnevezése	1792-1951		1952-1966		1967-1971		1972-1973	
	tény- szám	%	tény- szám	%	tény- szám	%	tény- szám	%
Geofizika, geokémia	-	-	25,5	49	20,5	39	6	12
Fizikai földrajz	-	-	-	-	5	62,5	3	37,5
Meteorológia	0,68	21	-	-	0,5	16	2	63
Teleptan	-	-	-	-	2	66,5	1	33,5
Paleontológia, őslénytan	-	-	3	48	2,75	44	0,5	8
Biológia	7	3	55,34	28	88,42	44	50	25
Antropológia	0,5	1	24	56	16,08	37	2,58	6
Mikrobiológia	-	-	33,5	59	16,5	29	7	12
Biokémia	7	5	67,83	48	46,84	33	19,67	14
Biofizika	-	-	7	18	22	58	9	24
Növénytan	2	8	6	24	10	40	7	28
Állattan	2	18	5	46	3	27	1	9
Orvostudomány	2	4	19	35	15,99	30	17,16	31
Állatorvostudomány	-	-	-	-	0,67	57	0,5	43
Műszaki tudományok általánosan	1	1	33,83	36	20,5	22	38	41
Elektrotechnika+elektronika+automatika	3	4	13,34	16	22,5	27	44,34	53
Bányászat+kohászat	-	-	11,5	30	20	52	7	18
Mezőgazdaság	1	3	4	13	12	40	13,5	44
Művészetek	7,75	4	57,33	33	46,57	27	62,78	36
Nyelvtudomány	95,42	8	392,56	31	524,08	42	238,5	19
Klasszika-filológia	68,17	13	235,75	44	192,65	36	35,45	7
Orientalisztika ⁷	3,67	16	12,53	54	5,5	24	1,5	6
Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	104,67	9	261,89	22	340,04	28	484,5	41
Földrajz+honismeret	10,58	7	25,92	18	38,16	27	67,5	48
Történelem általában+paleográfia, epigráfia	233,58	28	247,88	30	188,7	23	158,5	19
Régészet+ősrégészet	43,99	12	138,27	39	131,6	37	42,51	12
Összesen:	1256	8	3938	26	3887	26	5870	40

A négy évjáratásáv használati alkalmai összesen: 14951 100 %

A kurrens külföldi periodikumokat érintő
1973. évi használati alkalmak száma évjáratásávok és szakok szerint

Az itt bemutatott, hasonló időszávokra bontott és egyben szakok szerint is tagolt periodikum-használati feltárással a használatelemzési szakirodalomban nem találkoztunk. Ezért adatainkat az Akadémiai Könyvtárhoz hasonló intézmény ugyanígy csoportosított periodikum-használati adataival nem tudjuk egybevetni. Kézenfekvő azonban az összehasonlítás szükségessége és lehetősége az 1966-ra vonatkozóan végzett használatfeltárásunk idevonatkozó eredményeivel. Az összehasonlítás alapjául a százalékszámok szolgálnak, melyek egzakt módon feltárják, hogy egy-egy szakon belül a négy időszáv között milyen arányban oszlik meg a használati alkalmak száma 1973-ban és milyen volt ez az arány 1966-ban.

A humán- és társadalomtudományok esetében a kurrensnek számító 1972/73-as évek használata a szakok 96 %-ában csökkent az 1966-ban regisztrált kurrens használathoz képest. A megelőző 5 év (1967/71) használatára viszont a szakok 74 %-ában a használat kisebb-nagyobb mérvű emelkedése jellemző az előző felmérésünk megfelelő időszávjában tapasztalt használatához képest. A megelőző 15 év használata pedig már a szakok 96 %-ában emelkedett. A legrégebbi és leghosszabb távú periódusban (1792/1951), a szakok 59 %-ában emelkedett meg a használat % aránya. Emellett, erre a periódusra még az is jellemző, hogy a szakok 15 %-ában viszont nem volt szignifikáns eltérés a két vizsgált időszak használatában. Összefoglalva a tapasztaltakat azt a következtetést kell levonnunk, hogy a humán- és társadalomtudományi vonatkozású szakterületek kurrens külföldi periodikumai visszamenőlegesen használatában jelentős a változás a korábban megfigyelthez képest. A kurrensnek mondható 1972/73 év használata az egyetlen "tudományszervezés" szak kivételével minden más szakterületen csökkent. A korábbi periodikum-évjáratok használtsága tekintetében viszont, számos ponton, a növekedés tendenciáit felhívtuk meg. E növekedés különösen szembetűnő volt az 1952-1966-ig terjedő időszávban.

A természet- és alkalmazott tudományok területén a periodikumok használatának időbeli megoszlásában figyelemre méltó különbségeket tapasztalunk az imént tárgyalt humán folyóirathasználatához képest. A kurrensnek számító 1972/73-as évek használata itt már csak a szakok 69 %-ában csökkent, az 1966-ban regisztrált kurrens használathoz képest. A megelőző 5 év (1967/71) használatára a természet- és alkalmazott tudományok esetében, viszont a szakok 45 %-ában kisebb-nagyobb mértékű növekedés, 55 %-ában pedig csökkenés jellemző az előző felmérés megfelelő időszávjában tapasztalt használatához képest. A megelőző 15 év használatában itt már csak a szakok 65 %-ában tapasztalható emelkedés. A periódus használatára emellett még az is jellemző, hogy a szakok 14 %-ában nincs szignifikáns eltérés a két vizsgált időszak használatában. A legkorábbi időszávban (1792/1951) a szakok 45 %-ában emelkedett a használat, ám ugyanitt, viszont a szakok 31 %-ánál nem volt említésre méltó eltérés az előző felmérés adataihoz képest. A fenti jelenségek azt bizonyítják, hogy a természet- és alkalmazott tudományi vonatkozású szakterületek kurrens külföldi periodikumai visszamenőlegesen használatában nem kevésbé jelentős a változás a korábban tapasztalthez képest. A kurrensnek mondható 1972/73-as év használata 8 szakterület kivételével (csillagászat, atomfizika, ásvány- és kristálytan, geológia, fizikai földrajz, növénytan, állator-

vostudomány és mezőgazdaság) minden más szakterületen csökkent. A korábbi évjáratok használtsága tekintetében — ha nem is olyan mértékben mint a humán tudományoknál —, de itt is számos szak esetében a növekedés tendenciái mutatkoznak. E növekedés itt is a legszembetűnőbb az 1952–1966-ig terjedő időszámban.

Jóllehet hogy az 1973. évi kurrens külföldi periodikum-használatot (az 1966. évihez viszonyítva) a régebbi állomány iránti fokozott érdeklődés jellemezte, ez az érdeklődés a humán- és társadalomtudományokhoz képest a természet- és alkalmazott tudományoknál bizonyos fáziseltolódással jelentkezett, mint láttuk. Ezt a fáziseltolódást a hivatkozás-elemzések méginkább bizonyítják. A jelenség magyarázatát tekintve azonban már a nézetek meglehetősen eltérőek (Price 1970, Garvey-Lin-Nelson 1970, Rafsnider 1975, Sárdy 1976).

Tekintettel arra, hogy a "felezési idő" problematikája a nemzetközi és hazai szakirodalomban is egyaránt igen sokat vitatott és ellentétes nézeteket kiváltó tematika, a kurrens külföldi periodikumok használatának e vonatkozásban történő további elemzése előtt, nézzük meg még — szintén összehasonlításképpen — hogy miként alakult az Akadémiai Könyvtárban 1973-ban a kurrens magyar periodikum-anyag időbeli szakonkénti használata. A következő oldalon bemutatásra kerülő 36. táblázatunk adatai két irányban is kínálják az összehasonlítás lehetőségét. Segítségükkel egyrészt a kurrens magyar és a kurrens külföldi periodikumok visszamenőleges használatában mutatkozó esetleges eltérések feltárhatók, másrészt a két vizsgált időszak kurrens magyar periodikumai régebbi évfolyamainak igénybevételeit illetően állapíthatók meg általánosabb érvényű tendenciák.

Amikor az 1966-ra vonatkozóan végzett használatelemzésünk során a kurrens külföldi, valamint a kurrens magyar periodikumok használatának időbeli megoszlását összehasonlítottuk, megállapíthattuk, hogy a két állománytípus régebbi évfolyamainak olvasottságát illetően jelentős eltérés mutatkozik. Ez az eltérés azt jelentette adatszerűen, hogy a kurrens magyar periodikumok esetében a régebbi évfolyamokat általában véve kisebb mértékben használták, mint a kurrens külföldi folyóiratok esetében. 35. és 36. táblázatunk adatai azt bizonyítják, hogy 1973-ra ez a használati kép igen jelentősen módosult. Nézzük meg mindenképp most már magukat az adatokat!

A szak megnevezése	1792-1951		1952-1966		1967-1971		1972-1973	
	tény- szám	%	tény- szám	%	tény- szám	%	tény- szám	%
Tudomány-, illetve üzemszervezés	-	-	9,66	6	52,33	33	98,33	61
Vegyes tartalmú pe- riodikumok	-	-	-	-	-	-	9	100
Dokumentáció+katalógu- sok, könyvtárak+le- véltárügy	63	14	110,84	24	139,25	30	148,58	32
Kultúra+művelődéstör- ténét	165	50	60,68	18	45,13	14	61,75	18
Humán tudományok és társadalomtudomá- nyok általában	2,67	1	45,33	17	75,66	28	142,41	54
Akadémiák és egyéb tu- dós társaságok	-	-	6,33	7	42,5	47	42,33	46
Múzeumok működése	-	-	1,6	36	2,6	59	0,2	5
Filozófia	0,33	0,2	35	17	83,83	41	85,17	41,8
Pszichológia+pszichiátria	17	17	42	43	30	30	10	10
Vallástudomány+vallás- kritika	-	-	9	14	24,5	38	31	48
A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+ marxizmus-leninizmus	1,33	0,8	39	24	56,67	34	68,16	41,2
Szociológia, szociográfia	-	-	-	-	0,5	5	10	95
Statisztika	54	29	60	32	33	18	38,5	21
Politika+államigazgatás	17,34	4	55,5	10	55,67	10	411,84	76
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	-	-	51,59	12	144,5	35	219,93	53
Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	31	12	61,5	24	107,34	41	60,67	23
Neveléstudomány	33	18	49,84	27	43,17	23	58,67	32
Egyetemi kiadványok	2	2	47,5	39	48,34	39	24,84	20
Néprajz	130,9	52	60,79	24	38,34	15	22,23	9
Természettudományok általában	-	-	-	-	0,33	49	0,34	51
Természet- és alkalma- zott tudományokat ál- talanban érintő perio- dikumok	-	-	29,34	22	27	20	76,33	58
Fiziko-matematikai tu- dományok	1	1,5	51	67	23	30	1	1,5
Leíró természettudomá- nyok	2,4	13	3,6	19	7,9	42	4,9	26
Matematika+kibernetika	11	13	37	43	22,67	27	14,83	17
Csillagászat+űr kutatás	-	-	-	-	-	-	1,66	100
Fizika	0,5	1	30	46	13,5	20	22	33
Atomfizika+reakortech- nika	0,5	1	26,5	54	9,5	19	13	26
Kémia+kémiai technológia	22	21	34,5	33	28	26	21,5	20

A szak megnevezése	1972-1951		1952-1966		1967-1971		1972-1973	
	tény- szám	%	tény- szám	%	tény- szám	%	tény- szám	%
Ásvány- és kristálytan	-	-	0,67	19	2,92	81	-	-
Geológia általában	27,25	39	14,92	21	24,33	34	4,25	6
Geofizika, geokémia	21,25	38	14,66	26	17,16	30	3,17	6
Fizikai földrajz	59	54	32	29	14,25	13	4,83	4
Meteorológia	56	74	11,25	15	5,92	8	2,25	3
Teleptan	11,25	47	11	46	0,75	3	1	4
Paleontológia, őslénytan	-	-	-	-	0,25	56	0,2	44
Biológia	5	4	52,75	45	44	37	16,25	14
Antropológia	-	-	5,25	49	3,5	33	1,95	18
Mikrobiológia	-	-	-	-	2,5	45	3	55
Biokémia	-	-	-	-	1,5	50	1,5	50
Biofizika	-	-	-	-	1,5	50	1,5	50
Növénytan	11	35	12,75	40	4,5	14	3,45	11
Állattan	4	49	0,75	9	2	24	1,45	18
Orvostudomány	26	20	32	25	34,5	26	38,5	29
Állatorvostudomány	-	-	6	35	10	59	1	6
Műszaki tudományok általában	8	4	60,67	31	34	17	94,66	48
Elektrotechnika+elektro- nika+automatika	-	-	4	7	16,16	30	33,84	63
Bányászat+kohászat	24,25	39	15	24	14,42	23	8,67	14
Mezőgazdaság	-	-	53,16	46	35,5	31	26,5	23
Művészetek	70,23	14	117,12	22	169,44	32	168,9	32
Nyelvtudomány	175,5	37	119	25	112,16	24	64,5	14
Klasszika-filológia	2	3	36,5	54	21	31	8	12
Orientalisztika ⁷	13	19	40	59	5	7	10,5	15
Irodalom, irodalomelmé- let, irodalomtörténet, filológia	188,55	18	280	26	302,73	30	280,34	26
Földrajz+honismeret	47	32	36,58	24	39,61	27	25,58	17
Történelem általában+ paleográfia, epigráfia	143,57	46	80,77	26	53,27	17	34,31	11
Régészet+ősrégészet	72,18	28	96,1	37	61,9	24	29,73	11
Összesen:	1520	18	2091	25	2190	26	2569	31

A négy évfáratsáv használati alkalmai összesen: 8370 100 %

A kurrens magyar periodikumokat érintő
1973. évi használati alkalmak száma
évfáratsávok és szakok szerint

Az előbbieken bemutatott táblázat adatai egyértelműen azt igazolják, hogy a kurrens magyar periodikumok használatában sok területen még fokozottabb volt a régebbi évfolyamok iránti érdeklődés, mint a kurrens külföldi periodikumok esetében. Továbbmenve, ha az 1973-ban tapasztalt kurrens magyar periodikumok visszamenőleges használatát az 1966-ban regisztrált megfelelő adatokkal hasonlítjuk össze, akkor is azt tapasztaljuk, hogy jelenleg a szakok többségében fokozódott a régebbi periodikum-évfolyamok igénybevétele. Tehát a magyar periodikumok esetében ez két vonatkozásban is fennáll; mind a jelenlegi magyar periodikum-használatnak egy korábbi, szintén magyar anyag használatával való szembesítése, mind a jelenlegi magyar periodikum-használatnak a jelenlegi kurrens külföldi periodikum-használattal történő párhuzamba állítása ezt igazolja.

Az 1966-ra vonatkozó — a jelenleginél több ponton jóval alacsonyabb — visszamenőleges használati adatokat annak idején (Bükyné 1971, 98-99.p.) megpróbáltam magyarázó céllal elemezni. A kurrens külföldi periodikumok visszamenőleges használatának akadémiai könyvtári mutatószámai az akkori kutatóintézeti könyvtárak idevágó, párhuzamos periodikum-használati adataihoz mérten is már magasaknak tűntek. Ennek az összefüggésnek az ismeretében miként lehet most már az 1973-as, meglepően magas és a szakirodalomban annyit hangoztatott információ-avulási elméletekre rációzó visszamenőleges olvasási arányokat megmagyarázni? Az 1966-ra vonatkozóan adott indoklás (az Akadémiai Könyvtár interdiszciplináris és másutt meg nem lévő nagymultú periodikumokban való gazdagsága), mint részindoklás ma is fennáll, de nem elégséges, további okokat is keresnünk kell. Jóllehet adataink egzakt számok, magyarázatukra egyelőre több tekintetben csak hipotéziseket tudunk felállítani.

A kurrensnek mondható 1972-1973-as évek használatában mutatkozó visszaesést némileg megmagyarázza az a nemzetközi viszonylatban is egyre gyakoribbá váló jelenség, hogy a "kurrens" folyóiratszámok egyre nagyobb késéssel jelennek meg.

Ha a tudományos információknak a használóhoz való érkezése egyes folyóiratszámok esetében csak ilyen késve történik meg, szerencsétlen esetben ez a felhasznált információ egy adott publikációba ágyazva mint másod-információ ismét csak késedelemmel jut el az olvasóhoz. Az olvasó egyes folyóiratok esetében tehát pszichológiailag elveszíti a legfrissebb szám legfrissebb információ tétel igazságába vetett hitét.

Jelentős szerepe van az olvasás hátratólásában — feltevésünk szerint — az ún. kiegészítő olvasás jellegének is. Korábban a legkülönbözőbb matematikai analízisbe és a kibernetikába tartozó módszerek szerepeltek járulékos olvasmányként. Ezek anyaga gyakran egy vagy akár több évtizeddel a tárgyév előtt jelent meg. Az általunk vizsgált évfolyam (1973) viszonylatában az általános nyelvészet és a logika (nyelvlogika, matematikai logika) szerepelnek módszertant képező járulékos olvasmányként sok tudomány szak számára. A jelzett járulékos olvasmány-anyag évfolyamait szintén jónéhány évvel korábbiak; különösen az ilyen módszertani tanulmányok klasszikusai (L. Wittgenstein, F. de Saussure, Ch.S. Peirce, R. Jakobson stb.) esetében.

Egyéb feltevéseket is felemlíthetnénk a visszamenőleges használat erősödésére. Valószínű, hogy a könyvtári használatban tükröződő visszamenőleges használat nem

rendelkezik pontos analógiával a "hivatkozások visszamenőlegességének" szintjén. A hivatkozáselmélet kutatói sem tudtak eddig egységes magyarázatot kidolgozni a szakirodalom-avulás jelenségére (Török 1975, 293.p.), s hasonlóképpen a könyvtári visszamenőleges használat jelenségére, ennek magyarázatára is csak részmagyarázataink vannak: az egyenlet felállítása még várat magára.

Már 1966-ban az akkori visszamenőleges használat feltárásának kapcsán az Akadémiai Könyvtárra háruló feladatokat is körvonalaztam. Ez a feladat abban áll, hogy e periodikum-gyűjtemény gazdáinak gondot kell fordítani arra, hogy azon alapvető folyóiratok esetleges hiányait valamilyen módon pótolják és töredékes évfolyamait kiegészítsék, mely periodikumok indulásuktól (esetleg a múlt század közepétől) kezdve járnak ide és amelyek régebbi évfolyamai iránt az olvasók érdeklődése a használati bizonylatok tanúsága szerint töretlenül fennáll. Nos, az Akadémiai Könyvtár az elmúlt években, s jelenleg is, folyamatosan, a lehetőségekhez mérten erőfeszítéseket tesz az állomány "fehér foltjainak" felszámolása érdekében.

g.) A periodikum-használat több éves távlata

Mint azt már dolgozatunk 29. lapján is említettük, jelen elemzésünket csaknem 120 000 adatra építettük, melyek mind az 1973. év periodikum-használatára vonatkoztak. Jelen feldolgozásunk idején már abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy egy előző év periodikum-használatának hasonló részletességű feldolgozásából származó adatok is rendelkezésünkre állnak, mely adatokat a fejlődés, változás tendenciáinak megállapítása érdekében összehasonlítás céljából minden problémakör bemutatásakor felhasználtunk.

Jelen fejezetünkben a kurrens külföldi periodikumok használatának egy új aspektusát kívánjuk felderíteni. Nevezetesen azt, hogy a kurrens külföldi periodikum-féleségek szakonkénti használatának, illetve kihasználtságának százalékos aránya a többéves használat viszonylatában miként mélyül s alakul. Következő 37. táblázatunk azt mutatja be, hogy szakonként, a periodikum-féleségek szintjén a rendelkezésre álló állomány hány százalékát használták 1966-ban, 1973-ban, valamint hogy a két időszak együttes használata — az átfedések leszámítása után —, milyen mértékben növelte a kihasználtság százalékát. Nézzük először az adatokat!

A szakok periodikum-féleségeinek %-ban megadott kihasználtsága			
A szak megnevezése	a kihasználtság 1966-ban	a kihasználtság 1973-ban	a kihasználtság 1966- és 1973- ban együttesen
Tudomány-, illetve üzemszervezés	50,6	52,3	74,3
Vegyes tartalmú periodikumok	52,6	51,7	82,6
Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	22,7	24,2	36,4
Kultúra+művelődéstörténet	64,3	53,1	74,8
Humán tudományok és társadalomtudományok általában	45,7	38,6	59,5
Akadémiák és egyéb tudóstársaságok	23,5	29,2	39,3
Múzeumok működése	19	7,7	23,9
Filozófia	44,9	52,2	69,5
Pszichológia+pszichiátria	56,2	68,8	89,4
Vallástudomány+valláskritika	27,9	25,4	41,5
A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	35,7	55,8	64,6
Szociológia, szociográfia	39,5	65,1	72,6
Statisztika	13,6	73,3	84,2
Politika+államigazgatás	66,3	77,6	99,8
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	23,3	58,5	66,9
Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	29,2	26,9	44,7
Neveléstudomány	15,5	15,3	30,8
Egyetemi kiadványok	14,1	15,7	26
Néprajz	24,9	31,8	42,3
Természettudományok általában	35,9	39,2	57,1
Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	42,6	49,3	72,7
Fiziko-matematikai tudományok	32,9	53,3	71,1
Leíró természettudományok	17,6	20	32,1

A szakok periodikum-féleségeinek %-ban megadott kihasználtsága			
A szak megnevezése	a kihasználtság 1966-ban	a kihasználtság 1973-ban	a kihasználtság 1966- és 1973- ban együttesen
Matematika+kibernetika	34,7	50,5	65,3
Csillagászat+űr kutatás	12	12,3	22
Fizika	53,6	57,3	75,3
Atomfizika+reaktortechnika	28,6	70,8	81,7
Kémia+kémiai technológia	53,3	68,6	89,9
Ásvány- és kristálytan	15,7	31,8	47,5
Geológia általában	8,2	15,4	22,3
Geofizika, geokémia	24,5	19,7	37
Fizikai földrajz	4,2	15,5	19,7
Meteorológia	5,4	16,4	20,1
Teleptan	30,8	19	19
Paleontológia, őslénytan	1,6	31,3	32
Biológia	26,8	36,7	50,6
Antropológia	23,1	46,6	55,9
Mikrobiológia	23,4	26,4	40,2
Biokémia	45,1	58,2	69,9
Biofizika	100	100	100
Növénytan	14,6	19,6	32,5
Állattan	12,8	14	24,5
Orvostudomány	16,3	21	34,5
Állatorvostudomány	3,1	19,9	19,9
Műszaki tudományok általában	15,5	31,8	40,1
Elektrotechnika+elektro- nika+automatika	32,7	52	65,4
Bányászat+kohászat	18,2	20,7	38,9
Mezőgazdaság	4,7	25,2	27,7
Művészetek	27	23,3	42,3
Nyelvtudomány	43,3	57,6	66,2
Klasszika-filológia	64,2	63,5	68,7
Orientalisztika ⁷	1,1	3,1	3,5
Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filo- lógia	48,6	38,3	60,8
Földrajz+honismeret	18,9	32,4	39,8
Történelem általában+paleo- gráfia, epigráfia	32,8	42,7	52,4
Régészet+ősregészet	33,7	29,5	46,9

37. táblázat

Az előző oldalon bemutatott táblázat egyrészt azt a tényt igazolja, amire egyébként már utaltunk is, hogy több évi használat adatainak tekintetbevétele kedvezőbb képet nyújt a periodikum-féleségek kihasználtságának vonatkozásában, mint egyetlen év használatának ilyen jellegű mérlegelése. A táblázat adatainak alaposabb elemzése előtt még néhány kiegészítő adatot is megemlítettünk. 1966-ban 731 olyan kurrens külföldi periodikumot használtak, melyet 1973-ban nem vettek igénybe, s így a két év alatt valamilyen formában használt 2438 periodikum a rendelkezésre álló 4695 féle folyóiratot számláló 1973-as állománynak mintegy 52 %-a volt. Ez a használat már maximálisan kedvező keresettségű indexre utal.

Az 1966-os használat elemzése kapcsán módunk nyílt arra, hogy a kurrens külföldi periodikumok vonatkozásában bizonyos összehasonlításokat tegyünk 3 év, — 1965, 1966 és 1967 — folyóirathasználatára vonatkozóan. Akkor arra a megállapításra jutottunk, hogy az 1966-ban használt kurrens külföldi periodikumoknak csaknem 50 %-a a megvizsgált évek mindegyikében, tehát 1965-ben és 1967-ben is szerepelt. Jelen vizsgálatunkkal, amely az 1966-os és az 1973-as periodikum-féleség kihasználtságot veti egybe, arra az eredményre jutottunk, hogy az 1966-ban használt 1604 kurrens külföldi periodikumból 873-at, 54 %-ot 1973-ban is használtak. Ezek az adatok amellettszólnak, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában az így több éves viszonylatban állandóan igényelt periodikumokkal mint a legalapvetőbb periodikum-bázissal kell számolnunk. Ez a bázis csaknem 100 %-ig azonos azzal a periodikum-anyaggal, amit úgy nyertünk, hogy a különféle használati formában egyaránt gyakran használt periodikum-féleségeket listaszerűen összegeztük (vö. a 20-28. táblázatok anyagát.). A több évre kiterjedő használatelemzés egyik jelentős eredménye tehát, hogy az Akadémiai Könyvtár periodikum-bázisa többoldalú megközelítéséhez és bizonyításához juthatunk.

Végül nézzük meg értékelő céllal a 37. táblázat 1966. és 1973. év együttes használatára vonatkozó százalékos értékeit. Az 56 szakterületből 8 esetben 75-100 %- között mozgott az adott szak kurrens külföldi periodikumainak igénybevétele. 19 szak folyóiratainak 50-75 %-át használták a vizsgált két időszak valamelyikében. Ez a szakok 34 %-ára jellemző kihasználtsági arány még mindig igen magasnak ítélnélhető. Mindössze 8 azon szakterületeknek a száma ahol a két vizsgált időszak együttes használata sem terjedt ki legalább az állomány 25 %-ára. Amint ez a táblázatból azonnal kitűnik, e szakterületek kivétel nélkül az Akadémiai Könyvtár profiljától a legtávolabb álló főként leíró természettudományi szakágak.

Befejezésül vizsgáljuk meg — még mindig a 37. táblázat alapján —, hogy az abszolút számok nagyságától függetlenül mely tudományterületeken cserélődtek ki a használt periodikumok a legnagyobb százalékban. Az optimális helyzet, miszerint az 1973-ban használt periodikumok közül egyetlen egy sem egyezik meg az 1966-ban használtakkal mindössze 4 tudományterület esetében jött létre, ezek: a neveléstudomány, az ásvány- és kristálytan, a fizikai földrajz és a bányászat+kohászat. Az ellenkező végtel, amikor az 1973-ban olvasott periodikumok mindegyike azonos volt az 1966-ban is használtakkal egyetlen szak a teleptan esetében volt tapasztalható. A szakok nagy többségében az anyag 40-60 %-a cserélődött át, ám volt még néhány szakterület ahol az 1973-ban használt periodikumoknak csupán 25 vagy ennél kisebb százaléka egyezett meg az 1966-ban használtakéval. Talán nem érdektelen ezeket a

szakterületeket külön is kiemelni: a statisztika, a geológia, a meteorológia, a paleontológia és a növénytan tartoztak ide. Mint láthatjuk kivétel nélkül profildíjeken szakterületek folyóiratanyagára volt jellemző a két vizsgált időszak használatában a relatíve legmagasabb cserélődési arány.

Ezen adatok arra világítanak rá, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattárába a világ minden tájáról érkező periodikum-féleségekről a használók meglehetősen kedvező ütemben tájékozódnak. Ha e kevésbé közismert és esetleg csak másodharmadrangú tudományos értéket képviselő periodikumokat nem is használják nap mint nap, de előbb-utóbb azért ezek is kézbe kerülnek és a világ tudományosságában való tájékozódó széttekintés révén, valamilyen formában bekerülnek a magyar tudományos élet vérkeringésébe. Ezt a tényt misem bizonyítja jobban, mint az az adat, miszerint az 1965-1967-ig terjedő 3 éves időszak összhasználata a kurrens külföldi periodikumok 45 %-ára terjedt ki, az 1966. és 1973. évi 2 éves összhasználat viszont már 52 %-nyi anyagot érint.

Ebben a kihasználtsági értéknövekedésben nem kis szerepe volt az 1968/69. évi cserereviziónak, mely a nem használt, nem elsőrendű információs értéket képviselő és profilkuntól távol eső periodikumoknak körét az Akadémiai Könyvtárban jelentősen csökkentette.

Ha megnézzük azon periodikumoknak szakmegoszlási arányát melyek az 1966. év használatából az 1973-as év használatához képest újat jelentettek, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez a szakmegoszlási arány elég sok ponton eltér az 1973. év használatának szakmegoszlási arányától. Néhány szak kivételével egészen eltérőek ezek a százalékos arányok. A vallástudomány, a statisztika, a fiziko-matematikai tudományok, a kémia és vegyipar, az ásvány- és kristálytan, a fizikai földrajz és az irodalom szak kivételével a két időszak használata vagy pozitív vagy negatív irányba erős ingadozást mutat. Tehát az Akadémiai Könyvtár olvasóinak érdeklődésében általában mutatkozó állandósági komponensek mellett számolnunk kell — különösen a több éves használat vonatkozásában —, ugyanezen érdeklődés-komplexum változó komponenseivel is. A szakérdeklődés változása egészséges és természetes jelenség. Mindazonáltal e változásokat sok objektív tényező befolyásolhatja. Az Akadémiai Könyvtár olvasóinak természetes átrétegződésén, a generációváltáson túlmenően a szakérdeklődés változását a kutatási feladatok más-más megoldási szakaszba való jutása, a világ tudományos érdeklődésében bekövetkező érdeklődésbeli változások és eltolódások mind-mind eredményezhetik. Az Akadémiai Könyvtáron belül folyó könyvkiadási, dokumentációs és bibliográfiai munkák tematikai változásai természetesen maguk is kihatnak a használat szakmegoszlásbeli változására.

A fentiekben vázolt és pusztán a periodikum-féleségek igénybevételén alapuló használati képet feltehetően némileg módosítaná, ha a féleségmegoszlás mellett a használati alkalmak szakszerinti megoszlását illetve a szakokra eső átlagos olvasói számot is tekintetbe vennénk. Mindezekre vonatkozóan azonban nem állnak rendelkezésünkre adatok.

h.) A Science Citation Index forrás-folyóiratainak használata az Akadémiai Könyvtárban

A tudományos kutatás információellátása korunk tudományos életének sokat vitatott kérdése. A Magyar Tudományos Akadémia vezetősége az 1970-es évek végén, az Akadémia részéről az elkövetkező évek egyik legjelentősebb feladatának tekinti az információellátás korszerűsítésének megoldását. Az Akadémia főtitkára 15 271/77.sz. rendeletében az Akadémiai Könyvtárat bízta meg e feladat gazdálkodásával. A szakirodalom kínálta információáradatban való eligazodás korunkban már csak gépi adatbázisok segítségével oldható meg. Rózsa György és Braun Tibor idevágó tanulmányukban (Rózsa-Braun 1978) az egyéb rendszerek gondos tanulmányozása után a magyar kutatási igények számára a legmegfelelőbbnek az Institute for Scientific Information (ISI) adatbázisait tartják. Az ISI két adatbázisa a Science Citation Index és a Social Sciences Citation Index forrás-folyóiratainak magyarországi hozzáférhetőségét illetően országos felmérés készült (Bükyné 1979), hiszen bármilyen számítógépes adatbázis eredményes hasznosításának elengedhetetlen tárgyi feltétele, hogy a feltárt információk forrásait képező dokumentumok iránti igényt ki tudjuk elégíteni. A Science Citation Index 1976-ban 3717, a világ különböző helyein publikált és az adatbázis működtetői által legfontosabbnak ítélt természettudományi és technikai folyóiratot dolgoz fel különböző mélységig. A folyóiratok több mint 100 tudományszakot képviselnek ugyan de összefoglalva a következő szakterületek egészét fogják át:

Mezőgazdaság, biológia és az élőlények környezetének kutatásával foglalkozó tudományok
 Mérnöki tudományok, technológia, valamint alkalmazott tudományok
 Orvostudományok és élettudományok
 Fizikai és kémiai tudományok
 Viselkedéstudományok.

A rendszer által feldolgozott periodikumokat az illetékes szakterületek legjelentősebb folyóiratainak tartják, ezért esett a választás éppen rájuk. A felmérés szerint az Akadémiai Könyvtárba e forrás-folyóiratokból 456 járt 1979-ben a vizsgálat időpontjában. A meglévők nem kifejezetten magas arányát az magyarázza, hogy az érintett tudományterületek közül egyetlen egy sem tartozik a könyvtár főgyűjtőkörébe, az alkalmazott tudományi területek meg a profilunktól legtávolabb álló szakterületek. Ez a 456 kurrens külföldi periodikum, melyet a Science Citation Index feldolgoz, mindössze 9,7 % -a állományunknak. A használat által 1973-ban valamilyen formában érintett periodikumnak viszont már 18,9 % -a olyan folyóirat, mely az ISI adatbázisában szerepel, mivel a 456-ból 323-at érintett a használat. Jól tudjuk hogy a használat alig 20 % -ából az egész 1973. évi használatra nézve semmiféle általános érvényű, jellemző következtetés nem vonható le. Nem is ezzel a céllal elemezzük a következőkben a Science Citation Index 323 forrás-folyóiratának használatát 1973-ban az Akadémiai Könyvtárban. Célkitűzésünk ezúttal nem állomány és használat egymáshoz való viszonyának bemutatása, hanem annak bemutatása hogy miként alakul a használat és azon belül egy bennünket kiváltképp érdeklő periodikum-csoport használatának egymáshoz való viszonya. Tekintettel

arra, hogy tudomáspolitikai döntések gyakorlatilag az Akadémiai Könyvtárra bíz-
ták az alapkutatási információellátás korszerűsítését, mely 1980-ban a Science
Citation Index gépi adatbázis megvételével és üzemeltetésének beindításával meg-
kezdődött, úgy véljük nem érdektelen ha 1973-ra vonatkozó használatelemzési ada-
tainkból külön kiemelten is bemutatjuk azon folyóiratoknak használatát, melyeknek
fokozott igénybevételével kell számolnunk az 1980-as évek elejétől, a rendszer fo-
lyamatos működtetésének időpontjától kezdve. Arra szeretnénk feleletet kapni, hogy
a rendszer által az adott szakterületek legjelentősebb periodikumainak ítélt folyó-
iratok milyen információs értéket jelentettek a magyar kutatók számára 1973-ban,
jóval a rendszer működtetésének megindulása előtt.

Következő 38. táblázatunk azt mutatja be, hogy az 1973-ban használt 1707
kurrens külföldi periodikumból szakonként hány periodikum-féleség tartozott az
ISI adatbázisa által feldolgozottak körébe, mennyi volt ezek esetében az egy pe-
riodikumra eső olvasók átlagos száma, mennyi az egy periodikumra eső haszná-
lati alkalomátlag, összehasonlítva a teljes használat vizsgálatánál kapott adatok-
kal. A keresettség index kiszámításától itt el kellett tekintenünk, mivel az állo-
mány és használat egymáshoz való viszonyát tükrözi, itt pedig használaton belüli
használat vizsgálatát végezzük.

Az ISI adatbázisa által feldolgozott periodikumok használata szakonként

A szak megnevezése	Hány periodikumnyi anyagot használtak a szakból 1973-ban?	Ebből hány periodikumnyi tartozik az ISI adatbázisába?	Az egy-egy használt periodikumra eső olvasók átlagos száma		Az egy periodikumra eső használati alkalomátlag	
			a teljes használat esetében	az ISI által feldolgozott periodikumoknál	a teljes használat esetében	az ISI által feldolgozott periodikumoknál
Tudomány-, illetve üzemszervezés	48,75	8,5	2,45	4,5	7,59	16,5
Vegyes tartalmú periodikumok	12,24	0,5	2,11	10	8,52	43
Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	55,48	4,5	1,39	1,2	2,63	1,9
Kultúra+művelődéstörténet	34,12	1,25	2,86	1	6,52	1
Humán tudományok és társadalomtudományok általában	52,38	1	3,12	3,5	5,08	4
Akadémiák és egyéb tudós társaságok	37,11	3,84	2,42	9,3	3,95	18,1
Filozófia	48,58	2	2,52	2,75	4,74	5,75
Pszichológia+pszichiátria	24,25	9,83	3,05	3,6	4,99	7,25
Szociológia, szociográfia	28,15	2,34	2,96	3,99	6,09	5,7
Statisztika	5,5	0,5	2	2	3,09	1
Politika+államigazgatás	28,28	0,5	3,5	5	67,82	5
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	31,87	0,5	2,86	1	11,45	1
Neveléstudomány	3,19	0,34	2,04	2,94	3,08	5,9
Néprajz	34,49	0,84	2,67	4,2	3,99	5,4
Természettudományok általában	37,93	13,75	7,1	16,1	12,61	31,1
Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	23,79	5,5	4,58	8,5	8	17,5
Fiziko-matematikai tudományok	24	10,5	4,35	4,9	6,52	10,8
Leíró természettudományok	10,53	5,08	2,83	4,1	3,59	5,8
Matematika+kibernetika	108,01	49,83	3,23	3,5	4,91	6,1
Csillagászat+űrkitatás	4,91	1,83	2,02	2,5	2,76	3,9
Fizika	75,08	51,83	4,76	4,6	10,69	13,3
Atomfizika+reakorteknika	27,08	15	2,07	1,9	4,46	5,7

A szak megnevezése	Hány periodikumnyi anyagot használtak a szakból 1973-ban?	Ebből hány periodikumnyi tartozik az ISI adatbázisába?	Az egy-egy használt periodikumra eső olvasók átlagos száma		Az egy periodikumra eső használati alkalmátlag	
			a teljes használat esetében	az ISI által feldolgozott periodikumoknál	a teljes használat esetében	az ISI által feldolgozott periodikumoknál
Kémia+kémiai technológia	102,58	58,42	4,65	5,5	8,47	10,9
Ásvány- és kristálytan	5,68	2	3,43	7,5	5,19	13
Geológia általában	11,14	1,25	2,07	1,8	2,83	2,6
Geofizika, geokémia	8	4	2,12	2,5	2,94	3,75
Fizikai földrajz	5,51	0,5	1,54	1	1,54	1
Meteorológia	1,34	0,5	1,24	1	2,36	1
Paleontológia, őslénytan	3,75	0,25	1,13	1	1,4	1
Biológia	34,92	18,75	3,31	3,64	4,63	12
Antropológia	9,24	0,33	1,61	9	1,92	12,1
Mikrobiológia	5,5	4	4,73	3,25	9,27	7,7
Biokémia	12,08	8	6,37	6,9	9,12	11,9
Biofizika	6,25	3	3,04	3,7	4,48	7
Növénytan	9,54	3	1,26	1,33	1,36	1,3
Állattan	8,2	3	1	1	1,1	1
Orvostudomány	17,16	3,33	2,29	4,65	2,78	6,2
Műszaki tudományok általában	28,5	4	1,77	2,5	2,77	3,2
Elektrotechnika+elektronika+automatika	30,66	11	2,16	2,86	2,58	3,8
Bányászat+kohászat	4	0,5	2,25	1	7,62	3
Mezőgazdaság	12,01	3	1,87	2	2,25	3,6
Művészetek	35,29	1	2,14	1	3,02	2
Nyelvtudomány	117,14	2,83	3,41	7,6	5,13	16,2
Földrajz+honismeret	40,51	0,25	1,84	1	2,61	1
Régészet+ősrégészet	69,46	0,33	2,14	9	2,95	12,1
Összesen:	1334,18	323				
Átlag:			3,1 ¹⁸	4,76	6,89 ¹⁸	9,88

38. táblázat

A 38. táblázatunkból kitűnik, hogy a Science Citation Index forrás-folyóiratai melyeket 1973 folyamán az Akadémiai Könyvtárban valamilyen formában használtak, 45 tudományterületet érintenek. Jóllehet a teljesség kedvéért táblázatunk valamennyit közli, de az itt következő értékelésünkben csak azzal a 12 tudományterülettel kívánunk foglalkozni, ahol a teljes használatnak legalább 40 %-át ilyen "forrás-folyóiratok" képezték.

A 12 szakterület melynek rész-használatával kissé bővebben kívánunk foglalkozni a következő: 1. pszichológia+pszichiátria, 2. fiziko-matematikai tudományok, 3. leíró természettudományok, 4. matematika+kibernetika, 5. fizika, 6. atomfizika+reaktorteknika, 7. kémia+kémiai technológia, 8. geofizika, geokémia, 9. biológia, 10. mikrobiológia, 11. biokémia és 12. biofizika. Ezek közül 3 szakterület esetében a teljes használatnak legalább kétharmada, vagy annál nagyobb százaléka a szóban forgó gépi adatbázis által feldolgozott periodikumra esett, ezek: mikrobiológia (73 %), fizika (69 %) és biokémia (66 %).

Ha az egy-egy használt periodikumra eső olvasók átlagos számát nézzük azt tapasztaljuk, hogy a 12 szakterület közül 9 esetében kisebb-nagyobb mértékben növekedtek az átlagértékek, kettőnél nem mutatkozik szignifikáns eltérés és egyedül a mikrobiológia szak használt periodikumaira esett magasabb átlagos olvasói szám az 1973-as teljes használatnál, mint a forrás-folyóiratok esetében.

A használati alkalmátlagok esetében általában még erőteljesebb emelkedést tapasztalunk, mint az olvasók átlagos számát illetően. Itt 11 szakág esetében mutatkozik eléggé számottevő emelkedés a rész-használat periodikumai javára. Érdekes egybeesés hogy itt is a mikrobiológia az egyetlen tudományág, ahol nem a Science Citation Index által feldolgozott periodikumok a legintenzívebben használtak, e szak esetében a teljes 1973. évi használat alkalmátlag-számai a magasabbak.

A táblázat adatai és a mögöttük lévő periodikum-címanyag ismeretében megállapíthatjuk, hogy a Science Citation Index forrás-folyóiratai már 1973-ban, jóval a rendszer magyarországi működtetésének megindítása előtt, a maguk szakterületén valóban a használók által legkeresettebb periodikumok voltak. A legtöbb olvasó által és a legtöbb alkalommal igénybe vett periodikumok jegyzékeinek (ld. 61-63 és 72-73. p.) kurrens külföldi periodikum-anyaga mintegy 80-90 %-ban a Science Citation Index forrás-folyóirataiból tevődött össze.

Ami a felezési idő kérdését illeti ezen rész-használaton belül, itt bizonyos eltérés tanúi lehetünk az 1973. évi egész használatához képest. A kurrensnek mondható 1972/1973-as évek használata e forrás-folyóiratok esetében fokozottabb, mint a teljes használat esetében. Ugyanakkor a legrégebbi (1792/1951) évfolyamok használatánál a teljes használat százalékarányai a szakok 75 %-ában (a kiemelten vizsgált 12 szakot alapul véve) azonosak a forrás-folyóiratok használatánál tapasztaltakéval.

Az ISI másik gépi adatbázisa a Social Sciences Citation Index, mely 2638 külföldi folyóiratot dolgoz fel¹⁹ szintén különböző mélységig. 1979-ben ezen adatbázis forrás-folyóiratai hazai hozzáférhetőségének felmérése is elkészült. Az Akadémiai Könyvtárban 300 periodikum található meg mindössze ezekből. Ez a szám meglepően alacsonynak tűnik abban a relációban, hogy az Akadémiai Könyvtár az ország legnagyobb humán jellegű kurrens külföldi periodikum-gyűjteményének a

birtokosa. E látszólagos ellentmondás feloldását két objektív tényező biztosítja. Egyrészt az adatbázis által feldolgozott szoros értelemben vett társadalomtudományok mint jog, politika, szociológia, közgazdaságtudomány stb. nem tartoznak az Akadémiai Könyvtár gyűjtőkörébe, hanem akadémiai intézeti könyvtárak közvetlen gyűjtőkörét képezik, másrészt az adatbázis által feldolgozott egyéb tudományterületeken pl. nyelvtudomány, filológia, régészet, történelem stb. az Akadémiai Könyvtár e forrás-folyóiratokon túlmenően a periodikumoknak mind számszerűen, mind pedig szakmai értékét tekintve a sokszorosával rendelkezik.

A Social Sciences Citation Index forrás-folyóiratai közül mindössze 197-et (66 %) használtak 1973-ban, vizsgálatunk időszakában, ebből 96 olyan használt periodikum volt, melyet a Science Citation Index is feldolgoz. Tekintettel az abszolút érték igen csekély voltára, — hiszen ez az anyag használatunknak csak 11,5 %-át teszi ki, és mindössze két tudományterületen, a pszichológia+pszichiátria és a szociológia területén érte el a részhasználat a teljes 1973-as használatnak legalább az 50 %-át, — az adatok táblázatszerű bemutatásától eltekintünk. Mindössze néhány összefoglaló, értékelő megjegyzést kívánunk tenni az egész periodikum-csoport használatára vonatkozóan.

A 197 használt periodikum 41 szakterületet érint és a szakok több mint 50 %-ánál a teljes használatnak csupán 10 %-át vagy még ennél is alacsonyabb értéket jelent a Social Sciences Citation Index forrás-folyóiratainak használata az egész anyag használatához viszonyítva. Az olvasói átlagszámok és a használati alkalmatlágok mindazokon a szakterületeken, ahol a használat abszolút száma már szignifikánsnak ítélnél, igen jelentős mértékben magasabbak mint a teljes használat esetében. Különösen jelentős ez az emelkedés a bennünket közelebről érintő pszichológia+pszichiátria, szociológia, nyelvtudomány, történelem és régészet szakok esetében. Ez közelebről azt jelenti hogy az előbb felsorolt szakterületeken a használt periodikumok közül a Social Sciences Citation Index által feldolgozottak a legintenzívebben használt periodikumok közé tartoznak.

2.3 A kielégítetlen kérések problematikája

Számos könyvtár pontos kimutatást vezet arról, hogy milyen olvasói kéréseket nem tudott kielégíteni. Az Akadémiai Könyvtár folyóirat-olvasószolgálati gyakorlatában e probléma nem bír különösebb jelentőséggel. Ennek egyrészt az Akadémiai Könyvtár jellegéből fakadó elvi, másrészt az olvasótermi viszonyokból fakadó helyi, de mindenképpen objektív okai vannak.

Az elvi indoklás előtt mindenképpen érdemes tisztázni, hogy a ki nem elégtett kérések pontos regisztrálása milyen céllal történik? Nézetünk szerint ez könyvtártípusonként változó, de nagyjából két fő célkitűzés köré csoportosítható. A kielégítetlen kérések egyúttal az adott könyvtár szerzeményezési munkájához kapcsolódó javaslatok is, mi az ami nincs meg a könyvtárban, amit keresnek, amit kellő mérlegelés után érdemes, kell, szükséges beszerezni. Egyes szakkönyvtárak vagy dokumentációs intézmények esetében a kielégítetlen kérések pontos fel-

mérése már túlnóhat a közvetlen szerzeményezést befolyásoló javaslaton és általánosabb érvényű, egy-egy tudományterület információs igényeit is felderítő szerepe lehet.

Az Akadémiai Könyvtár régi és kiterjedt cserekapcsolatai, valamint a vétel és csere útján történő szerzeményezés kellő összehangolása révén a profiljához tartozó tudományterületek legjelentősebb, legnagyobb információs értékkel bíró periodikum-anyagát mindenkor beszerezte. Sőt ezen túlmenően, éppen a kiterjedt cserekapcsolatok révén még ennél többet is. Sok olyan kevésbé ismert, könyvtárusi forgalomba nem is kerülő, éppen ezért csak cserekapcsolatok révén beszerezhető periodikum jár az Akadémiai Könyvtárba, és az országban egyedül csak ide, melyek a szakterületek legismertebb periodikumaival együtt — komplex információs bázist jelentenek a nyelvészet, a klasszika-filológia, az ókortudomány stb. kutatóknak. Ezek a szakkutatók ismerik is a könyvtár anyagát és ezen szakterületek anyagába tartozó meg nem lévő periodikumok iránti igény nem olvasószolgálati kielégítetlen kérés, hanem szerzeményezési javaslat. Itt nem a regisztrálás, hanem a beszerzés a fontos, melynek megtörténte érdekében a Könyvtár Szerzeményezési Bizottsága minden indokolt esetben lépéseket tesz.

A természettudományi szakterületek kutatói is igen értékes periodikum-anyagot találnak az Akadémiai Könyvtárban. Az egzakt természettudományok területén a legalapvetőbb folyóiratok megvannak, valamint igen sok interdiszciplináris tudományterület periodikum-anyaga is amely más könyvtárban Magyarországon nem található meg.

A természettudományt és alkalmazott tudományi területeket kutatók is mintegy 98 % -ig meglévő periodikumok iránti igénnyel keresik fel a Könyvtárat. Hogy a kutatók ilyen jól tájékozottak afelelől hogy mit hol keressenek, ebben jelentős szerepe van az Országos Széchényi Könyvtár Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa által szerkesztett és 2 évenként rendszeresen közreadott "Kurrens külföldi folyóiratok a magyar könyvtárakban." c. lelőhelyjegyzéknek. — Ha tehát olyan szakterület periodikuma iránt merül fel igény, melynek megszerzése az Akadémiai Könyvtár számára nem indokolt, akkor a nálunk kielégíthetetlen kéréssel jelentkező olvasót leginkább az illetékes szakkönyvtárba irányítjuk, ahol vagy megvan a periodikum, vagy illetékesek arra, hogy beszerzésének szükséges voltáról felelősen döntsenek.

A folyóiratkatalógusoknak a folyóiratteremben való elhelyezése, továbbá a referenz-könyvtárosnak közvetlen kapcsolata a katalógust használókkal néhány kivételtől eltekintve azt eredményezi, hogy az olvasó gyakorlatilag szinte sohasem ír ki kérőcédulára olyan periodikum-címet, melynek meglétét saját maga vagy az ügyeletes könyvtáros a katalógusban ne ellenőrizte volna. — Ezek a szempontok jellemezték állásfoglalásunkat a kielégítetlen kérések problematikájával kapcsolatban már az előző használatelemzésünk alkalmával is.

3. Az Akadémiai Könyvtár 1973. évi periodikum-forgalma és az olvasók

Az előző fejezetben feltártuk az akadémiai könyvtári periodikum-használat legfőbb adatait és összefüggéseit. Bemutattuk, hogy az egyes használati formákban és ezen belül az állománytípusok, a periodikum-féleségek, az egy periodikumra eső olvasók száma, valamint az olvasási alkalmak szintjén miként alakult a használat 1973-ban s milyen eltérések illetve tendenciák mutathatók ki az 1966. évi és a jelenlegi használat összevetése során. Megállapítottuk például, hogy a régebbi használati formák, a helybenolvasás, a kölcsönzés és a fényképeztetés esetében a használat szakmegoszlási arányai nagyjából megegyeztek egymással a két vizsgált időszakban; viszont a xerox formájában 1973-ban mutatkozó használat szakmegoszlási képe lényegesen eltér a többi használati formánál tapasztaltakétól. Megállapítottuk továbbá — legalábbis a kurrens külföldi periodikumokra vonatkozóan, hogy mindkét vizsgált időszakban a természettudományi szakterületek esetében a legmagasabbak az olvasói átlagszámok. Végül, mint leglényegesebb tanulság, adataink alapján az is bebizonyosodott, hogy a kurrens külföldi periodikumok használatára 1966-hoz képest 1973-ra a természettudományok felé tolódott el.

Hogy mindez miért van így, erre a kérdésre az állományhasználat adatai önmagukban nem adnak kielégítő választ. Ehhez szükséges még az Akadémiai Könyvtárba járó olvasók személyét és ezek olvasási szokásait is vizsgálódásunk tárgyává tenni. E fejezet adatai természetesen nem lesznek, — nem is lehetnek —, annyira egzaktak mint az előző fejezetéi voltak. Jóllehet az itt nyert megállapítások is ugyanazokon a dokumentumokon: a használati bizonylatokon alapulnak, mint az állományhasználattal kapcsolatos megállapításaink, mégis e fejezet bizonyos — főleg szociológiai — értékítéletei, már sokkal inkább saját szubjektív kategorizálásunkat és logikai modelljeinket fogják tükrözni.

3.1 Az olvasók száma

A könyvtári statisztikák, melyek egy-egy évre vonatkozóan megadják a használók számát, tulajdonképpen a naponta jelentkező olvasók számának egyévi összegzésén alapulnak. Egy másik nézőpont szerint a könyvtár használóinak számát az év folyamán beiratkozott olvasók száma adja meg. A két használati adat között általában elég jelentős az eltérés a tényleges használók javára, ami a beiratkozott olvasók egy részének többször ismétlődő könyvtárhasználatából adódik.

Jelen dolgozatunkban az olvasók személyét alapul vevő olvasószociológiai vizsgálatainak során mi a különféle olvasók számával fogunk dolgozni, figyelmen kívül hagyva az olvasók bejöveteleinek számát, vagyis azt a tényt hogy adott olvasó egyetlen alkalommal használta a könyvtárat az év folyamán vagy esetleg napi olvasó volt. Nézzük tehát az olvasóforgalmi adatok alakulását a két vizsgált időszakban:

	beiratkozott olvasók száma:	helyben olvasók száma:
1966	1452	1231 (84,7 %)
1973	1803	1544 (85,6 %)

különféle kölcsönző személyek és intézmények száma:

<u>1966</u>	<u>1973</u>
226	132

különféle fotoztató személyek és intézmények száma:

<u>1966</u>	<u>1973</u>
275	60

különféle xeroxoztató személyek és intézmények száma:

<u>1966</u>	<u>1973</u>
-	787

Tekintettel arra, hogy a lehetséges használati formák közül egyes személyek, illetve intézmények többet is igénybe vettek, az azonosságokat leszámítva és a három használati forma igénybe vevőit egyesítve,

<u>1966</u> -ban:	1339 személy	<u>1973</u> -ban: 1908 személy
<u>1966</u> -ban:	216 intézmény	<u>1973</u> -ban: 230 intézmény

használta valamilyen formában az Akadémiai Könyvtár periodikum állományát. Mint láthatjuk, a beiratkozott olvasók szinte azonos százalékos arányban használták a folyóirat-olvasótermet a két vizsgált időszakban. A beiratkozott olvasók, és egyben helyben olvasók abszolút száma 1973-ban 25 %-kal volt magasabb, mint 1966-ban. A kölcsönző és fényképeztető személyek számának jelentős 42 %-os és 78 %-os csökkenése a xerox-szolgáltatás bevezetésének tudható be. Végeredményben 42,5 %-kal több különféle személy és intézmény használta 1973-ban a periodikum-anyagot.

3.2 Az olvasók rétegződése

Az olvasók rétegződésének kérdéskörét két szempontból kívánjuk feltárni. Az egyik szempont (3.2.1) a periodikum-használók Akadémiához fűződő intézményes kapcsolatának tisztázása. A másik (3.2.2) a periodikum-használók tényleges szakmai, foglalkozás szerinti rétegződése. Az olvasásszociológiai feltárásoknál szokásos, egyéb többszempontú rétegződéselemzésekhez viszonyítva ez kissé egysíkúnak tűnhet. Véleményünk szerint azonban az általunk vizsgált "tudományos olvasás" elemzésénél semmiféle haszonnal nem járna pl. az olyan témakörök kidolgozása, hogy miben különbözik egymástól a női és a férfi olvasók állomány-használata. A kutatói olvasás felderítése szempontjából ugyanígy értelmetlen lenne olvasóinknak lakóhelyük szerinti megkülönböztetése. A "kezdő" és "tapasztalt" kutatóra való felosztás is kétes értékű vállalkozás lenne. Az ilyen és ehhez hasonló csoportképzési metodikáktól tehát eltekintünk, mivel ezek a kutatói olvasás számára nem nyújtanak megfelelő szignifikáns eredményeket.

3.2.1 Az Akadémiához fűződő kapcsolat vagy ennek hiánya mint rétegződési elv

Az olvasók rétegződésén belül az Akadémiához fűződő intézményes kapcsolat témájának bemutatását mindjárt egy táblázattal kezdjük, ez a táblázat az 1544 különféle helyben olvasó személy fenti szempont szerinti rétegződését tárja elénk az 1966-ban olvasó 1231 személyhez viszonyítva.

A helyben olvasók rétegződése az Akadémiához való kapcsolat alapján				
A kategória megnevezése	Akadémiai kapcsolattal rendelkezők		Akadémiai kapcsolattal nem rendelkezők	
	1973	1966	1973	1966
Akadémikus (rendes tag, levelező tag, tanácskozó tag)	19	24	-	-
Aspiráns (önálló, levelező stb.)	63	61	-	-
Egyetemi hallgató	-	-	204	160
Egyetemi oktató, főiskolai oktató	-	-	131	91
Író, újságíró	-	-	22	11
Jogász (bíró, ügyész, ügyvéd stb.)	-	2	12	10
Könyvtáros, levéltáros, muzeológus, bibliográfus	14	15	70	59
Középiskolai tanuló	-	-	14	13
Mérnök	1	3	61	75
MTA hivatali apparátusi dolgozó	10	13	-	-
MTA könyvtári dolgozó (amennyiben fokozattal nem rendelkezik)	71	59	-	-
Művész	-	-	1	4
Nyugdíjas	-	-	17	16
Orvos, állatorvos, farmakológus...	-	3	35	46
Szerkesztő, fordító, lektor, kiadói munkatárs	10	4	33	28
Tanár	-	-	73	57
Tudományos fokozattal rendelkezők: kandidátus, tudományok doktora	278	177	-	-
Tudományos kutató	129	57	213	153
Egyéb	-	-	63	90
Összesen:	595	418	949	813

39. táblázat

A helyben olvasók mellett nem érdektelen a kölcsönző személyek és intézmények hasonló rétegződési adatait is megfigyelni.

A kölcsönző személyek és intézmények rétegződése az Akadémiához való kapcsolatuk alapján				
A kategória megnevezése	Akadémiai kapcsolattal rendelkezők		Akadémiai kapcsolattal nem rendelkezők	
	1973	1966	1973	1966
Akadémikus	5	13	-	-
Aspiráns (önálló, levelező stb.)	-	5	-	-
Egyetemi hallgató	-	-	1	4
Egyetemi oktató, főiskolai oktató	-	-	3	8
Jogász (bíró, ügyész, ügyvéd stb.)	-	-	1	-
Könyvtáros, levéltáros, muzeológus, bibliográfus	2	1	5	9
Mérnök	-	1	1	5
MTA hivatali apparátusi dolgozó	2	3	-	-
MTA könyvtári dolgozó (amennyiben fokozattal nem rendelkezik)	2	1	-	-
Orvos, állatorvos, farmakológus	-	1	2	2
Szerkesztő, fordító, lektor, kiadói munkatárs	1	1	-	6
Tanár	-	-	-	3
Tudományos fokozattal rendelkezők: kandidátus, tudományok doktora	23	28	-	-
Tudományos kutató	6	7	7	16
Egyéb	-	-	-	4
Összesen:	41	61	20	57
Kölcsönző intézmények:	16	21	55	87
Együtt:	57	82	75	144

Összes személy 1973-ban: 61 Összes intézmény 1973-ban: 71 Együtt: 132
 Összes személy 1966-ban: 118 Összes intézmény 1966-ban: 108 Együtt: 226

40. táblázat

A fényképezettő személyek és intézmények adatait a következő, 41. táblázatunk mutatja be.

A fényképezhető személyek és intézmények rétegződése az Akadémiához való kapcsolatuk alapján				
A kategória megnevezése	Akadémiai kapcsolattal rendelkezők		Akadémiai kapcsolattal nem rendelkezők	
	1973	1966	1973	1966
Akadémikus	1	6	-	-
Aspiráns (önálló, levelező stb.)	-	8	-	-
Egyetemi hallgató	-	-	-	3
Egyetemi oktató, főiskolai oktató	-	-	2	12
Író, újságíró	-	-	3	1
Jogász (bíró, ügyész, ügyvéd stb.)	-	-	1	-
Könyvtáros, levéltáros, muzeológus, bibliográfus	-	2	1	5
Mérnök	-	-	2	11
MTA könyvtári dolgozó (amennyiben fokozattal nem rendelkezik)	3	1	-	-
Orvos, állatorvos, farmakológus...	-	3	-	6
Tanár	-	-	2	-
Tudományos fokozattal rendelkezők: kandidátus, tudományok doktora	4	30	-	-
Tudományos kutató	1	8	4	35
Egyéb	-	-	1	3
Összesen:	9	58	16	76
Fényképezhető intézmények:	4	17	31	124
Együtt:	13	75	47	200

Összes személy 1973-ban: 25 Összes intézmény 1973-ban: 35 Együtt: 60
 Összes személy 1966-ban: 134 Összes intézmény 1966-ban: 141 Együtt: 275

41. táblázat

Végezetül nézzük meg a különféle xeroxoztató személyek és intézmények rétegződését is.

A xeroxoztató személyek és intézmények rétegződése az Akadémiához való kapcsolatuk alapján		
A kategória megnevezése	Akadémiai kapcsolattal rendelkezők	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkezők
	1973	1973
Akadémikus	29	-
Aspiráns (önálló, levelező stb.)	31	-
Egyetemi hallgató	-	12
Egyetemi oktató, főiskolai oktató	-	34
Író, újságíró	-	3
Jogász (bíró, ügyész, ügyvéd stb.)	-	4
Könyvtáros, levéltáros, muzeológus, bibliográfus	5	10
Mérnök	-	14
MTA hivatali apparátusi dolgozó	5	-
MTA könyvtári dolgozó (amennyiben fokozattal nem rendelkezik)	29	-
Nyugdíjas	-	1
Orvos, állatorvos, farmakológus	-	8
Szerkesztő, fordító, lektor, kiadói munkatárs	7	2
Tanár	-	3
Tudományos fokozattal rendelkezők: kandidátus, tudományok doktora	219	-
Tudományos kutató	143	61
Egyéb	-	8
Összesen:	468	160
Xeroxoztató intézmények:	40	119
Együtt:	508	279

Összes személy 1973-ban: 628 Összes intézmény 1973-ban: 159 Együtt: 787

Az előző négy táblázat adataiból (39–42.) a következő, százalékszámokkal is érzékelhető összefüggések bontakoznak ki:

A használati formák megnevezése	Az Akadémiával intézményes kapcsolataiban állók %-a		Az Akadémiával intézményes kapcsolatban nem állók %-a	
	1973-ban	1966-ban	1973-ban	1966-ban
A helyben olvasóknál	39	34	61	66
A kölcsönző személyeknél	67	52	33	48
A kölcsönző intézményeknél	23	19	77	81
A fényképeztető személyeknél	36	43	64	57
A fényképeztető intézményeknél	11	12	89	88
A xeroxoztató személyeknél	75	-	25	-
A xeroxoztató intézményeknél	25	-	75	-

43. táblázat

A 39. táblázat tanúsága szerint 1973-ban a helyben olvasók közel 40 %-át valamilyen kapcsolat fűzte az Akadémiához, s ez 4,6 %-os növekedést jelent az 1966-ban nyert értékhez képest. Érdekes jelenség, hogy az akadémiai kapcsolattal rendelkező helyben olvasók rétegződésének arányai igen kevésbé térnek el egymástól a két vizsgált időszakban, mindössze 2–3 % pozitív vagy negatív irányú különbség mutatkozik ugyanazon foglalkozási ág két vizsgált időszakra jellemző arányai esetében. Egyetlen kivétel a fokozattal nem rendelkező tudományos kutatók aránya, mely 1973-ra több mint 60 %-os emelkedést mutat. Az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező helyben olvasó személyek foglalkozás szerinti rétegződése sem mutat jelentősebb eltérést egymástól a két különböző időszakban. Mindkettőre jellemző, hogy az egyetemi hallgatók aránya kiemelkedően magas, mintegy 20 % körül mozog. Az egyetemi hallgatók legnagyobb része 1973-ban csakúgy mint 1966-ban, végzős, szakdolgozatot készítő hallgatókból került ki. A tapasztalat és a konkrét vizsgálati eredmények azt bizonyítják, hogy az egyetemi hallgatók egy része tanulmányainak befejezése után is olvasója marad a könyvtárnak, sokukból akadémiai intézeti dolgozó lett s később nem egy aspiránsként kandidátusi dolgozatát készítette olvasótermeinkben. Az 1966-ban a folyóirattárban olvasó 160 egyetemi hallgató közül 32 1973-ban is olvasónk volt.

A kölcsönző személyek esetében, — akiknek száma csaknem 50 %-kal csökkent 1973-ra, 1966-hoz képest, — amint ez a 40. táblázat adataiból kitetszik, sokkal inkább érvényesül az akadémiai kapcsolat. Ez természetes következménye azon főtitkári rendeletnek, mely mindkét vizsgált időszakra nézve szabályozta — illetve erősen korlátozza —, a periodikum-kölcsönzés rendjét az Akadémiai Könyvtárban. A kölcsönző intézmények esetében, mindkét vizsgált időszakban, az akadémiához fűződő kapcsolat már kevésbé meghatározó jellegű. E jelenség ma-

gyarázatát ezen akadémiai kapcsolattal nem rendelkező intézmények összetétele adja, miszerint ezek 50–60 %-a vidéki, illetve külföldi intézmény. Tehát mind 1966-ban, mind pedig 1973-ban akkor tettünk kivételt a szigorú kölcsönzési korlátozás alól, ha vidéki egyetemen, vagy fontos vidéki kutatóhelyen folyó tudományos munkát támogathattunk ezzel. A külföldi intézmények esetében viszonyossági alapon adunk kölcsön periodikum-anyagot olyan intézményeknek, amelyekről mi is rendszeresen kapunk a magyar kutatók számára nélkülözhetetlen, s az országban meg nem lévő anyagot.

A fényképeztető személyek és intézmények száma, — a xerox-szolgáltatás bevezetésének folyamányaként —, az 1966-ban regisztrált tévyszámoknak alig 22 %-ára esett vissza. E csekély adatok külön kiértékelésétől eltekintünk.

A 42. táblázatból kitűnik, hogy a xeroxoztató személyek 75 %-át fűzte valamilyen kapcsolat az Akadémiához, míg a xeroxoztató intézmények esetében éppen fordítottak az arányok, ha csak a pusztá számadatokat vetjük össze. A xeroxoztató 159 intézménynek valóban csak 25 %-a, azaz 40 intézmény rendelkezett vizsgálatunk időpontjában 1973-ban, valamiféle akadémiai kapcsolattal. Ha azonban a számok mögé tekintünk egészen más összefüggéseket tapasztalhatunk, miszerint 1973-ban összesen 47 akadémiai kutatóintézet és 21 tanszékeken működő akadémiai kutatócsoport létezett. Így a 68 akadémiai kutatóintézet ill. kutatócsoport közel 60 %-a tartott igényt a xerox-másolat formájában történő használatra.

A szóban forgó táblázatból kitűnik, hogy a xerox-szolgáltatás mint új használati forma milyen hamar és milyen nagyszámú kutató számára lett a gyors informálódás eszköze és módja, hiszen a xerox-másolatot készítettők száma meghaladta a helyben olvasók 50 %-át. Érdemes még megjegyezni, hogy mind a helyben olvasásnál, mind a xeroxoztatásnál azonosan kiemelkedően magas a tudományos fokozattal rendelkező kutatók aránya. (46,7 %).

Az akadémiai kapcsolattal rendelkező periodikum-használókról (személyek és intézmények) eddig nyert képet úgy kívánjuk tovább finomítani, hogy következő 44. táblázatunkban arra vonatkozóan mutatunk be összefoglaló adatokat, hogy az 1973-ban létezett s már említett 47 akadémiai kutatóintézet közül hány állt kapcsolatban egy vagy több használati forma szintjén az Akadémiai Könyvtár folyóíráttárával, és melyek voltak azok a kutatóintézetek, amelyek számára az Akadémiai Könyvtár periodikum-állománya nem jelentett szükségesnek mutakozó információs bázist? Ezeket a kérdéseket előző vizsgálatunk időszakára vonatkozóan is feltettük, s így a kapott válaszok már bizonyos fokú általánosításokra is módot nyújtanak. De nézzük most már az adatokat!

Az Akadémiai Könyvtár folyóiratállományának használata az akadémiai intézetek részéről			
Csak helyben olvastak a kutatók a következő számú intézetből	1	Csak egyféle formában vették igénybe a kutatók az Akadémiai Könyvtár periodikumait	7
Csak xeroxoztattak	6		
Helyben olvastak és xeroxoztattak	13	Csak kétféle formában vették igénybe a kutatók az Akadémiai Könyvtár periodikumait	16
Kölcsönöztek és xeroxoztattak	1		
Fényképeztettek és xeroxoztattak	2		
Helyben olvastak, kölcsönöztek és xeroxoztattak	16	Csak háromféle formában vették igénybe a kutatók az Akadémiai Könyvtár periodikumait	19
Helyben olvastak, fényképeztettek és xeroxoztattak	1		
Kölcsönöztek, fényképeztettek és xeroxoztattak	2		
Mind a 4 használati formát igénybe vették a kutatók			--
Semmilyen formában nem igényelték az Akadémiai Könyvtár periodikumait			5

44. táblázat

1966-ban az intézetek 29 %-a csak egyféle formában vette igénybe periodikum-gyűjteményünket, 1973-ra már csak 15 % élt ilyen kevésbé a használati formák adta lehetőségekkel. A legalább három használati formát igénylő intézetek százalékaránya viszont az 1966-ban regisztrált 29 %-ról 40 %-ra növekedett. Az imént bemutatott táblázat tanúsága szerint az akadémiai kutatóintézetek 89 %-a használta 1973-ban, valamilyen formában az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományát. Ugyanekkor 5 intézet semmilyen formában nem igényelte a folyóirataink által nyújtott informálódás lehetőségét. Ezek a következők: 2, az MTA Kutatási Előzetes Szolgálat, 2, az MTA Napfizikai Observatórium, 3, az MTA Olajbányászati Kutató Laboratórium, 4, az MTA Szegedi Biológiai Központ Biokémiai Intézet, 5, az MTA Szegedi Biológiai Központ Genetikai Intézet. 1966-ban a 45 akadémiai kutatóintézet közül 4 nem használta a periodikum-állományt semmilyen formában, ezek közül egy, az Olajbányászati Kutató Laboratórium mindkét vizsgált időszakban

a folyóirathasználat iránti aktivitás teljes hiányát mutatta. Nem lehet azonban egyértelműen negatív jelenségnek tartani, ha egy olyan jellegű akadémiai intézet, mint pl. az MTA Olajbányászati Kutató Laboratórium nem fordul a könyvtárhoz; hiszen a nekik fontos speciális folyóiratok legfeljebb az 1968/69-es revízióig voltak meg; a legfontosabbakat maguk szerzik be; a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtára pedig elérhető közelségben van. — Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a megfigyelt érdeklődéshiány mindazonáltal esetleg csak a periodikum-gyűjteményre korlátozódik, hiszen sem a könyv, sem a disszertáció-állomány stb. használati adatai nem szerepelnek feldolgozásunkban. Így nem állíthatjuk, a mi negatív tapasztalatunk alapján sem, hogy az Akadémiai Könyvtár valamint a jelzett intézetek között teljesen hiányzott az adott időszakban, mindennemű információs kapcsolat.

1966-ban 13 akadémiai intézet tartott kapcsolatot az Akadémiai Könyvtár folyóirattárával a periodikum-használat összes (akkor 3) lehetséges szintjén. Ezek közül 6 megegyezik a jelen vizsgálatunk időszakában is három használati formában kapcsolatot tartó intézettel. Névszerinti megemlékezésük talán nem érdektelen; 1. a Botanikai Kutató Intézet, 2. a Filozófiai Intézet, 3. a Mikrobiológiai Kutatócsoport, 4. a Pszichológiai Intézet, 5. a Régészeti Intézet, 6. a Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet.

A használati formák zömének kiaknázása nem jelenti okvetlenül azt, hogy az a 19 kutatóintézet, melyeknél ez tapasztalható, feltétlenül a legtöbb alkalommal vette is igénybe az Akadémiai Könyvtár periodikum-anyagát. Ennek tudatában 1966-ban és 1973-ban is megvizsgáltuk, hogy az intézetek a használati formák többrétegűségétől függetlenül, milyen súllyal kapcsolódnak be az akadémiai könyvtári periodikum-állomány tudományos igénybevételébe, a használati alkalmak és a használt anyag mennyiségének, valamint a használók tényleges számának tükrében. E szempontokat egyesítve a következő akadémiai kutatóintézetek részéről tapasztaltunk nagyfokú használatot a szóban forgó periodikum-állománnyal kapcsolatban: 1. Filozófiai Intézet, 2. Ipargazdaságtani Kutatócsoport, 3. Irodalomtudományi Intézet, 4. Izotópjintézet, 5. Központi Fizikai Kutatóintézet, 6. Központi Kémiai Kutatóintézet, 7. Műszaki Fizikai Kutatóintézet, 8. Nyelvtudományi Intézet, 9. Pszichológiai Intézet, 10. Régészeti Intézet, 11. Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet, 12. Történettudományi Intézet. A fenti intézetek 50 %-a (a 3, 5, 7, 8, 10 és 11-es sorszámu) 1966-ban is a periodikum-állományunk iránt legintenzívebben érdeklődő intézetek közé tartozott.

Jóllehet a fenti intézetek fele a profilunkhoz legközelebb álló humán területeken folytat kutatást, de ezek mellett jónéhány olyan intézetet is látunk, melyek kutatási területe semmiképpen nem esik egybe könyvtárunk hivatalosan meghatározott szűkebb profiljával. Ez a tény is azt bizonyítja, most már a használók oldaláról, amit előző fejezetünkben, a használt anyag vizsgálata kapcsán, mint leglényegesebb észrevételt tettünk, hogy ti. a használat (és a használók) a természettudományok felé tolódott el a két vizsgálat között eltelt időszakban.

3.2.2 Foglalkozás szerinti rétegződés

Előző alfejezetünkben bemutatott táblázatok annak felderítésére voltak alkalmasak, hogy mi-ként alakult az Akadémiához intézményes kapcsolattal fűződő és az akadémiai kapcsolattal nem ren-delkező kutatók egymáshoz való számszerű viszonya. Az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományát használók tényleges foglalkozási megoszlására ezekből még semmiféle támpontot nem nyerhetünk. Főként az Akadémiához intézményes kapcsolattal fűződő kutatók foglalkozási megoszlása maradt még felderítetlen, hiszen az "akadémikus", az "aspiráns", az "MTA hivatali apparátusi dolgozó" a "tudományos fokozattal rendelkező" stb. kategóriák, — jóllehet az Akadémiához való tartozást egy-értelműen jelzik —, nem utalnak az ide besoroltak tényleges foglalkozási területére.

A következő, 45. táblázatunk adatainak összeállítása érdekében megállapítottuk az összes Aka-démiai kapcsolattal rendelkező olvasó foglalkozási, kutatási területi hovatartozását. E munka során "A Magyar Tudományos Akadémia Almanach"-ját (az 1973. évi kötetet), az Akadémiai Könyvtár "olvasónaplójának" adatait, valamint a könyvtár olvasószolgálati osztályán lévő olvasó-nyilvántartási kartotékanyag adatait vettük figyelembe. Sajnos még ezek a segédletek sem adtak minden esetben százszázalékos eligazítást olvasóink foglalkozását illetően. Egy esetben, még akadémiai kapcsolat-tal rendelkező olvasónkat is a "foglalkozásilag közelebbről meghatározhatatlan" kategóriába kellett sorolnunk.

Az akadémiai kapcsolattal nem rendelkezők esetében még több foglalkozás-megállapítási ne-hézség merült fel. Ezeknél mindemellett a "nyugdíjas" kategória felvétele is szükségessé vált.

A két táblázatunk, e hiányossága ellenére, úgy véljük, alkalmas lesz célunk, az akadémiai kap-csolattal rendelkező és az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező olvasóink foglalkozási megoszlá-sának felderítésére.

Az akadémiai kapcsolattal rendelkező helyben olvasó periodikum-használók foglalkozása

A foglalkozás megnevezése	Akadé- mikus	Aspi- ráns	MTA hi- vatali appará- tusi dolgozó	Akadémi- ai könyv- tári dol- gozó	Tudomá- nyos fo- kozattal ren- del- kező	Tudomá- nyos ku- tató az aka- démi- ai kuta- tóintéze- teknél, (fokozat nélkül)	Egyéb aka- démiái kapcsolat- tal ren- del- kező	Ösz- sze- sen
Biofizikus					1			1
Biokémikus					2			2
Biológus		3			4	2		9
Botanikus					1			1
Csillagász, asztrofizikus					1			1
Egyetemi hallgató			1	1				2
Filozófus		1			14	11		26
Fizikus	1	4			18	15		38
Geodéta					1			1
Geofizikus	1				1	1		3
Geokémikus					1			1
Geológus					2			2
Irodalmár, fi- lológus, drá- ma- és szín- háztörténész	4	3		13	36	8		64
Jogász	2		1	1	7	1		12
Kémikus	1	3			16	16		36
Klasszikus filológus	1	4		1	9	4		19
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus				36			14	50

A foglalkozás megnevezése	Akadémikus	Aspiráns	MTA hivatali apparátusi dolgozó	Akadémi-ai könyvtári dolgozó	Tudományos fozozattal rendelkező	Tudományos kutató az akadémi-ai kutatóintézetknél, (fokozat nélkül)	Egyéb akadémiai kapcsolattal rendelkező	Összesen
Könyv- és könyvtártörténész				2	1			3
Közgazdász					6	9		15
Matematikus		23			19	7		49
Mérnök, műszaki kutató	2	7			14	6	1	30
Meteorológus		1			1			2
Mezőgazdász		5			8			13
Művészettörténész	1	1			3	8		13
Néprajztudós, folklorista					7	8		15
Nyelvész	2	4			23	10		39
Orientalista ⁷	2			6	10	1		19
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	1	1			21			23
Pszichológus					2	5		7
Régész, őstörténész		1		1	2	3		7
Szerkesztő, fordító, lektor			1				10	11
Szociológus					2	1		3
Tanár, pedagógus					7	1		8
Történész	1	2		4	34	11		52
Zenekutató					2			2
Zoológus					2			2
Egyéb (pl. adminisztrátor)			7	6				13
Foglalkozási- lag meghatározhatatlan						1		1
Összesen:	19	63	10	71	278	129	25	595

45. táblázat

Az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező helyben olvasó periodikum-használók foglalkozása

A foglalkozás megnevezése	Minden, akadémiai kapcsolattal nem rendelkező személy, az egyetemi tan-személyzetet kivéve	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező tansze-mélyzet	A két elő-ző kategó-ria együtt	Akadé-miai ol-vasók	Akadémiai +nem aka-démiai ol-vasók együtt
Biofizikus		1	1	1	2
Biokémikus	1	1	2	2	4
Biológus	13		13	9	22
Botanikus	1	2	3	1	4
Csillagász, asztrofizikus				1	1
Egyetemi hallgató	204		204	2	206
Filozófus	4	16	20	26	46
Fizikus	16	2	18	38	56
Geodéta				1	1
Geofizikus	2		2	3	5
Geokémikus				1	1
Geológus	3		3	2	5
Író, újságíró	22		22		22
Irodalmár, filológus, dráma- és színház-történész	15	30	45	64	109
Jogász	12	1	13	12	25
Kémikus	29	1	30	36	66
Klasszikus filológus	2	11	13	19	32
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	70		70	50	120
Könyv- és könyvtártör-ténész				3	3
Középiskolai tanuló	14		14		14
Közgazdász	18	1	19	15	34
Matematikus	23	10	33	49	82
Mérnök, műszaki kutató	61	2	63	30	93
Meteorológus	1		1	2	3
Mezőgazdász	3		3	13	16
Művész	1		1		1
Művészettörténész	11	1	12	13	25
Néprajztudós, folklorista	2	2	4	15	19
Nyelvész	7	16	23	39	62
Nyugdíjas	17		17		17
Orientalista	2	3	5	19	24
Orvos, állatorvos, farma-kológus, orvosi mikro-biológus	35	1	36	23	59
Pszichológus	9	3	12	7	19
Régész, őstörténész	7		7	7	14

A foglalkozás megnevezése	Minden, akadémiai kapcsolattal nem rendelkező személy, az egyetemi tanszemélyzetet kivéve	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező tanszemélyzet	A két előző kategória együtt	Akadémiai olvasók	Akadémiai +nem akadémiai olvasók együtt
Statisztikus, demográfus	1		1		1
Szerkesztő, fordító, lektor	33		33	11	44
Szociológus	8	1	9	3	12
Tanár, pedagógus	74	4	78	8	86
Történész	13	10	23	52	75
Zenekutató				2	2
Zoológus		1	1	2	3
Egyéb (pl. adminisztrátor)	63	1	64	13	77
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	21	10	31	1	32
Összesen:	818	131	949	595	1544

46. táblázat

Az előző alfejezetünkben (3.2.1), ahol az Akadémiához fűződő intézményes kapcsolat szempontjából vizsgáltuk a periodikum-használók rétegződését, adatokat mutatunk be arra vonatkozóan, hogy hány személy, illetve intézmény vette igénybe az Akadémiai Könyvtár periodikumait kölcsönzés, fényképeztetés vagy xeroxoztatás formájában. Ezeket az adatokat ezúttal nem kívánjuk megismételni. Elhagyjuk ezekből az intézményeket, melyek foglalkozás-meghatározás tárgyát amúgysem képezhetik, valamint ugyancsak elhagyjuk azokat a személyeket, akik mint helybeni olvasók az előző két táblázat (45. és 46.) anyagában már szerepeltek. A 40–42. táblázatunkban a kölcsönzés, fotoztatás és xeroxoztatás teljes képét kívántuk megadni, itt viszont — miután a továbbiakban bizonyos szakterületek reprezentánsainak olvasási szokásaival külön-külön kívánunk majd foglalkozni, — az átfedések nélküli adatokkal — a csak kölcsönző, csak fényképeztető, illetve csak xeroxoztató személyekkel számolunk. (364 személy)

Lássuk tehát e 364 személy (15 kizárólag kölcsönző, 4 kizárólag fényképeztető és 345 kizárólag xeroxoztató) foglalkozási megoszlását:

Akadémiai kapcsolattal rendelkező kölcsönző, fényképeztető és xeroxoztató olvasók

A foglalkozás megnevezése	Akadémikus			Aspiráns			MTA hivatali apparátusi dolgozó			Akadémiai könyvtári dolgozó			Tudományos fozozattal rendelkező			Tudományos kutató, az akadémiai kutatóintézeteknél, (fokozat nélkül)			Egyéb akadémiai kapcsolattal rendelkező			Összesen
	k	f	x	k	f	x	k	f	x	k	f	x	k	f	x	k	f	x	k	f	x	
Biofizikus															3							3
Biokémikus			1									6										7
Biológus	1						1					4			4							10
Botanikus			1									4			2							7
Csillagász, asztrofizikus												1										1
Filozófus												1										1
Fizikus			2									5			8							15
Földrajztudós												3										3
Geofizikus			1									2			1							4
Geológus												1										1
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész									1					1	2							4
Kémikus			3									49			25							77
Klasszikus filológus															1							1
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus									3													3
Közgazdász												3			2							5
Matematikus			1									3			1							5
Mérnök, műszaki kutató			2			4						1	14		24							45
Mezőgazdász			1			2						2	6		1							12
Művészet-történész															1							1
Néprajztudós, folklorista																		2				2
Nyelvész												3			2							5
Orientalista ⁷															1							1

A foglalkozás megnevezése	Akadémikus			Aspiráns			MTA hivatali apparátusi dolgozó			Akadémiai könyvtári dolgozó			Tudományos fozozattal rendelkező			Tudományos kutató, az akadémiai kutatóintézeteknél, (fokozat nélkül)			Egyéb akadémiai kapcsolattal rendelkező			Összesen
	k	f	x	k	f	x	k	f	x	k	f	x	k	f	x	k	f	x	k	f	x	
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus			3			2							1	20			1					27
Pszichológus														1		1		4				6
Régész, őstörténész														1				1				2
Szerkesztő, fordító, lektor																			5			5
Tanár, pedagógus														2								2
Történész			2			1								4								7
Zenekutató																		1				1
Zoológus														1								1
Egyéb (pl. adminisztrátor)									4			1										5
Összesen:	1	-	17	-	-	9	1	-	4	-	-	5	3	1	134	2	-	87	-	-	5	269

Jelmagyarázat: k = kölcsönzők
f = fényképezetők
x = xeroxoztatók

Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező kölcsönző, fényképeztető és xeroxoztató
olvasók foglalkozása

A foglalkozás megnevezése	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező olvasók			Akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasók	Akadémiai kapcsolattal rendelkező és ilyen kapcsolattal nem rendelkező olvasók együtt
	k	f	x	k+f+x	k+f+x
Biofizikus			1	3	4
Biokémikus			1	7	8
Biológus			5	10	15
Botanikus			4	7	11
Csillagász, asztrofizikus				1	1
Egyetemi hallgató		2			2
Filozófus				1	1
Fizikus		4		15	19
Földrajztudós				3	3
Geofizikus				4	4
Geológus		1		1	2
Író, újságíró		1	1		2
Irodalmár, filológus, dráma- és színház- történész				4	4
Jogász		2			2
Kémikus		25		77	102
Klasszikus filológus				1	1
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	3		3	3	9
Közgazdász	1	1		5	7
Matematikus			1	5	6
Mérnök, műszaki kutató	1	1	6	45	53
Mezőgazdász			1	12	13
Művészettörténész	1			1	2
Néprajztudós, folklorista			1	2	3
Nyelvész		1		5	6
Orientalista			1	1	2
Orvos, állatorvos, far- makológus, orvosi mikrobiológus	1		6	27	34
Pszichológus	1			6	7
Régész, őstörténész				2	2
Szerkesztő, fordító, lektor			1	5	6

A foglalkozás megnevezése	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező olvasók			Akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasók	Akadémiai kapcsolattal rendelkező és ilyen kapcsolattal nem rendelkező olvasók együtt
	k	f	x	k+f+x	k+f+x
Tanár, pedagógus			2	2	4
Történész			2	7	9
Zenekutató				1	1
Zoológus			1	1	2
Egyéb (pl. adminisztrátor)			2	5	7
Foglalkozásilag meghatározhatatlan			10		10
Összesen:	8	3	84	269	364 személy

48. táblázat

Végezetül nézzük meg a xeroxoztatók teljes foglalkozási megoszlási képét 1973-ban, most már tekintet nélkül arra, hogy igénybe vettek-e egyéb használati formát vagy sem. Mivel ez a használati forma vizsgálatunk időszakában még teljesen új volt, de máris mind a xeroxoztatott periodikumok, mind pedig a xeroxoztató személyek és intézmények számát tekintve igen számottevővé vált már röviddel bevezetése után, úgy véljük a 628 xerox-másolatot készítettő személy foglalkozási megoszlásának, az Akadémiához fiződő kapcsolatuknak, vagy e kapcsolat hiányának bemutatása elemzésünk szempontjából nem érdektelen.

Akadémiai kapcsolattal rendelkező xeroxoztató olvasók foglalkozása

A foglalkozás megnevezése	Akadémikus	Aspiráns	MTA hivatali apparátusi dolgozó	Akadémiai könyvtári dolgozó	Tudományos fozkozattal rendelkező	Tudományos kutató az akadémiai kutatóintézeteknél (fokozat nélkül)	Egyéb akadémiai kapcsolattal rendelkező	Összesen
Biofizikus						3		3
Biokémikus	1				7			8
Biológus		1			5	6		12
Botanikus	1				5	2		8
Csillagász, asztrofizikus					2			2
Filozófus					7	5		12
Fizikus	2	1			11	14		28
Földrajztudós					3			3
Geodéta					1			1
Geofizikus	2				2	2		6
Geokémikus					1			1
Geológus					2			2
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész	3			7	4	5		19
Jogász	1							1
Kémikus	4	2			53	37		96
Klasszikus filológus	1	2			6	1		10
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus				14			5	19
Könyv- és könyvtártörténész				1	1			2
Közgazdász					3	5		8

A foglalkozás megnevezése	Akadémikus	Aspiráns	MTA hivatali apparátusi dolgozó	Akadémi-ai könyvtári dolgozó	Tudományos fozozattal rendelkező	Tudományos kutató az akadémi-ai kutató-intézeteknél (fokozat nélkül)	Egyéb akadémiai kapcsolattal rendelkező	Összesen
Matematikus	1	8			11	4		24
Mérnök, műszaki kutató	3	8			18	28		57
Mezőgazdász	1	3			10	1		15
Művészettörténész					2	6		8
Néprajztudós, folklorista					4	2		6
Nyelvész	2	1			11	5		19
Orientalista	2			3	6	1		12
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	3	3			21	1		28
Pszichológus					1	6		7
Régész, őstörténész		1			1	2		4
Szerkesztő, fordító, lektor							7	7
Szociológus					2	1		3
Tanár, pedagógus					4			4
Történész	2	1		3	13	5		24
Zenekutató						1		1
Zoológus					2			2
Egyéb (pl. adminisztrátor)			5	1				6
Összesen:	29	31	5	29	219	143	12	468

49. táblázat

Az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező xeroxoztató olvasók foglalkozása

A foglalkozás megnevezése	Minden akadémiai kapcsolattal nem rendelkező személy az egyetemi tanszemélyzetet kivéve	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező tanszemélyzet	A két előző kategória együtt	Akadémiai olvasók	Akadémiai + nem akadémiai olvasók együtt
Biofizikus	1		1	3	4
Biokémikus	1		1	8	9
Biológus	4	2	6	12	18
Botanikus	2	2	4	8	12
Csillagász, asztrofizikus				2	2
Egyetemi hallgató	12		12		12
Filozófus		3	3	12	15
Fizikus	4		4	28	32
Földrajztudós				3	3
Geodéta				1	1
Geofizikus				6	6
Geokémikus				1	1
Geológus				2	2
Író, újságíró	3		3		3
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész	2	2	4	19	23
Jogász	4		4	1	5
Kémikus	21	9	30	96	126
Klasszikus filológus		3	3	10	13
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	10		10	19	29
Könyv- és könyvtártörténész				2	2
Közgazdász	2		2	8	10
Matematikus	3	4	7	24	31
Mérnök, műszaki kutató	16	1	17	57	74
Meteorológus	1		1		1
Mezőgazdász	1		1	15	16
Művészettörténész	1		1	8	9
Néprajztudós, folklorista	2		2	6	8
Nyelvész	2		2	19	21
Nyugdíjas	1		1		1
Orientalista	1	1	2	12	14

A foglalkozás megnevezése	Minden akadémiai kapcsolattal nem rendelkező személy az egyetemi tanszemélyzetet kivéve	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező tanszemélyzet	A két előző kategória együtt	Akadémiai olvasók	Akadémiai + nem akadémiai olvasók együtt
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	8	2	10	28	38
Pszichológus		1	1	7	8
Régész, őstörténész				4	4
Szerkesztő, fordító, lektor	2		2	7	9
Szociológus				3	3
Tanár, pedagógus	4		4	4	8
Történész	2	1	3	24	27
Zenekutató				1	1
Zoológus		2	2	2	4
Egyéb (pl. adminisztrátor)	8		8	6	14
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	8	1	9		9
Összesen:	126	34	160	468	628

50. táblázat

A 45-50. táblázatokról legközvetlenebbül az olvasható le, hogy használati formánként illetve együttesen egy-egy foglalkozási csoporthoz hány olvasó tartozott. Mint már említettük, az 1966-ban a folyóiratállományt valamilyen formában használó 1339 különféle személyhez viszonyítva, az 1973-ban regisztrált 1908 különféle használó 42,5 % -os emelkedést jelent. Nézzük meg most már ennek az átlagos emelkedést mutató százalékszámának a figyelembevételével, hogy konkrétan, egy-egy foglalkozási ágon belül hogyan változott a használók száma 1973-ra, 1966-hoz képest.

A humán foglalkozási ágakat képviselő használók közül kiemelkedően megnövekedett a 1. filozófus (327 %), 2. a pszichológus (189 %), 3. a néprajztudós (120 %), 4. a közgazdász (116 %), 5. a művészettörténész (108 %) és 6. a szociológus (100 %) olvasók száma. Átlagosan (42,5%!) vagy valamivel az átlag felett a következő tudományterületeket képviselő olvasók száma növekedett, — szintén az 1966-os adatokhoz mérten —, 1. a nyelvészek (79%), 2. a régészek (78%), 3. az írók (71 %), 4. a történészek (60 %), 5. a jogászok (50 %), 6. a klasszikus filológusok (50 %) és 7. az irodalomtörténészek. Átlag alatti növekedést a 1. tanár (38 %), 2. az orientalisták (37 %) és a 3. a szerkesztők, fordítók (32 %) esetében figyelhettünk meg. Végül az 1966-os abszolút számokhoz mérten csökkent 1. a művész (-75 %), 2. a zenekutató (-50 %) és 3. a könyv- és könyvtártörténész (-40%) olvasók, használók száma. Demográfus olvasónk egyetlen egy volt 1966-ban és 1973-ban is. Maguk a humán foglalkozási kategóriák egy ponton térnek el egymástól a két vizsgált időszakban, amennyiben az 1966-ban 3 fővel szereplő "egyháztörténész" foglalkozási ág 1973-ban nem szerepelt használóink között.

A természettudományok kutatói közül 15 foglalkozási ág képviselői vették igénybe 1973-ban valamilyen formában periodikum-gyűjteményünket. Ezek közül 3, a biofizikus, a csillagász és a geokémikus foglalkozási ág 1966-ban egyáltalán nem szerepelt periodikum-használóink sorában. 1966-hoz képest kiemelkedően megnövekedett a 1. biokémikus (1100 % !), 2. a biológus (270 %), 3. a földrajztudós, (200 %), 4. a matematikus (144 %), 5. a kémikus (137%), és 6. a geofizikus (125%) olvasók száma. Átlagosan, vagy valamivel az átlag (42,5 %) feletti növekedést 1. a botanikusok (87 %), 2. a zoológusok (67 %), valamint 3. a fizikusok (64 %) körében tapasztaltunk. Geodéta, geológus és meteorológus olvasóink abszolút száma megegyezett egymással a két vizsgált időszakban.

A három alkalmazott tudományt érintő foglalkozási csoport közül kettőben a mérnökök és műszaki kutatók (14%) valamint az orvosok, farmakológusok (4%) esetében messze az átlag alatti százalékban növekedett meg a használók száma 1973-ra. A harmadik idevágó foglalkozási csoportban, a mezőgazdászok körében viszont kiemelkedően magas (142 %) olvasó-szám emelkedést tapasztaltunk, ám itt meg az abszolút szám volt meglehetősen alacsony.

Azon használói rétegek körében, ahol a foglalkozás pontosan nem volt megállapítható, legalábbis a fenti hármas tagozódás értelmében, vagy csökkent az olvasók száma, vagy messze az átlagon (42,5 %) aluli, csekély növekedést tapasztaltunk. Így az 1. egyetemi hallgatók (27 %), 2. a könyvtárosok (11%), 3. a középiskolai tanulók (8 %) és 4. a nyugdíjas (6 %) olvasók száma az 1966-hoz képest jelentősen megemelkedett összolvasói számhoz képest igen kis mértékben emelke-

dett csak. Az "egyéb" és a "foglalkozásilag meghatározhatatlan" kategóriába sorolható olvasóink száma viszont csökkent, az előbbieké 21 % -kal, az utóbbiaké pedig 49 % -kal.

Összefoglalásképp a fenti foglalkozásonkénti arányokról még annyit kell elmondanunk, hogy a kapott kép nagyjában és egészében megfelel a periodikum-anyag használati szakmegoszlási képének. A profil tudományterületek használóinak száma mérsékeltebben emelkedett, mint a természettudományi szakterületekéi. Az alkalmazott tudományi szakterületek kutatói számára az Akadémiai Könyvtár periodikum-gyűjteménye elsősorban az ún. "kiegészítő olvasást" van hivatva biztosítani. Ennek az objektív ténynek meghatározó jellege, szerepe van egy bizonyos fokig az idetartozó kutatók, használók számának messze az átlagos emelkedés alatt maradó, igen csekély növekedésében. A foglalkozásilag pontosan nem regisztrálható olvasók információs igényeinek kielégítése nem elsőrendű feladata periodikum-gyűjteményünknek, így az általában nem kifejezetten kutatási céllal folyó olvasás reprezentánsainak stagnálása vagy éppen csökkenése egyenesen örvendetes jelenség.

Olvasóink foglalkozási rétegződését bemutató táblázataink arra is módot nyújtanak, hogy a foglalkozások megoszlásarányait az akadémiai és nem akadémiai olvasócsoportokon belül külön is megvizsgáljuk. Az akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasók körében a humán foglalkozásúak az 1966-ban tapasztalt 61 % -ról 46 % -ra estek vissza, s ezzel párhuzamosan a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozásúak aránya az 1966-ban regisztrált 39 % -ról, 54 % -ra növekedett. Az akadémiai kapcsolattal nem rendelkezőknél viszont nem szignifikáns, mindössze 5 % -os eltérés mutatkozik a két vizsgált időszakban a humán és a természettudományi foglalkozásúak részarányában. Ez az 5 % viszont a humán foglalkozásúak részarányának növekedését eredményezte. Feltehető, hogy az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező humán foglalkozásúak 57 % -os részaránya még magasabb lenne, ha a szakcsoportokba való bontásból kihagyott, de valójában mégis inkább humán területeket képviselő egyetemi hallgatókat is számításba vettük volna. A fenti kis összeállítás végül arra enged következtetni, hogy a természettudományi kutatást végző akadémiai intézetek dolgozói részéről megnövekedett az érdeklődés periodikum-gyűjteményünk iránt.

Végül a 46. és 50. táblázatunk alapján a két számottevő használati forma a helyben olvasás és a xeroxoztatás igénylőinek foglalkozás szerinti megoszlásáról, a két használati formánál mutatkozó rokon jelenségekről, illetve különbségekről ejtsünk néhány szót. A helyben olvasók és a xeroxoztatók foglalkozási megoszlását egybevetve igen szembeutó eltérés tanúi lehetünk. A helyben olvasóknál a humán foglalkozásúak aránya 60 % . 1966-ban ez az arány csaknem teljesen azonos, 59 % volt, míg ugyanilyen foglalkozásúak a xeroxoztatók között csak 32 % -ban voltak. A helyben olvasóknál a természettudományi foglalkozásúak az összes olvasó 24 % -át tették ki, míg a xerox-másolatot készíttetőknél 45 % -a volt természettudományi kutató. Mindkét használati forma esetében az alkalmazott tudományt művelő kutatók százalékaránya volt a legkisebb, a helyben olvasóknál mindössze 16 % , a xeroxoztatóknál valamivel magasabb: 23 %.

A kölcsönző és fényképeztető személyek száma oly csekély, hogy az adatok külön kiértékelésétől el kell tekintenünk.

Az előbbieken közölt adatok azonban csak egy bizonyos mélységig, a használó személyek számának mélységéig világítják meg olvasóinkkal kapcsolatos összefüggéseket. Arra a kérdésre, hogy a humán, illetve a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozási csoportokhoz tartozó olvasók milyen intenzíven, hányszori bejövetel esetén használták az adott periodikumokat, a továbbiakban szeretnénk néhány jellemző adatot bemutatni.

3.3 A használati alkalmak gyakorisága

"Mindennapos" olvasók — Rendszeres olvasók — Egy alkalommal jelentkező olvasók

a./ A helybeni (folyóirattermi) anyaghasználat gyakorisága olvasóinknál

Az az olvasási szokás, hogy valaki — egy bizonyos meghatározott időszakon belül — hány alkalommal keresi fel egy adott könyvtár meghatározott olvasótermét, igen sok szubjektív és objektív motivációs tényező eredménye. Ám ha ezt a bizonytalansági vonatkozást leszámítjuk, akkor a folyóiratterembe való bejveteli alkalmak regisztrálásával lényeges olvasóelemzési adatokhoz juthatunk el, nevezetesen ahhoz, hogy az Akadémiai Könyvtárnak mekkora az ún. "olvasó-törzsgárdája", és, hogy ennek számbeli nagysága miként viszonyul a ritkán jövő kutatók nem csekély táborához. A tudományos hatékonyság szempontjából sem lehet az egyetlen használati alkalom formájában realizálódó állományhasználatot lebecsülni, hiszen olvasóink között olyan céltudatosan, tervszerűen kutató személyek vannak, akik egyetlen használati alkalom révén is olyan hasznos információk birtokába juthatnak, amelyek folyamatban lévő kutatásuk számára valóban előbbrevivőek, hézagpótlóak. Értékelő észrevételeink megtétele előtt nézzük magukat az adatokat. 51. táblázatunk a helyben olvasók számának megoszlását mutatja be a használati alkalmak gyakoriságának tükrében, az 1966-ban nyert eredményekkel szembesítve.

A helybenolvasási alkalmak gyakorisága

Az olvasási al- kalmak száma	Az olvasók száma		Az olvasási al- kalmak száma	Az olvasók száma	
	1973	1966		1973	1966
1 alkalom	859	662	29 alkalom	1	1
2 "	244	221	30 "	1	1
3 "	113	90	31 "	1	1
4 "	68	68	32 "	1	-
5 "	45	31	33 "	1	-
6 "	34	28	35 "	-	2
7 "	33	18	36 "	-	2
8 "	28	12	38 "	1	1
9 "	10	10	39 "	-	1
10 "	16	12	40 "	1	1
11 "	15	6	41 "	1	1
12 "	7	9	42 "	2	1
13 "	12	6	43 "	1	-
14 "	6	6	46 "	1	-
15 "	7	4	48 "	-	1
16 "	4	6	49 "	-	1
17 "	6	6	50 "	-	2
18 "	1	4	54 "	1	-
19 "	7	1	62 "	1	-
20 "	1	2	65 "	-	1
21 "	2	3	66 "	1	-
22 "	1	5	85 "	-	1
23 "	1	-	92 "	1	-
24 "	1	-	109 "	1	-
25 "	3	-	120 "	-	1
26 "	1	-	128 "	1	-
27 "	1	-	200 "	-	1
28 "	-	1	252 "	1	-
Összesen:				1544	1231

51. táblázat

b./ A periodikum-kölcsönzés gyakorisága

Nézzük meg ezek után, hogy a periodikum-állományt használó személyek és intézmények hány alkalommal kölcsönöztek 1973-ban, 1966-hoz képest: (A sok alkalommal kölcsönzők természetesen elsősorban intézmények.)

A kölcsönzési alkalmak gyakorisága

A kölcsönzési alkalmak száma	A kölcsönzők száma		A kölcsönzési alkalmak száma	A kölcsönzők száma	
	1973	1966		1973	1966
1 alkalommal	73	114	11 alkalommal	1	2
2 "	25	50	12 "	-	1
3 "	13	13	13 "	-	3
4 "	10	15	16 "	1	-
5 "	4	9	20 "	-	1
6 "	3	5	22 "	-	1
7 "	-	3	28 "	-	1
8 "	-	3	30 "	-	1
9 "	1	1	33 "	-	1
10 "	-	2	66 "	1	-
Összesen:				132	226

52. táblázat

c./ A periodikum-fényképeztetés gyakorisága

Bármilyen csekélyek is az adatok, a teljesség kedvéért nézzük meg a fényképeztetési alkalmak számának alakulását olvasóinknál, ahol — fényképeztető alanyokként — ismét egybevesszük a személyeket és az intézményeket.

A fényképeztetési alkalmak gyakorisága

A fényképeztetési alkalmak száma	A fényképeztetők száma		A fényképeztetési alkalmak száma	A fényképeztetők száma	
	1973	1966		1973	1966
1 alkalom	37	134	15 alkalom	-	2
2 "	9	43	16 "	-	4
3 "	3	26	17 "	-	1
4 "	3	17	18 "	-	1
5 "	-	7	20 "	-	2
6 "	1	7	23 "	-	1
7 "	2	6	24 "	-	1
8 "	2	5	27 "	-	1
9 "	-	2	33 "	-	1
10 "	1	5	36 "	-	1
11 "	-	3	48 "	-	1
12 "	2	-	104 "	-	1
13 "	-	2	119 "	-	1
Összesen:				60	275

53. táblázat

d./ A periodikum-xeroxoztatás gyakorisága

Végül nézzük meg a xeroxoztatási alkalmak számának alakulását használóinknál 1973-ban, a személyeket és intézményeket megint együtt vizsgálva.

A xeroxoztatási alkalmak gyakorisága

A xeroxoztatási alkalmak száma	A xeroxoztatók száma	A xeroxoztatási alkalmak száma	A xeroxoztatók száma
1 alkalom	330	24 alkalom	2
2 "	129	25 "	2
3 "	83	26 "	2
4 "	52	27 "	1
5 "	38	28 "	1
6 "	32	29 "	1
7 "	14	30 "	2
8 "	10	31 "	1
9 "	11	33 "	1
10 "	6	38 "	1
11 "	13	39 "	1
12 "	6	40 "	3
13 "	5	46 "	1
14 "	3	59 "	1
15 "	1	66 "	1
16 "	3	81 "	2
17 "	5	92 "	1
18 "	7	100 "	1
19 "	3	110 "	1
20 "	1	163 "	1
22 "	4	190 "	1
23 "	3		
Összesen:			787

54. táblázat

e.) Értékelő megjegyzések a periodikum-használati alkalmak gyakoriságával kapcsolatban

A helyben olvasók anyaghasználati alkalmaira visszatérve, leszámítva a lehetséges szubjektív és objektív motivációs körülményeket, megállapíthatjuk, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattára 1973-ban egy olyan 29 személyt számláló "olvasógárdával" rendelkezett, melyhez tartozók, képletesen értve, a folyóirattár szinte mindennapos olvasóinak számítottak. 1966-ban, előző vizsgálatunk időszakájában is 29 volt ezen 20 alkalomnál többször helyben olvasó használóink száma. Milyen szakérdeklődést mutat és milyen céllal olvasó személyekből tevődött

össze ez a gárda? — mertül fel a kérdés, ezzel az olvasócsoporttal kapcsolatban. Az összetétel 1966-hoz képest jelentősen megváltozott. Míg előző vizsgálatunk időszakában a pusztán szórakozási céllal olvasó egyetemi hallgatókon keresztül, a dokumentációs és adatvisszakeresési céllal olvasó bibliográfusokon át, a kizárólag kifejezetten kutatási céllal olvasókig, mindenféle olvasói típust megtalálhattunk ebben a 29 főt számláló csoportban, addig 1973-ban, a szám szerint ugyanannyi használót érintő csoportban 76 % a kifejezetten kutatási célzattal olvasó, 21 % a könyvtáros, dokumentátor és csak 1 személy (3 %) a nem kifejezetten kutatási céllal olvasó "egyéb" foglalkozási kategóriába tartozó olvasó.

Nemcsak olvasási céljuk vonatkozásában térnek el egymástól e csoport tagjai a két vizsgált időszakban, hanem foglalkozásilag is. Míg 1966-ban e csoport tagjainak csaknem fele foglalkozásilag filológus volt (klasszikus filológus, nyelvész, orientalista), addig 1973-ban a filológus, irodalmár olvasók csak 28 %-át képezték ezen, igen gyakran helyben olvasó rétegnek, az egyéb humán foglalkozásának minősülő kutató 62 %, természettudományi területeken kutató használónk pedig mindössze 7 % volt a jelenleg vizsgált időszakban. Bár 1966-ban is a kutatási célzattal olvasók zöme humán foglalkozásnak minősült, de ezen belül a foglalkozási ágak már jelentősen eltérnek egymástól. Míg 1966-ban régészek, néprajzkutatók, könyvtárosok képezték a humán kutatók gárdáját, addig 1973-ban filozófus, közgazdász, történész valamint könyvtáros kutatókból tevődött össze ez a csoport.

E leggyakrabban látott olvasók csoportján belül végzett más irányú vizsgálatunk azt mutatják, hogy az összlétszám (29 fő), zömét (72%), mind 1966-ban mind pedig 1973-ban akadémiai kapcsolattal rendelkező személyek tették ki.

Személyes, sokéves tapasztalatainkra támaszkodva a fenti olvasógárdáról alkotott, — jóllehet egzakt adatokon alapuló —, értékelő képet érdemes és szükséges tovább finomítani. Korántsem lehet ugyanis egyértelműen a könyvtár periodikum-olvasó "törzsgárdájának" tekinteni az Akadémiai Könyvtár folyóirattárába egy adott évben "mindennapos" olvasónak számító személyeket. Sokkal inkább "törzs"-olvasónak kell tekinteni azokat, akik évek hosszú során keresztül, ha nem is rendkívüli gyakorisággal, de kitartó és állandó rendszerességgel veszik igénybe periodikum-állományunkat. Az Akadémiai Könyvtárnak valójában ez az igazi periodikum-használó "törzsgárdája". Ez a gárda természetesen jóval népesebb, mint az időlegesen esetleg rendkívül gyakran bejáró olvasókból összetevődő csoport. Véleményünk szerint egy adott könyvtár rendszeres olvasójának, olvasói "törzsgárda" tagjának azt kell tekinteni, aki egy bizonyos információs igény felmerülése esetén elsősorban és következetesen erre az adott könyvtárra gondol, ennek anyagát veszi igénybe. Ám a fenti meghatározás alapján sem könnyű arra a kérdésre válaszolni, hogy mekkora is valójában ezen, a könyvtárunk periodikum-anyagát rendszeresen használó "törzsolvasók" csoportja. Nyilvánvaló, hogy a "mindennapos olvasók" kisszámú gárdájának egy része egyben "törzsolvasó" is. Kétségtelen, hogy az Akadémiai Könyvtár dolgozóinak egy része maga is "törzsolvasó". A periodikum-olvasók "törzsgárdáját" végül zömében, egyrészt azok az akadémiai intézeti dolgozók alkotják,²⁰ akik rendszeresen, meghatározott igényekkel érkeznek folyóirattárunkba, másrészt olyan nem akadémiai kutatóhelyen dolgozó személyek (jelentős számú ezek között egyetemi tanszemélyzet), akik a könyvtár pro-

filjának, s ezenkívül meglévő periodikum-értékeinek ismeretében, esetleg korábban nyert kedvező igénykielégítési tapasztalataik alapján válnak rendszeres olvasóinkká.

Az 1966-ra vonatkozó első használatelemzésünkkel szemben jelen vizsgálatunknál abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a "törzsolvasók" számát szinte matematikai pontossággal meg tudjuk határozni, hiszen ennek előfeltétele, ti. az olvasók több évre vonatkozó helybenolvasási, kölcsönzési stb. adatainak törzslapszerű nyilvántartása, legalábbis a két vizsgált évre vonatkozóan immár rendelkezésünkre áll.

Következő 55. táblázatunk azon olvasóink akadémiaához való viszonyát, valamint foglalkozás szerinti megoszlását mutatja be, akik 1966-ban és 1973-ban egyaránt használták folyóirat-olvasótermünket.

A foglalkozás megnevezése	Akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasók		Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező olvasók		Összesen	
	1973-ban	1973-ban és 1966-ban is	1973-ban	1973-ban és 1966-ban is	1973	1973+1966
Biofizikus	1	1	1	-	2	1
Biológus	9	1	13	-	22	1
Filozófus	26	8	20	4	46	12
Fizikus	38	9	18	1	56	10
Geodéta	1	1	-	-	1	1
Geofizikus	3	1	2	1	5	2
Geológus	2	-	3	1	5	1
Író, újságíró	-	-	22	3	22	3
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész	64	38	45	9	109	47
Jogász	12	5	13	1	25	6
Kémikus	36	4	30	-	66	4
Klasszikus filológus	19	11	13	3	32	14
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	50	18	70	8	120	26
Könyv- és könyvtártörténész	3	2	-	-	3	2
Közgazdász	15	4	19	1	34	5
Matematikus	49	5	33	2	82	7
Mérnök, műszaki kutató	30	2	63	5	93	7
Mezőgazdász	13	1	3	1	16	2
Művészettörténész	13	1	12	4	25	5
Néprajztudós	15	7	4	1	19	8
Nyelvész	39	12	23	2	62	14
Nyugdíjas	-	-	17	1	17	1
Orientalista	19	11	5	3	24	14
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	23	3	36	2	59	5
Pszichológus	7	1	12	-	19	1
Régész, őstörténész	7	3	7	1	14	4
Szerkesztő, fordító, lektor	11	2	33	1	44	3
Szociológus	3	1	9	1	12	2
Tanár, pedagógus	8	1	78	8	86	9
Történész	52	21	23	5	75	26
Egyéb (pl. adminisztrátor)	13	-	64	3	77	3
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	1	-	31	3	32	3
Összesen:	582	174	722	75	1304	249

55. táblázat

Az 55. táblázat tanúsága szerint 1973-ban, a helyben olvasóknál alkalmazott 43 foglalkozási kategória közül 32-ben (74%) találkozhattunk olyan olvasókkal akik már 1966-ban is az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát látogatták. A 249 használó, akik mindkét vizsgált időszakban igénybe vették periodikum-állományunkat, az összes helyben olvasónak (1544), 16 %-át képezték. A mindkét időszakban folyóirattárunkat látogató "törzsolvasók" 70 %-a akadémiai kapcsolattal rendelkezett. Az 1973-ban akadémiai kapcsolattal bíró összes helyben olvasónak 29 %-a, az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező kutatóknak viszont csak alig 8 %-a számítható a két különböző időszakra vonatkozóan végzett használatelemzés alapján a "törzsolvasók" közé. Táblázatunk adatai arról is tanúskodnak, hogy az abszolút számokat, valamint a százalékos értékeket tekintve a humán tudományterületek kutatóiból tevődik össze a "törzsolvasók" mintegy 80 %-a. Végezetül a "törzsolvasókról alkotott kép teljesebbé tétele érdekében még annyit jegyzünk meg, hogy a 249 olvasóból 102 rendelkezett tudományos fokozattal, ami annyit is jelent, hogy az 1973-ban fokozattal bíró 278 olvasóknak 37 %-a egyben "törzsolvasó" is volt.

Felmerülhet a kérdés, hogy a kölcsönző és fényképeztető személyek adataiból nem egészíthető-e ki az a kép, ami a helyben olvasók adatainak elemzéséből az Akadémiai Könyvtár periodikum-használóinak "törzsgárdáját" illetően összeállt. Jóllehet volt egyetlen olyan törzsolvasó, aki a helybenolvasás mellett a kölcsönzés lehetőségét is sok alkalommal igénybe vette, de ez az előbb kialakult képet nemigen módosítja, a gárdát újabb személyekkel nem egészíti ki. Általában, mint ezt már jeleztük is több vonatkozásban, a kölcsönzők és fényképeztetők száma, éppen a xerox-szolgálat bevezetése miatt jelentősen csökkent. A néhány nagy számban kölcsönző, illetve fényképeztető kivétel nélkül intézmény, részben vidéki tudományos centrumok könyvtárai. Természetes, hogy az ilyen intézményközi kölcsönzési és fényképeztetési kérésekből a használó személyek kiléte nem derül ki, így tehát — ha volt is olyan személy, aki egy adott intézmény közvetítésével állandó, rendszeres használója volt periodikum-állományunknak — ennek olvasószociológiai adatként való tekintetbevételét sem előző vizsgálatunk időszakában, sem jelenleg nem tudtuk megvalósítani. Az intézmények részére általában, — a személyes felelőség elve alapján — az intézeti könyvtáros kölcsönöz. Az adatok kritikátlan számbavétele esetén, ebből a helyzetből az a téves kép alakulna ki, hogy maguk az akadémiai intézeti, vagy nem akadémiai kutatóintézeti könyvtárosok egyben "törzsolvasók". Az természetesen igaz, hogy az intézmények kölcsönzésében, fényképeztetésében általában nagy szerepe van mint közvetítőnek, az intézeti könyvtárosnak, de "törzsolvasónak" ezért nem tekinthető. Így tehát az intézetek és intézmények részéről jelentkező kölcsönzési és fényképeztetési kérések sokszor egy-egy, személyében rejtve maradó "törzsolvasó" igényei lehetnek.

E bizonytalansági mozzanatok ellenére nézzük meg, hogy mely intézmények részéről mutatkozott rendszeres érdeklődés periodikum-állományunk iránt, kölcsönzés vagy fényképeztetés formájában. Az akadémiai intézetek periodikum-igényléseinek gyakoriságáról és formáiról már dolgozatunk 125-127. lapján szóltunk, így itt most csak az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező intézetek, kutatóhelyek idevágó adatait ismertetjük röviden. Mig 1966-ban 14 olyan nem akadémiai kutatóhely volt, amelyik rendszeresen kölcsönzött vagy fényképeztetett periodikum-anyagunkból, addig 1973-ra csak a következő 4 intézmény állt kapcsolatban könyvtárunk

folyóirattárával mint rendszeres kölcsönző illetve fényképezető: 1. a BIOGÁL könyvtára, Debrecen, (fényképeztetés), 2. az EGYT Gyógyszervegyészeti Gyár, Budapest, (fényképeztetés), 3. a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára (fényképeztetés), és a 4. Természettudományi Múzeum Könyvtára (kölcsönzés). A felsorolt intézmények közül egy, a BIOGÁL könyvtára, 1966-ban is a rendszeresen fényképezető intézmények közé tartozott.

Végül nézzük meg 54. táblázatunk alapján, s annak adatait mintegy kiegészítve, hogy mely tudományterületek kutatói és milyen akadémiai intézetek, illetve akadémiai kapcsolattal nem rendelkező kutatóhelyek vették igénybe kimagasló intenzitással periodikumaink xeroxoztatásának lehetőségét 1973 folyamán. Szóban forgó táblázatunk tanúsága szerint 36 olyan személy és intézmény volt, akik 20 vagy annál is több alkalommal készítették xerox-másolatot az Akadémiai Könyvtár periodikumaiból. Ez a xeroxoztató "törzsgárda" 25 személyt és 11 intézményt foglal magába. A xeroxoztatók 56 % -a természet- és alkalmazott tudományi területek kutatóiból került ki. Ez a foglalkozás megoszlási kép teljesen ellentétes a helyben olvasók "törzsgárdájánál" tapasztaltéval, ahol a kiemelkedően sok alkalommal olvasók 90 % -a humán területen tevékenykedő kutató volt. E leggyakrabban xeroxoztató használók 24 % -a kémikus volt, s a 25 igen gyakran xeroxoztató között csak 2 olyan személy volt, akik a helybenolvasást tekintve is a szinte mindennapos olvasók közé tartoztak.

A kimagasló intenzitással xeroxoztató intézmények közül 5 akadémiai intézet volt, 6 pedig nem akadémiai intézmény illetve kutatóhely, — a xeroxoztató személyek esetében a 25 kutatóból mindössze 3 nem rendelkezett akadémiai kapcsolattal. Talán nem érdektelen ezen akadémiai kapcsolattal nem rendelkező intézmények bemutatása sem, tehát 1973 folyamán — rendszeres xeroxoztatóként — a következő nem akadémiai intézmények álltak kapcsolatban könyvtárunk folyóirattárával: 1. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2. ELTE Szociológiai Tanszék, Budapest, 3. Filológiai Közlöny Szerkesztősége, Budapest, 4. a pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtára, 5. a pécsi Tanárképző Főiskola Könyvtára valamint 6. a Péterfy Sándor utcai kórház Farmakológiai Laboratóriuma. — Mint láthatjuk e megoszlási kép meglehetősen heterogén, s mivel a xeroxoztatás mint használati forma nagyrészt az előző évek fényképeztetési, illetve optikai másolat készítttetési és kölcsönzési lehetőségeit van hivatva helyettesíteni, az intézmények bemutatását még azzal az adattal egészíthetjük ki, hogy az 1966 folyamán kimagaslóan sokat kölcsönző pécsi Tanárképző Főiskola Könyvtára 1973-ban a kimagaslóan sokat xeroxoztató intézmények sorába lépett át.

Az olvasószociológiai kép teljessé tétele szempontjából, — amint ezt már jelen fejezetünk a.) pontjában említettük, — nemcsak a gyakori, hanem az egyetlen alkalommal létrejövő periodikum-használatok adatai is értékesek. Nézzük meg tehát kissé közelebről azt, hogy kikből és milyen célzatú olvasást folytatókból tevődött össze az a 859 helyben olvasót számláló csoport, melynek tagjai 1973 folyamán mindössze egyetlen alkalommal olvastak periodikumot folyóirattárunkban.

Elsőként nézzük meg következő táblázatunk segítségével, hogy ezek az egyszerű megjelenő, adatkereső, adatellenőrző, gyors információs igényüket kielégítő olvasók vajon miként oszlanak meg foglalkozási csoportonként 1973-ban, és milyen volt az ilyen típusú olvasók foglalkozás-megoszlási képe előző elemzésünk időszakában.

Az 1973-ban és 1966-ban egyetlen alkalommal jelentkező periodikum-olvasók foglalkozási megoszlása a kettő vagy több alkalommal érkezőkkel összehasonlítva

A foglalkozás megnevezése	Az egyetlen alkalommal jelentkező periodikum-olvasók száma		A kettő, vagy több alkalommal jelentkező periodikum-olvasók száma		Az egyetlen alkalommal jelentkezők %-os aránya az adott foglalkozási ágon belül	
	1973	1966	1973	1966	1973	1966
Biofizikus	-	-	1	-	0	-
Biokémikus	2	-	2	1	50	0
Biológus	15	3	7	3	68	50
Botanikus	3	2	1	5	75	29
Csillagász, asztrofizikus	1	-	-	-	100	-
Egyetemi hallgató	131	80	75	83	64	49
Egyháztörténész	-	-	-	2	-	0
Filozófus	17	5	29	5	37	50
Fizikus	31	25	26	17	54	60
Földrajztudós	-	-	-	1	-	0
Geodéta	-	1	1	-	0	100
Geofizikus	-	2	5	2	0	50
Geokémikus	1	-	-	-	100	-
Geológus	3	5	2	1	60	84
Író, újságíró	15	5	7	8	68	38
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész	44	28	65	48	40	37
Jogász	15	14	10	4	60	77
Kémikus	43	32	23	24	65	57
Klasszikus filológus	7	3	25	19	22	13
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	59	43	61	65	49	40
Könyv- és könyvtártörténész	1	1	2	4	33	20
Középiskolai tanuló	10	9	4	4	71	69
Közgazdász	21	14	13	3	62	82
Matematikus	43	17	39	17	52	50
Mérnök, műszaki kutató	62	79	31	33	50	70
Meteorológus	3	-	-	3	100	0
Mezőgazdász	13	7	3	2	81	77
Művész	-	2	1	2	0	50
Művészettörténész	15	5	10	7	60	41
Néprajztudós, folklorista	10	1	9	9	53	10
Nyelvtudós	22	14	40	24	35	36
Nyugdíjas	8	8	9	8	47	50
Orientalista	7	5	17	14	29	26
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	47	50	12	22	80	70
Pszichológus	11	3	8	5	58	37
Régész, őstörténész	7	3	7	4	50	43
Statisztikus, demográfus	1	-	-	1	100	0
Szerkesztő, fordító, lektor	22	17	22	16	50	51
Szociológus	6	4	6	1	50	80
Tanár, pedagógus	49	34	37	30	57	53
Történész	34	13	41	21	45	38
Zenekutató	1	2	1	4	50	33
Zoológus	1	2	2	1	33	67
Egyéb (pl. adminisztrátor)	53	67	24	34	69	66
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	25	57	7	12	78	82
Összesen:	859	662	685	569	55,6	53,7

Az 56. táblázatból megállapíthatjuk, hogy a természettudományi és műszaki tudományi foglalkozásúak körében sokkal többen voltak olyanok, akik 1966 folyamán csak egyetlen alkalommal használták könyvtárunk periodikumait, mint a humán foglalkozásúak között. Ha az egyetemi hallgató, a középiskolás, a nyugdíjas, az egyéb és a foglalkozásilag meghatározhatatlan kategóriákat nem számítjuk, akkor az egyetlen alkalommal olvasóknál 57 %-ot tett ki a természettudományi és műszaki tudományi foglalkozásúak aránya 1966-ban, mely arány 1973-ban már csak 48 %-t ért el. Ez másként fogalmazva azt jelenti, hogy ezen használók körében megnövekedett azok száma, akik több alkalommal fordultak információk igényeik kielégítése céljából az Akadémiai Könyvtárban meglévő folyóiratokhoz. Ez az eredmény — kapcsolódva azon korábbi megállapításunkhoz, hogy 1973-ra a természettudományok iránt megnőtt az érdeklődés —, azt mutatja, hogy a természettudományi területek kutatóinak is intenzívebb lett, az előző vizsgált időszakhoz képest, az olvasási alkalmak gyakoriságával mérhető periodikum-használata.

Egy további jellemzési lehetősége ezen a mindössze egyszer jelentkező olvasókból álló csoportnak az, hogy megvizsgáljuk, hogy bejövételük egyetlen alkalma során vajon hány periodikumot vettek igénybe. Ebben a tekintetben alig van eltérés a két vizsgált időszak eredményei között. 1966-ban az egyetlen alkalommal jelentkezők 93,5 %-a egy, esetleg két folyóiratot olvasott, 1973-ban is elérte a 90 %-t ezen típusú használók aránya. Ez azt is jelenti, hogy az előző vizsgált időszakra vonatkozó, idevágó megállapításunk a jelen felmérés idejére is érvényes. Nézetünk szerint ezekben az esetekben többnyire nem szórakozási-pihenési, vagy tanulási céllal folytatott olvasásról van szó, mint inkább informatív, adatellenőrzési dokumentáció-kiegészítési, adatkeresési, illetve adatvizszakeresési céllal folytatott periodikum-használatot takar az egyszeri bejövétel.

A szóban fogó táblázatból az is kiténik, hogy a két időszakban nem változott számottevően az egyetlen, illetve több alkalommal jelentkező olvasók egymáshoz viszonyított aránya. Az Akadémiai Könyvtárban megvalósuló, zömében kutatói olvasás esetén, (mely olvasási forma sokszor igen széttagolt és az adatokat rendkívül sok forrásból gyűjti össze) az egyszeri periodikum-olvasás értékét nem szabad lebecsülnünk: az anyaghasználatnak ezzel a formájával is igen értékes, az adott kutatást előbbre vivő információ-gyapodásban részesülhet az adatgyűjtő kutató.

Végül, jelen elemzési eredményeink megcáfolják azon, 1966-ban elgondolt feltevésünket, miszerint a xerox-szolgálat bevezetése és zavartalan működése az egyetlen alkalommal jelentkező olvasók számát csökkenteni fogja, mivel ezek a kutatók periodikum-igényüket már xerox-másolat-készíttetés révén fogják kielégíteni.

3.4 Az állománytípusok iránti érdeklődés-különbségek

Előző alfejezetünkben az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát látogató olvasókat, a látogatási alkalmak száma alapján mintegy három csoportba soroltuk. Ezek: 1. a kimagaslóan sok alkalommal bejáró olvasók, 2. a rendszeres olvasók és a 3. a csupán egyetlen alkalommal jelentkező olvasók csoportja. Természetes hogy ezek a csoportok, különösen az első kettő, nem határolhatók el élesen egymástól. Hiszen

az egy adott évben rendkívül gyakran bejáró olvasók esetleg csak abban az évben használták a könyvtárat mintegy munkahelyül, de munkájuk (mondjuk anyaggyűjtésük) befejezése után már elszakadtak a könyvtártól. Másrészt e rendkívül gyakran bejárók közül természetesen nem egy rendszeres, azaz "törzsolvosóvá" vált, akik azóta állandóan használják periodikum-állományunkat. De az 1966-ban, vagy 1973-ban egyetlen alkalommal jelentkező olvasókból is válhatott később rendszeres olvasó, aki megismerve a folyóirattár nyújtotta információs lehetőségeket, első, kedvező tapasztalatai alapján, későbbi újabb és újabb folyóiratigényeivel az Akadémiai Könyvtárban jelentkezett.

A fenti három csoport közül kettőnél, a rendkívül gyakran (21–251 alkalommal) bejáróknál, továbbá az egyetlen alkalommal jelentkezőknél könnyű volt megállapítani az állománytípusok iránti érdeklődés megoszlását. Az említett bizonytalansági tényezők miatt nem tudtuk azonban megállapítani a helyben olvasók feltehetően 20–25 %-át kitevő olvasói "törzsgárda" ilyen irányú érdeklődés megoszlását. Erre az érdeklődési képre némileg mégis jellemző lehet az a megoszlás, ami az első két csoport érdeklődésének az összerdeklődésből való levonása után marad. Hasonló metodikával állapítottuk meg mindkét vizsgált időszakban az állománytípusok iránti érdeklődés alakulását a jelzett kategóriákon belül, így a nyert eredmények egzakt módon egybevetethetők.

Következő 57. táblázatunk ezen állománytípusok iránti érdeklődés alakulását mutatja be 1973-ban és 1966-ban, az olvasási alkalmak alapján egymástól elkülönített 3 olvasói csoport esetében.

Az állománytípusok és állománytípus-kombinációk megnevezése	A jelzett típusú anyagot olvasók száma							
	a rendkívül gyakran (21 alkalom feletti) olvasóknál		az egyetlen alkalommal olvasóknál		az előbbi kategóriákba nem sorolhatóknál: (az ún. "törzsolvosók" legnagyobb része e kategóriában!)		Összesen:	
	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966
km	-	1	266	184	86	71	352	256
rm	1	1	82	66	30	21	113	88
kk	2	3	440	352	209	168	651	523
rk	-	-	18	14	5	2	23	16
km+rm	1	5	14	13	72	53	87	71
km+kk	8	9	17	25	126	111	151	145
km+rk	-	-	1	1	3	3	4	4
rm+kk	1	-	3	2	12	13	16	15
rm+rk	-	-	-	-	3	3	3	3
kk+rk	1	-	12	3	26	20	39	23
km+rm+kk	8	1	4	1	36	41	48	43
km+rm+rk	1	-	-	1	5	1	6	2
km+kk+rk	2	5	-	-	18	14	20	19
rm+kk+rk	-	-	2	-	5	4	7	4
km+rm+kk+rk	4	4	-	-	20	15	24	19
	29	29	859	662	656	540	1544	1231

57. táblázat

Az 57. táblázat tanúsága szerint helyben olvasóink jelentős része 1966-ban (72 %) és 1973-ban is (74 %) csak egyetlen állománytípus iránt érdeklődött. Az egyidejűleg több állománytípus iránti érdeklődés, a várakozásnak megfelelően igen magas volt mindkét vizsgált időszakban az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában ki-magasló gyakorisággal megforduló olvasók körében. E bizonyos fokig formális szám-szerúségeken túlmenően a fenti táblázat adatai érdemibb kérdésekre is feletet adnak. Ilyen kérdés pl. az, hogy jönnek-e olvasók az Akadémiai Könyvtárba kizárólag kurrens magyar anyag olvasása céljából, azon közismert tény ellenére, hogy ilyen anyagot bármely más nagyobb könyvtárban is megkapnak. Adataink tanúsága szerint 1966-ban a helyben olvasók 21 % -a, 1973-ban pedig 23 % -a kizárólag ezt az állománytípust használta. Nem érdektelen talán 57. táblázatunk alapján annak bemutatása sem, hogy helyben olvasóink hány százaléka érdeklődött egyáltalán egy-egy állománytípus iránt. Következő kis összeállításunk ezt az érdeklődést illusztrálja:

Az állománytípus
megnevezése:

Helyben olvasóink hány százaléka használta
ezen állománytípust

	<u>1973-ban:</u>	<u>1966-ban:</u>
km	45 %	45 %
rm	18 %	18 %
kk	64 %	62 %
rk	5,76 %	6,6 %

Meglepő az állománytípusok iránti érdeklődés arányainak csaknem százszázalékos megegyezése a két vizsgált időszakban.

Már 1966-ban végzett elemzésünk idején feltettük a kérdést, hogy az egyetlen alkalommal könyvtárunk folyóirattárában járt olvasók vajon nemcsak az Akadémiai Könyvtárban meglévő egyetlen hazai példány periodikumok használatáért fordultak hozzánk. Nos, akkor megállapítottuk, hogy az egyetlen alkalommal jelentkező és a kurrens külföldi állománytípus iránt érdeklődő 383 olvasó közül csak 70 olvasónál, (18 %) jelentett motivációs alapot "egyetlen hazai példány" periodikum használatáért. 1973-ban a 478 érdekelt olvasóból mindössze 78 (16 %) egyetlen alkalommal érkezőnél regisztrálhattunk ilyen "unikum" folyóirathasználatot. Tehát az egyetlen alkalommal érkező olvasóinkról nem állíthatjuk ma sem, hogy többnyire olyan kiválóan informált személyek, akik kifejezetten egy-egy másutt meg nem lévő periodikum kedvéért jönnek az Akadémiai Könyvtárba.

E kérdéskör befejezéseképp nézzük meg hogy alakult az új használati forma a xeroxoztatás igénybevevőinél az állománytípusok iránti érdeklődés. Következő 58. táblázatunk ezt mutatja be.

Az állománytípusok és állománytípus-kombinációk megnevezése	A jelzett típusú anyagot xeroxoztatók száma			
	a rendkívül gyakran (21-190 alkalommal) xeroxoztatóknál	az egyetlen alkalommal xeroxoztatóknál	az előbbi kategóriákba nem sorolhatóknál: (az ún. "törzs-xeroxoztatók" legnagyobb része e kategóriában!)	Összesen:
	1973	1973	1973	1973
km	2	51	33	86
rm	-	14	21	35
kk	8	199	185	392
rk	-	6	-	6
km+rm	1	-	21	22
km+kk	6	-	41	47
km+rk	-	-	1	1
rm+kk	1	-	9	10
kk+rk	1	-	10	11
km+rm+kk	5	-	6	11
km+kk+rk	1	-	3	4
rm+kk+rk	-	-	1	1
km+rm+kk+rk	1	-	1	2
	26	270	332	628

58. táblázat

Táblázatunk adatai önmagukért beszélnek, a xeroxoztatók 76 %-a használt kurrens külföldi periodikumot, 62 %-a pedig csak ilyen típusú folyóiratokból xeroxoztatott. A kurrens magyar periodikumok xeroxoztatóinak aránya lényegesen alacsonyabb (27,5 %) mint a helyben olvasóknál. Végül a régi külföldi állománytípus iránti érdeklődés a xerox-másolat készítettőknél is a legalacsonyabb, az összes xeroxoztató kutatónak mindössze 4 %-a igényeit másolatot régi külföldi periodikumból.

3.5 A használt periodikumok nyelve. Következtetések az olvasók nyelvismeretére vonatkozólag.

Évek óta napirenden tartott, jelentős kérdés a hazai tudományos életben, a magyar kutatók idegennyelv ismerete. Vitatéma többek között az, hogy a kutatók a külföldi tudományos konferenciákon való részvételhez szükséges "konferenciális" szinten milyen százalékarányban, és milyen nyelveken tudnak; állandó felmérések alapját képezi a fiatal, az egyetemről éppen kikerült kutatói státusban elhelyezkedett dolgozók nyelvtudásszintjének vizsgálata. Felmerült az egyes nyelvek vonatkozásában kimutatható nyelvtudásbeli hiányosság kérdése, az egyes szakterületekhez viszonyított nyelvtudási minimum kérdése stb.

Mi a kutatók nyelvtudási szintjének megvilágításához — vizsgálataink alapján — egy sajátos adalékkal szolgáltunk már előző használatelemzésünkön, nevezetesen azzal, hogy milyen nyelveken olvasnak szakirodalmat egy-egy szakterület kutatói. Az 1973-ra vonatkozó jelen felmérésünk adatai viszont már módot nyújtanak arra is hogy a két időszak periodikum-használóinak — legálábbis az olvasási szinten tükröződő — nyelvtudásbeli jellemzőit összehasonlíthassuk. Ám még az így nyert összetett képből sem szabad helytelenül általánosítani és belőle azt a következtetést levonni, hogy ez a kép egyáltalán az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományát használó kutatók nyelv-

tudásának tükröképe. Dörnyei Sándor is fokozottan hangsúlyozza ezt, amikor jelen dolgozatomról adott lektori véleményében arra a személyes tapasztalatára hivatkozik, hogy például a xerox-másolatok készíttetése sok esetben fordítottási céllal történik. Ugyanez egyébként a kölcsönzések esetében is előfordulhat. Fejezetünk címével is éppen arra utalunk, hogy következtetéseket próbálunk levonni adataink segítségével egy-egy szakterület nálunk megforduló kutatóinak nyelvismertére vonatkozólag. Hiszen megnézhet valaki egy adott matematikai képletet egy kínai nyelvű matematikai folyóiratban anélkül is, hogy kínaiul értene. Másrészt a csak magyar folyóiratot használó olvasóink is rendelkezhetnek, esetleg "konferenciális szinten" egy vagy akár több idegen nyelv ismeretével is. Ezek persze szélsőséges példák, melyeket leszámítva a valóság általában mégis az, hogy egy bizonyos idegen nyelven megjelenő periodikum kézbevétele kutatói olvasási céllal, az adott nyelvnek legalábbis passzív ismeretére joggal enged következtetni.

Következő táblázatainkban kísérletet teszünk arra, hogy a humán, a természet- és alkalmazott tudományi területeken működő kutatók idegen nyelven való olvasását egymástól elkülönítve mutassuk be. A könnyebb áttekinthetőség érdekében, az előző táblázatainkhoz hasonlóan, a két vizsgált időszak megfelelő adatait egymás mellett tüntetjük fel. Az "egyetemi hallgatók", a "középiskolások" és a "nyugdíjasok" kategóriáinak tükrében az egyes (e kategóriák révén csak durván elkülönített) korosztályok nyelvtudási szintjére is némi fényt kívánunk vetíteni. Az "egyéb" és a "foglalkozásilag meghatározhatatlan" kategóriákat, mint nem szignifikáns anyagot ezúttal kihagytuk táblázatainkból. Valamennyi használati forma adatait a foglalkozási kategóriáknál összevontan adjuk meg, mivel akár helyben olvas valaki egy idegen nyelvű cikket, akár a xerox-másolatot használja, ez minden esetben azonos érvénnyel utalhat az illető nyelvtudására. Az egyes foglalkozási kategóriához tartozó olvasók számát illetően itt megadott értékek tehát a 46. és a 48. táblázatunk jobb oldalán a jelzett foglalkozási kategóriákra vonatkozóan feltüntetett értékek összesítései.

Az 59-61. táblázat esetében az egyes nyelveken való olvasást — helyhiány miatt — csak foglalkozási kategóriánként adjuk meg. Az egyes nyelveken való olvasás társadalom- és természet-tudományi, illetve műszaki tudományi összesítése azonban mégsem hiányzik: ezen összesítéseket ugyanis a 62. táblázat adatsorai tárják elénk.

3.5.1 A társadalomtudományok művelői által használt periodikumok nyelve

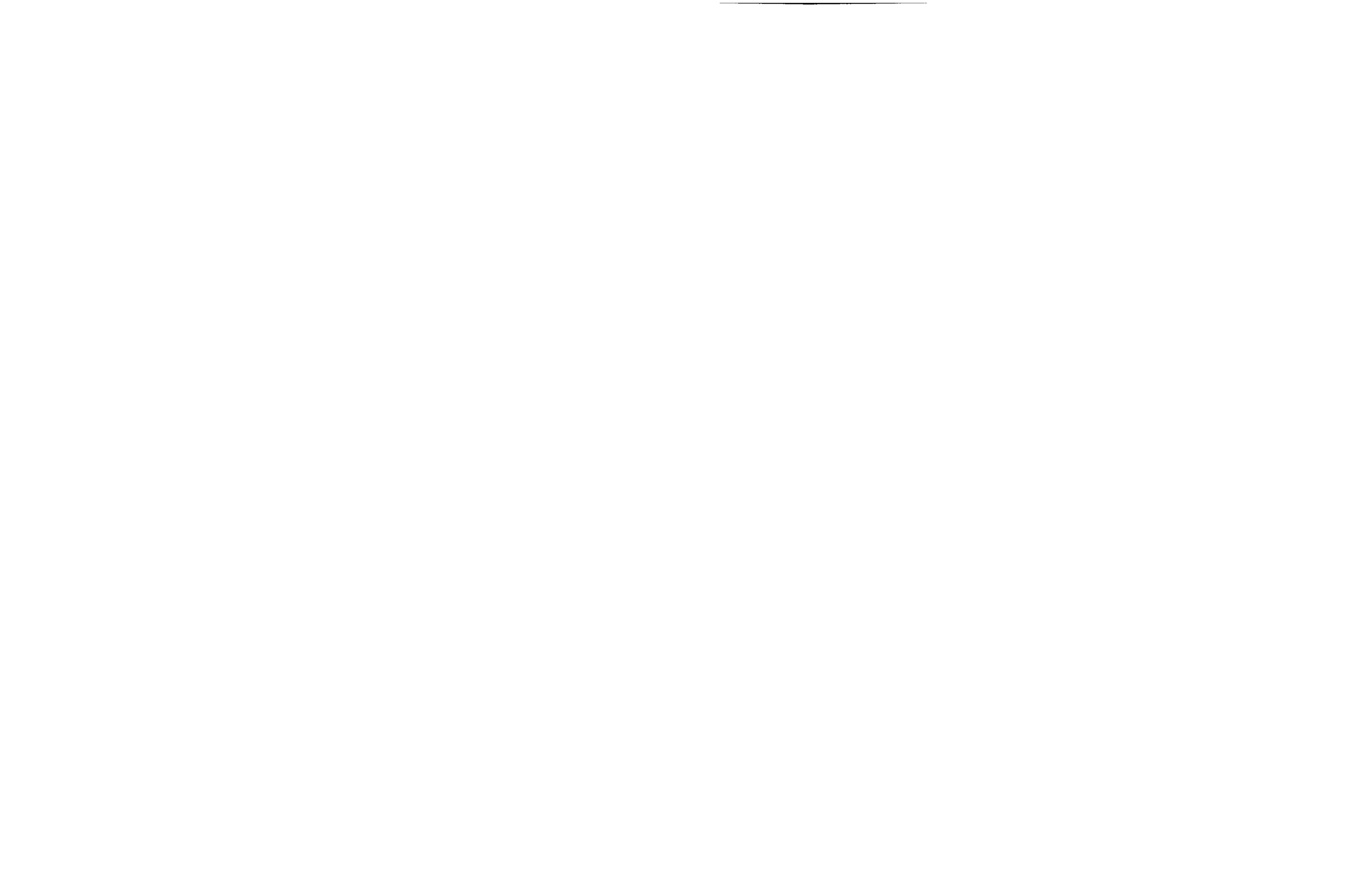
A következő 59. táblázataunk kizárólag a társadalomtudományi, azaz a humán területeken dolgozó kutatók olvasmányainak nyelvére vonatkozóan szolgáltat adatokat. Ide vettünk azonban egy-két olyan foglalkozási ágat is, amelynek százszázalékos idetartozása vitatható. Ide számítottuk teljes egészében például a "könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus" kategóriákat, noha ezen olvasóink között lehetnek olyan személyek akik valójában természettudományi, vagy műszaki képesítéssel vállaltak el könyvtárosi állást. Ugyancsak ide soroltuk a "szerkesztő, fordító, lektor" kategóriát is, bár ezek tagjaira ugyanaz lehet érvényes, mint a "könyvtáros..." kategóriához tartozókra. A társadalomtudományi foglalkozásúak közé kerültek a tanárok is valamennyien, holott a matematika-, a biológia-, a kémia- és a fizikatanár esetében az idetartozás nem teljesen egyértelmű. Pszichológus olvasóink zöme viszont társadalomtudományi vonatkozású pszichológiai témán dolgozott, ezért soroltuk őket a humán foglalkozásúak közé.

A fentiekben vázolt kisebb pontatlanságok megszüntetése érdekében nem folytattunk nyomozást, vagyis a kérőlapokon feltüntetett foglalkozás-meghatározásokat nem bontottuk tovább. Jóllehet így a humán tudományokat képviselők közé esetleg illetéktelenül bekerült néhány személy, de úgy véljük, ha ezeket fel is tudnánk deríteni és e csoportból máshová sorolnánk, statisztikánk vég-eredménye csak olyan kis mértékben változna meg, mely nyugodtan elhanyagolható.

Állományelemző tanulmányainkban (Bükyné 1968, 1977), a periodikumok nyelvi megoszlásával kapcsolatban arra is kitértünk, hogy a nem világnyelveken megjelenő kurrens külföldi periodikumok milyen százaléka rendelkezik idegen nyelvű kivonattal. A periodikum-olvasás nyelvi megoszlásának vizsgálatakor azonban már nem lehetünk tekintettel olyan esetleges kérdések adatszerrű megválaszolására, hogy az olvasók használták-e a kivonatokat, illetve milyen nyelvű kivonatok segítségével tájékozódtak az anyagban.

		A társadalomtudományok művelői által használt periodikumok nyelve																				A társadalomtudományok művelői által használt periodikumok nyelve																							
Az adott foglalkozási élethez tartozó olvasók száma	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966					
	1	1	47	11	24	14	113	77	27	18	33	22	129	116	3	5	41	19	1	4	27	13	22	10	68	38	26	19	26	9	18	9	50	38	12	6	90	65	84	34	3	6			
A foglalkozás megnevezése	Demográfus, statisztikus		Filozófus		Író, újságíró		Irodalmár, filológus, dráma- és színház-történész		Jogész		Klasszikus filológus		Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus		Könyv- és könyvtártörténész		Közgazdász		Művész		Művészettörténész		Néprajztudós, folklorista		Nyelvész		Orientalista		Pszichológus		Régész, őstörténész		Szerkesztő, fordító, lektor		Szociológus		Tanár, pedagógus		Történész		Zenekutató				
Egy főre eső nyelvtudás aránya	1	2	1,6	1,3	0,4	0,7	1,3	1	0,4	1,2	3,8	3,3	1,3	1,19	2	1,8	0,8	1,2	1	0,25	1	2	0,8	1,8	2	2,4	2,2	2,5	1,1	1,1	2,4	2	0,9	1	0,8	0,8	0,8	0,6	1,5	1,3	0,3	1			
Angol	1	1	20	2	3	3	29	12	5	4	21	12	39	41	1	3	12	7	1	1	3	5	4	5	27	15	12	7	17	2	5	2	12	12	4	4	18	13	19	8	-	1			
Orosz	-	-	10	3	1	1	19	8	1	2	7	3	19	11	1	1	7	7	-	-	1	-	1	9	16	10	8	1	-	3	2	8	2	-	1	4	4	10	2	-	1				
Német	-	1	16	4	2	3	25	21	4	2	25	17	35	32	1	2	7	1	-	-	8	2	7	5	26	16	10	13	1	1	9	6	5	11	1	-	17	16	38	16	1	1			
Több nyelvű	-	-	8	-	2	-	19	8	-	1	18	9	17	17	1	1	1	3	-	-	3	3	3	4	26	11	13	6	2	2	6	3	7	2	-	-	14	4	14	2	-	-			
Francia	-	-	10	4	2	3	21	10	2	2	18	12	19	16	1	1	1	3	-	-	4	4	2	2	20	14	7	6	4	2	4	3	9	7	2	-	7	4	14	5	-	2			
Langyel	-	-	1	-	-	-	4	3	-	2	3	-	7	7	-	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	1	1	-	2	2	2	-	2	-	7	1	-	-				
Olasz	-	-	1	1	-	-	7	4	-	-	16	8	3	2	1	1	-	-	-	-	1	2	-	-	2	3	1	3	1	1	2	1	1	1	-	-	1	-	4	4	-	-			
Spanyol	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	1	-	5	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-		
Cseh	-	-	-	-	-	-	4	3	-	3	2	1	5	2	-	-	1	-	-	-	-	1	3	-	2	2	-	-	2	-	1	1	1	-	-	4	-	4	-	-	-	-			
Bolgár	-	-	1	-	-	-	2	3	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1			
Román	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	4	2	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	4	5	1	1	1	-	1	-	-	1	-	-	-	-	6	-	-	-	-			
Szlovák	-	-	-	-	-	-	3	5	-	2	-	2	3	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	1	2	-	3	-	-	-		
Ukrán	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
Szlovák	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2	-	5	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
Horvát	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	2	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	
Svéd	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	
Finn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Szlovén	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Holland	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Észt	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Norvég	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dán	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Flandriai	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Török	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Újgörög	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Latin (klasszikus)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Japán	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Portugál	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Macedón	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Alábbi, 61. táblázatunk az alkalmazott tudományok területén működő kutatók nyelvismeretére vonatkozóan mutat be adatokat:

Az alkalmazott tudományok művelői által használt periodikumok nyelve						
Az adott foglalkozási ághoz tartozó olvasók száma	1973	1966	1973	1966	1973	1966
	146	128	29	12	93	89
A foglalkozás megnevezése	Mérnök, műszaki kutató		Mezőgazdász		Orvos, állatorvos, orvosi mikrobiológus	
Egy főre eső "nyelvtudási átlag"	1.12	1.16	0.8	1.2	0.97	1.24
Angol	75	50	12	5	52	57
Orosz	36	23	1	1	8	7
Német	22	14	1	3	11	17
Több nyelvű	8	14	7	1	8	6
Francia	7	26	2	4	5	16
Lengyel	5	3	-	-	-	2
Olasz	3	4	-	-	2	1
Cseh	3	5	-	-	-	1
Bolgár	-	-	-	1	-	1
Román	1	3	-	-	1	-
Szerb	-	-	-	-	1	-
Ukrán	2	2	-	-	-	1
Kínai	-	1	-	-	-	-
Szlovák	1	-	-	-	1	2
Horvát	-	1	-	-	-	-
Svéd	-	1	-	-	-	-
Albán	-	1	-	-	-	-
Flamand	-	-	-	-	1	-
Finn	-	-	-	-	1	-
Észt	1	-	-	-	-	-
Vietnámi	-	-	1	-	-	-

61. táblázat

A bemutatott táblázatokkal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a kifejezetten természettudományinak minősített foglalkozások nem voltak minden esetben elkülöníthetők a kifejezetten alkalmazott tudományinak minősítettektől. Hogy egy kémikus például elméleti kémiával foglalkozik-e, vagy vegyipari kémiával, ez a megadott foglalkozás-megjelölésekből nem mindig derült ki. Kivételt képeztek a tudo-

mányos fokozattal rendelkező kutatók, akiknek foglalkozási hovatartozását, illetve kutatási területét módunkban állt pontosan meghatározni. A fokozattal nem rendelkezők esetében a magukat "vegyésznek", kémikusnak" nevezőket természettudományi kutatóknak (s a "kémikus" foglalkozási ágba sorolandónak), a magukat "vegyésmérnöknek" nevezőket pedig alkalmazott tudományi kutatóknak, ("mérnöknek, műszaki kutatónak") minősítettük, jóllehet e minősítés egy-egy esetben téves lehetett.

3.5.3 A szakkutatásilag nem kategorizálható olvasók által használt periodikumok nyelve

Vessünk néhány pillantást a szakkutatásilag nem kategorizálható olvasók: az egyetemi hallgatók, a középiskolások és a nyugdíjasok által használt anyag nyelvi megoszlására is. E kategóriák közül tulajdonképpen csak az egyetemi hallgatókra vonatkozólag lehet valamennyire megbízható képet kapni, hiszen a többi csoport számszerűleg csekély és a velük kapcsolatos adatok többnyire pusztán a véletlen következményei. Az egyetemi hallgatókat nem bontottuk további csoportokra: bölcsészhallgatókra, műegyetemistákra stb., mert személyes tapasztalatunk szerint elsősorban bölcsészhallgatók látogatták az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát mindkét vizsgált időszakban.

A szakkutatásilag nem kategorizálható olvasók által használt periodikumok nyelve												
Az adott foglalkozási ághoz tartozó olvasók	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966
	208	164	14	13	17	16	Összehasonlító adatok					
A foglalkozás megnevezése	Egyetemi hallgatók		Középis-kolások		Nyugdíjasok		A humán területeken működők összesen		A természettudományok művelői összesen		Az alkalmazott tudományok művelői összesen	
							843	537	432	190	268	229
Egy főre eső "nyelvtudási átlag"	0.88	0.91	0.36	0.38	0.47	0.31	1.34	1.34	1.5	1.51	1	1.2
Angol	73	44	2	-	4	-	253	160	294	120	139	112
Orosz	17	12	-	2	-	-	111	73	117	41	45	31
Német	30	32	1	-	2	2	238	171	71	39	34	34
Több nyelvű	23	16	1	2	1	1	154	76	62	21	23	21
Francia	22	28	1	-	-	2	147	101	44	27	14	46
Lengyel	5	1	-	-	-	-	32	18	10	6	5	5
Olasz	5	3	-	-	-	-	41	31	21	6	5	5
Spanyol	1	5	-	-	-	-	14	7	1	-	-	-
Cseh	-	4	-	-	-	-	26	15	8	4	3	6
Bolgár	1	-	-	-	-	-	10	6	4	1	-	2
Román	1	1	-	-	-	-	23	10	2	5	2	3
Szerb`	-	1	-	-	-	-	9	19	-	3	1	1
Ukrán	2	1	-	1	-	-	7	2	3	7	2	3
Kínai	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Szlovák	1	-	-	-	1	-	16	1	4	2	2	2
Horvát	-	1	-	-	-	-	12	3	-	-	-	1
Svéd	1	-	-	-	-	-	14	1	1	1	-	1
Finn	-	-	-	-	-	-	3	4	4	-	1	-
Szlovén	-	1	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-
Albán	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Holland	-	-	-	-	-	-	6	6	1	2	-	-
Észt	-	-	-	-	-	-	6	2	1	-	1	-
Norvég	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Dán	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Flamand	-	-	-	-	-	-	4	5	-	2	1	-
Török	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Újgörög	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Latin (klasszikus)	1	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-
Japán	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-
Portugál	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Makedon	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Vietnámi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-

62. táblázat

3.5.4 Néhány értékelő megjegyzés

Az 59-62. táblázatok "egy főre eső nyelvtudási átlag" értékei azt mutatják, hogy az egyes foglalkozási ágak között, a jelzett értékek vonatkozásában, igen jelentős különbség állt fenn mindkét vizsgált időszakban. Ha viszont a szóban forgó átlagokat a társadalomtudományokra stb. nézve összesítjük e különbségek nagyjából kiegyenlítődnek:

	az egy főre eső átlagos nyelvismeret	
	<u>1973</u>	<u>1966</u>
A társadalomtudományi (humán) kutatóknál	1,34	1,34
A természettudósoknál	1,5	1,51
Az alkalmazott tudományok művelőinél	1	1,22
A három területen működőknél együttesen	1,28	1,35
Az egyetemi hallgatóknál	0,88	0,91
A középiskolásoknál	0,36	0,38
A középiskolásoknál és az egyetemi hallgatóknál együtt	0,62	0,64
A nyugdíjasoknál	0,47	0,31

63. táblázat

A két vizsgált időszak adatai meglepő azonosságot mutatnak. Mindkét esetben az "egy főre eső átlagos nyelvtudás" a természettudományok területén dolgozó kutatók esetében a legmagasabb. Ám ha a társadalomtudományok (humán tudományok) foglalkozási kategóriái közül elhagyjuk a kutatói foglalkozásnak nem minősíthető "író", újságíró" valamint a "művész" foglalkozáscsoportokat, akkor az így módosított halmazon belül az "egy főre eső átlagos nyelvtudás" értéke már csaknem eléri a természettudomány területén tapasztalt értéket. E számértékek azt mutatják, hogy mind a társadalomtudományok, mind pedig a természettudományok művelői átlagosan másfél idegen nyelvet ismernek olyan fokon, mely elegendő az illető nyelven történő szakirodalom olvasáshoz.

Szembevetően alacsony — és még csökkenő tendenciát is mutat —, az alkalmazott tudományi területeken dolgozó kutatók "egy főre eső átlagos nyelvtudása". Ezt bizonyos mértékben az is motiválta, hogy az ide tartozó kutatók folyóirattá-

runkban sok esetben csak kiegészítő olvasást, vagy esetleg csak szórakozási, művelődési célzatú olvasást folytattak (vö. a 3.6.3. pontban foglaltakkal), melynek során főleg magyar nyelvű periodikumokat vettek kézbe.

A humán területek kutatói közül mindkét vizsgált időszakban a klasszikus filológusok esetében a legmagasabb az egy főre eső nyelvtudási átlag (3,8), mely érték 1973-ra csaknem négy idegen nyelven való szakirodalom olvasást regisztrál ezen foglalkozási ág nálunk olvasó kutatóinál.

A természettudományi szakterületek kutatói közül a kémikusok, a fizikusok és a matematikusok esetében — ahol jelentős számú a foglalkozási ágat képviselő kutatók száma, főleg a jelenleg vizsgált időszakban, nincs szignifikáns eltérés az 1966-ban és az 1973-ban kimutatott egy főre eső nyelvtudási átlagértékek között.

A "nyelvtudásátlag" fenti problematikáját elhagyva, most azt vizsgáljuk meg, hogy miféle nyelvű periodikumokat és milyen százalékos megoszlási arányban használtak.

Hogy ténylegesen mennyire eltérő problémát jelent az idegen nyelvű szakirodalom olvasása a világnyelveket beszélő országokban, elsősorban az angolszász nyelvtérleten, ez leginkább Line (1972) által a társadalomtudományi szakemberek információhasználatáról készült felméréssel kapcsolatban adott értékelésből derül ki. Az ún. INFROSS-vizsgálat egyik tanulsága szerint bár pl. az angol kutatók 75 % -a olvas franciául is, 27 % -a németül, 22 % -a franciául-németül egyaránt, 14 % -a más újlatin nyelveken, 4 % -a oroszul, mégis az idegen nyelvtudással rendelkezőknek kétharmada nem olvas idegen nyelvű szakirodalmat. Az általuk nem ismert nyelveken megjelenő szakirodalomról pedig szinte tudomást sem vesznek. Ezt a jelenséget az angol nyelvnek a tudományos közlésben elfoglalt kivételes helyzetével magyarázhatjuk. Ezzel szemben a közép és kis nyelven beszélő országok kutatóinál idegen nyelvű szakirodalom olvasása, használata egyben az adott idegen nyelv ismeretét is többé-kevésbé tükrözi. Ebből következik, hogy az általunk is vizsgált nyelvtudásszintnek a szakirodalom olvasással történő mérése speciálisan kis és közép nyelvi, — jelen esetben magyar — , helyzetet tükröz.

A legszélesebb nyelvi spektrumot — 62. táblázatunk tanúsága szerint, mindkét vizsgált időszakban a társadalomtudományok művelőinél tapasztaljuk, a 24-25 különféle nyelven regisztrált szakirodalom-használat alapján. A jelenleg vizsgált időszakban, 1973-ban, világnyelveken, így angolul a humán kutatók 30 % -a, oroszul 13 % -a, németül 28 % -a, franciául 17 % -a és spanyolul 1,6 % -a olvasott szakirodalmat. Ezek a százalékos arányok nem szignifikáns — eltéréssel 1966-ra vonatkozóan is érvényesek, egyedül a németül olvasók százalékaránya esett vissza napjainkra 4 % -kal. Örvendetes jelenség viszont, hogy a környező országok szakirodalmának használatában, 1966-hoz képest, az egyetlen szerb nyelvtérlet kivételével kisebb-nagyobb növekedés tapasztalható. Ez a humán kutatások vonatkozásában komoly jelentőséggel bír.

A természettudományok művelőinél a nyelvi skála leszűkül, foglalkozási ágaként 7-8 különféle nyelvre. Kivételt képeznek a fizikusok a maguk 10 féle, és a kémikusok a 16 féle nyelven folyó szakirodalom olvasásával. Figyelemre méltó eltérés mutatkozik e vonatkozásban a matematikusok olvasásának vizsgálatakor a két vizsgált időszakban; míg 1966-ban 12 nyelven olvastak szak-periodikumot folyóirattárunkban, addig 1973-ban már csak 6 nyelvre korlátozódott folyóirat-használatuk.

A világnyelveken történő szakirodalom-olvasás százalékos aránya a természettudós könyvtárhasználóknál 1973-ban a következőképp alakult: angolul 68 % , oroszul 27 % , németül 16 % , franciául 10 % és végül spanyolul mindössze 0,2 % olvasott. Ezek az arányok 5-7 % -os növekedést mutatnak az 1966-ban regisztrált adatokhoz képest, kivétel a francia nyelv, ahol napjainkra 4 % -os csökkenés volt tapasztalható.

Marton János (1976), a tudományos folyóiratok szerepét vizsgálva az MTA Szegedi Biológiai Központ többségében biológus, valamint orvos, vegyész, fizikus és matematikus kutatói körében, a szakirodalom bemutatását szolgáló fejezetünkben sok helyütt idézett cikkében, az általa vizsgált kutatók nyelvtudási szintjéről optimistább képet ad. Szerinte e kutatók az angol nyelvet olvasási szinten általában ismerik, oroszul pedig 50-60 % -uk olvas. Ha a mi vizsgálatunk során nyert konkrét adatok abszolút értéke alacsonyabb is, a sorrend, az angol nyelv minden más nyelvet messze megelőző olvasottsága, valamint az orosz nyelvnek a többi világnyelvet megelőző második helye természettudós olvasóink szakirodalom-használatára is jellemző volt.

Az alkalmazott tudományok területén dolgozó kutatók 15, ill. 16 különböző nyelven olvastak a két vizsgált időszakban. A világnyelveken történő szakirodalom-olvasás százalékos megoszlási aránya ezen kutatók esetében a következőképp alakult: 1973-ban angolul 52 % -uk, oroszul 17 % -uk, németül 13 % -uk és franciául mindössze 5 % -uk olvasott. Ezek az arányok az 1966-ban tapasztaltakétól mindössze 4-5 % -os +- , nem szignifikáns eltérést mutatnak. Kivételt képez a francia nyelv, mely az előző vizsgált időszakban regisztrált 20 % -os arányról napjainkra 5 % -ra esett vissza. A francia nyelvű szakirodalom használata tehát mind a természet-, mind pedig az alkalmazott tudományi szakterületeken, de még a humán kutatók szakirodalom olvasási gyakorlatában is visszaesett 1973-ra.

Borsy Márta (1979), idézett tanulmányában, mely a Pécsi Orvostudományi Egyetem könyvtárának periodikum-használatát elemzi, arra az eredményre jut, hogy a vizsgált kölcsönzések 85 % -a angol nyelvű folyóiratra esett, amit az angolnak mint az orvostudomány világnyelvének voltával indokol. Az MTA Könyvtárában 1973-ban periodikumot használó orvosok, orvosi mikrobiológusok stb. 56 % -a olvasott angolul, ami azzal is magyarázható, hogy könyvtárunkban az orvosi szakterületek kutatói elsősorban kiegészítő olvasást folytatnak, nem a közvetlen szakkönyvtárakban megtalálható alap orvosi periodikumokat keresik, hanem esetleg csak az Akadémiai Könyvtárban meglévő kis nyelven megjelenő szaklapot, amely adott esetben mégis fontos információs értékkel bírhat.

3.6 A tudományos érdeklődés alakulása foglalkozási áganként a periodikum-használat tükrében

Dolgozatunk második fejezetében (vö. 57-58. p. stb.) már több alkalommal megvilágítottuk az egyes szakok anyaga iránt megnyilvánuló olvasói érdeklődést. Ezen olvasói érdeklődés magyarázataképpen bizonyos olvasószociológiai következtetéseket is előrebocsátottunk, jóllehet ezek a következtetések még csak a használt periodikumok elemzéséből adódtak. (vö. 71. p.) Jelen fejezetünkben az ol-

vasókra, illetve az olvasók foglalkozási csoportjaira összpontosítjuk figyelmünket, s a használt anyag szakmegoszlását ezeknek alárendelve kívánjuk vizsgálni. Gyakorlatilag így annyi szakmegoszlási adatsorral kell majd dolgoznunk, ahány foglalkozási kategóriánk van.

Legfőbb kérdésünk, kiterjesztik-e érdeklődésüket az egyes szakterületek kutatói a foglalkozásuknak megfelelő szakterületen kívülre is, vagy inkább csak szűkebb szakterületük periodikumaiból kívánnak-e tájékozódni, új, friss információt szerezni?

Elemzésünk eredményeinek bemutatása előtt értékelési szempontjaink bemutatása látszik célszerűnek. Mivel mindkét vizsgált időszakban azonos szempontok szerint végeztük anyaggyűjtésünket és a nyert adatok feldolgozását, így e területen is lehetőségünk lesz arra, hogy jelen vizsgálatunk eredményeit az 1966-ban kapott adatokkal egybevegyessük. A két fő kérdéskört melynek megválaszolására törekedtünk az alábbiakban foglaljuk össze:

1. Az olvasói érdeklődés alakulását közvetlen, tiszta megnyilvánulási formájában azon szakterületek kutatóinál vizsgálhattuk, melyeket illetően az Akadémiai Könyvtár alapkönyvtárnak számít. Ilyen szakterületek pl. a nyelvészet, a filológia, a klasszika-filológia, ókortörténet stb. E tudományterületek periodikum-használóival kapcsolatban mi is azt a már számos olvasószociológiai szakcikkekben felvetett kérdést tettük fel, hogy mit olvasnak egy adott szakmán belül, illetve hogy milyen olvasási szokásai vannak egy adott szakterület képviselőinek.

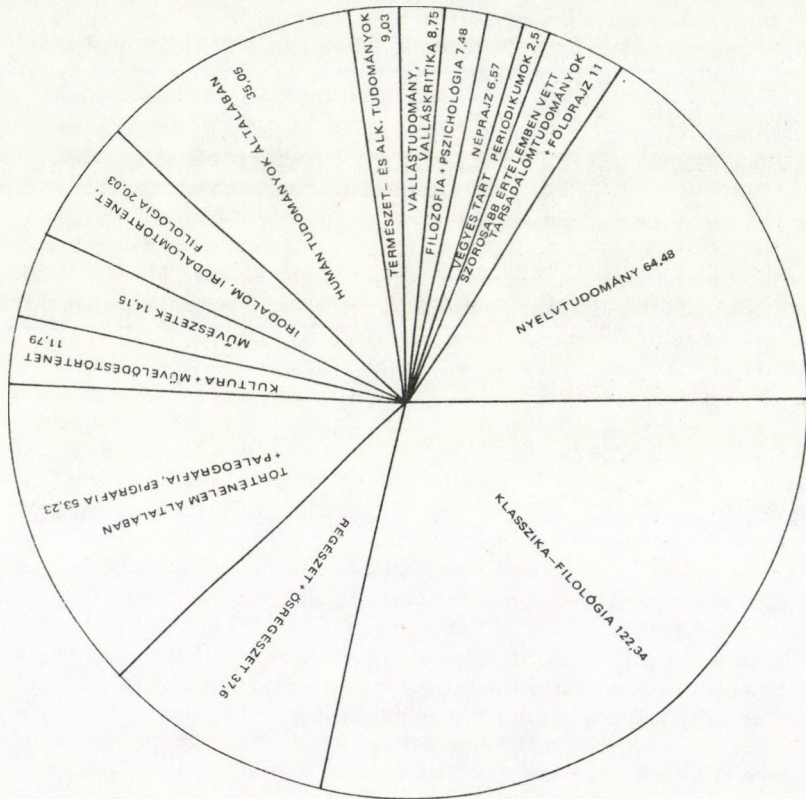
2. Azon tudományterületek művelőinek esetében, melyek nem tartoznak az Akadémiai Könyvtár közvetlen gyűjtőkörébe, az olvasói érdeklődés teljes, egyértelmű és egzakt felderítésére nem vállalkozhattunk. Az elemzésünk során nyert adatok ugyanis nem alkalmasak arra, hogy egy természettudományi vagy műszaki szakterület képviselőinek olvasási szokásait a maguk teljességében jellemezzék. Ezen a könyvtárunk gyűjtőkörétől távolabb álló területeken tevékenykedő kutatók esetében arra a kérdésre kerestük a választ, hogy e természettudományi és műszaki szakterületek képviselőit mi érdekli periodikum-állományunkból, milyen szakanyagrész vonzza őket az Akadémiai Könyvtárba. Ezekben az esetekben olvasószociológiai, szakérdeklődéselemzési kérdésünk így hangzik: mit olvas egy orvos, egy mérnök stb. az Akadémiai Könyvtárban?

Az érdeklődési képet, az egyes szaktudományok területére lebontott formában, kördiagrammok segítségével fogjuk ábrázolni csakúgy mint az 1966-ra vonatkozó vizsgálatunk esetében. Ezen ábrázolási formánál a szakmegoszlásnak olyan finoman árnyalt bemutatása természetesen nem valósítható meg, mint amilyenre az előző fejezetünkben közölt statisztikai-szakmegoszlási táblázatok esetében törekedtünk. Előljáróban még annyit jegyzünk meg, hogy az elenyészően kevés olvasó által képviselt foglalkozási csoportok szakérdeklődésének bemutatásától eleve el fogunk tekinteni.

3.6.1. Az Akadémiai Könyvtár fgyűjtőkörébe tartozó társadalomtudományok művelőinek érdeklődésstruktúrája

Jelen fejezetünkben mindenekelőtt a klasszikus filológusok, a nyelvészek az irodalomtörténészek valamint a történészek periodikum-olvasmányi érdeklődésének szakmegoszlását mutatjuk be kördiagramok formájában.

Nézzük elsőként a klasszikus filológusok és ókortörténészek olvasási kördiagramját! (2. ábra). A legszembetűnőbb jelenségnek azt tekintjük, hogy a természettudományi kutatók erősebben egy szakterület köré koncentrálódó érdeklődésstruktúrájával szemben e humán területen tevékenykedő kutatók többféle, – jóllehet 98 % -ban humán –, szakterületet érintenek periodikum-használatuk során. Jelen esetben ez magának a szakterületnek a jellegéből fakad, hiszen a régé-

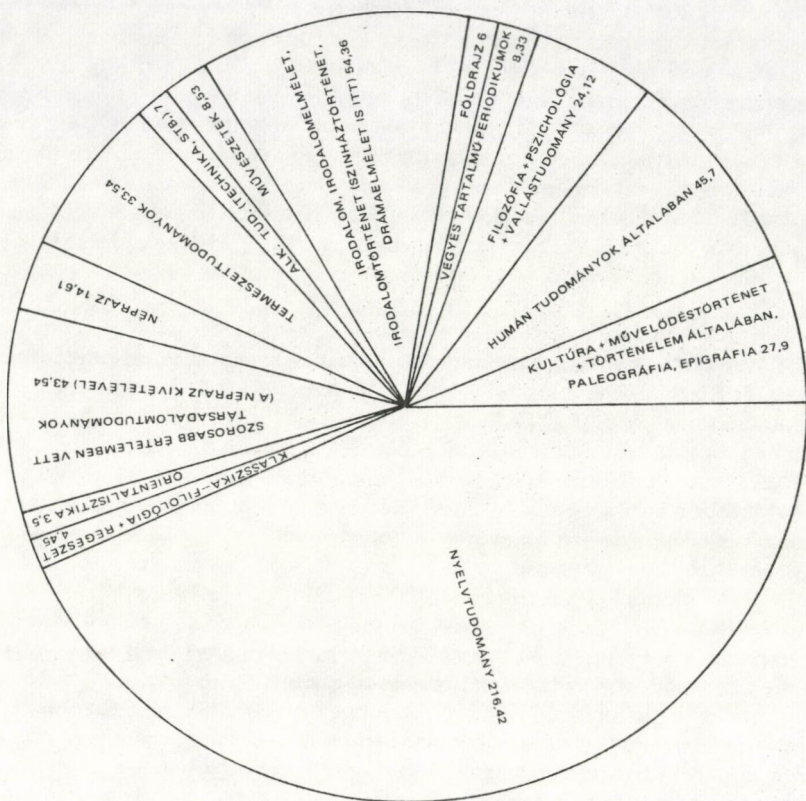
2. ábra

A 33 klasszikus filológus és ókortörténész által használt 404 periodikum szakmegoszlása

szeti, filozófiai, vallástörténeti, művelődéstörténeti, illetve ókortörténeti stúdiumok egyaránt képezhetik tárgyát a klasszikus filológus kutatásainak. Ha emellett figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy éppen a klasszikus filológusoknál mesze a legmagasabb az egy főre eső nyelvtudási átlag, és hogy ez nem is kizárólag a világnyelvekre korlátozódik, hiszen 1973-ban pl. 16 különféle nyelven olvastak, akkor bátran állíthatjuk, hogy e szakterület képviselőit egy minden vonatkozásban differenciált, magas információs igényre valló olvasásforma jellemez. E fentiekben vázolt, 1973-as adatgyűjtésünkön alapuló olvasószociológiai kép főbb vonásaiban, arányaiban csaknem százszázalékig megegyezik az 1966-os elemzésünk alapján megrajzolt képpel. Az egyetlen említésre méltó eltérés hogy a kifejezetten klasszika-filológiai periodikumok iránti érdeklődés az 1966-ban regisztrált 20 % -ról, 1973-ra 30 % -ra emelkedett. E növekedés legkézenfekvőbb magyarázata, hogy 1973-ban 26 % -kal több klasszika-filológiai kurrens külföldi periodikum járt az Akadémiai Könyvtárba, mint 1966-ban. Jóllehet nem konkrét adatok, de személyes tapasztalataink azt mutatják, hogy a klasszikus filológusok igen hamar "birtokba veszik" szakterületük újonnan megjelenő, vagy csak újólaj járó periodikumait. Végezetül, olvasásuk differenciáltságának, mint pozitív olvasmánymegoszlási jelenségnek értékéből semmit sem von le az a tény, hogy a természettudományok iránti érdeklődés csaknem teljes hiánya jellemezte mindkét vizsgált időszakot e foglalkozási csoport tagjai részéről.

A nyelvészek periodikum-használatának szakterületek szerinti szóródását vizsgálva előljáróban azt a könyvtárunk szempontjából figyelemre méltó tényt kell megemlítenünk, hogy a nyelvészek, az MTA Nyelvtudományi Intézete könyvtárának tervszerűen gyarapított és viszonylag gazdag szakanyaga mellett az Akadémiai Könyvtár periodikum-anyagát is igen intenzíven használják. Ez természetes jelenség is, hiszen könyvtárunk alapkönyvtár a nyelvtudomány vonatkozásában és mint ilyen mindenkor törekedett arra, hogy az alapvető nyelvészeti periodikumokat beszerezze. E mellett, kiterjedt cserekapcsolatai révén számos, országos viszonylatban csak e könyvtárban meglévő "periodikum-unikummal" rendelkezik, melyek iránt a nyelvész szakkutatók részéről említésre méltó érdeklődés mutatkozik.

A 3. ábra tanúsága szerint a nyelvészek periodikum-használatban megnyilvánuló érdeklődés szóródása is meglehetősen nagyfokú. Ez az érdeklődés szétterülés már valamivel magasabb mértékben irányul a természettudományok és az alkalmazott tudományok irányába, mint ahogy ezt a klasszikus filológusok esetében észleltük. Tapasztalatból azt is tudjuk, hogy a nyelvészek által használt természettudományi szakfolyóiratok olvasása nem az általános általános természettudományi műveltség kiszélesítését célzó tudománynépszerűsítő anyag használatából áll, hanem matematikai, kibernetikai vagy beszéd- és hallásfiziológiai stb. szaklapokat érint. Míg a klasszikus filológusoknál az érdeklődés szétágazása nagyrészt abból fakad, hogy szaktudományuk anyagát igen sokféle tudományterület periodikumaiiban szétszórva találják meg, a nyelvészek esetében ugyanez a jelenség (ti. az olvasási érdeklődés sok irányba való szétterülése), már inkább az interdiszciplináris érdeklődésbeállítódás felé mutat. (vö. nyelvészet+szociológia, néprajz+szociolingvisztika; nyelvészet+pszichológia = pszicholingvisztika; nyelvészet+pedagógia = beszédtanítás, idegen nyelvtanítás stb.).

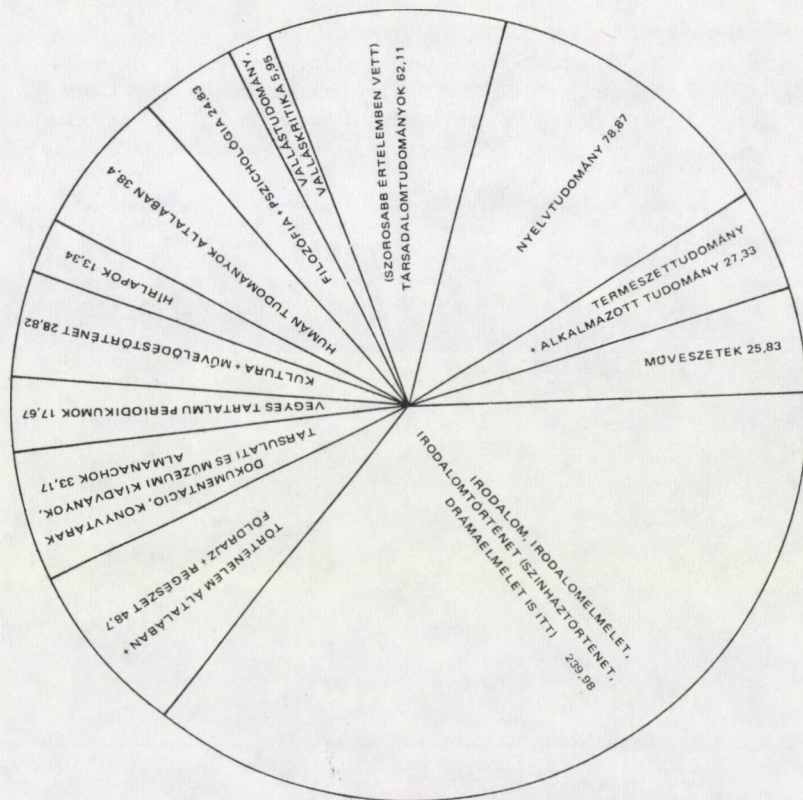
3. ábra

A 68 nyelvész által használt 498 periodikum szakmegoszlása

Ha e jelen elemzés során nyert érdeklődés-spektrumot összevetjük előző vizsgálatunk ide vonatkozó adataival akkor két ponton találunk szignifikánsnak ítéltető eltérést. Egyrészt míg 1966-ban a nyelvészek érdeklődésének 32 %-a esett tisztán nyelvészeti periodikumra, 1973-ra már e szűkebb szakterület iránti érdeklődés 43,5 %-ra emelkedett. Másrészt viszont az irodalmi, irodalomelméleti stb. periodikumok iránti érdeklődés 1973-ra lényegesen csökkent, az 1966-ban regisztrált 23 %-ról mindössze 11 %-ra esett vissza.

Társadalomtudományi szinten az irodalomtörténészeknél – valamint a közéjük sorolt néhány dráma- és színháztörténésznél –, regisztráltuk előző vizsgálatunk idején, 1966-ban a legnagyobb mértékű "saját tudomány olvasást". Jelen

vizsgálatunk idejére ez a csaknem 45 %-os érték 37 %-ra esett vissza (4.ábra). E szakterület kutatói mutatják a legcsekélyebb érdeklődést a természet- és alkalmazott tudományi periodikumok anyaga iránt, — a klasszikus filológusok mellett —, napjainkban csakúgy, mint előző vizsgálatunk idején. A politika, valamint a szoros értelemben vett társadalomtudományi anyag iránti érdeklődés intenzitása 1973-ra tovább erősödött, 6,9 %-ról 9,6 %-ra. Ezen intenzív érdeklődés magyarázata,

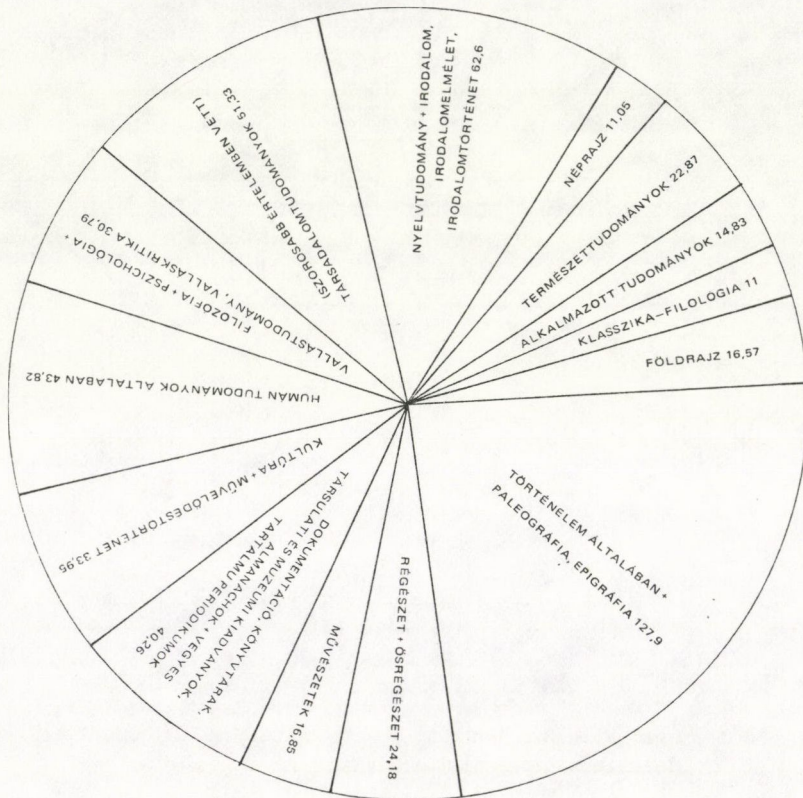
4. ábra

A 113 irodalomtudós által használt 645 periodikum szakmegoszlása.
(A klasszikus filológusok olvasásadatai a 2. ábrán)

hogy az irodalomtudományok politikai-világnézeti, valamint társadalmi vonatkozásai igen jelentősek. Figyelemre méltó változás még, hogy az irodalomtörténezsze-

nyelvtudomány iránti érdeklődése az 1966-ban regisztrált, rendkívül csekély 5,4 %-ról jelen vizsgálatunk idejére 12,2%-ra növekedett. Ez más összefüggésben azt is jelenti, hogy manapság a nyelvészek részéről mutatkozó irodalom iránti érdeklődés — legalábbis az Akadémiai Könyvtárban folyó periodikum-olvasás alapján —, közel azonos értéket mutat az irodalomtörténészek nyelvészeti kérdések iránt megmutatkozó érdeklődésével. Ez az érdeklődés-alakulás ellentétes képet mutat a korábban nyerthez képest és cáfolja azon, 1966-ra vonatkozóan érvényes megállapításunkat, miszerint a nyelvészek részéről az irodalom iránt mutatkozó érdeklődés jóval magasabb, mint az irodalomtörténészek nyelvészeti problémák felé irányuló figyelme.

A történettudomány területéből az ókortörténet tartozik az Akadémiai Könyvtár fgyűjtőkörébe. Történész kutatóink periodikum-olvasása elemzésével kapcsolatban (5. ábra) még azt a tényt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy történettudományi vonatkozású periodikum-anyag igen számottevő mennyiségben ta-

5. ábra

A 84 történész által használt 508 periodikum szakmegoszlása

lálható egyéb könyvtárakban is: az Egyetemi Könyvtáron és az Országgyűlési Könyvtáron kívül még az MTA Történettudományi Intézete is gondosan gyarapított történettudományi periodikum-bázissal rendelkezik. Mindezek a tények tükröződnek az Akadémiai Könyvtárba járó, s 1966-hoz képest másfélszeresére növekedett, történész kutató gárda periodikum-olvasmányainak szakmegoszlásában. A nem kifejezetten ókortörténettel foglalkozó kutatók könyvtárunkban elsősorban azokat a periodikumokat keresik, melyek a középkori, új - és legújabbkori történeti kutatások területén alapkönyvtárnak számító szakkönyvtárak állományát határterületi szakanyaggal kiegészítik. Ez volt a helyzet 1966-ban is és ez determinálja a jelen vizsgálat során kapott eredményeket is. Az eddig vizsgált, s humán szakterületeken tevékenykedő kutatók közül a történészeknél tapasztaltuk — a fent említett okból kifolyólag —, a saját, szűkebb tudományterületük szakirodalma iránti érdeklődés legalacsonyabb voltát. 1973-ban a történészek által használt folyóiratoknak mindössze 25 %-a esett kifejezetten a szűkebb értelemben vett történettudományi periodikumok körébe. 1966-ban ez az arány még alacsonyabb volt, mindössze 19,5 %. Jóllehet 1973-ban az Akadémiai Könyvtárban megforduló történész kutatók csaknem háromszor annyi periodikumot használtak valamilyen formában, mint az előző vizsgálat időszakában, ez a megnövekedett használat is egyértelműen ezen olvasócsoport leginkább széttartó, ám ugyanakkor a saját szakterületükkel érintkező kutatási területek iránt egyenletes mértékben megnyilvánuló olvasási érdeklődés-struktúráját igazolja. A humán területeken tevékenykedő kutatók csaknem valamennyi foglalkozási ágára jellemző intenzív társadalomtudományi érdeklődés a történészek periodikum-használatában is kimutatható volt, méghozzá az 1966-os elemzésnél nyert értéknél (6,8 %) valamivel magasabb százalékban (10,1 %).

Végezetül szólunk kell még néhány olyan humán tudományterület képviselőinek olvasási szakmegoszlási struktúrájáról is, melyekkel kapcsolatban nem készült kördiagram. Az orientalisták⁷ periodikum-olvasási szokásait csak a Könyvtár Keleti Gyűjteményében használt anyaggal együtt lehet egzakt módon értékelni. — A közgazdászok által használt periodikumoknak cca. 35 %-a volt "saját" szakterülethez tartozó. A mintegy 18 szakterületre szétágazó kiegészítő olvasásuk elsősorban tudományszervezési, tudománypolitikai periodikumokra, valamint az olyan általános természettudományi, vagy természet- és alkalmazott tudományokat egyaránt érintő folyóiratokra terjedt ki, amelyek tudományszervezési kérdésekkel is foglalkoznak. — A jogászoknál a szakérdeklődés valamivel kisebb mértékben (27 %) irányul saját tudományuk felé, mint a közgazdászoknál. A néhány humán szakterületre kiterjedő kiegészítő olvasás zömében tágabb értelemben vett társadalomtudományi (26 %), valamint történettudományi, kultúrtörténeti (19 %) periodikum-anyagra korlátozódott. — A filozófusok, eléggé számottevő nagyságrendű periodikum-használatát, magának a tudományágnak komplex, interdiszciplináris voltából adódóan, igen széles szakspektrumú olvasás jellemezte. A szoros értelemben vett filozófiai tárgykörű periodikumok a használt anyagnak mindössze 17 %-át tették ki. Nagyjából ezzel azonos mértékű érdeklődés mutatkozott az egyetemes jellegű és az egzakt természettudományokkal foglalkozó folyóiratok iránt is. A szoros értelemben vett társadalomtudományok iránti, mintegy 20 %-os, igen intenzív érdeklődés a filozófiai és társadalomtudományok egymáshoz fűződő szoros kapcsolatára utal. A klasszika-filológiai periodikumok interdiszciplináris voltak, azaz

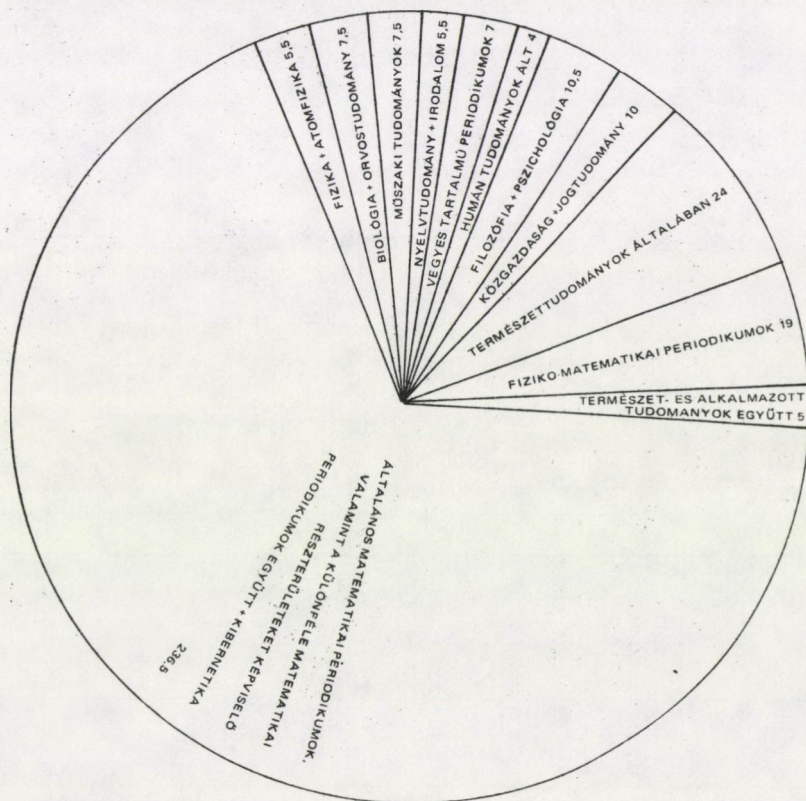
6kori filozófiatörténeti cikkanyaguk miatt váltak a filozófusok által is olvasottá. — A művészettörténészek a cca. 30 %-os saját szakterületbe vágó periodikum-használat mellett elsősorban történeti, kultúrtörténeti (15,5 %), régészeti (7 %) és irodalmi-filológiai (10 %) kiegészítő olvasást folytattak. A klasszika-filológiai periodikumok latin, görög művészeti tárgykört is érintő cikkanyaga a művészet-történészek körében is érdeklődésre tarthatott számot. A néprajzkutatók 32 %-os saját szaktárgyuk iránt mutatkozó olvasói érdeklődését csupán néhány és csak humán területre kiterjedő folyóirat-olvasás jellemezte. Elsősorban a humán tudományokat általában érintő periodikumok (26 %), nyelvészeti szaklapok (13,5 %) valamint régészeti és történeti tárgykörű folyóiratok (9 %) tarthattak számot érdeklődésükre. — A pszichológusok elég intenzív érdeklődést mutattak saját szakterületük periodikumai iránt (37 %). A használt pszichológiai tárgyú folyóiratok között többször szerepeltek "egyetlen hazai példányok". A természet- és alkalmazott tudományok iránti érdeklődés is elég magas fokú (26%) ezen kutatók esetében. Irodalmi (11%), nyelvészeti (11 %) és társadalomtudományi periodikumok (9%) tartottak még érdeklődésükre számot.

A többi, humán területen tevékenykedő kutató (statisztikus, régész, szociológus stb.) olvasásának szakterületek szerinti tagozódása az adatok végképp csekély volta miatt még röviden, hány szóval sem jellemezhető.

3.6.2. Az Akadémiai Könyvtár mellékgyűjtőkörébe tartozó természettudományi területeket képviselő kutatók érdeklődésstruktúrája

A természettudományi területek kutatói közül elsőként a matematikusok periodikum-olvasmányainak szakmegoszlását mutatjuk be. Az e csoportba tartozó kutatók érdeklődésstruktúrája — csakúgy mint a többi természettudományi területen tevékenykedő kutatók esetében tapasztalt struktúra, merőben eltérő képet mutat a humán tudományok képviselőinél tapasztalttól (vö. 2-5. ábra). Ez az eltérés abban nyilvánul meg, hogy a természettudósok, össz-periodikum-használatukon belül, a humán tudományok képviselőinél jóval nagyobb százalékban használnak a saját, szűkebb szakterületük anyagába tartozó periodikumot. Az 1966-ra vonatkozó elemzésünk is azt igazolta, hogy az összes vizsgált foglalkozási ág közül a matematikusok esetében volt a legmagasabb, mintegy 60 %-nyi, a saját, azaz a tisztán matematikai szaklapok iránti érdeklődés. Jelen vizsgálatunk idejére, 1973-ra ez a saját szakterület centrikusság még tovább emelkedett 69 %-ra. A matematikusoknak a nálunk tapasztalható, vagy még ennél is magasabb fokú szakirodalmi elszigeteltségét külföldi példák is bizonyítják. Az Antwerpeni Állami Egyetem kutatói és tanszemélyzete körében 1972-ben végzett kérdőíves felmérés (Styvendaele, 1974) a matematikusok részéről 85 %-os matematikai és 15 %-os fizikai periodikumok iránti érdeklődés megoszlást mutatott ki. Az Akadémiai Könyvtár matematikus olvasóinak diagramjában (6. ábra) mutatkozó egyéb érdeklődési spektrumsávok jelentős része (1973-ban 14 %-a, 1966-ban 15,5 %-a) általános természettudományi vagy fiziko-matematikai tudományokat egyaránt érintő folyóiratokra vonatkozik, melyekből a matematikusok elsősorban a matematikai szakanyagot olvasták. A fennmaradó néhány százalék a matematika alkalmazásának területei (fizika,

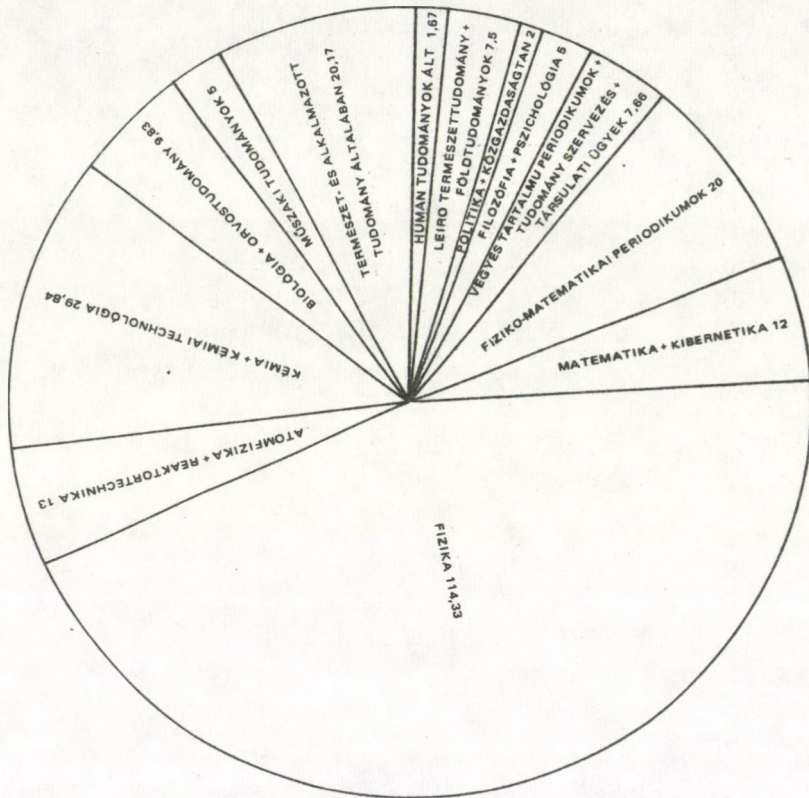
műszaki tudományok stb.) között oszlik meg. Ezek a megoszlási arányok megközelítőleg azonosak a két vizsgált időszakban, az egy-egy konkrét szakterületre vonatkozó abszolút értékek viszont több területen napjainkra, 1966-hoz képest, csökkenő tendenciát mutatnak. Különösen a fizika, atomfizika szakfolyóiratai iránt csökkent matematikus olvasóink érdeklődése 4,5 %-ról mindössze 1,6 %-ra. A kifejezetten humán-, illetve társadalomtudományi periodikumok a matematikusok körében mindkét vizsgált időszakban igen csekély érdeklődésre tarthatnak számot.

6. ábra

A 88 matematikus által használt 342 periodikum szakmegoszlása

A természettudományok területén tevékenykedő, s általunk részletesebben vizsgált olvasócsoporthoz tartozó fizikusok érdeklődése a legalacsonyabb a saját közvetlen tudományterületükhöz tartozó periodikumok iránt. Az 1966-ban még csaknem 49 %-ot elérő arány 1973-ra még valamelyest vissza is esett, 46 %-ra. Kördiagramunk adatai azt bizonyítják (7. ábra), hogy a fizikusok humán- és társadalomtudományi periodikumok iránti érdeklődése rendkívül alacsony, együttesen sem több 3,5 %-nál, 1966-ban az ilyen irányú érdeklődés még magasabb volt, meghaladta a

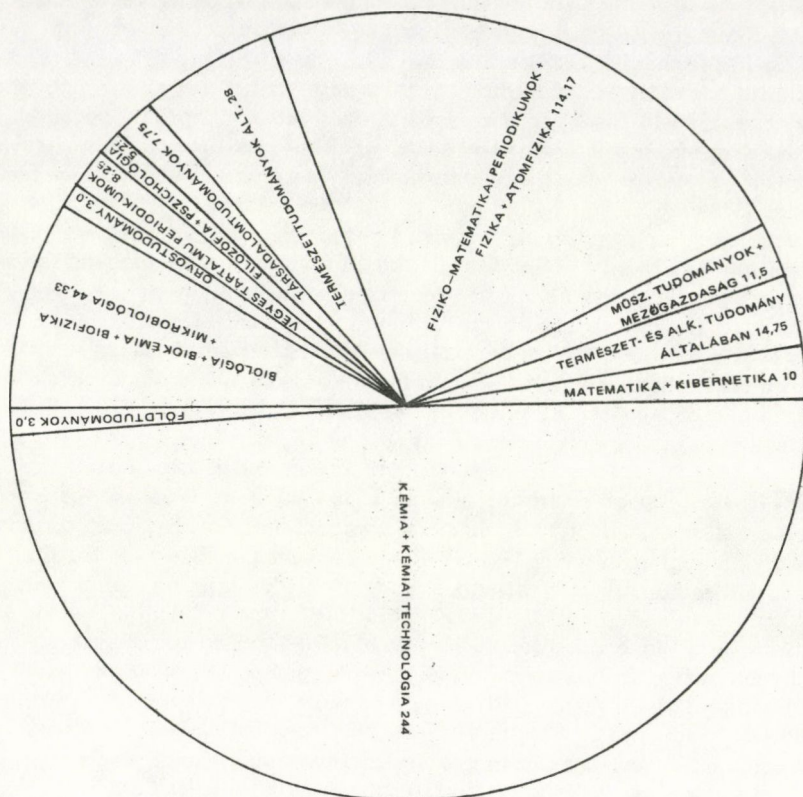
7. ábra

A 75 fizikus által használt 248 periodikum szakmegoszlása

8 %-ot. Az egyéb, egyetemes jellegű természettudományi és műszaki, valamint az egyes konkrét természettudományi szakterületek, mint a matematika, a kibernetika,

a kémia, az ásvány- és kristálytan, a geológia, a biológia stb. jelentős, az illető szakterület saját kutatói által is fontosnak tartott szakfolyóiratai iránt igen intenzív érdeklődést tanúsítottak a fizikusok mind 1966-ban mind pedig 1973-ban. A fizikusok periodikum-olvasásának szakmegoszlási struktúrájáról az említett antwerpeni vizsgálat (Styvendaele 1974) a mienktől némileg eltérő képet kapott. Eszerint a fizikusok által használt periodikumok 75 % -a nem fizikai tárgykörű. Ez azt mutatja, hogy érdeklődésük inkább az általános tájékoztató szaklapokra terjed ki. Bár az Akadémiai Könyvtárban intenzívebb "saját" szaklap iránti érdeklődést figyeltünk meg a fizikusok részéről, de az egyéb természet- és műszaki tudományok területén való általános tájékozódási igényüket a mi vizsgálatunk során nyert adatok is igazolják. Az a tény, hogy az atomfizikai tárgykörű periodikumaink keresettség-indexe 1973-ra csaknem az élre, az 56 szakterület közül a 4. helyre került (vö. jelen dolgozat 78. p.), összefüggésben áll az itt nyert azon adatunkkal, hogy a fizikusok érdeklődése az atomfizikai, reaktortechnikai folyóiratok iránt 1966-hoz képest (3,4 %) jelen vizsgálatunk idejére 1973-ra némiképp megnövekedett (5,2 %).

Az eddig vizsgált természettudományi foglalkozási ágakhoz viszonyítva a soron következő olvasócsoport, a kémikusok esetében regisztrálhattuk a legnagyobb számú periodikum-féleséget az olvasott anyagon belül. Kördiagramunk tanulsága szerint (8. ábra) a kémikusok esetében csaknem ötven százalékos (pontosan 49,3%) saját anyag olvasást tapasztalhattunk, ami az 1966-ban nyert 44,2 % -os értékhez képest némi emelkedést jelent. A humán- és társadalomtudományi periodikumok iránti érdeklődés sem előző vizsgálatunk idején sem napjainkban nem haladta meg a 3-4% -ot. Az általános természettudományi tájékozódás igénye mellett a határterületi tudományok felé való erőteljes orientáció jellemezte leginkább periodikum-használatukat. De a biokémia, biofizika, mikrobiológia, agrókémia szakfolyóiratainak tanulmányozása mellett a fizikai, magfizikai periodikumok is rendkívül keresettek voltak kémikus olvasóink körében. A biokémiai szaklapok iránti érdeklődés az 1966-ban tapasztalt 6 % -ról 1973-ra 9 % -ig emelkedett. A két vizsgált időszak periodikum-használatában még egyetlen figyelemre méltó eltérés mutatkozik, nevezetesen az, hogy a fizikai, atomfizikai valamint az általánosabb jellegű fiziko-matematikai tárgykörű folyóiratok használata 10,6 % -ról napjainkra 23 % -ra emelkedett. A már több alkalommal idézett antwerpeni vizsgálat (Styvendaele 1974) szerint a kémikusok szakirodalom-olvasási szokásai a fizikusokéhoz hasonlóak, és a vizsgált egyetemen e kutatók 75 % -ban más tudományágak élvonalbeli periodikumait használták és a használt folyóiratoknak csak 25 % -a volt saját szaklap. Abban a kérdésben, hogy a kémikusok érdeklődése fokozódott a biokémiai szakirodalom iránt az antwerpeni eredmények és jelen vizsgálatunk eredményei teljesen megegyeznek.

8. ábra

A 168 kémikus által használt 494 periodikum szakmegoszlása

Dolgozatunk második fejezetében (71. p.) már említést tettünk azon olvasói szokásról, hogy egyes használók, saját tudományterületük szakirodalma mellé pihenési, szórakozási célzattal is vettek kézbe irodalmi, művészeti stb. periodikum-anyagot. Az előbbieken vizsgált három természettudományi foglalkozási ághoz tartozó kutatóink esetében az ilyen jellegű olvasást csak elenyészően kis mértékben tapasztaltuk mind előző vizsgálatunk idején, mind jelen elemzésünk során. Ez azt is jelenti, hogy az említett szakkutatók számára az Akadémiai Könyvtár nemcsak másod-harmadrangú kutatási anyagot vagy éppen az általános műveltséget gazdagító és szórakozást szolgáló anyagot tud biztosítani, hanem számottevően gazdag a könyvtár e szakterületek elsőrendű információs értékkel bíró perio-

dikum-anyagában is. Így még az olyan tekintélyes szakkönyvtárral rendelkező intézetek, mint az MTA Központi Fizikai Kutatóintézet, az MTA Központi Kémiai Kutatóintézet stb. periodikum-anyaga mellett is tud e tudományterületek művelői számára jelentékeny információs bázis lenni.

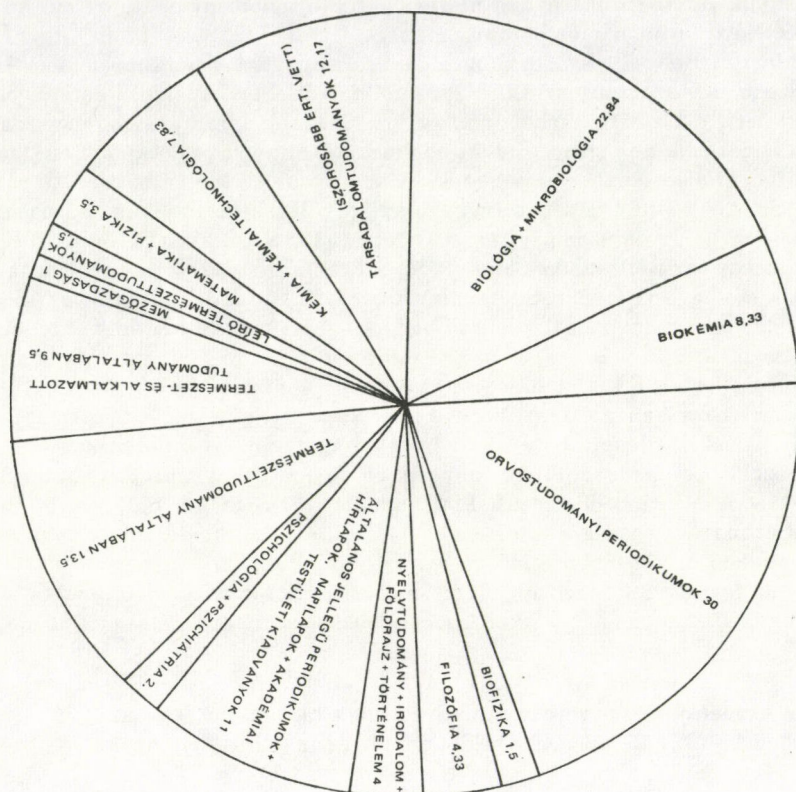
Néhány természettudományi foglalkozási csoportra vonatkozóan nem készítettünk olvasmány-szakmegoszlási diagramot a csoportot képviselő kutatók csekély létszáma miatt. Az egész szakcsoportra érvényes olvasmány-szakmegoszlási struktúra felderítésének igénye nélkül szóljunk néhány szót az Akadémiai Könyvtárban olvasó biokémikusok, biológusok és botanikusok folyóirathasználatáról. — A biokémikusok 25 % -ban olvasták szűkebb szakterületük periodikumait, ezenfelül biológiai (10 %), orvostudományi (10%), kémiai (30%), mikrobiológiai (5 %), valamint általános természettudományi (20%) kiegészítő szakirodalom-olvasást folytattak. — A biológusok folyóirathasználatának 34 % -a terjedt ki saját szaklapra, emellett jelentékeny határterületre eső kiegészítő olvasás jellemezte őket. A határterületek közül a biokémia (15 %), a mikrobiológia (8 %), a kémia (3,4 %), az orvostudomány (3,4 %) tarthatott még érdeklődésükre számot. Ezenfelül a biológusok jelentékeny százalékban (20,5 %) olvastak átfogó jellegű, a természettudományok általános kérdéseivel foglalkozó periodikumokat. — A botanikusokra a 33 % -os saját szaklap olvasása mellett csaknem 30 % -os egyetemes jellegű természet-tudományi lapokra kiterjedő érdeklődés, valamint biokémiára, biológiára, gyógyszertanra és mezőgazdaságra kiterjedő határterületi érdeklődés mondható jellemzőnek az akadémiai könyvtári folyóirathasználatuk alapján.

A többi természettudományi olvasócsoporthoz képest csekély létszáma nem jogosít fel bennünket olvasmányaikkal kapcsolatos semminemű észrevétel megtételére.

3.6.3 Az Akadémiai Könyvtár gyűjtőkörébe nem tartozó alkalmazott tudományi területeket képviselő kutatók érdeklődésstruktúrája

Jóllehet az alkalmazott tudományi szakterületek irodalmának, periodikumainak gyűjtése a legtávolabb áll az Akadémiai Könyvtár profiljától, mégis viszonylag elég sok mérnök és orvos keresi fel a könyvtár folyóirattárát. Érdekes jelenség ezzel kapcsolatban, hogy 1973-ban mérnök olvasóink 49 % -a, az orvosoknak pedig 46 % -a nem rendelkezett semmiféle akadémiai kapcsolattal, 1966-ban, előző felmérésünk időszakában a folyóirattárat használó orvosok és mérnökök 30 % -a rendelkezett csak ilyen kapcsolattal. Nézzük meg e két foglalkozási ág reprezentánsainak olvasmánymegoszlási képét diagramok formájában.

Az orvosok által használt folyóiratoknak 1973-ban, alig 23 % -a tartozott az általános orvostudományi, vagy valamilyen orvostudományi részdiszciplína területébe vágó periodikumok közé, 1966-ban pedig csak 13 % volt ez a részarány. Jelentős eltérés mutatkozik a két vizsgált időszakban orvosok által használt periodikum-féleségek számában is. Míg 1966-ban az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát használó 89 orvos 205 különféle folyóiratot vett kézbe, addig 1973-ban a 93 ugyan-ezen foglalkozási ághoz tartozó használó csak 133 különféle periodikum iránt érdeklődött. Egyetlen pillantás a következő oldalon lévő kördiagramra, arra a megállá-

9. ábra

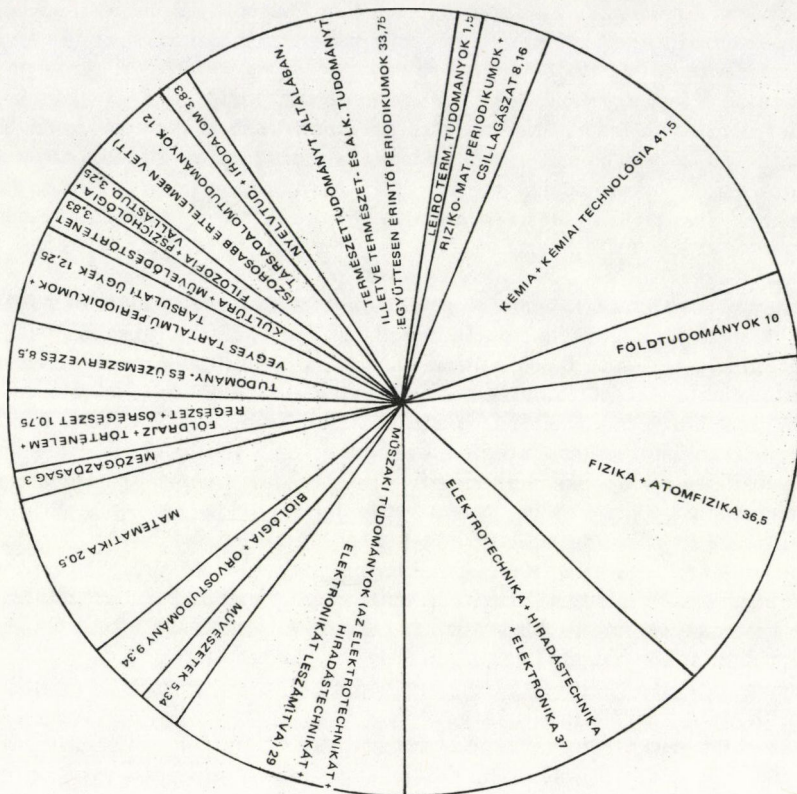
A 93 orvos, állatorvos és farmakológus által használt
133 periodikum szakmegoszlása

pításra jogosít fel bennünket, hogy az orvosok az Akadémiai Könyvtárban igen nagy százalékban a szakterületükhöz szükséges szélesebb látókört biztosító határtudományi anyagot tartalmazó szaklapot használtak. Ez volt jellemző az orvosok periodikum-használatára 1966-ban és jelen vizsgálatunk időszakában is. Az előbbiekben vizsgált természettudományi területeken dolgozó kutatókkal szemben az orvosok messze a legnagyobb érdeklődést tanúsították periodikum-olvasásuk alapján, a humán tudományok iránt. Mindkét vizsgált időszakban az összes általuk használt folyóirat 22-23 % -át humán-, illetve társadalomtudományi szakágba sorolhattuk, (vö. "filozófia," "nyelvtudomány...", "társadalomtudományok..." stb. idevágó körcikkeinek anyagát). A humán és a szoros értelemben vett társadalomtudományi szakterületek iránti érdeklődés, — véleményünk szerint —, két tényezővel is magyarázható. Egyrészt az Akadémiai Könyvtár periodikumait használó orvosok között néhány orvostörténeti témán dolgozó kutató is előfordult; másrészt a humán és az alkalmazott tudományok között jelentkező egymásrautaltság. Ez a tudományok közötti közeledés több ponton észlelhető, (pl. logopédia — nyelvtudomány, közegészségügy — településföldrajz, elmekórtan — szociálpszichológia stb.). Egyetlen figyelemre méltó eltérés mutatkozott az orvosok periodikum-használatában könyvtárunkban, a két vizsgált időszakban, ez a biológia és mikrobiológia iránti érdeklődés erősödése napjainkra. Míg 1966-ban a használt periodikumok 8,2 % -át képezték az e tárgykörbe tartozó szaklapok, addig 1973-ban már 17 %-ot is túlhaladott a folyóirathasználatukban megnyilvánuló érdeklődés.

Borsy Márta aki a Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtárában végzett 1977-re vonatkozóan a periodikumok használatával kapcsolatos elemző vizsgálatot, arra az eredményre jutott többek között, hogy az általa vizsgált kutató és gyakorló orvosok valamint orvostanhallgatók körében a legkeresettebb tárgykör az általános orvostudomány volt, (Borsy, 1979), a második helyre a "természettudomány" tárgyköre került, majd az élettan és ideggyógyászat után ötödikként a biokémia következett. S ez az öt szakterület az összes kölcsönzésnek (ez volt a vizsgált használati forma) több mint 54 %-át jelentette. Figyelemre méltó jelenség, hogy az imént említett 5 szakterületbe sorolható az orvosok által 1973-ban könyvtárunkban használt periodikumnak közel 48 % -a. Az orvosok részéről a biokémia, biofizika, és az általános természettudományok felé forduló intenzív érdeklődés, mindkét vizsgálati helyen, az orvostudományi problémák és a megoldásukra irányuló kutatások interdiszciplináris voltára enged következtetni.

A mérnökök esetében a szakanyagolvasás t több körcikk (10. ábra) anyaga együttesen képviseli, hiszen egy vegyészmérnök esetében a kémia, a villamosmérnök esetében az elektrotechnika, az agrármérnök esetében a mezőgazdaság, az építészmérnök esetében a művészetek körébe tartozó periodikumok olvasása kifejezetten szakolvasásra mutat.

Ebben az értelemben a mérnökök s műszaki kutatók 1966-ban cca ²¹ 40 % -ig, 1973-ban pedig cca 50 %-ig terjedő arányban olvastak közvetlenül a szűkebb szakterületüket reprezentáló folyóiratot. A matematikára, fizikára, a fiziko-matematikai tudományokat egyaránt képviselő, valamint az egyetememes jellegű természettudományi kérdésekkel foglalkozó folyóiratok iránt megnyilvánuló érdeklődésük mindkét vizsgált időszakban azonos mérvű volt, csaknem 28 % . A humán- és társadalomtudományi periodikumok iránti érdeklődés viszont az 1966-ban regisztrált közel 20 % -os értékhez képest 1973-ra 12 % -ra esett vissza.

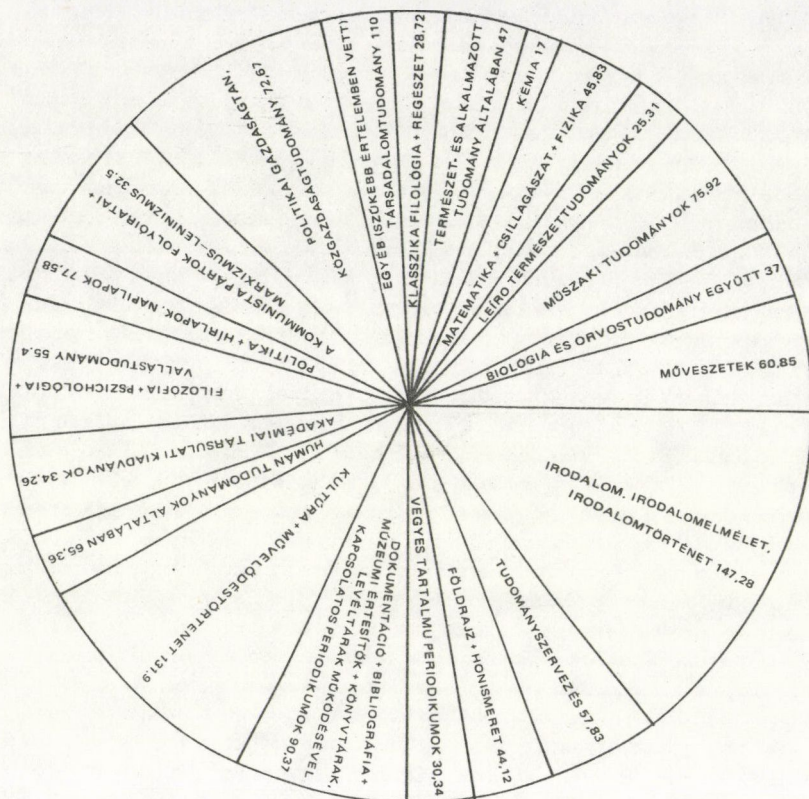
10. ábra

A 146 mérnök által használt 290 periodikum szakmegoszlása

3.6.4 A szaktudományi szempontból több irányba elkötelezett olvasói csoportok érdeklődésstruktúrája

Nézzük meg elsőként a könyvtárosok, levéltárosok és muzeológusok folyóirathasználatban megnyilvánuló szakérdeklődésének struktúráját (11. ábra).

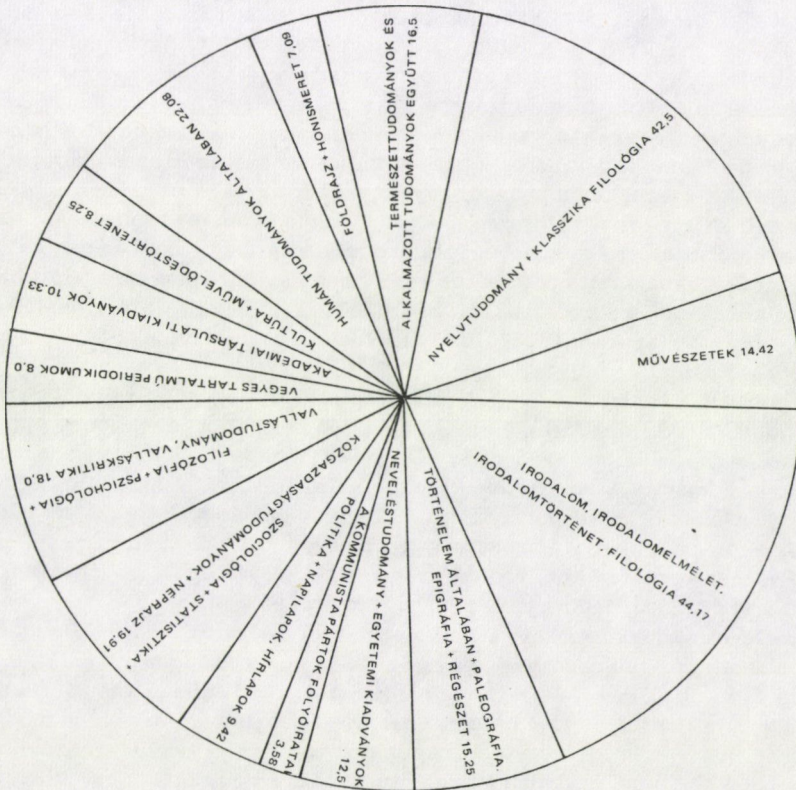
Ez a 129 főből álló együttes már önmagában véve is a legheterogénebb foglalkozási csoportok egyike. De hiába választanánk szét az egy kategóriába sorolt könyvtárosokat, levéltárosokat és muzeológusokat egymástól, az így nyert kisebb csoportok szakérdeklődés-struktúrája is még mindig meglehetősen heterogén maradna. A 129 fenti személy között 15 volt muzeológus és 7 levéltáros. Ez utóbbiak érdeklődésstruktúrája még bizonyos vonatkozásban közös nevezőre volna hozható, ám a fennmaradó 107 könyvtáros szakérdeklődése óhatatlanul heterogén maradna. Ez utóbbiak esetében csak az általunk mellőzött kérdőíves módszerrel lehetett volna eldönteni, hogy saját, önálló kutatásához használta-e a kért periodikumokat, vagy azon intézet, intézmény kutatói számára végzett anyaggyűjtést, ahol könyvtárosi állást tölt be. Így kérdőív híján a könyvtárosok olvasásának motivációja csak ritkán állapítható meg. De még ezen utóbbi motivációjú olvasásuk, periodikum-használatuk is igen különböző értékű, mélységű lehet; a mechanikus adatkiegészítéstől kezdve a már értékelő szakirodalom-összeállításig igen széles skálán mozoghat. Az is kétségtelen tény, hogy a hosszú időn át, nagy mennyiségben végzett adatkereső, kivonatoló, bibliografizáló munka idővel a könyvtáros, elsősorban persze a szakkönyvtáros, tudásának minőségi változását eredményezi. A 11. számú diagram tehát nem annyira a könyvtárosok tényleges egyéni érdeklődésének spektrumát ábrázolja, hanem sokkal inkább azt a tényt, hogy a könyvtáros "szakma" milyen heterogén és hogy tudományterületileg mennyire szétszórt olvasást kíván meg e foglalkozási ág képviselőitől. Az Akadémiai Könyvtárban megfigyelt könyvtárosi periodikum-használatnak még egyéb figyelemre méltó sajátosságai is felderíthetők a szóban forgó 11. kördiagram segítségével. Az egyik ilyen jelenség, hogy mind 1966-ban, mind pedig 1973-ban az összes vizsgált olvasócsoporthoz közlő a könyvtárosok olvasták, használták kiemelkedően a legtöbb különféle periodikumot, (1966-ban: 1050, 1973-ban 1326). E nagyszámú, különféle folyóirat használata mintegy 75%-ig az Akadémiai Könyvtárban folyó folyóirat-szerkesztési, valamint bibliografizáló munkálatok²² szakirodalom igényességével magyarázható. Mindkét vizsgált időszak könyvtárosainak olvasására jellemző volt a dokumentációs, könyvtári szakirodalom iránti érdeklődés meglehetősen csekély volta. Míg 1966-ban az összes olvasott folyóiratnak 9,3%-a volt kifejezetten szaklap, addig 1973-ra, ez az arány sem magas tovább csökkent, mindössze 6,8%-ra. Végezetül fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a kördiagram szerint oly sok tudományterületre kiterjedő periodikum-használatnak 81-82%-a humán- és társadalomtudományi szaklapra esett.

11. ábra

A 129 könyvtáros, levéltáros és muzeológus által használt
1326 periodikum szakmegoszlása

Utolsó kördiagramunk (12. ábra) egy szakkutatásilag szintén összetett olvasócsoporthoz, a tanárok szakérdeklődés-struktúrájáról ad egy villanásnyi képet. A tanári szakirodalom-használat motivációi is különféle eredetűek lehetnek a szakmai továbbképzéstől egészen pedagógiai vagy szaktárgyi magasszintű kutatómunkáig. Károlyi Ágnes a pedagógusok olvasási kultúrájának vizsgálatával foglalkozó tanulmányában (Károlyi 1974), több rétegre osztja a nevezett szakma képviselőit. Megkülönbözteti pl. az általános iskolában működő tanítókat, az író-művész tanárokat valamint a tudós-tanárokat. Az Akadémiai Könyvtár periodikum-gyűjteményét használó tanárok ezen utóbbi csoportba tartoznak. Károlyi Ágnes idézett munkájában a tudós-tanárok csoportján belül is tovább differenciál: 1. társadalomtudományt művelő tudós-tanárok, 2. helytörténeti, helyismereti, néprajzi kutatást végzők, valamint 3. matematika és természettudományok iránt érdeklődők. Mi a

12. ábra

A 90 tanár által használt 252 periodikum szakmegoszlása

magunk részéről a természettudományok, valamint a humán- és társadalomtudományok egyes ágait művelő tudós tanárok egymástól elkülönített olvasáskultúra vizsgálatát helyesnek tartjuk, ám a néprajzi, helytörténeti kutatások (illetve azt kutató tanárok) különválasztását a többi humán-, illetve társadalomtudományi szakterület művelőitől erősen megkérdőjelezzük. Éppen a "tudós tanárok" esetében nem indokolt ez a szétválasztás, márcsak pl. a néprajzi- helytörténeti és nyelvészeti kutatások szoros összefonódottsága miatt sem. És az ún. határterületi kutatások (pl. ethnomusicologia) mai fokozott előterben állásával még kevésbé indokolt az ilyen szétválasztás.

Ami a jelen vizsgálatunk eredményeit illeti eléggé szembetűnő jelenség a természet- és alkalmazott tudományok periodikum-anyaga iránt megmutatkozó rendkívül csekély érdeklődés. E tekintetben a két vizsgált időszak eredményei csaknem azonosak, (6,5 ill. 6,2%). Ez arra vall, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóíratát látogató tanárok döntő többségükben humán képesítésűek. Hasonló összetételű volt az 1966-ban könyvtárunkat használó pedagógus-csoport is. Előző fejezetünkben már szoltunk arról, hogy a pedagógiai, neveléstudományi periodikumaink keresettségé igen alacsony volt mind 1966-ban, mind pedig 1973-ban. Ez a folyóiratkihasználtsági kép szoros összefüggésben áll a jelen megállapításunkkal, hogy tanár olvasóink igen csekély százalékban olvasták a kifejezetten neveléstudományi tárgyköri periodikumokat. Előző elemzésünk időszakában az összes használt folyóiratnak 6%-a volt kimondottan pedagógiai tárgyköri, 1973-ra ez az arány még tovább csökkent, 4,9%-ig. A két vizsgált időszak periodikum-használatában, a szakmegosztási képet illetően egyetlen figyelemre méltó változás van, ez pedig az irodalmi folyóiratok használatának jelentős csökkenése az 1966-ban tapasztalt használatához képest. (1966-ban: 27,3%, 1973-ban: 17,5%). Végezetül még annyit jegyzünk meg, hogy a tanárok által 1973-ban igénybevett periodikumnak 30-35%-a volt idegennyelvű szaklap.

Egyetértünk Károlyi Ágnes azon megállapításával hogy: "... a jó pedagógus akkor is "alkotó" értelmiség, ha életében egyetlen sora sem jelenik meg nyomtatásban!" (im. 66. p.). Ez az Akadémiai Könyvtárban regisztrált tanári olvasás értékelésére vonatkoztatva annyit jelent, hogy az itt folyóiratot használó pedagógusok akár tanóráikhoz kerestek irodalmat, illetve szaktárgyuk fejlődését akarták nyomon követni, akár bizonyos irodalmi, nyelvészeti, történeti stb. egyéni témán dolgozván, ehhez kerestek szakirodalmi támogatást megfelelő folyóiratokból; mindeközben magasszintű, tudományos olvasást folytattak.

Az 1973-ban könyvtárunkat használó egyetemi hallgatók összetétele a következőképp alakult: 70% bölcsészhallgató, 26,5% természettudományi hallgató, 3% joghallgató és végül 0,5% (1 fő) agrár főiskolás volt. Az általuk olvasott 490 periodikum szakmegosztási képe igen heterogén s 81%-ban humán- illetve társadalomtudományi területet érint. Az egyetemi hallgatók esetében a tényleges szakérdeklődés szétválaszthatatlanul egybefonódik a kötelező, tanulási célzatú érdeklődés megnyilvánulással. Ez az egybefonódás megakadályozza azt hogy tényleges szakérdeklődés-struktúrájuk olvasmányaik alapján kirajzolódjék. Ezért eltekintünk periodikum-olvasásuk szakmegosztásának diagramszerű bemutatásától. A már említett igen heterogén, sok tudományterület periodikumaira kiterjedő olvasásukban kiemelkedően magas százalékarányban vannak nyelvészeti és klasszika-filológiai

tematikájú folyóiratok, (17,1%) és csaknem ugyanilyen magas az irodalmi, filológiai szaklapok iránti érdeklődés (17,6%). A természettudományok iránti érdeklődés legintenzívebben a fizikai és matematikai tudományokat érintő (5,5%), valamint az egyetemes jellegű természet- és alkalmazott tudományi (5,3%) periodikumok használatában jut érvényre.

Néhány középiskolás – személyi kapcsolatai révén – napi olvasójeggyel, részben irodalmat, napilapok régebbi számait, egy esetben pedig egy magyar nyelvű, akadémiai kiadású biológiai szaklapot olvasott folyóiratárunkban készülve az országos biológiai versenyre.

Az 50 főt számláló szerkesztők, fordítók lektorok csoportja is csak névlegesen egységes. Az idetartozók munkájuk szakterületi jellegétől függően valójában több alcsoportba (természettudományi, humán- és alkalmazott tudományi alcsoportokba) sorolhatók. Munkájuk jellegéből fakadóan szakérdeklődésük olyan változó és heterogén, hogy az ő esetükben nem is lehet a foglalkozási csoportra általánosan jellemző szakérdeklődés-struktúrát megállapítani periodikum-használatuk alapján. Így olvasmányaik elemzésétől és diagramszerű ábrázolásától el is kellett tekintenünk.

A nyugdíjasok esetében a tényleges szakmai hovatartozás megállapíthatatlan volta miatt a csoportos szakérdeklődés - vizsgálat értelmetlen lett volna.

Az előbbieken bemutatott diagramok segítségével elsősorban az adott foglalkozási kategóriák által képviselt tudományszaknak a többi szakterülethez viszonyított olvasottsági arányát kívántuk érzékeltetni. E tekintetben a természettudósok szakérdeklődés-struktúrája eléggé eltérő képet mutat az összes többi olvasócsoportéhoz viszonyítva. A humán területek kutatói közül a nyelvészek érdeklődés-struktúrája közelíti meg leginkább a természettudósok "saját szak" centrikusságát. Adatainkat úgy csoportosítottuk, hogy segítségével be tudjuk mutatni, hogy könyvtárunk főgyűjtőköri, mellékgyűjtőköri tudományterületein, illetve a gyűjtőkörünkön kívül eső szakterületeken tevékenykedő olvasóink szakérdeklődése miként alakult periodikum-használatuk tükrében. A jelen vizsgálatunknál nyert szakmegoszlási képeket egybevetettük az előző felmérésünk ide vonatkozó eredményeivel s ennek alapján vontuk le általánosító következtetéseinket. Egyetlen főgyűjtőköri terület, a tudományszervezés maradt ki olvasóelemzési munkánk hatóköréből. Ez a terület ugyanis nem kapcsolható egyetlen önálló foglalkozási csoport kutatási köréhez sem. Tény azonban, hogy a tudományszervezési periodikumok iránti érdeklődést több foglalkozási csoport érdeklődési struktúrájában megtaláltuk. A humán tudományi kutatást folytatók közül a nyelvészek, a történészek körében; a természettudósok közül a fizikusok és kémikusok körében, az alkalmazott tudományok művelői közül a mérnökök körében tapasztaltunk fokozottabb érdeklődést a tudományszervezési szaklapok iránt.

3.7 Kitekintés további olvasószociológiai szempontokra

Jelen fejezetünk előző pontjaiban, – néhány általunk fontosnak és meghatározónak vélt kérdés köré csoportosítva adatainkat, – megpróbáltuk az Akadémiai Könyvtár folyóiratárát használó kutatók olvasási szokásait szociológiai megköze-

lítésben feltárni és bemutatni. Ha az olvasószociológiai kérdésekkel foglalkozó, nem csekély szakirodalmat egy kicsit behatóbban tanulmányozzuk, úgy tapasztaljuk, hogy egyes szerzők, miközben egy adott könyvtár olvasóinak olvasási szokásait vizsgálják, az általunk alkalmazott megközelítéseken túlmenően, más szempontú kérdések megválaszolására is törekednek. Ilyen kérdések pl. hogy egy-egy adott olvasó még milyen más könyvtár olvasója egyidejűleg, hogy milyen jellegű és mekkora magánkönyvtárral rendelkezik, hogy olvas-e rendszeresen napilapokat, magazinokat és melyek ezek. Igen divatos az a kérdésfelvetés is, ha az olvasó a saját kutatásához a lehetséges tájékozódási források közül melyiket tartja a legfontosabbnak stb., sorolhatnánk tovább a könyvtári használat elemzésében járatos szakemberek számára oly ismerős rutin kérdések sorát.

Mi ilyenféle kérdésfelvetéseket sem előző vizsgálatunk alkalmával, sem jelen vizsgálódásaink során nem alkalmaztunk. Már csak azért sem, mivel e kérdések nagy része az Akadémiai Könyvtár olvasóinál tapasztalható tudományos célzatú periodikum-olvasás árnyaltabb, gazdagabb feltárásához vajmi kevés adalékot szolgáltatna. Hogy csak egyetlen példát említsünk, mindenféle kérdezősködés nélkül is tudjuk, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézete nálunk olvasó kutatói nap mint nap használják a nevezett intézet könyvtárát is. A magánkönyvtárak nagysága és összetétele iránti érdeklődés is inkább csak a közművelődési és szépirodalmi olvasás szempontjából indokolt. A fentiekben említett olvasószociológiai szempontok egy része csak kérdőíves módszerrel lett volna megközelíthető. Jóllehet egynémely szempont esetében a kérdőíves módszerrel valamivel pontosabb képet nyerhettünk volna a jelenleginél, de ez semmiképpen nem állt volna arányban azzal a munkatöbblettel, amivel a kérdőívek kidolgozása, kitöltetése stb. járt volna. E másik módszer közbeiktatása indokolatlanul tovább növelte volna a nagy mennyiségű adat feldolgozására és kiértékelésére szükséges, már amúgy sem csekély időt. Meggyőződésünk, hogy az olvasókról nyert képünk — így is csaknem teljes.

4. A "visszatérülés" kérdésköre

Az Akadémiai Könyvtárban folytatott periodikum-használat hatása a tudományos alkotómunkára

Dolgozatunk előző két fejezetében egyrészt a periodikumok, másrészt az olvasók szempontjából vizsgáltuk, elemeztük a periodikum-használat főbb jellemzőit, mindkét vizsgált időszakra érvényes tendenciáit. Az objektív adatokból, tényekből kiindulva, elsősorban olyan megállapításokat és következtetéseket vontunk le, melyek a folyóirattári munka menetét voltak hivatva közelebbről megvilágítani, valamint e munka hatékonyságát kívánták növelni. Jelen fejezetünkben a könyvtári állományhasználat és a könyvtári munka kölcsönös egymásra hatásának vizsgálatán már kissé túl kívánunk lépni és a periodikum-használat tényeit immár a kutatási eredményesség és hatékonyság tudományos publikációkban tükröződő adataihoz kívánjuk viszonyítani. Arra a kérdésre keressük a választ tehát jelen fejezetünkben, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában, 1973-ban valamilyen formában igénybe vett periodikum-anyag felhasználásával milyen tudományos publikációk születtek.

Mindjárt előljáróban fel kell hívnunk azonban a figyelmet arra, hogy ez a messzire mutató problémafelvetés már önmagában is sok buktatót rejt. Miután nem kérdőíves módszerrel dolgoztunk, közvetlenül nem tudtuk megállapítani, hogy használóink milyen cikk, könyv, kongresszusi előadás stb. anyagához kerestek szakirodalmat az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában. Így a kívánt adatokhoz csak bizonyos bibliográfiai visszakereső munka révén jutottunk el. Ez a módszer már önmagában véve bizonyos leszűkítettséget jelent vállalkozásunk szempontjából. Hiszen a Magyar Nemzeti Bibliográfia, a Magyar Folyóiratok Repertórium és a Hungarica, Külföldi Folyóirat szemle — mely bibliográfiák alapján dolgoztunk —, minden teljességük ellenére bizonyos kiadványtípusok (sokszorosított kongresszusi előadások, szűkebb tudományos ülések számára kiadott néhány példányos vitaanyagok stb.) feldolgozásától eltekintenek. Más vonatkozásban viszont, ezen bibliográfiai visszakereső munkánk új lehetőséggel bővült előző vizsgálatunk időszakához képest. Az 1971-ben megindult Hungarica, Külföldi Folyóirat szemle lehetővé teszi már a magyar szerzők külföldön megjelent publikációinak megbízható rendszerességgel történő feltárását is.

Jól tudjuk azt is, hogy hiba lenne a könyvtári munka és a periodikum-használat tudományos hatékonyságát egyedül az egyes olvasók publikációs tevékenysége alapján értékelni. Egy a könyvtárunk folyóirattárában olvasott periodikum cikke öt-

letet adhat például a kutató számára egy a későbbiekben igen jelentősnek bizonyuló tudományos kísérletsorozat megindításához, melynek publikációs vetületét azonban nem lehet megfelelően nyomon követni. Emellett vannak olyan tudományos kutatási területek, illetve foglalkozási ágak, ahol az eredmények nem okvetlenül publikációk formájában jelentkeznek. Gondoljunk csak az olyan pedagógusokra, egyetemi oktatókra, akik a rendszeres szakirodalom-olvasásuk eredményeképpen megvalósuló magasszintű oktatói-pedagógiai munkájuk kapcsán olyan többletet tudnak nyújtani tanítványaiknak, mely elindítja és segíti őket tudományos ambícióik kiteljesítésében. Közvetve az a könyvtáros is előre viszi a kutatást, aki maga ugyan nem publikál szakcikket, de a szakkutatók számára segíti összeállítani az irodalmat. Az ilyen típusú periodikum-használat bibliográfiai adatokkal már nem tükrözhető módon épül bele a tudományos publikációs tevékenységbe.

Ezen közismert tények ismeretében, a lehetőségekhez mérten egzakttá módszer segítségével követtük nyomon olvasóink publikációs tevékenységének egy adott szakaszát. A már említett három bibliográfia alapján minden egyes 1973-ban az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát valamilyen formában igénybe vevő olvasóról megállapítottuk, hogy publikált-e regisztrálható formában.²³ A közzétett publikációkat elemeztük abból a szempontból, hogy mely folyóiratokban jelentkeztek, milyen könyvformájú kiadást értek meg, milyen szakterületeket érintenek és ezek miként viszonyulnak a szerzők által használt periodikumok szakmegosztásához. Az előző vizsgálatunk idején még megvalósított, az olvasott anyag, valamint az olvasó, mint szerző által publikált anyag közötti kapcsolat közvetlen egyeztetésének ellenőrző munkájától jelen elemzésünk kapcsán már eltekintettünk. Az 1966-os folyóirathasználatot követő publikációs tevékenység esetében (a folyóiratokban megjelent publikációk, valamint a kandidátusi és doktori értekezések anyagában) még arra is vállalkozhattunk, hogy e publikációk mindegyikét átnézve kikeressük azokat a konkrét bibliográfiai és egyéb forráshivatkozásokat, amelyek a nálunk használt periodikumokra, illetve ezek használt évfolyamaira közvetlenül utalnak. Ennek kapcsán akkor, több száz cikket, tanulmányt és disszertációt néztünk át. Jelen dolgozatunkban nem kívántuk felmérésünket erre a területre is kiterjeszteni. E kérdésről bővebben jelen fejezetünk 4. pontjában kívánunk majd szólni.

A szóban forgó publikációs tevékenység vizsgálata eredményeinek bemutatása előtt, végezetül még arra is utalnunk kell, hogy a folyóirattárban használt periodikum-anyag nem az a teljes periodikum-bázis ami az Akadémiai Könyvtár különféle szolgáltatásai révén végülis a könyvtárat látogató kutatók számára rendelkezésre áll. Intenzív folyóirathasználat folyik ugyanis az Akadémiai Könyvtár Kézikönyvtár Gyűjteményében is, és némi periodikum-használatról a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye is számot adhat. Így tehát az Akadémiai Könyvtárat használó kutatók, amennyiben publikáltak, egy-egy esetben tehát akadémiai könyvtári, de nem folyóirattári periodikumból is meríthették információikat publikációikhoz. A valóságban tehát az összakadémiai könyvtári periodikum-használati ténytényezők valamivel magasabbak, mint amit az általunk feltárt adatok bizonyíthatnak. A könyvtár, fent említett egyéb osztályain folyó periodikum-használat vizsgálata sem jelen dolgozatunkban, sem előző felmérésünkön nem kívántunk kitérni.

Nézzük meg ezek után célkitűzésünk a "visszatérülés" megállapítására összegyűjtött és feldolgozott adatokat.

4.1 A publikáló olvasók száma

Az Akadémiai Könyvtár periodikum-anyagát 1973-ban valamilyen formában használó 1908 személy közül meglepően magas volt azoknak a száma, akiknek a tárgyévben (1973-ban), vagy az azt követő időszakban valamilyen formában tudományos publikációja jelent meg. 992 olvasó esetében tudtuk teljes biztonsággal nyomon követni a publikációs tevékenységet, 916 olvasó esetében viszont ilyen tevékenység nem volt regisztrálható. Vizsgálatunk során, az említett bibliográfiák feldolgozása nem mechanikusan, hanem értelemszerűen történt. Az egyes olvasók publikációs tevékenységét olyan megközelítésben vizsgáltuk, hogy vajon használhatta-e publikációja megírásához az Akadémiai Könyvtárban olvasott periodikum-anyagot, vagy sem. Éppen ezért, — ismerve a nyomdai átfutás időbeli meghatározottságait —, minden egyes publikációval kapcsolatban igen gondosan mérlegeltük, hogy évfáratilag egyáltalán elképzelhető volt-e a könyvtárunkban használt folyóiratanyagnak az adott publikációba való beépülése vagy sem.

Következő, 64. táblázatunk a differenciáltabb kép nyérése érdekében azt mutatja be, hogy a publikáló és nem publikáló olvasók miként oszlanak meg foglalkozási áganként. A táblázatból az is kitűnik, hogy a publikáló olvasók aránya (52%) meghaladja a nem publikálókét. Előző vizsgálatunk idején a nyilvántartott 1339 olvasó közül 603 (45%) esetében volt biztonsággal kimutatható publikációs tevékenység. A mindenképpen impozánsnak ítéltető, 50 %-t meghaladó publikáló olvasók körét tovább lehetett volna bővíteni, ha nemcsak az 1973–1976 közötti bibliográfiai adatok, hanem egy hosszabb időszak, esetleg 10 év tudományos termése alapján soroltuk volna illetékes olvasóinkat a "publikáló olvasók" körébe. Ám ezen 52 %-os publikáló olvasói részarány is helyezhető reálisabb megvilágításba, ha a használók közül leszámítjuk azon személyeket akik státusuknál (középiskolai tanuló, egyetemi, főiskolai hallgató, művész, nyugdíjas, egyéb, pl. adminisztrátor) fogva nem, vagy csak kivételesen tudtak publikálni. Ha ezek számát (324 személy) az olvasók számából levonjuk, a fennmaradóknak (1584 személy), akik immár teljesen felkészültek és jogosultak voltak publikációk kiadására, csaknem 63 %-a volt ún. publikáló olvasó. De nézzük immár az adatokat!

A publikáló és nem publikáló olvasók megoszlása foglalkozásonként

A foglalkozás megnevezése	Az olvasók száma a foglalkozási ágon belül		A nem publikáló olvasók száma		A publikáló olvasók száma		Az utóbbiak %-a	
	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966
Biofizikus	6	-	1	-	5	-	83,3	-
Biokémikus	12	1	5	-	7	1	58,3	100
Biológus	37	10	18	1	19	9	51,3	90
Botanikus	15	8	7	3	8	5	53,3	62,5
Csillagász, asztrofizikus	2	-	-	-	2	-	100	-
Egyetemi hallgató	208	164	170	150	38	14	18,3	8,5
Egyháztörténész	-	3	-	1	-	2	-	66,6
Filozófus	47	11	19	2	28	9	59,6	81,8
Fizikus	75	46	32	21	43	25	57,3	54,3
Földrajztudós	3	1	-	-	3	1	100	100
Geodéta	1	1	-	-	1	1	100	100
Geofizikus	9	4	-	1	9	3	100	75
Geokémikus	1	-	-	-	1	-	100	-
Geológus	7	7	1	4	6	3	85,7	42,9
Író, újságíró	24	14	11	6	13	8	54,1	57,1
Irodalmár, filológus, dráma- és színház-történész	113	77	32	18	81	59	71,7	76,6
Jogász	27	18	12	7	15	11	55,5	61,1
Kémikus	168	71	58	34	110	37	65,4	53,5
Klasszikus filológus	33	22	8	7	25	15	75,7	68,1
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	129	116	88	74	41	42	31,8	36,2
Könyv- és könyvtörténész	3	5	1	1	2	4	66,6	80
Középiszkolai tanuló	14	13	14	13	-	-	-	-
Közgazdász	41	19	17	10	24	9	58,5	47,4
Matematikus	88	36	42	17	46	19	52,3	52,7
Mérnök, műszaki kutató	146	128	66	60	80	68	54,8	53
Meteorológus	3	3	2	1	1	2	33,3	66,6
Mezőgazdász	29	12	19	3	19	9	65,5	75
Művész	1	4	1	4	-	-	-	-
Művészettörténész	27	13	7	1	20	12	74	92,3
Néprajztudós, folklorista	22	10	8	1	14	9	63,6	90
Nyelvész	68	38	17	7	51	31	75	81
Nyugdíjas	17	16	11	16	6	-	35,3	-
Orientalista	26	19	2	3	24	16	92	84,2
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	93	89	31	29	62	60	66,6	67,2
Pszichológus	26	9	11	5	15	4	57,7	44,5
Régész, őstörténész	16	9	6	1	10	8	62,5	88,8
Statisztikus, demográfus	1	1	1	1	-	-	-	-
Szerkesztő, fordító, lektor	50	38	26	26	24	12	48	31,6
Szociológus	12	6	3	1	9	5	75	83,5
Tanár, pedagógus	90	65	59	40	31	25	34,4	38,4
Történész	84	34	21	9	63	25	75	73,5
Zenekutató	3	6	-	1	3	5	100	83,5
Zoológus	5	3	3	1	2	2	40	66,6
Egyéb (pl. adminisztrátor)	84	106	72	91	12	15	14,3	14,1
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	42	83	23	65	19	18	45,2	21,6
Összesen:	1908	1339	916	736	992	603	52 %	45 %

Az előző oldalon bemutatott táblázat első s talán leglényegesebb tanulsága az, hogy a publikáló olvasók foglalkozási áganként kimutatott százalékaránya igen sok ponton csaknem teljesen, vagy szignifikánsnak nem tekinthető mértékű eltéréssel megegyezik egymással a két vizsgált időszakban. Különösen figyelemre méltó ez az egyezés az Akadémiai Könyvtár fő-, (irodalmár, klasszikus filológus, nyelvész, történész), illetve mellégyűjtőkörébe (fizikus, kémikus, matematikus) tartozó tudományterületek művelői esetében, valamint a gyűjtőkörünktől ugyan távol eső alkalmazott tudományi szakterületek (mérnök, orvos) képviselőinél, akik viszont a legnagyobb létszámú foglalkozási csoportok körébe tartoztak. Mindkét időszakra érvényes az a megállapítás is, hogy éppen azokon a foglalkozási területeken, ahol a publikálás csak mellékes pluszteljesítménynek, esetleg csak egyéni ambícióknak számít (könyvtáros, levéltáros, muzeológus; szerkesztő, fordító, lektor; tanár), sokkal kisebb a publikálók száma, mint a kifejezetten kutatói foglalkozási kategóriák esetében. Bizonyos kutatási területek képviselői esetében, várakozásunknak, vagy esetleg elvárásunknak megfelelően, mind 1966-ban, mind pedig 1973-ban, a publikáló olvasók száma igen magas (irodalmár, klasszikus filológus, nyelvész, történész). Előző vizsgálatunk idején egy-két szakkutatói foglalkozási kategória esetében (geológus, pszichológus), a vártnál jóval alacsonyabb volt a publikáló olvasók száma. Jelen elemzésünk idején, mindkét tudományterület, de kiváltképp a geológusok esetében a publikálók aránya megnövekedett. Más foglalkozási ágak reprezentánsainál viszont napjainkra a publikálók arányának, látszólag indokolatlan csökkenését tapasztaljuk. Így van ez pl. a biológusok, filozófusok, néprajztudósok, művészettörténészek, régészek esetében. E jelenség indoklásaként, — bár más foglalkozási ágakra vonatkoztatva-, előző dolgozatunkban (Bükyné, 1971, 184. p.) felsorakoztatott magyarázó érvek többsége napjainkra is érvényes, de emellett az ilyen nem túl magas létszámú foglalkozási csoportok esetében a publikálók arányának alakulásában nem kis szerepe van a véletlennek. Éppen a két vizsgált időszak ide vonatkozó adatai egybevetésének lehetősége győzött meg bennünket arról, hogy ebben a kérdésben a véletlen szerepét ne becsüljük alá.

4.2 Olvasóink hazai publikációi

Jelen alfejezetünkben a publikáló személyek által létrehozott publikációs termés elemzésére, behatóbb vizsgálatára térünk át, s megkíséreljük e tudományos termés néhány általunk fontosnak vélt jellemző adatait úgy csoportosítani, hogy e tevékenység egészéről valamelyest átfogó, értékelő kép alakulhasson ki. Két alapvető rendező elvet kívánunk érvényesíteni munkánk során. Egyrészt az adott tudományos termés publikációtípusokra való tagozódását mutatjuk be (vö. az a.) és b.) pontok anyagát). A publikációtípusokra való bontást természetesen nem nyomdatechnikai ismérvek alapján végeztük el, hanem olyan formai szétválasztást alkalmaztunk (folyóiratcikk²⁴; tanulmánykötetben közzétett dolgozat; publikált kongresszusi előadás²⁵; könyv, monográfia; kandidátusi vagy doktori disszertáció; előszó, utószó, tudományos jegyzetanyag-összeállítás; szerkesztés; fordítás), amely a tudományos tevékenység arculatának sokrétűségét képviseli. Másrészt, e formai szempontokon túlmenően, adataink azt fogják megvilágítani, hogy egy-egy

adott foglalkozási ág képviselőinek tudományos publikációi az adott foglalkozási területnek megfelelő fő tudományzajok mellett, milyen határtudományi, interdiszciplináris területeket érintenek, ezeknek mi az aránya egymáshoz, illetve az adott fő tudományzajokhoz. Míg dolgozatunk 3. fejezetében, elsősorban a bemutatott kördiagramok segítségével, azt próbáltuk nyomon követni, hogy egy-egy szakkutató olvasmányjaival — jelen esetben periodikum-használatával — az általa kutatott tudományterülettől milyen egyéb szakterületek felé tekint ki, jelen fejezetünk c.) pontjában — ezzel mintegy párhuzamosan — azt fogjuk bemutatni, hogy a publikációs tevékenységet is folytató olvasó publikációs tevékenysége során mennyire marad meg szűkebb szakterületénél, illetve milyen mértékben lép át érintkező, vagy interdiszciplináris tudományterületek mezsgyéjére. Itt kell megjegyeznünk, hogy a publikációs tevékenység vizsgálatánál ugyanezen szempontokat érvényesítettük előző felmérésünk alkalmával is. Így ezen a területen is lehetőségünk lesz a két vizsgált időszak adatainak összevetésére.

A könnyebb áttekinthetőség érdekében a 992 publikáló olvasónk tudományos termésének típusokba sorolását a humán tudományokat kutató; a természettudományt és alkalmazott tudományterületeket művelő, valamint a szakkutatásilag meghatározhatatlan területeken tevékenykedő publikálók esetében külön-külön végeztük el. A szóban forgó 992 kutató közül 397 humán, 424 természettudományi vagy műszaki és 171 szakkutatásilag meghatározhatatlan tudományterületen dolgozott. E széttagolási értékeknek a következőkben fontos szerepük lesz.

a.) Milyen publikációtípusokba szóródik szét a tudományos termés ?

Az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát látogató olvasók publikációinak elemzését egy formai vonatkozással kezdjük. Következő, 65. táblázatunk adatai arra adnak feleletet, hogy milyen publikációtípusokba szóródott szét az általunk regisztrált, adott tudományos termés. A teljesség kedvéért, az önálló tudományos tevékenységnek nem minősíthető szerkesztési és fordítási munkákat is felvettük táblázatunk adatai közé, mivel az adatgyűjtés során használt bibliográfiák ezen adatok felderítését is lehetővé tették. A differenciáltabb kép megnyerése érdekében az 1966. évi periodikum-használatra épülő publikációs tevékenység adatait is felsoroztatjuk a jelenlegiek mellett.

Az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát látogató olvasók publikációinak
megoszlása publikációtípusok szerint

A publikációtípus megnevezése	A humán tudományokat kutató olvasók publikációi		A természettudományokat és műszaki tudományokat kutató olvasók publikációi		A szakkutatásilag meghatározhatatlan olvasók publikációi		Összesen:	
	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966
	397	232	424	245	171	126	992	603
	olvasó esetében		olvasó esetében		olvasó esetében		olvasó esetében	
Folyóiratcikk	1209	659	1043	773	276	273	2528	1705
Tanulmánykötetben közvetített dolgozat	219	44	102	39	75	12	396	95
Publikált kongresszusi előadás stb.	82	55	166	79	20	16	268	150
Könyv, monográfia	241	108	152	70	64	29	457	207
Kandidátusi vagy doktori disszertáció	15	12	25	19	1	7	41	38
Előszó, utószó, tudományos jegyzetanyag-összeállítás	129	63	3	4	35	18	167	85
Szerkesztés	119	61	46	8	42	26	207	95
Fordítás	31	31	-	1	10	17	41	49
Összesen:	2045	1033	1537	993	523	398	4105	2424

65. táblázat

Mint már említettük a szerkesztési tevékenységet és a fordítási munkákat nem tekinthetjük szoros értelemben vett tudományos terméknek. Ha fenti táblázatunkból a két utolsó sor, a szerkesztés és fordítás adatait elhagyjuk, megkapjuk a szoros értelemben vett tudományos termék különböző publikációtípusokba való szétszóródásának arányszámait. Ezen arányszámokkal összefüggésben két vonatkozás érdekel bennünket közelebbről: 1. az egyes publikációtípusok egymáshoz viszonyított, százalékszámokkal kifejezhető gyakorisági aránya; 2. egy-egy publikációtípuson belül az egy főre eső átlagos publikációmennyiség. Következő, 66. táblázatunk, melyben a szakkutatásilag meghatározhatatlan foglalkozási kategóriákhoz tartozó olvasók publikációit már nem is tüntetjük fel, ezen említett két szempont érvényre juttatásával, az előző (65.) táblázat pusztán "adatközlő" jellegét magasabb szintre emeli.

A humán kutatók publikációinak megoszlása a természettudományi és műszaki
kutatók publikációinak megoszlásával egybevetve

A publikáció- típus megne- vezése	A humán tudományokat kutató ol- vasók publikációi						A természettudományokat és műszaki tudományokat kutató olvasók publi- kációi					
	1973 397 olvasó esetében				1966 232		1973 424 olvasó esetében				1966 245	
	A publiká- ciók szá- ma		%		Az egy fő- re eső pub- likációs át- lag		A publiká- ciók szá- ma		%		Az egy fő- re eső pub- likációs át- lag	
1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	1973	1966	
Folyóiratcikk	1209	659	63,8	70	3,04	2,84	1043	773	70	78,6	2,46	3,15
Tanulmánykötet- ben közzétett dolgozat	219	44	11,6	4,7	0,55	0,19	102	39	6,8	4	0,24	0,18
Publikált kong- resszusi elő- adás stb.	82	55	4,3	5,8	0,2	0,24	166	79	11,1	8	0,39	0,32
Könyv, mo- nográfia	241	108	12,7	11,5	0,6	0,46	152	70	10,2	7,1	0,35	0,28
Kandidátusi vagy doktori disszertáció	15	12	0,8	1,3	0,037	0,05	25	19	1,7	1,9	0,06	0,08
Előszó, utószó, tudományos jegyzetanyag- összeállítás	129	63	6,8	6,7	0,32	0,27	3	4	0,2	0,4	0,007	0,02
Összesen:	1895	941	100 %	100 %	4,77	4,05	1491	984	100 %	100 %	3,51	4,01

66. táblázat

Az imént bemutatott táblázat egyik legszembeütőbb tanúsága, hogy míg 1966-ban folyóirattárunkat látogató humán kutatók az egy főre eső átlagos publikációmennyiség tekintetében alig tértek el a természettudósoktól és a műszaki kutatóktól, addig 1973-ban az egy főre eső publikációs átlag már lényegesen magasabb volt a humán területek képviselőinél. A természettudományi és műszaki tudományterületek művelői esetében az 1966-ban regisztrált 4,01 publikációs átlagérték viszont 3,51-re esett vissza napjainkra. Arra nézve nem állnak rendelkezésünkre más vizsgálati adatok vagy szakirodalmi vonatkozások, hogy a humán területek kutatóinál fokozottabb publikációs tevékenység jellemezné az 1970-es éveket, mint a megelőző évtizedet. A mi adataink azt a feltevést sugallják, hogy a "publikációs presztizs" a humán tudományágak kutatóinál erősödött. A humán és a természettudományi, valamint alkalmazott tudományi területek kutatóinak tudományos termése a publikációtípusok vonatkozásában is eltérést mutat. Ez az eltérés arányait, jellegét illetően mindkét vizsgált időszakban azonos irányú volt. Már a folyóiratcikk formájában jelentkező publikációk szintjén is van némi eltérés a két csoport között, e publikációtípus részaránya mindkét vizsgálatunk időszakában a humán kutatóknál valamelyest alacsonyabb volt. Más publikációtípusok arányainak megoszlásában még szembeütőbb eltérések tanúi lehetünk. A humán tudományterületek kutatói több könyvet, illetve monográfiát írnak, tanulmánykötetek cikkíróiként gyakrabban szerepelnek, s az előszó, utószó vagy tudományos jegyzetanyag összeállítás is inkább őket jellemző publikációs forma. A természettudósok és műszaki kutatók több kongresszuson, konferencián elhangzott előadásukat publikálják, és a kandidátusi valamint doktori disszertációk száma is az ő esetükben magasabb némileg. Mint 66. táblázatunkból kitűnik, e megállapítások mindkét vizsgált időszak publikációs termésére egyaránt érvényesek.

A 66. táblázatunkban ugyan nem szereplő, szakkutatásilag meghatározhatatlan olvasók (könyvtárosok, levéltárosok, szerkesztők fordítók, lektorok stb.) tudományos termésének publikációtípus szerinti megoszlása — mindkét vizsgált időszakban — inkább a humán tudományok művelőinek publikáció-megoszlásával mutat rokonságot, semmint a természet- és műszaki tudományi kutatókéval. Az egy főre eső publikációs átlag e kutatók esetében mindkét elemzésünk idején csaknem azonos értéket mutat, (1966-ban: 2,8; 1973-ban: 2,75).

b.) A publikációk magyar periodikum-bázisa

Olvasóink, általunk vizsgált tudományos termésének gerincét (65-70 %-át) folyóiratcikkek alkotják. Nem érdektelen tehát e publikációtípus behatóbb vizsgálata. Az első felmerülő kérdés ebben a vonatkozásban az lehet, hogy a kutatóink által publikált folyóiratcikkek milyen periodikumokba szóródtak szét. Nem gondoltunk itt arra, hogy a cikkek szóródását a bradfordi törvény alapján elemezzük. Már csak azért sem, mert az ilyen irányú statisztikai összefüggések felderítéséhez nem elegendőek a rendelkezésünkre álló adatok. A folyóiratokban publikált cikkek elemzésénél két, általunk fontosnak vélt szempont kidolgozását valósítottuk meg. Egyrészt arra vonatkozóan végeztünk felméréseket, hogy e vizsgált folyóiratcikkek milyen arányban oszlanak meg az akadémiai és az egyéb periodikumokban. Másrészt

feltártuk e cikkanyag megoszlását a hazai idegen nyelvű és magyar nyelvű periodikumok között.

Az előbbieken jelzett összefüggések adatszerű bemutatását megelőzően, még néhány, ezzel összefüggő adat ismertetésére is ki kell térnünk. A 992 publikáló olvasónk összesen 415 különféle hazai periodikumban publikált.²⁶ A szakkutatásilag meghatározható 821 publikáló olvasó viszont 381 különféle hazai folyóiratban tett közzé közleményt. A szakkutatásilag meg nem határozható 171 publikáló olvasónak mindössze 34 olyan hazai folyóiratban jelentek meg közleményei, amely folyóiratokban a szakkutatásilag meghatározható publikáló olvasók nem szerepeltek.

Következő 67. táblázatunk adatai kizárólag a szakkutatásilag meghatározható publikáló olvasókra fognak kiterjedni.

Nézzük meg tehát az Akadémia kiadásában²⁷ megjelenő periodikumokra eső publikálási adatokat, a nem akadémiai periodikumokra esőkkel egybevetve. A 381 különféle periodikumból, amelyben a szakkutatásilag meghatározható publikáló olvasóink közleményeket jelentettek meg, 84 (22 %) tartozott az akadémiai kiadásban megjelenő periodikumok közé. Ha azonban a folyóiratok száma helyett a publikációk számát vesszük tekintetbe, akkor az akadémiai publikációs fórumokra nézve már kedvezőbb százalékarányt nyerünk.

A publikációk szám szerinti szóródása az akadémiai, illetve a nem akadémiai periodikumokban

	Az akadémiai periodikumokra eső publikációk száma		A nem akadémiai periodikumokra eső publikációk száma		Összesen	
	1973-ban	1966-ban	1973-ban	1966-ban	1973-ban	1966-ban
	A humán kutatóknál	482 (40%)	355 (54%)	727 (60%)	304 (46%)	1209
A természettudományi és alkalmazott tudományi kutatóknál	375 (36%)	306 (40%)	668 (64%)	467 (60%)	1043	773
Összesen:	857 (38%)	661 (46%)	1395 (62%)	771 (54%)	2252	1432

67. táblázat

A fenti táblázat számadatai azt mutatják, hogy 1966-hoz képest 1973-ra csökkent olvasóink akadémiai folyóiratokban megjelent publikációinak aránya, s ezzel párhuzamosan a nem akadémiai folyóiratokban való publikációik száma megnövekedett. E jelenségnek sokrétű eredője van, de Nagy József és Braun Tibor (1980b) által a magyar Acták nemzetközivé válásának folyamatáról nyújtott helyzetképpel mindenképpen összefügg: "Az eredmények alapján látható, hogy a vizsgált ma-

gyar Acták szerzőköre lényegesen nagyobb mértékben nemzetközi, mint a hasonló folyóiratoké, vagy — ami ezzel ekvivalens — a magyar Actákban abszolút és relatív értelemben is alacsony a belföldi szerzők aránya, ..." (i. m. 9-10. p.).

Nézzük meg ezután, hogy a szakkutatásilag meghatározható 821 kutató publikációi milyen arányban jelentek meg a hazai magyar, illetve a hazai idegen nyelvű periodikumokban és milyenek voltak ezek az arányok az 1966-os periodikum-használatot követő tudományos publikáció-termés esetében.

A publikációk szám szerinti szóródása a hazai magyar nyelvű, illetve a hazai idegen nyelvű periodikumokban

	A hazai magyar nyelvű periodikumokra eső publikációk száma		A hazai idegen nyelvű periodikumokra eső publikációk száma		Összesen	
	1973-ban	1966-ban	1973-ban	1966-ban	1973-ban	1966-ban
	A humán kutatóknál	1006 (83%)	499(76%)	203(17 %)	160(24 %)	1209
A természettudományi és alkalmazott tudományi kutatóknál	668 (64%)	493 (64 %)	375 (36%)	280 (36%)	1043	773
Összesen:	1674 (74%)	992 (70%)	578 (26 %)	440 (30%)	2252	1432

68. táblázat

Mint fenti táblázatunkból kitűnik, a humán kutatók korábban nagyobb százalékban publikáltak hazai idegen nyelvű periodikumokban.

Következő pontunkban publikáló olvasóink tudományos termésének, mélyebb, tartalmibb elemzését kíséreljük meg, amikor arra a kérdésre fogunk választ keresni, hogy a szóban forgó olvasók periodikum-olvasmányai, valamint ezek megjelent publikációi a tudányszakok szerinti szóródás szempontjából miként viszonyulnak egymáshoz.

c.) A publikációk szakmegoszlása néhány fontosabb foglalkozási csoport esetén

Olvasóink publikációs tevékenységével kapcsolatban eddig feltárt és bemutatott adataink sok tekintetben formális jellegűek voltak. Annak megállapítása azonban, hogy e publikációk foglalkozási csoportonként milyen szakterületekre szóródnak szét, már mélyebb, tartalmibb vonatkozásokat is érint. Ez az elemzési szem-

pont azzal a kérdéskörrel kapcsolható dolgozatunk eddigi tematikájához, hogy az olvasott periodikum-anyag valamint a bennük rejlő információk adott módon és mértékben való felhasználásának eredményeképp létrejött művek szakmegosztási-lag miként viszonyulnak egymáshoz.

Olvasóink periodikum-olvasmányainak valamint publikációinak szakmegosztása természetesen nem minden vonatkozásban hasonlítható össze. Számos, főleg alkalmazott tudományi területeket képviselő kutató (pl. orvos, mérnök stb.), — amint ezt előző fejezetünk adatai bizonyítják —, csak kivételes esetben, egy-egy alkalommal használta az Akadémiai Könyvtár periodikum-anyagát. Ezek esetében az olvasmány szakmegosztás, valamint a publikáció szakmegosztás egybevetése pusztán az Akadémiai Könyvtár használati adatai alapján nem vezetne egzakt eredményekhez. Ez az összehasonlítás csak olyan tudományterületek esetében indokolt, melyeknek képviselői gyakran látogatják könyvtárunk folyóirattárát, és amely kutatók szakterületébe vágó anyag gyűjtőkörileg egészében, vagy legalábbis bizonyos vonatkozásaiban az Akadémiai Könyvtár profiljába tartozik. Lényegében azon tudományterületek reprezentánsaira fogjuk kiterjeszteni ezt a vizsgálatot, akikkel kapcsolatban előző fejezetünkben kördiagramokat mutattunk be.

Egy-egy tudományterületen belül, az illető kutatási terület reprezentánsainak olvasmány szakmegosztás-, valamint publikáció szakmegosztás-struktúrája között sincs minden ponton százszázalékos megfelelés. Közismert tény, hogy a kutatók igen gyakran használnak általános jellegű periodikumokat, sok közülük állandóan olvassa a "Nature"-t, "Science"-t vagy ehhez hasonló más általános természettudományi periodikumot; ugyanakkor publikációik természetesen nem ilyen átfogó, általános jellegűek. Bibliográfiai jellegű periodikumok használata nem elsősorban a bibliográfiaikat készítő, szerkesztők olvasási szokása. Szakterületenként eltérő mértékben ugyan, de azt is tapasztaljuk, hogy humán kutatók természettudományi, természettudósok és alkalmazott tudományterületek művelői viszont nemegyszer humán szakágakat érintő, tehát saját szakterületükhöz képest "idegen anyagot" használnak, de nem azzal a céllal mintha "idegen területen" szándékoznának publikálni is.

Az olvasás és a publikálás fentiekben vázolt ellentétessége valójában olyan jelentős, hogy egy minden publikáló olvasói csoportra egyaránt érvényes általános törvényszerűség is fakad ebből, miszerint a periodikum-olvasmányok szakmegosztási struktúrájában a "saját szakterület" spektrumsávja általában keskenyebb, mint a publikációk szakmegosztási spektrumában ugyanez a sáv. Minden bizonytalansággal eltérés van a kutatói munka egyes fázisaiban a "saját anyag", illetve az "idegen anyag" olvasmányi részarányát illetően. Feltehetően egy kutatás megindulásakor többfelé irányuló tájékozódásra van szükség, mint esetleg a későbbi munka során, s ezt a szerteágazó tájékozódási szükségletet, igényt, "idegen" és határtudományi területeket érintő periodikumok anyagából lehet és kell kielégíteni. A kutatómunkában később bekövetkező esetleges megtorpanások, kétségek stb. eloszlatását is egy szélesebb hatósugarú tájékozódás, informálódás mozdíthatja elő. Bizonyos "idegen anyag" olvasásával még amiatt is számolnunk kell, mert amint ezt már dolgozatunk 71. lapján említettük, publikáló olvasóink esetében sem elhanyagolható a művelődési, pihenési céllal folytatott periodikum-használat.

Ezen általános szempontok kiemelése után nézzük meg röviden azokat a sajtósági vonásokat, amelyek az egyes kutatói-foglalkozási csoportok általunk vizsgált képviselőinek publikációs tevékenységét immár külön-külön jellemzik. Rendszerezésünk módszertanáról annyit kívánunk még megjegyezni, hogy az egyes kutatói csoportok publikációs tevékenységét reprezentáló folyóiratcikkek, monográfiák, kandidátusi disszertációk stb. szakozásakor a Magyar Nemzeti Bibliográfia és a Magyar Folyóiratok Repertóriumára szakjelzeteit vettük alapul. E részletes szakjelzeteiket használtuk fel és vontuk össze céljainknak megfelelően a periodikum-féleségek szakbesorolásánál általunk alkalmazott 56 szakba. (vö. a 10-14. táblázat szakcsoportjait). A továbbiakban, a periodikum-olvasmányok szakok szerinti szóródását bemutató kördiagramok sorrendjét követve, az egyes foglalkozási-kutatói csoportok esetében arra a kérdésre fogunk választ keresni, hogy az olvasmányok és a publikációk szakmegoszlása miként viszonyul egymáshoz, és melyek azok a határtudományi illetve teljesen "idegen" tudományterületek, amelyek felé egy-egy adott foglalkozási ág képviselőinek publikációi a saját szakterületük mellett még szétszóródnak.

A 25 klasszikus filológus és ókortörténész a jelzett időszakban 145 publikációt jelentetett meg. (Ezúttal, mint már jeleztük, pusztán a hazai publikációk vizsgálatáról lesz szó.) Egy publikálóra átlagosan 5,8 publikáció esett. Ez valamivel túlhaladja az előző vizsgálatunk idején a klasszikus filológusok esetében regisztrált 5,53-as publikációs átlagot. Ha a klasszikus filológusok és ókortörténészek publikációinak szakmegoszlását kördiagramra vinnénk, ez a kördiagram e kutatók periodikum-olvasmányainak szakmegoszlását bemutató 2. ábránkkal meglepő hasonlóságot mutatna sok tekintetben. Ez azt jelenti, hogy nagyjából ugyanazon területekre szórodtak szét e publikálók tudományos kiadványai, mint amelyekre periodikum-olvasmányai is kiterjednek. A "saját szakterület" vonatkozásában a klasszika-filológia területére esett összes olvasásuk 30 $\frac{1}{2}$ -a, tudományos publikációiknak meg 28 % -a; az ókori történelem és segédtudományai vonatkozásában viszont a 13 %-nyi olvasást mintegy 20 %-os publikálási arány követte. Ez utóbbi arány előző vizsgálatunk idején éppen fordított volt. Érdekes jelenség, hogy a nem klasszikus nyelvekre vonatkozó olvasási (16%) és publikálási arány (14,5%) is csaknem teljesen azonos. A régészet területére eső, több mint 9 %-os periodikum-olvasási arányt meglepően csekély 1,4 %-os publikálási arány kísérte. A közel 9 %-os humán tárgykörű periodikumra kiterjedő olvasási arányt is ennél jóval csekélyebb, mindössze 3,4 %-os publikálási arány követte. Ezen túlmenően még csaknem 9 % társadalomtudományi, közel 8 % vallástörténeti, mintegy 5 % néprajzi és 7 % egyéb, modern filológiai kérdéseket érintő publikációs termést regisztrálhattunk ezen foglalkozási ág képviselőinél. "Idegen" tudományterületekre kiterjedő publikációs tevékenységet szignifikáns mértékben nem tapasztaltunk a klasszikus filológusok esetében. Figyelemre méltó eltérés a két vizsgált időszak adataiban semmilyen vonatkozásban nem volt tapasztalható.

Az 51 nyelvész kutató a vizsgált időszakban 253 publikációt jelentetett meg. Egy nyelvész publikálóra átlagosan 4,96 publikáció esett. Ez szignifikánsnak nem ítéltető mértékben 0,19 %-kal magasabb az 1966-ban regisztrált értéknél. A nyelvészek esetében mindkét vizsgált időszakban a publikációk szakmegoszlása kon-

centráltabb képet mutat, mint periodikum-olvasmányaik szakmegoszlása. Míg olvasmányaik 44 %-a esett csak kimondottan nyelvészeti periodikumokra, viszont e szélesebb szakterületüket érintő publikációik aránya csaknem 64 % volt. Első elemzésünk időszakában a publikációk javára mutató 20 %-os "saját szakterület" irányába mutató eltolódási arány még magasabb volt, csaknem 40 %-os. Az irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia területét érintő szaklapok olvasása közel 11 %-a volt az összes olvasott periodikumnak, az idetartozó publikációk aránya viszont ennek az értéknek csaknem a duplája, több mint 21 %-ra tehető. Érdekes jelenség, hogy első vizsgálatunk időszakában ez az arány az imént említett olvasási-publikálási aránynak éppen a fordítottja volt. A történettudományra és művelődéstörténetre eső közel 6 %-os olvasás alig 3 %-os ilyen vonatkozású publikációt eredményezett; a humán- és társadalomtudományok általános kérdéseit érintő periodikumok olvasását (18 %) az előbbihez hasonlóan csak felényi (közel 9 %-nyi) publikációs termés követte. Az 1966-ban, nyelvész olvasóink publikációinak még mintegy 4 %-át kitevő matematikai nyelvészeti publikációk, jelen vizsgálatunk időszakában teljesen elmaradtak. Ez a jelenség megfelel ezen interdiszciplináris tudományterület iránti érdeklődés napjainkra tapasztalható általános csökkenésének.

A 81 irodalomtörténész, irodalomtudós, (színháztörténész és drámatörténész) a vizsgált időszakban 538 publikációt jelentetett meg. Egy publikálóra átlagosan 6,64 publikáció esett, mely igen jelentős emelkedés az előző elemzés időszakában regisztrált 4,66 publikációs átlaghoz képest. Az irodalomtörténészek esetében is, mindkét vizsgált időszakban, a "saját szakterületre" koncentrálnak a publikációs tevékenység jóval magasabb (62 %) mint a közvetlen szakterületet érintő periodikumok olvasottsága (37 %). 1966-ban a saját szakterületre koncentrálnak a publikációs tevékenység százalékaránya még magasabb, 73 % volt. A társadalomtudományok valamely ágát érintő olvasmányok és publikációk százalékaránya, a csaknem azonos mintegy 10-10 %-os értékével, főleg a publikációk vonatkozásában meglehetősen magas. A nyelvtudomány valamely ágára eső több mint 12 %-os periodikum-olvasást alig több mint 6 %-os nyelvészeti vonatkozású publikáció követte. Az említettek túlmenően irodalmár olvasóink általunk vizsgált publikációs termése még 7 %-nyi történettudományi, régészeti és művelődéstörténeti; 6,5 %-nyi művészeti, valamint szintén 6,5 %-nyi tudományszervezési, könyvtár-, illetve könyvtörténeti tárgy körű anyagot tartalmazott. Mindkét vizsgált időszakra érvényes, a várakozásunknak egyébként teljesen megfelelő jelenség, hogy az irodalomtörténészek periodikum-olvasása sokkal szélesebb szakspektrumot ölel át, mint ahány diszciplína felé irányul publikációs tevékenységük. A "saját szakterülettől" legtávolabb eső természet tudományi, illetve alkalmazott tudományi területek, nem túl magas, de meglévő olvasási igényét, sem a múltban, sem jelen vizsgálatunk időszakában egyetlen idevágó publikáció sem követte.

A 63 történész kutató a jelzett időszakban 318 publikációt jelentetett meg. Egy történész publikálóra átlagosan 5 publikáció esett. Ez valamivel meghaladja az 1966-ban regisztrált 4,28-as publikációs átlagot. A történészek periodikum-olvasása, amint ezt dolgozatunk 171-172. lapján már kifejtettük, a tulajdonképpeni történettudományt széles sávban körülvevő, nagyszámú, nem kifejezetten törté-

nettudományi periodikumra kiterjedő olvasás. A publikációs tevékenység viszont már kevésbé szétszórta, a mintegy 25 %-t kitevő kifejezetten történettudományi periodikumokat igénylő olvasás mellett 35 %-os szoros értelemben vett történettudományi szakterületet érintő publikációt találtunk. Ezen a ponton bizonyos eltérés mutatkozik a két vizsgált időszak arányértékei között. 1966-ban a mindössze 19,5 %-os saját szaklap olvasást 44 %-os saját szakot érintő publikálás követte. A nyelv- és irodalomtudományok kérdéseivel foglalkozó periodikumok iránt megnyilvánuló mintegy 12 %-os érdeklődést, csaknem azonos, 11 %-os publikálás követte. Igen jelentős volt a legkülönbözőbb társadalomtudományi kérdéseket érintő publikációk száma történész olvasóinknál, az 1966-ban már magasnak ítélt 14 %-os arány napjainkra tovább növekedett 26 %-ra. A történészek publikációi — jöllehet a fentiek-nél lényegesen csekélyebb mértékben — még számos egyéb humán tudományterületet érintettek: a kultúra és művelődéstörténetet (5 %), a múzeumok és tudós társaságok működését (3 %), tudományszervezési és -politikai kérdéseket (3 %), vallástörténeti témákat (2 %), valamint földrajzi és honismereti témaköröket (6 %). Az előző vizsgálatunk időszakában még mintegy 11 %-át tették ki történész olvasóink alkalmazott tudományok történetét tárgyaló publikációi. A jelenleg vizsgált tudományos természetben ilyen tudománytörténeti vonatkozású munkát csak igen kis számban találtunk (2,5 %), valamivel nagyobb százalékban (3,5 %) szerepelnek azonban a természettudomány-történeti publikációk. "Idegen" tudományterületnek nem tudománytörténeti szempontú megközelítésével egyik vizsgált időszakban sem találkoztunk a publikációk szintjén.

A 46 matematikus publikáló olvasónk a vizsgált időszakban 149 publikációt jelentetett meg. Egy matematikus publikálóra átlagosan 3,23 publikáció esett, mely érték szinte azonosnak mondható az előző vizsgálat idején regisztrált 3,26-os átlagértékkel. A saját szakterületre koncentrálódó periodikum-olvasási arány, mint láttuk, az összes vizsgált foglalkozási csoport közül a matematikusok esetében volt a legmagasabb, 69 %. A saját szakterületet érintő publikációk aránya, ennél alig valamivel magasabb érték: 73,2 %. Előző vizsgálatunk időszakában ez utóbbi érték 71 % volt, csaknem azonos a jelenlegivel. A matematika műszaki területeken való alkalmazásának kérdéseivel foglalkozó publikációk aránya az összes publikáción belül 11 % volt, az ilyen jellegű (tehát műszaki) periodikumokra eső alig több mint 2 %-os olvasási aránnyal szemben. Az 1966-ra vonatkozó felmérés is közel azonos értékeket eredményezett: a 3 %-os olvasási arányt akkor 10 %-os publikációs arány követte. Érdekes jelenség, hogy a jelenleg vizsgált időszakban a matematikusok publikációinak mintegy 5 %-a tudomány- és üzemszervezési kérdésekkel, ezek matematikai vonatkozásával foglalkozott. Ezt előző vizsgálatunk idején nem tapasztaltuk. Még csak annyit említenénk meg, hogy a matematikusok publikációi 3,5 %-ban a pszichológia és a filozófia matematikai kérdéseit és ugyanilyen százalékban a kémia, a geológia és a biológia matematikai kérdéseit érintették. "Idegen tudományterületet" érintő publikációk szignifikáns mértékben való előfordulását sem a múltban, sem napjainkban nem észleltük a matematikusok publikációján belül.

A 43 fizikus publikáló olvasó a jelezett időszakban 131 publikációt jelentetett meg. Egy fizikus publikálóra átlagosan 3 publikáció esett, mely alig valamivel

magasabb az 1966-ban nyert 2,76-os értéknél. A természettudósok közül a fizikusok esetében volt a legalacsonyabb a saját szakterület iránti érdeklődés a periodikum-használat terén: 46%. Ha az atomfizika, reaktortechnika 5,2 %-os olvasási arányát is "saját szakterülethez" tartozónak számítjuk, a két százalékarány-érték együttesen is alig haladja meg az 50 %-ot. 1966-ban is csak 52% volt ez az összehasonított érték. Az e szakterületekre eső publikációk aránya az előző vizsgálat idején regisztrált 61 %-ról 47%-ra esett vissza napjainkra. A fizika alkalmazásának műszaki kérdéseivel foglalkozó publikációk aránya viszont alig mutat eltérést a két különböző vizsgálati időszakban, 18 % körüli értékével. Fizikus olvasóink publikációinak további szóródása a jelenleg vizsgált időszakban a következő: kémia, kémiai technológia 14 %, a biológia és orvostudomány fizikai vonatkozásai 9 %, matematika és kibernetika együttesen 4 %, valamint csillagászati, geológiai kérdések szintén 4 %. Humán vagy társadalomtudományi kérdéseket tárgyaló publikációval nem találkoztunk a fizikusok esetében sem előző, sem jelenlegi elemzésünk során.

A 110 kémikus publikáló olvasó a vizsgálat időszakában 409 publikációt jelentetett meg. Egy kémikus publikálóra átlagosan 3,7 publikáció esett. 1966-ban a vizsgált természettudományi foglalkozási csoportok között a kémikusoknál tapasztaltuk a legmagasabb publikációs átlagot, akkor egy publikálóra átlagosan 5 publikáció esett. A saját szaklap olvasásának aránya a kémikusok esetében nem sokat változott a két vizsgált időszakban; 1966-ban: 44 %, 1973-ban: 49,3 %. Annál többet változott a saját szakterületre terjedő publikációk aránya, míg 1966-ban a szoros értelemben vett kémiai publikációkra a kémikusok összes publikációjának 57 %-a esett, addig 1973-ban már publikációik 78 %-a volt ide sorolható. A fennmaradó 22 %-nyi publikáció meglehetősen számos tudományterület között oszlott meg, nem túl magas részesedési arányban. A publikációk által még érintett fontosabb tudományterületek a következők voltak: a kémia mezőgazdasági és műszaki (nem vegyipari) alkalmazásait érintő területek (4,9%), biológia, biokémia, mikrobiológia (3,9%), fizika, atomfizika, fiziko-matematikai tudományok (2,7%), orvostudomány (2,4%), tudományszervezési, tudománypolitikai kérdéseket érintő publikációk (2,9%), és végül mint "idegen terület" pedagógiai, a felsőoktatás kérdéseivel foglalkozó publikációk (1,45%).

A 62 orvos, (állatorvos, farmakológus) a jelzett időszakban 248 publikációt jelentetett meg. Egy-egy publikálóra átlagosan 4 publikáció esett, mely átlagérték csaknem teljesen azonos az 1966-ban megfigyelt 4,4 értékkel. Amint ezt már az orvosok periodikum-olvasási érdeklődés-struktúrájának vizsgálatakor megállapítottuk az előző fejezetben (180.p.), e foglalkozási ághoz tartozó olvasók az Akadémiai Könyvtárban elsősorban a szakterületüket mintegy kiegészítő határtudományi periodikum-anyagot kerestek. Éppen ezért az orvosok publikációs tevékenységének szakmegozslását értelmetlen lenne mechanikusan párhuzamba állítani periodikum-olvasmányainak szakmegozslásával. A sok határtudományi vonatkozású olvasmány, az általános természettudományi periodikumok gyakori használata nem eredményezett ugyanilyen jellegű publikációs termést. Az orvosok által közreadott publikációs termés 73-74 %-a a szűkebb szakterület, az orvostudomány, az állatorvostudomány és farmakológia erősen speciális részletkérdéseit érintette az álta-

lunk vizsgált időszakban. Ez az arány nem mutat nagyon lényeges változást az előző elemzésünk időszakában regisztrált 80 %-os saját szakterületre terjedő publikációs arányhoz képest. Mindkét vizsgált időszakban a publikációk mintegy 12 %-a érintett alapkutatással, általános biológiai, biokémiai, biofizikai, mikrobiológiai problémákkal kapcsolatos tudományterületeket. Az orvospszichológiai és pszichiátriai közlemények orvos olvasóink publikációinak mintegy 5 %-át, a matematikai, fizikai, valamint zoológiai vonatkozású anyag pedig a teljes publikációs termésnek 3,6 %-át adta. Az orvostudomány társadalmi vonatkozásaival foglalkozó publikációk az Akadémiai Könyvtárat látogató orvosok tudományos termésében még a 4 %-ot sem érték el.

A 80 mérnök, illetve műszaki kutató a vizsgált időszakban 281 publikációt jelentetett meg. Egy-egy mérnök publikálóra átlagosan 3,51 publikáció esett, mely érték csaknem azonos az 1966-ban regisztrált 3,38-as átlagértékkel. A mérnökök esetében sem látjuk értelmét a periodikum-olvasás és a publikálás szakmegoszlása összehasonlításának, hiszen nyilvánvaló, hogy az Akadémiai Könyvtárban periodikumot használók olvasmány-anyaguknak gerincét nem az akadémiai periodikumgyűjteményből merítik. Mivel a mérnöki tudományok igen sok részterületre tagolódnak, a tulajdonképpeni saját szakterületre eső publikációk is megannyi részterületre eső publikációból tevődnek össze. Ebben az értelemben az elektrotechnika, a műszaki fizika, a vegyipar, az agrármérnöki kérdések vagy az építőművészet tematikáját érintő tudományos közlemények egy-egy szakmérnök esetében semmiképpen sem jelentenek "idegen" szakterületre átterjedő publikációs tevékenységet. A jelenleg vizsgált időszakban, mérnök, műszaki kutató olvasóink publikációinak több mint 70 %-a volt a fent említett szakterületek körébe sorolható. A műszaki tudományokhoz legközvetlenebbül kapcsolódó matematikai és fizikai kérdésekkel a publikációk 14 %-a foglalkozott. A geológia műszaki vonatkozásaival publikációik mintegy 5 %-a foglalkozott. Humán és társadalomtudományi területeket érintő publikáció szintén közel 5 %-ban fordult elő a műszaki kutatók tudományos termésében a jelenleg vizsgált időszakban. Végül talán nem érdektelen még annak kiemelése sem, hogy 5 %-ot meghaladó arányban tudomány- és iparszervezési kérdéseket érintő publikáció is regisztrálható volt a szóban forgó szakterület képviselőinek tudományos termésében.

A 41 könyvtáros, levéltáros, bibliográfus és muzeológus a jelzett időszakban 153 publikációt jelentetett meg. Annak ellenére, hogy a foglalkozási csoport tagjai általában nem főfoglalkozású kutatók, egy-egy publikálóra mégis meglehetősen magas, 3,73 publikációs átlag esett. Ez valamivel alatta marad az előző vizsgálat alkalmával észlelt 4-es átlagértéknek. Részletesebb bontás szerint a foglalkozási csoport 8 muzeológusból, 29 könyvtárosból, 4 levéltárosból és 1 bibliográfusból állt. Mivel nem lehet megállapítani az általunk jelenleg alkalmazott módszerrel, hogy a "könyvtáros" foglalkozásmegjelölés ténylegesen könyvtáros szakképzettségű egyént takar, vagy egy olyan más szakkutatót akinek jelenlegi munkahelye könyvtár, így az sem állapítható meg, hogy végül is mi tekinthető "idegen" anyagnak akár olvasmányaikban, akár tudományos műveikben. Publikációs termésük ennek megfelelően, mindkét vizsgált időszakban igen sok szakterületre terjedt szét. A legközvetlenebb szakterület, a dokumentáció, a könyvtárügy, a muzeológia, a levéltárügy kérdéseivel foglalkozó publikációik aránya 15,5-17 % között mozgott mindkét vizsgálatunk

időpontjában. Egyetlen észrevételünk, hogy publikációik 90 % -a humán tudományok területére esett, míg 1966-ban, valamivel kevesebb, 80 % volt a publikációs arány, ami könyvtáros olvasóink tudományos terméséből valamely humán szakterületet érintett. A jelenleg vizsgált időszakban e heterogén foglalkozási csoport képviselőinek publikációs említésre méltó százalékos arányban a következő humán szakterületekre szóródtak szét: nyelv- és irodalomtudomány 24,5 % , régészet, történelem, művelődéstörténet 15,5 % , társadalomtudományok 14 % , művészetek 6,5 % , tudomány- és üzemszervezés 5 % , filozófia, vallás 2,5 % .

A 31 tanár, pedagógus kutató a vizsgált időszakban 105 publikációt jelentett meg. Egy tanár publikálóra átlagosan 3,38 publikáció esett, mely alig valamivel magasabb az előző vizsgálat időszakában kapott 3-as átlagértéknél. Periodikum-olvasmányaik szakmegoszlása sokkal összetettebb, sokkal több tudományterületre terjed ki, mint publikációs tevékenységük. A saját szakterületnek elsősorban tekinthető pedagógiai, neveléstudományi periodikumok olvasottsága mindkét vizsgálatunk időszakában igen alacsony volt, 5-6 % körül mozgott. Ez természetes jelenség, hiszen egy pedagógus elsősorban a szaktárgyával (irodalom, történelem stb.) kapcsolatos ismeretanyagának felfrissítéséért keresi fel az Akadémiai Könyvtárat, szakmájának módszertani stb. periodikumait az Országos Pedagógiai Könyvtár gyűjti és forgalmazza a teljesség igényével. Ha pedig a két vizsgált időszak pedagógusok által közzétett tudományos termését egybevetjük, arra a megállapításra jutunk, hogy erősen eltérő összetételű volt ez a két különböző időpontban vizsgált olvasócsoporthoz. Míg 1966-ban publikációik 19,5 % -a volt csak kifejezetten pedagógiai vonatkozású, addig jelen elemzésünk idején közel 47 % -a volt neveléstudományi vonatkozású. Ezt a kimondottan nagyarányú pedagógiai tárgyú publikációs tevékenységet az a tény feltétlenül befolyásolta, hogy a publikáló pedagógus olvasóink közül 8 személy volt a neveléstudományok kandidátusa, akik esetében az ilyen szakirányú publikációs tevékenység felel meg az elvárásnak. A neveléstudományi szakpublikációk mellett pedagógus olvasóink még az alábbi tudományterületeken publikáltak a vizsgált időszakban: irodalom, nyelvészet, klasszika-filológia 20 % filozófia, pszichológia, vallás 9 % , történelem, művelődéstörténet, régészet, 7 % művészetek 5 % , földrajz 4 % , társadalomtudományok 3 % . A 105 elemzett publikációból mindössze egyetlen nem humán vonatkozású volt; megjegyzendő, hogy ez az arány 1966-ban is meglehetősen hasonló volt, akkor 76 publikációból 3 esett az alkalmazott tudományok területére.

Jelen fejezetünk bevezetőjében (199.p.) egy olyan általános érvényű megállapítást tettünk, miszerint egy-egy foglalkozási csoport esetében a "saját" szakterületre terjedő olvasás hányada általában, a foglalkozási csoportok többségénél, kisebb mint a publikációs tevékenységen belül a "saját" szakterületre vonatkozó publikációk hányada. Ez a törvényszerűség előző vizsgálatunk idején a bemutatott 11 foglalkozási-kutatói csoport mindegyikére érvényes volt. Jelen vizsgálatunk idején 2 foglalkozási csoport, a klasszikus filológusok és a fizikusok esetében ez az arány az olvasás javára kisebb-nagyobb mértékben (a klasszikus filológusoknál csekély, a fizikusoknál jelentősebb mértékben) eltolódott. Ebben az esetben a hangsúly nem azon a tényen van, hogy a szakmai olvasás százalékaránya könyvtárunkban a foglalkozási ágak többségében mindig kisebb, mint a szakmai publikálásé, hanem a

két szóban forgó százalékszám hányadosának értéke (magas vagy alacsonyabb volta) a döntő. Ma is fenntartjuk előző vizsgálatunk idején e kérdéssel kapcsolatban kifejtett álláspontunkat, hogy e hányados értéke egy-egy adott könyvtárra kifejezetten jellemző. Minden bizonnyal egy tudományos nagykönyvtárban, ahol egyetemes jellegű és interdiszciplináris periodikumok nagyobb számban fordulnak elő, mint egy kisebb szakkönyvtárban, ez a hányados értékét tekintve más, kisebb lesz. 1966-ban az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát használó publikáló olvasók esetében — a kiemelten vizsgált 11 foglalkozási-kutatói csoportra vonatkozóan e hányados értéke 0,6 volt. Jelen elemzésünk időpontjában 0,67-re emelkedett, ami másképpen fogalmazva azt is jelenti, hogy az Akadémiai Könyvtár periodikum-gyűjteménye humán- és természettudományi szakterületek művelőinek egyaránt képes az alapvető információk szolgáltatására. Ez a megállapítás szerintünk érvényes még abban az esetben is, ha egy adott kutató csupán egyetlen alkalommal használta periodikum-gyűjteményünket, de ezen egyetlen esetben olyan forrás-anyaghoz jutott, amely készülő publikációja szempontjából alapvető, esetleg döntő jelentőségű információs anyagot tartalmazott. Egyébként a "kiegészítő olvasás mellett az alapvető tájékozódás általában nagyobb súlyt kapott az utóbbi évek periodikum-olvasása során.

4.3 Néhány adat a külföldi publikációkra vonatkozólag

Az előbbieken olvasóink hazai publikációs tevékenységével kapcsolatban mutattunk be néhány adatot. Megállapítottuk, hogy az Akadémiai Könyvtár periodikum-gyűjteményét 1973-ban használó 1908 olvasó közül 992 publikáló olvasó volt (az 1973-1976 közötti bibliográfiai adatok tanúsága szerint). Megállapítottuk azt is, hogy e publikáló olvasók a vizsgált időszakban 3857 tudományos közleményt²⁸ jelentettek meg a hazai publikációs fórumokban. Néhány adatot e hazai publikációk szakterületenkénti szóródásával kapcsolatban is feltártunk. A publikációtípusok megoszlásával kapcsolatban kimutattuk továbbá, hogy a meglehetősen nagyszámú publikáció zömét folyóiratcikkek képezték, számszerint 2528 volt az ilyen típusú publikációk száma. Olvasóink publikációs tevékenységéről alkotott képünk teljesebbé tétele érdekében, jelen pontunkban, külföldi publikációs tevékenységükkel kapcsolatban kell néhány szót szólnunk. Mint már előljáróban jeleztük (l. 23. sz. jegyzet), olvasóink külföldi publikációs tevékenységének feltárásához a Hungarica, Külföldi folyóiratszemle, megfelelő évfolyamait használtuk segédeszközként. E segédlet alapján feltárt publikációs tevékenységgel kapcsolatban természetesen nem léphettünk fel a teljesség igényével, két okból sem. Egyrészt ez a bibliográfia csak a folyóiratcikkekét tárja fel a publikációtípusok közül, másrészt meg kellett elégednünk azon folyóiratoknak feltárásával, melyeket a Hungarica bibliográfia meghatározott válogatási szempontjainak érvényesítése alapján egyáltalán feldolgozásra érdemesnek ítélt. Mivel a hazai tudományos termés több mint 65 %-a folyóirat-cikk formájában jelent meg, s véleményünk szerint a külföldi publikációs tevékenységben ez az arány még magasabb, úgy véljük, olvasóink külföldön megjelent tudományos terméséről már pusztán a folyóiratokban megjelent cikkek alapján is megfelelő képet nyerhetünk. Ami pedig a feldolgozásra kerülő folyóiratok kiválasztásának szempontjait illeti, egy ilyen országos jellegű vállalkozás mindenképpen garanciát jelent bármiféle egyéni próbálkozással szemben.

Nézzünk meg tehát néhány konkrét adatot publikáló olvasóink külföldi folyóiratokban megjelent cikkeivel, tanulmányaival kapcsolatban. A 397 humán területen tevékenykedő publikáló olvasónk közül 71 esetében (18 %) találtunk a vizsgált időszakban külföldi folyóiratban megjelent publikációt. A 71 fő 118 cikket tett közzé 88 különféle folyóiratban. A természet- és alkalmazott tudományok művelői közül a 424 publikáló olvasó közül 98 személynél (23 %) tudtunk nyomon követni külföldön megjelent folyóiratban tudományos közleményt, cikket. A szóban forgó 98 személy 79 különféle folyóiratban, 128 publikációt jelentetett meg a jelzett időszakban. A szakkutatásilag közelebről meghatározhatatlan 171 publikáló olvasónk közül viszont mindössze 11 esetében (6,4 %) volt külföldi folyóiratban fellelhető publikációs tevékenység. A 11 személy 12 különféle folyóiratban²⁹ jelentette meg publikációit, a vizsgált időszakban számszerint 13-at. Következő 69. táblázatunkban, — most már a foglalkozásilag meghatározhatatlan kategóriába tartozó olvasócsoportok adatait elhagyva —, a humán, valamint a természet- és alkalmazott tudományi területek művelőinek külföldi folyóiratokban megjelent közleményeit országokénti bontásban adjuk meg. Úgy gondoljuk, hogy egy ország adott kutatói gárdája külföldön megjelent cikkeinek vizsgálatánál egyik legjelentősebb szempont e publikáció-ter-
 més országokénti szóródásának megállapítása. Ez a szóródás ugyanis fényt deríthet egyes országok egymás közötti tudományos kapcsolataira, egy-egy tudományterület művelésének országok szerinti "erős", vagy "gyenge" voltára s még egy sor hasonló tudománymetrikai vonatkozású kérdésre.

Az Akadémiai Könyvtár olvasóinak külföldi folyóiratokban megjelent publikációi
országokként

Sor- szám	A humán tudományokat kutató olvasók publikációi			A természet- és alkalmazott tudomá- nyokat kutató olvasók publikációi		
	Az ország melynek folyóiratában a pub- likálás történt	A cik- kek száma	Hány folyó- iratban jelen- tek meg	Az ország mely- nek folyóiratában a publikálás tör- tént	A cik- kek száma	Hány folyó- iratban jelen- tek meg
1.	NSZK	24	13	NDK	33	18
2.	Franciaország	13	10	Hollandia	19	6
3.	NDK	12	7	Nagybritannia	19	11
4.	Csehszlovákia	11	10	NSZK	17	14
5.	Szovjetunió	9	7	USA	12	8
6.	Finnország	7	4	Svájc	8	5
7.	Ausztria	6	6	Csehszlovákia	5	4
8.	Lengyelország	6	5	Dánia	4	3
9.	Bulgária	4	4	Japán	2	1
10.	Jugoszlávia	4	3	Kanada	2	2
11.	Svájc	4	3	Ausztria	1	1
12.	Nagybritannia	4	3	Bulgária	1	1
13.	Hollandia	3	2	Franciaország	1	1
14.	USA	2	2	Jugoszlávia	1	1
15.	Románia	2	2	Lengyelország	1	1
16.	Belgium	2	2	Norvégia	1	1
17.	Kanada	2	2	Svédország	1	1
18.	Norvégia	1	1			
19.	Olaszország	1	1			
20.	Japán	1	1			
Összesen:		118	88	Összesen:	128	79

69. táblázat

A táblázatból elsőként az tűnik szemünkbe, hogy a humán tudományterületek kutatói több ország több folyóiratában jelentettek meg az általunk vizsgált időszakban tudományos publikációt, mint a természet- és alkalmazott tudományok művelői. Ezzel szemben ez utóbbiak publikációi viszont jobban koncentrálnak egyes országok folyóirataiba, az összes publikáció 78 % -a 5 ország folyóirataira esett. Az NDK-ban és az NSZK-ban megjelenő folyóiratokban mind a humán tudományterületek mind pedig a természet- és alkalmazott tudományok művelői igen sokat publikáltak. Az összes külföldi periodikum, amelybe a vizsgált időszakban, az általunk vizsgált kutatógárdából magyar kutató publikált, 31 % -ban e fent említett két ország periodikum-anyagába tartozott. Érdekes jelenség az is, hogy a népidemokrati- kus országok periodikumaiba, az NDK kivételével, — a humán területeken tevékeny- kedő kutatók sokkal többet publikálnak, mint a természet- és alkalmazott tudományok művelői. Említésre méltó jelenség még az is, hogy egyes országok periodikumaiban

csak a humán tudományok kutatói publikálnak nem is elhanyagolható mértékben, pl. Finnország, SZU. Az előbbi a finnugor rokonsággal kapcsolatos tudományos egymásrautaltsággal magyarázható.

Előző elemzésünk időszakában, — nem lévén még "Hungarica" bibliográfia —, csak nyelvész és orientalista publikáló olvasóink külföldi publikációs tevékenységére vonatkozóan tudtunk adatokat gyűjteni a "Bibliographie linguistique" című évente megjelenő nemzetközi nyelvészeti bibliográfia segítségével. Jelen vizsgálatunk adatai a külföldi publikációs tevékenységgel kapcsolatban csak egyetlen ponton, a nyelvész és orientalista publikáló olvasók külföldi periodikumokban megjelent tudományos közleményeinek egybevetése kapcsán hasonlíthatók össze az 1966-ban nyert adatokkal. Ez az egybevetés azt mutatja, hogy míg 1966-ban minden 3. nyelvész, illetve orientalista publikálóra esett egy külföldi folyóiratcikk, addig napjainkban már minden 2. -ra jut egy ilyen publikáció, ha átlagot számolunk.

Fenti adataink a hazai teljes kutató-társadalom országonként elemzett külföldi publikálási képétől több ponton eltérőek lehetnek. Összehasonlítási lehetőség csak a természettudományok kutatóira nézve van. Nagy József — Ruff Imre — Braun Tibor (1979, 214.p.) ugyanis a saját olvasásvizsgálatunkkal (1973) megegyező évre nézve jelentetett meg egy idevágó adatösszeállítást: "A magyar természettudományos cikkek megoszlása 1973-ban a publikálás helye szerint" c. táblázat formájában. Eszerint legtöbb cikk magyar szerzőtől az NSZK-ban jelent meg; (saját adataink szerint az NDK-ban). A két adatsor alig egybevethető: 1. Mi a Hungarica c. bibliográfiára alapoztuk gyűjtésünket, Nagy József — Ruff Imre és Braun Tibor viszont az ISI által nyújtott adatokat közölték (melyeknek forrása a Science Citation Index volt). 2. Nálunk csak 128 cikkről, náluk 982-ről volt szó (Magyarországon kívüli publikálást tekintve). Egy ponton viszont teljesen egyezik a két adatsor: mindkettő kizárólag a folyóiratokban megjelent cikkekre, közleményekre épít. A két táblázatos adatsorból mégis lesűrhető a hazai természet- és alkalmazott tudományi kutatógárda erős német nyelvterületi orientációja, ami a tudományos világtermés ugyane részterületet (természet- és alkalmazott tudományokat) illetően mutatkozó részesedésétől eltérő tendenciájú. A tudományos világtermésben ugyanis a fenti tudománytartományok vonatkozásában az USA-beli, a SZU-beli, az angol és a japán publikálás áll az élen számszerűen (vö. Narin — Carpenter 1975).

4.4 Az 1973. évi periodikum-használat a hivatkozások és forrásidézetek tükrében

Előző vizsgálatunk alkalmával egy külön alfejezetben foglalkoztunk az ún. "visszatérülés" kérdéskörével. Visszatérülésen azt értettük, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában használt periodikumokban rejlő információkat a kutatók miként építették bele tudományos munkáikba. Ennek felderítése érdekében vizsgálatokat végeztünk arra vonatkozóan, hogy publikáló olvasóink milyen mértékben hivatkoznak a használt periodikumokra, illetve az ezekben rejlő közleményekre. A munka során átnéztük 1603 folyóiratcikk és 38 disszertáció anyagát.³⁰ Ezen publikációtípusok alapján a 603 publikáló olvasó közül 116 esetében (19 %) találtuk

meg a használt periodikumra történő konkrét visszahivatkozást. Valljuk meg, hogy ez elég csekély eredmény! Feltehetően jóval nagyobb számban találtunk volna ilyen konkrét visszahivatkozást, ha valamennyi publikációtípust és a külföldön megjelent idevágó publikációkat, ezeknek minden típusát is "végig-pásztázhattuk" volna. Sőt a hivatkozás-láncolatok vizsgálati módszerét is (Cawkell 1976) alkalmazhattuk volna, de ehhez már annak a pontos ismeretére is szükség lett volna, hogy olvasóink az adott periodikum-számból, – kötetből stb., mely cikket olvastak. Minél bonyolultabbá tesszük azonban a használat publikációkba való beépülésének nyomon követését, annál nagyobb lesz a kompozíciós tévedés lehetősége, veszélye. A dolgot még bonyolítja az a körülmény is, hogy egyes folyóiratok vagy folyóirat-jellegű kiadványok helytakarékosági célból egyszerűen nem közölnek bibliográfiát, illetve hivatkozásokat. Ilyen esetben még összetettebb módszer kidolgozása lenne szükséges az olvasott anyag felhasználtságának felderítésére.

Mindezek olyan összetett és időigényes kutatást jelentenének, ami meghaladja egy ember teljesítőképességét, s az adatok feldolgozásához és kiértékeléséhez immár feltétlenül számítógép lenne szükséges. E tény felismerése, az előző tanulmányunkban bemutatott, ilyen jellegű kutatás lefolytatásának elhagyására készített bennünket jelen elemzésünk során. E döntésünkhöz részben G. Reichardt (1978) véleménye is hozzásegített: – ő ugyanis – előző tanulmányunk ismertetése kapcsán –, annak a véleményének adott hangot, hogy igen nagy számban fordulhatnak elő a periodikum-használat során olyan folyóiratok (pl. bibliográfiák, referáló folyóiratok, népszerűsítő lapok, olvasott, de már csak a régisége miatt sem idézett folyóirat-évfolyamok – főleg a műszaki szakirodalom esetében – stb.), melyeket az olvasók sokkalta gyakrabban használnak, mint amilyen mértékben idéznek.

A használt anyag "visszatérülésének" teljesen egzakt felderítése mind a módszer modelljének kidolgozatlansága, mind pedig a megvalósításához szükséges rendkívüli mértékű időigény következtében egyelőre számomra megoldhatatlannak bizonyult. Az Akadémiai Könyvtárban már működő számítógépes információs rendszer adatszolgáltatásainak "visszatérülését" már sokkal nagyobb eredménnyel lehetne nyomon követni, de ehhez a kiadott információk után csak bizonyos többéves idő elteltével, tudniillik a nyomdai átfutási idő, valamint a kutatás kezdete és a publikáció elkészülte közötti idő elteltével (Rafsnider 1975) lehet hozzálátni.

A "visszatérülés" vizsgálatának valamilyen megközelítéssel történő megvalósítását a jövőre nézve, különösen a számítógép lehetőségeire építve, nem szabad a könyvtári periodikum-használat vizsgálatának tematikájából végérvényesen kihagyni.

5. Az 1980. évi állapot

Az 1973-as év periodikum-használati adatainak összegyűjtése és elemzése, valamint az 1966-os év megfelelő adataival történt egybevetése számos olvasói és olvasási szokás, tendencia megállapítására nyújtott lehetőséget. A vizsgálat tárgy-éve (1973) és a jelen kiadvány megjelenése között eltelt néhány év azonban joggal ébreszti fel mind az elemzés végzőjében, mind az olvasóban azt az igényt, hogy a periodikum-használat alakulásának főbb tendenciáit napjainkra való érvényességgel is valamelyest nyomon kövesse. Ennek érdekében, — bizonyos kiegészítő munkával — néhány alapvető adatot még feltártunk.

Az állomány nagyságával, ti. a periodikum-féleségek számával kapcsolatban csak hozzávetőleges adataink vannak: az 1973. évi 12 639 különféle periodikumot számláló állomány 1980-ra, becslésünk szerint 13 200 körül mozoghat. Ezen belül a kurrens külföldi periodikumok száma, napjainkra, már minden bizonnyal meghaladta az 5000 címet.

Az egyes állománytípusokon belül a féleségek használata 1980-ban a következőképp alakult: a kurrens magyar állományból 439 különfélét, a kurrens külföldiből 1811-et, a régi magyar állománytípusból 355-öt és a régi külföldiből 254-et használtak olvasóink valamilyen formában. Az együttes használat tehát — az átfedések leszámítása után —, 1980-ban 2859 különféle periodikumra terjedt ki, mely érték 116 (4,2%) folyóirattal haladja meg az 1973-ban regisztrált hasonló adatot. Jóllehet az abszolút szám növekedett, ám ha figyelembe vesszük magának az akadémiai könyvtári periodikum-állománynak az elmúlt években történt, többszáz új periodikummal való bővülését, akkor az állomány kihasználtságának százalékos értéke, legalábbis a periodikum-féleségek szintjén —, 1980-ra szinte változatlan maradt az előző vizsgálati időszak (1973) adatához képest.

Arra nézve is vannak adataink, hogy az 1980. év periodikum-használata során hány olyan periodikumot vettek igénybe olvasóink, melyek használatára 1973-ban nem került sor. Ez a használat-megoszlási kép állománytípusonként a következőképpen alakult 1980-ra: a kurrens magyar állományból 124, a kurrens külföldiből 743, a régi magyar periodikumokból 137 s a régi külföldiből 196, összesen tehát 1200 periodikummal bővült az 1973-as használat 1980-ra. Ez az adat, többek között ismételtén igazolja azon korábbi megállapításunkat (2. 2. 5/g 108. p.), hogy kétéves használat során kurrens külföldi periodikumaink mintegy 50 %-a valamilyen használati formában olvasói érdeklődésre tarthat számot.

Az 1973. év használatának elemzése során igen jelentősnek véltük azt a kérdésselvetést, hogy az olvasói érdeklődés milyen mértékben irányult humán, természettudományi, illetve alkalmazott tudományi periodikumok felé, különös tekintettel a kurrens külföldi periodikumok esetében. Az 1980-ban használt 1811 féle kurrens külföldi periodikum megoszlása e három összefoglaló szakcsoport vonatkozásában a következőképpen alakult:

a kért humán periodikumok száma	1205	(67 %)
a kért természettudományi periodikumok száma	511	(28 %)
a kért alkalmazott tudományi periodikumok száma	95	(5 %)

összesen: 1811 (100%)

A fenti képet feltétlenül ki kell egészíteni azzal, hogy a természettudományi periodikumok nagy többségének használata sokkal intenzívebb, mint a humán tudományoké; azaz több különféle olvasó, illetve több alkalommal történő használat minősít egy idetartozó folyóiratot. Ezért ha a kurrens külföldi periodikumok 1980. évi használatát könyvtárunkban pusztán a periodikum-féleségek szintjén akarnók humán-, illetve természettudományi jellegűnek minősíteni feltétlenül hamis képet nyernénk. A 67 és 28 %-os arány akár 50-50 %-os szakmegoszlási képpé is válhat a keresettség féleségeken túlménő szintjein, a már említett átlagos olvasói szám, vagy olvasói alkalmátlagok esetében.

A használat nyelvi megoszlásának képe 1980-ra 1973-hoz képest nem mutat szignifikáns változást.

Az 1980-as periodikum-használat vonatkozásában még egyetlen terület esetében rendelkezünk egzakt adattal, mégpedig az év folyamán helyben olvasott periodikumoknak kötettségére vonatkozóval. Jóllehet a különféle szempontokra kiterjedő használatelemzési vizsgálatok sorában a használt kötetek számának alakulását nem tekintettük elemzésünk során elsődleges fontosságú adatnak, nézzük meg most mégis hogy a három vizsgált időszakra nézve hogyan alakult a helyben olvasott kötetek száma:

1966-ban	20 332 kötet
1973-ban	21 702 "
1980-ban	23 288 "

Ez a lassú lineáris növekedés, melynek itt tanúi vagyunk annak ismeretében válhat az akadémiai könyvtári periodikum-használat intenzitásának nem teljesen elhanyagolható mutatójává, hogy a mintegy 10 éve állandósult egyenletesen nagyarányú periodikum-köttetési munkálatok ellenére is növekedett a használt kötetek száma, jóllehet e köttetési munkálatok beindulásának első éveiben a használt kötetek számának eléggé jelentős (10-15 %-os) csökkenését tapasztaltuk a köttetéssel járó objektív "kötetszám változás" miatt.

Nemcsak a periodikumok de a használók vonatkozásában is rendelkezünk 1980-ra érvényes adatokkal. Ide vonatkozó felmérésünk tanúsága szerint 1980-ban 2086 különféle személy és 201 intézmény vette igénybe valamilyen használati for-

mában periodikum-gyűjteményünket. Az olvasók száma 9,3 %-os növekedést mutat az 1973-ban regisztrált 1908 különböző felhasználó személy számához viszonyítva. A felhasználó intézmények száma viszont mintegy 12,6 %-os csökkenést mutat az 1973. év használatának vizsgálata során nyert adathoz (230) képest. A csökkenés az 1980-as évben életbe léptetett szigorúbb takarékosági intézkedésekkel magyarázható, ti. a xerox-megrendelések esetében az intézmények nevéen futó megrendelések jelentős részét konkrét kutató személyek nevére szóló megrendelés váltotta fel.

Az egyes szakterületekhez tartozó kutatók érdeklődés-struktúrájának adatszervi vizsgálatára ugyan nem volt módunk az 1980-as év viszonylatában, de a használt anyag és a felhasználók állandó figyelemmel kísérése arra enged következtetni, hogy a felhasználók érdeklődés-struktúrájának változásai jelentősebbek, mélyrehatóbbak voltak az 1966 és 1973 között eltelt időszakban, mint az 1973 és 1980 közötti időszakban.

Olvasóink publikációira vonatkozóan természetesen még semmiféle adattal sem rendelkezhetünk hiszen az 1980 folyamán használt periodikumokból nyert információk tudományos publikációk formájában csak többéves átfutási idő múltán válnak megjelent, s így bibliográfiailag is regisztrálható és nyomon követhető publikációkká.

ÖSSZEFOGLALÁS

Eredményeink összegezését a következő pontokba foglalhatjuk:

1. Dolgozatunk egyik legfőbb eredményének azt tartjuk, hogy az 1973. év adatait az 1966. és (kisebb mértékben) az 1980. év hasonló adataival vetettük egybe. Ezzel igyekeztünk megvalósítani az olvasásvizsgálattal, illetve olvasásszociológiával foglalkozó hazai (vö. Kamarás 1973, 497. p.) és külföldi szakírók elvárását a több időmetszetben végzendő felmérésre, mint módszerre nézve.

2. Az 1970–1979 közötti nemzetközi szakirodalom áttanulmányozása két megállapításhoz vezetett részünkről:

a) Az olvasásvizsgálat és olvasásszociológia kérdései iránt rendkívül megnövekedett az érdeklődés a jelzett 10 év folyamán.

b) Úgy látjuk, hogy — bármilyen módszert követünk — az olvasáselemzésnek csak akkor van értelme, ha egy adott könyvtár vagy könyvtáron belüli gyűjtemény teljes évi (esetleg több évi) anyaghasználatát vizsgáljuk. Szinte lehetetlen ugyanis olyan mintavételi programot felállítani, olyan reprezentatív mintaanyagot kiválasztani, ami ne járna súlyos hibalehetőségekkel, s ne eredményezné a valóság kisebb-nagyobb mértékű meghamisítását, elferdítését.

3. Az állomány hasznátságára nézve számos megállapítást tettünk:

a) Kimutattuk hogy 1973-ban 2743 különféle periodikumot vettek igénybe használóink valamilyen formában, (a teljes akkori állomány 22,18 %-át). Megállapítottuk azt is, hogy ez a kihasználtsági arány 1980-ra sem változott lényegében; viszont 1966-hoz viszonyítottan az 1973-as állapot mintegy 3,52 %-os növekedést jelez. Jelenleg tehát évente a rendelkezésre álló periodikum-címeknek átlagosan 22–23 %-át használják valamilyen formában. (A többéves kihasználtságról a 4. pontban.)

b) Megállapítottuk továbbá, hogy az egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám az 1966-ban regisztrált 2,83-ról, 1973-ban 3,38-ra emelkedett. Ez az adat a periodikumok több olvasó általi használatát tanúsítja.

c) Vizsgálatunkat az egyes periodikumok iránt mutatkozó használati alkalmak számának felderítésére is kiterjesztettük. A vizsgált adatok azt bizonyították, hogy az egy "régii külföldi" periodikum-típus kivételével minden további állománytípuson belül (így a "kurrens külföldi", a "kurrens magyar", a "régii magyar" állományrészeknél) növekedett az átlagos olvasási alkalom-érték 1973-ban. Az összes álló-

mánytípusra való érvényességgel 5,44-ről (1966) 6,61-re (1973) emelkedett az egy periodikumra eső átlagos használati alkalmak száma.

d) A fenti szempontok mélyreható s többoldalú vizsgálatával ellentétben az állomány kötettség szerinti hasznátságának kérdése csak periférikusan szerepelt dolgozatunkban.

4. Állományunk kihasználtságának mértékéről megbízhatóbb képet nyújt az az adat, hogy több éves viszonylatban miként alakul az igénybevétel. Megállapítottuk, hogy kétéves viszonylatban (1966- és 1973-ban, illetve 1973- és 1980-ban) a periodikum-féleségek szintjén 30-32 %-os a kihasználtság. A kutatói érdeklődés minduntalan átszerveződése tehát újabb és újabb periodikumok használatbavételét eredményezi. Érdekes jelenség, hogy az 1966+1973. évi kétéves állománykihasználtsághoz viszonyítottan az 1973+1980. évi némi csökkenést mutat. Ez utóbbi adat a több területen ugyan megmutatkozó állandó lineáris növekedés minden területre vonatkozó jogos elvárásának tényét kérdőjelezi meg.

5. A periodikum-használat állománytípusonkénti változásairól is képet nyerünk elemzésünk során. Néhány alapvető tendencia megállapítására már az állomány 4 alapvető típusára (kurrens külföldi, kurrens magyar, régi külföldi, régi magyar) bontottan végzett használatfelmérési vizsgálódás is lehetőséget nyújtott. Ebben a vonatkozásban, arra az eredményre jutottunk, hogy 1980-ra (1966-hoz képest) mérsékelten növekedett a kurrens külföldi és a kurrens magyar állományrész kihasználtsága; visszaesés mutatkozott a régi magyar állományrész kihasználtságában és nem mutatkozott szignifikáns változás a régi külföldi periodikumok olvasottságában.

Folyóiratállományunk legértékesebb és legkeresettebb állománytípusára, a kurrens külföldi periodikumokra vonatkozóan végeztük azonban a legsokoldalúbb, legmélyrehatóbb használatelemzési vizsgálatokat.

a) A kurrens külföldi periodikum-típus esetében az állomány szakszerinti keresettségének vizsgálatát is megvalósítottuk. Arra az eredményre jutottunk, hogy az egyes szakterületek állományának kihasználtságát érzékeltető keresettség indexek a szakok 75 %-ában jelentősen növekedtek 1973-ban, 1966-hoz, az előző vizsgált időszakhoz képest. Szinte azonos arányban fordultak elő magas keresettségű indexű tudományterületek a humán- illetve a természettudományi szakterületek között.

b) 1973-ra a kurrens külföldi periodikumok esetében lényegesen megnövekedett azon szakterületek száma, melyeknél magas az egy folyóiratra eső átlagos olvasói szám. A legmagasabb olvasói átlagszámok mindkét vizsgált időszakban kizárólag természettudományi tárgykörű periodikumok esetében fordultak elő.

c) A nevezett állománytípuson belül az egy folyóiratra eső használati alkalom átlagszám is jelentősen emelkedett, az 1966-ban megállapított folyóiratonkénti 5-ről, 1973-ban 6,46-ra.

Az 1966 és 1973 közötti időre vonatkozóan általában véve azt mondhatjuk, hogy az Akadémiai Könyvtárban a kurrens külföldi periodikumok használata a természettudományok felé tolódott el. Ez az eltolódás azonban 1973-ról 1980-ra már nem foly-

atódott: a humán-, a természet- és alkalmazott tudományok keresettsége ma is kb. az 1973-ban beállt arányokat mutatja. Ez természetesen még nem azt jelenti, hogy a periodikum-használat tekintetében természettudományi könyvtár lett az Akadémiai Könyvtár, hanem sokkal inkább azt, hogy a korábbi évek csekély százaléku természettudományos periodikum-használat, az állomány reális adottságainak és értékeinek megfelelően fokozatosan haladt és halad ma is a természettudományi periodikumok reális kihasználtsága irányába.

d) A kurrens külföldi periodikumok használata 1973-ban 27 különféle nyelv között oszlott meg, de mind 1966-ban, mind pedig 1973-ban az olvasás kb. 80 %-a a világnyelveken megjelenő folyóiratok felé irányult.

e) Az országosan csak az Akadémiai Könyvtárban meglévő kurrens külföldi periodikumok (453 féle) használata nem tanúskodik arról, hogy az ilyen periodikumok keresettsége kiugróan magas lenne, de az egyetlen hazai példány periodikumok használati adatai azt jelzik, hogy időről-időre, egy-egy speciális témán dolgozó kutató kifejezetten ilyen periodikumért keresi fel az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát.

f) A használat időbeli megoszlásának vizsgálata arra a meglepő eredményre vezetett, hogy a legfrissebb évfüzetek anyagának olvasása (1972-1973, 1973-ban és 1965-1966, 1966-ban) — 8 szakterület kivételével — kisebb arányú volt a jelenleg vizsgált időszakban. A legfrissebb anyag iránti érdeklődés általában nem csökkent ugyan, de a régebbi évfolyamok iránti érdeklődés határozottan megnövekedett és ez a tény arányeltolódásokat okozott. Ezt elsősorban a humán- és társadalomtudományi szakterületek esetében, de kisebb mértékben a természettudományi és műszaki periodikumok használatánál is megfigyelhettük. E jelenség elfogadható magyarázatát egyelőre nem ismerjük. — Egyébként a használat időbeli eltolódásának fentiekben vázolt jelenségével nemcsak a kurrens külföldi, hanem a kurrens magyar periodikumok esetében is találkoztunk.

g) A két vizsgált időszak (1966 és 1973) együttes periodikum-használatának vizsgálata azt bizonyította, hogy a teljes kurrens külföldi folyóiratállomány 52 %-a (minden második cím!), legalább az egyik évben valamiféle használói érdeklődésre tarthatott számot.

h) A Science Citation Index (kiadja: ISI, Philadelphia) állományunkban meglévő forrás-folyóiratai (456 folyóirat) közül a könyvtár olvasói 323-at vettek igénybe. Meg kell említenünk azt is, hogy e 323 periodikum a saját szakterületén belül egyben mindig a szak legkeresettebb periodikumai közé tartozott. Az e folyóiratokra eső átlagos olvasói szám például jóval magasabb volt mint a szakon belüli összes periodikumra nézve mért ugyanilyen érték.

6. 1973-ban 1908 különféle helyben olvasó, kölcsönző, fényképezető és xeroxoztató személy, valamint 230 intézmény, tehát együttesen 2138 periodikum-használó vette igénybe valamilyen formában (esetenként több használati formában is) periodikum-gyűjteményünket. Ez a használó személyek számában 42,5 %-os, a használó intézményekben 63 %-os növekedést jelent az 1966. évi hasonló adatokhoz mérten. 1980-ra sem állt meg az olvasók számának növekedése, csak a növekedés mértéke lett kisebb. Az 1980-ban regisztrált 2086 különféle használó személy már

csak 9,3 %-os növekedés 1973-hoz képest. Viszont az 1973-ban kölcsönző, fényképezető vagy xeroxoztatóként jelentkező intézmények száma 1980-ra 201-re méréséklődött.

a) Használóink foglalkozás szerinti elemző vizsgálata több érdekes eredményhez vezetett. Megállapítottuk, hogy az 1966-hoz mért, az olvasók számában bekövetkezett 42,5 % átlagos emelkedés foglalkozási áganként jelentős + - eltéréseket mutat. Kiemelésre méltó adat, hogy a profil tudományterületek (klasszikus filológusok, nyelvészek, irodalmárok, ókortörténészek stb.) művelőiből kikerülő használók száma mérsékeltebben emelkedett, mint a természettudományi szakterületeket reprezentáló olvasók száma. Ez a periodikum-használat már említett, természettudományok felé való eltolódásával összefüggő jelenség.

b) Az olvasási szokások felderítése során a látogatási alkalmak gyakoriságának vizsgálatával is foglalkoztunk. Megállapítottuk a több év után is kitartó, visszatérő olvasóink taborának nagyságát, összetételét. Az 1966-ban és 1973-ban is szereplő használók egybevetése arra mutatott rá, hogy 249 olyan olvasónk volt, aki mindkét időszakban igénybe vette periodikum-állományunkat.

c) A használt periodikumok nyelvi összetételéből következtetéseket vontunk le olvasóink idegen nyelvismeretére vonatkozóan. Az 1973-ban foglalkozási áganként tapasztalt nyelvtudási átlagot az 1966-ban mért hasonló átlagokkal vetettük egybe. Arra az eredményre jutottunk, hogy a foglalkozási ágak többségében a nyelvtudási átlag valamelyest csökkent, vagy azonos szinten maradt, csak néhány foglalkozási ág esetében tapasztaltunk szerény növekedést. Mind 1966-ban, mind pedig 1973-ban az egy főre eső átlagos nyelvtudás a természettudományok területén dolgozó kutatók esetében a legmagasabb: 1,5. Az egyetemi hallgatók, a jövő kutatói az 1973-ban mért 0,91-es meglehetősen alacsony nyelvtudási átlagukhoz képest, az 1973-ban tapasztalt 0,88-as átlagukkal legjobb esetben is csak nyelvismereteik stagnálásáról tettek tanúságot.

d) A relatíve nagyobb olvasói létszámmal bíró foglalkozási csoportok esetében (klasszikus filológusok, nyelvészek, irodalomtörténészek, történészek, matematikusok, fizikusok, kémikusok, mérnökök, orvosok, könyvtárosok és tanárok, vö. 2-12. ábrát) kördiagramszerűen ábrázoltuk azt, hogy az adott foglalkozási csoport tagjai milyen olvasási érdeklődésszóródást tanúsítottak. Megállapítottuk, hogy mindkét vizsgált időszakban (1966 és 1973) a természettudósok olvasása szakmailag koncentráltabb mint a humán területek képviselőié. A humán területek kutatói közül 1973-ban a nyelvészek érdeklődésstruktúrája közelíti meg leginkább a természettudósok "saját szak" centrikusságát. A humán területek kutatói részéről 1973-ban csakúgy mint 1966-ban a "saját szak" mellett a rokon területekre is intenzíven kiterjedő érdeklődés volt tapasztalható.

7. Olvasóink publikációs tevékenységét vizsgálva arra az eredményre jutottunk, hogy az összes olvasó közül (1908 személy) 992 esetében volt nyomon követhető publikációs tevékenység az 1973-1975 közötti években. 1966-ban olvasóink 45 % -a, 1973-ban pedig 52 % -a volt publikáló olvasó. Olvasóink hazai publikációival kapcsolatban megvizsgáltuk azt is, hogy milyen publikációtípusokba szorodtak ezek szét. Megállapítottuk továbbá azt is, hogy a humán kutatók esetében az egy főre eső publikációs átlag az 1966-ban tapasztalt 4,05-ről, 1973-ra 4,77-re emel-

kedett. Viszont a természettudományi és műszaki tudományterületek művelői esetében ezen átlagérték az 1966-ban mért 4,01-hez képest 1973-ra 3,51-re esett vissza.

a) Olvasóink tudományos termésének gerincét (65-70 %-át) mindkét vizsgált időszakban a folyóiratcikkek alkották. Éppen ezért e publikációtípust behatóbban is elemeztük két szempontból is. Az olvasóink által közzétett 2252 folyóiratcikk esetében megvizsgáltuk ezek szám szerinti szóródását az akadémiai és nem akadémiai periodikumokban; valamint szóródásukat a hazai magyar nyelvű és hazai idegen nyelvű periodikumokban. A vizsgálat kimutatta, hogy 1973-ra csökkent olvasóink akadémiai folyóiratokban megjelenő publikációinak aránya 1966-hoz képest. Ami a hazai idegen nyelvű periodikumokban való publikálást illeti, a humán kutatók 1973-ban kisebb százalékban (17 %) publikáltak hazai idegen nyelvű periodikumokban mint 1966-ban (24 %).

b) A jelentősebb olvasói létszámmal képviselt foglalkozási csoportok (részletes felsorolásukat 1.6 d) pontban) esetében párhuzamba állítottuk periodikumhasználatuk és publikációik szakterületenkénti szóródását. E két szóródás többnyire nem fedte egymást: a publikációs szóródási kép a "saját szak" irányába koncentráltabb volt a vizsgált foglalkozási csoportok csaknem mindegyikénél, mint az olvasási érdeklődés.

c) A "Hungarica ..." című bibliográfiára támaszkodva használóink külföldi folyóiratokban megjelent publikációit is feltártuk. A humán szakágakat művelő publikáló olvasók 18 %-ánál, a természet- és alkalmazott tudományt művelők 23 %-ánál tudtuk kimutatni a külföldi folyóiratban való publikálás tényét. A külföldi publikációk országokénti szóródását vizsgálva megállapítottuk, hogy — jóllehet jelentős az angol nyelvterületen megjelenő publikációk száma — a német nyelvterületeken megjelenők együttesen (Ausztria, NDK, NSZK) meghaladják az angol nyelvterületeken megjelenőket.

8. Dolgozatunkban (mint ahogy erre az 1. pontban is utaltunk már) az elemzett adatok bemutatásán túl sikerült megvalósítanunk azt a célkitűzést, hogy az 1966-ra vonatkozó egyszeri használat-felmérést az Akadémiai Könyvtárban mutatkozó periodikumhasználat folyamatának megfigyelésévé tudjuk kiszélesíteni. Jelen felmérésünk ennél fogva lehetőséget nyújtott arra, hogy korábbi megállapításainkat új adatok tükrében felülbíráljuk: egyesek általános érvényét most már bátran kimondhassuk, másokét pedig módosítsuk, esetleg elvessük. A folyamat-vizsgálat mint módszerbeli eljárás már azt is lehetővé teszi, hogy a folyóirathasználat alakulásának mai tendenciáira is következtethessünk, vagy akár folyóiratállományunk ésszerű és gazdaságos raktári elhelyezésének modelljét kidolgozzuk.

Módszertani eredménynek tekintjük a Bradford-féle szóródási törvénynek a periodikumhasználat elemzésére történő alkalmazását, melyet mind az olvasási érdeklődés, mind pedig az olvasott információk nyomán létrejött tudományos publikációs tevékenység szakok szerinti szóródásának vizsgálata során értékesítettünk.

Tanulmányunk eredménye továbbá az is, hogy bizonyos jövőben elvégzendő feladatok is kirajzolódtak a munkálatok során. Így összkönyvtári viszonylatban most már a könyvállomány használat-vizsgálatának szükségessége sem lehet két-

séges. A szerzeményezés és használat szakonkénti egybevetése könyvállományunk további gyarapításához szolgálna értékes támaszpontként. A szakirodalom avulása, az oly sokat vitatott és vizsgált "felezési idő" magyarországi alakulásának feltárásához meg éppen alapvető s úttörő jellegű lehetne az említett könyv használatelemzés. A feladatok megfogalmazódtak, megvalósítóra várnak.

Végül — úgy véljük — e jelen tanulmány nemcsak további feladatok végzésére ösztönöz, hanem éppen a használók publikációs tevékenységének többirányú vizsgálata révén, több mint egyszerű könyvtári használatelemzés; bizonyos — a könyvtár főgyűjtőköreivel egybeeső — szakterületeken tudománymetrikai következtetések megtételéhez is hozzájárul.

JEGYZETEK

1. A használatelemzés mint az olvasói információszükséglet felderítésének módszere szerepel N. Sz. Kartasov tanulmányában (vö. Kartašov 1978).
2. D. J. Price megállapításait a sajátmagáról elnevezett ún. Price-indexszel nyert számításokra alapozza. Ez az index egy adott minta adott szakterületre vonatkozó hivatkozásai számának és a szakon belüli 5 éves termés számmal meghatározott (pl. a cikkek száma) nagyságának hányadosa.
3. A "magyar" folyóiratokra való hivatkozás itt természetesen rendkívül alacsony érték, mivel ide kizárólag a külföldön magyar nyelven megjelenő nyelvészeti és irodalomtudományi folyóiratokra való % tartozik.
4. Itt jegyezzük meg, hogy a "kurrens" periodikumok közé kizárólag az 1973-ban, dolgozatunk tárgyévében élő, rendszeresen megjelenő periodikumokat számítottuk. Tény az, hogy ezáltal néhány esetben éppen nemrég megszűnt, valójában még szinte kurrensnek számító periodikumok is "rég" periodikumnak minősültek. Még ha némelykor ellentmondásosnak tűnik is a fenti kategorizálás az állománytípusokba való sorolás gyakorlati megvalósíthatósága szempontjából ehhez az egyértelmű kategorizáláshoz kellett alkalmazkodnunk.
5. 1966-ban az Akadémiai Könyvtárban még nem működött xerox-szolgálat.
6. Ez a szám az Akadémiai Könyvtár teljes 1973. évi periodikum-állományának féleségszáma, az idézett állományelemző tanulmányunk eredménye.
7. Az "orientalisztika" szak anyagának olvasása az Akadémiai Könyvtár keleti osztályán történik. Az a csekély orientalisztikai olvasás, amely a könyvtár folyóirattárában valósult meg, úgy jelentkezett, hogy egyes kutatók, akik alkalmasint nem orientalisztikai vonatkozású anyagot olvastak, ennek kiegészítéseként, illetve az ezzel való egybevetés, párhuzamos olvasás céljából a könyvtár keleti osztályáról periodikumokat kértek át. Az "orientalisztika" szak anyagának részletes használatelemzése tehát tanulmányunknak semmiképpen sem feladata.
8. Kölcsönzésünk jelentős része, mind 1966-ban mind pedig 1973-ban, könyvtárközi kölcsönzés külföld felé, illetve vidéki tudományos nagykönyvtárak és akadémiai intézeti könyvtárak számára, ami — a könyvtárak közötti együttműködés elvének megfelelően — a szabály alóli természetes kivétel.

9. Rövidítés-magyarázat: km — kurrens magyar, rm — régi magyar, kk — kurrens külföldi, rk — régi külföldi.
10. A folyóirat 1974-ben szériákra bomlott s így a még szériákra nem bomlott változatát, vizsgálatunk évében már régi külföldi periodikumnak kellett minősítenünk.
11. 1966-ban 73, 1973-ban pedig 109 volt a tíznél több személy által igényelt folyóiratféleségek száma, melyből e százalékos értékeket nyertük.
12. A "Tudományszervezési Tájékoztató" említett 4-5 főből álló szerkesztőségét egy olvasó személynek tekintettük, mivel a szerkesztőség által használt periodikum-anyagnak a szerkesztőség munkatársai közötti szétosztása személyenkénti érvényességgel nem volt nyomon követhető.
13. A nyelvi megoszlás elemzésénél nem tartottuk szükségesnek — sem 1966-ban, sem 1973-ban, a használat harmadik dimenziójának, a használati alkalmak szintjének feltárását, mivel a féleségek szerinti, valamint az olvasói átlagszámok szerinti elemzés megfelelően érzékelteti az egyes nyelvek érvényesülési súlyát.
14. A keresettségi index-értékeket az 1966. évi és az 1973. évi állományértékek középarányosából nyertük (vö. a jelen dolgozat 77. lapján mondottakat).
15. A külföldön megjelent magyar nyelvű periodikumok tartoznak ide természet-szerűleg.
16. Az "egyetlen hazai példány" periodikumoknál a használati alkalmak szerinti elemzést ugyanabból az okból kifolyólag hagytuk el, amire már 13. jegyzetünkben is hivatkoztunk.
17. A százalék-értékek kiszámításánál természet-szerűleg nem hagytuk figyelmen kívül a két vizsgált időszakban használt kurrens külföldi periodikumok abszolút számában fennálló eltérést.
18. Az átlagok kiszámításánál itt csak az előforduló 45 szakcsoport 1334,18 tényt-számát vettük alapul, ezért térnek el az átlagértékek a 82. illetve 85. lapon közöltektől.
19. A felmérés alapját az ISI 1976. évi folyóiratjegyzéke képezte.
20. Az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományával kapcsolatos hivatalos információs anyag, az újbenszerzési jegyzékek ugyanis fokozott valószínűséggel hozzájuk jutnak el elsősorban. Ezenkívül pedig mind akadémikusok, a tudományok doktorai, kandidátusok, illetve intézeti munkatársak, — már csak az Akadémia tudományos szervezetéhez való tartozás jogán is, periodikum-igényeik kielégítését fokozott mértékben az Akadémiai Könyvtártól várják. Elég gyakran éppen ezen akadémiai kapcsolattal rendelkező "törzsolvasók" szerepelnek ún. információvezetőkként akadémiai kapcsolattal nem rendelkező kutatók, külföldről érkező szakemberek és egyetemi-, illetve főiskolai hallgatók felé, s ajánlanak be ilyeneket olvasónak.

21. A százalékarány egészen pontos meghatározását az a tény nehezítette, hogy a mérnökök periodikum-használatának vizsgálata során a természettudományt általában, illetve a természet- és alkalmazott tudományt együttesen érintő folyóiratok egyazon szakcsoportba kerültek (vö. a 10. ábra idevágó körcikkekével). Az adatok meglehetősen csekély volta miatt ez az összevonas szignifikáns eltérést az itt megadott százalékarányhoz képest nem okozhatott.
22. Itt elsősorban az Akadémiai Könyvtár Tájékoztató és Bibliográfiai Osztályán szerkesztett időszaki kiadványra a Tudományszervezési Tájékoztatóra, valamint az ugyancsak ezen az osztályon folyó akadémikus bibliográfia folyamatos anyaggyűjtési munkálataira utalunk.
23. Publikáló olvasóink folyóiratokban megjelent közleményeit a Magyar Folyóiratok Repertóriumának 1973-1975-ös évfolyamai segítségével tártuk fel; olvasóink önálló kötetként megjelent műveit, továbbá kongresszusi kiadványokban, évkönyvekben, tanulmánykötetekben, emlékkönyvekben publikált dolgozatait viszont a Magyar Nemzeti Bibliográfia 1973-1976-os évfolyamai segítségével regisztráltuk. Ez utóbbiak esetében az adatok bibliográfiai feltárását azért terjesztettük ki 1976-ra is, mivel az ilyen könyvjellegű kiadványok nyomdai átfutása, s ennek következtében bibliografizálhatósága is, lassúbb, mint a folyóiratoké. A külföldön megjelent publikációk adatait a Hungarica, Külföldi Folyóiratszemle 1973-1976-ig terjedő évfolyamainak segítségével tártuk fel. A kandidátusi és doktori disszertációk adatainak összegyűjtéséhez a Kandidátusi és Doktori Disszertációk Katalógusa c., az Akadémiai Könyvtár által közreadott kiadványt használtuk fel. A fordítói és szerkesztői tevékenység könyvészeti adatainak megállapításával kapcsolatban szintén a Magyar Nemzeti Bibliográfia jelzett köteteire támaszkodtunk.
24. "Folyóiratcikk"-nek tekintettük az egyetemi, főiskolai, kutatóintézeti, muzeumi, könyvtári évkönyvekben megjelent dolgozatokat is.
25. Ebbe a kategóriába csak azokat a tudományos közleményeket soroltuk, amelyek egy-egy kongresszus, tudományos értekezés stb. hivatalos anyagát tartalmazó kiadványban jelentek meg. Amennyiben egy adott kongresszusi előadás a szóban forgó kongresszus anyagától függetlenül valamelyik szakfolyóirat hasábjain jelent meg, úgy ezt folyóiratcikként kezeltük.
26. 1975-ben pl. a Magyar Folyóiratok Repertórium 433 hazai periodikum anyagát referálta. Ebből 311-ben (72 %) szerepeltek szakcikkekkel publikáló olvasóink. A további 104 folyóirat-jellegű kiadványt, melyben még nevezettek tudományos termése fellelhető volt, a Magyar Nemzeti Bibliográfia dolgozta fel.
27. Az akadémiai kutatóintézetek kiadásában megjelenő periodikumokat is ide soroltuk.

28. Nem számítottuk tudományos közleménynek a szerkesztést, illetve a fordítói tevékenységet. Ilyen jellegű tevékenység egyébként 248 esetben fordult elő olvasóinknál.
29. Összesen 176 különféle folyóiratba szóródtak szét a publikációk, 3 periodikumban humán- és természet-, ill. alkalmazott tudományi területen tevékenykedő kutató publikációja is megjelent.
30. Csak az Akadémiai Könyvtárban meglévő periodikumok cikkanyagát vizsgáltuk meg s az egyéb kiadványtípus formájában közzétett publikációk átnézésétől is — a munka rendkívül időigényes volta miatt —, el kellett tekintenünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AMICK, Daniel James (1973): Scientific elitism and the information system of science = *Journal of the American Society for Information Science* 24 (1973), 317-327. p.
- ANDERLA, Georges (1973): *Information in 1985. A forecasting study of information needs and resources.* Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development. 132 p.
- BALÁZS János (1979): Egy egyetemi könyvtár folyóiratainak használata (Goehlert, R.: *Periodical use in an academic library c. tanulmányának magyar nyelvű összefoglalása*) = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 26 (1979), 118-122. p.
- BAUGHMAN, James C. (1974): A structural analysis of the literature in sociology = *Librarian Quarterly* 44 (1974), 293-308. p.
- BIACS Tamás (1977): *Információ 1985-ben. Prognózistanulmány az információszükségletekről és forrásokról* (Anderla, Georges: *Information in 1985 c. tanulmányának magyar nyelvű ismertetése*) = *Könyvtári Figyelő* 23 (1977), 86-97. p.
- BORSY Márta (1979): *Periodikumok használatának vizsgálata a Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtárában* = *Orvosi Könyvtáros* 19 (1979), 111-143. p.
- A *British Library jelentése...* (1978): *A British Library jelentése a szakirodalmi publikáció ütemének csökkenéséről* (megj.: *Advanced Technology Libraries* 7 (1978), No. 9, 5-6. p.) = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 26 (1979), 126. p.
- BÜKYNÉ HORVÁTH Mária (1968): *Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai.* Budapest, 50. p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei — *Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae*. 56.)
- BÜKYNÉ HORVÁTH Mária (1971): *Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában.* Budapest, 232 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának [Közleményei] — *Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae*. 65.)
- BÜKYNÉ HORVÁTH Mária (1974a): *A periodikum-állomány mint kutatási tárgy. I.* = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 21 (1974), 391-406. p.
- BÜKYNÉ HORVÁTH Mária (1974b): *A periodikum-állomány mint kutatási tárgy. II.* = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 21 (1974), 563-586. p.

- BÜKYNÉ HORVÁTH Mária (1977): Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum állománya az 1970-es években — A hazai akadémiai kutatás szakirodalmi információ igénye. Budapest, 78 (2) p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei — Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae. Új sorozat 3.sz.)
- BÜKYNÉ HORVÁTH Mária (1979): Az Institute for Scientific Information gépi adatbázisainak alapját képező folyóiratok hozzáférhetősége Magyarországon = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 26 (1979), 220-237.p.
- CAMPBELL, M.B.A. (1974): A survey of the use of science periodicals in Wolverhampton Polytechnic Library = Research Libraries 5 (1974), No. 26, 39-71.p.
- CAWKELL, A. E. (1968): Citation practices = Journal of Documentation 24 (1968), 299-305.p.
- CAWKELL, A. E. (1976): Understanding science by analysing its literature (ism.: Dezső Zsigmondné: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 24 (1977), 66-68.p.) = The Information Scientist 10 (1976), 3-10.p.
- CHEN, Ching-Chih (1972): The use patterns of physics journals in a large academic research library = Journal of the American Society for Information Science 23 (1972), 254-270.p.
- DÉRI Miklósné (1964): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem kémiai tanszékein dolgozó kutatók olvasási és tájékozódási szokásai és szakirodalmi tájékoztatás iránti igényei. Budapest, KMK soksz. 100 p. — A Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai 23.
- DÉRI Miklósné (1966): Kémikusok olvasási és tájékozódási szokásai = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 13 (1966), 474-495.p.
- DÖMÖTÖR Lajosné (1974): A folyóiratállomány vizsgálata az igénybevétel alapján (Veszprémi Vegyipari Egyetem, Központi Könyvtár) = Könyvtári Figyelő 20 (1974), 313-321.p.
- ECSEDY Judit (1973): Forrásvizsgálat és az akadémiai ellátottság = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1973, 329-341.p.
- FARAGÓ Lászlóné (1978): Hivatkozáselemzés két társadalomtudományi folyóirat alapján (Szociológia 1972—; Valóság 1958—) = Könyvtári Figyelő 24 (1978), 680-692.p.
- FERCH Magda (1977): A tudományos szakirodalom összehasonlító elemzése az Egyesült Államokban (a "Scientific literature — national comparisons" c. cikk magyar nyelvű kivonata, az eredeti: Scientific Information Notes 8 (1976), 1-4.p.) = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 24 (1977), 68-69.p.
- FRÖSCHNER, Günter (1978): Bemerkungen zur Problematik einer Typologie der Leser = Zentralblatt für Bibliothekswesen 92 (1978), No. 2, 76-80.p.
- GARFIELD, Eugene (1977): Hivatkozáselemzés vagy hagyományos irodalomkutatás = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 24 (1977), 234-241.p.

- GARVEY, William D. — GOTTFREDSON, S.D. (1977): Scientific communication as an interactive social process = *International Forum for Information and Documentation* 2 (1977), 9-16.p.
- GARVEY, William D. — LIN, Nan — NELSON, Carnot E. (1970): Communication in the physical and social sciences = *Science* 170 (1970), dec. 11-i szám, 1166-1173.p.
- GARVEY, William D. — TOMITA, Kazuo — WOOLF, Patricia (1974): The dynamic scientific-information user = *Information Storage and Retrieval* 10 (1974), No. 3-4, 115-131.p.
- GHOSH, Jata S. (1975): Uncitedness of articles in *Nature*, a multidisciplinary scientific journal = *Information Processing and Management* 11 (1975), No. 5-7, 165-169.p.
- GHOSH, Jata S. — NEUFELD, M. Lynne (1974): Uncitedness of articles in the *Journal of the American Chemical Society* = *Information Storage and Retrieval* 10 (1974), 365-369.p.
- GOEHLERT, Robert (1978): Periodical use in an academic library. A study of economists and political scientists = *Special Libraries* 69 (1978), No. 2, 51-60.p.
- HAFNER, A.W. (1976): Citation characteristics of physiology literature 1970-1972 = *International Library Review* 8 (1976), No. 1, 85-115.p.
- HAVAS Katalin (1975): Szocialista országok olvasáskutatói szakembereinek konferenciája (Budapest, 1974) = *Könyvtári Figyelő* 21 (1975), 166-170.p.
- HUNT, Judy Wallon (1937): Periodicals for the small biomedical library = *Library Quarterly* 7 (1937), 121-140.p.
- HUTCHINS, W.J. — PARGETER, L.J. — SAUNDERS, W.L. (1971): The language barrier. A study in depth of the place of foreign language materials in the research activity of an academic community. Sheffield, University of Sheffield, Postgraduate School of Librarianship and Information Science. VII, 306.p.
- JOHNSON, Carol A. — TRUESWELL, Richard W. (1978): The weighted criteria statistic score: an approach to journal selection = *College and Research Libraries* 39 (1978), No. 4., 287-292.p.
- JÓZSA Péter (1973): Olvasói típusok és az olvasmányélmény struktúrájának körvonalai = *Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 28 (1973), 61-67.p.
- KÁLLAI Istvánné (1969): A mikrobiológia irodalmának avulási ideje magyar folyóiratcikkek hivatkozásainak tükrében = *Orvosi Könyvtáros* 9 (1969), 179-188.p.
- KAMARÁS István (1973): Olvasáskutatás Magyarországon 1962-1972. = *Könyvtári Figyelő* 19 (1973), 489-502.p.

- KÁROLYI Ágnes (1974): Pedagógusok – információ – könyvtár. Kutatási jelentés a pedagógusok olvasási kultúrájával kapcsolatos felmérésről. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda. 98.p.
- KÁROLYI Ágnes (1978): Hivatkozásvizsgálat a pedagógiai szakirodalomban = Könyvtári Figyelő 24(1978), 693-700.p.
- KARTAŠOV, N. S. (1978): Problema sootvetstviâ bibliotecnyh fondov informacionnym potrebnoštâm = Sovetskoe Bibliotekovenenie 1978, No.4, 45-58.p.
- LÁZÁR József (1975): Az idegen nyelvű szakirodalom használatával kapcsolatos problémák = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 22 (1975), 838-840.p.
- LINE, Maurice B. (1970): The "half-life" of periodical literature = Journal of Documentation 26 (1970), 46-54.p.
- LINE, Maurice B. (1972): A társadalomtudományi szakemberek információhasználata és információszükségei – Az INFROSS-vizsgálat és tanulságai (eredetileg: The information uses and needs of social scientists: an overview of INFROSS címen: ASLIB Proceedings 1971, 412-433.p. – ennek kivonatos fordítása) = Könyvtári Figyelő 18 (1972), 483-495.p.
- LINE, Maurice B. (1974): Does physics literature obsolesce? A study of variation of citation frequency with time for individual journal articles in physics = British Lending Library Review 2 (1974), No. July, 84-91.p.
- LINE, Maurice B. – CARTER, Brenda (1974): Change in the use of sociological articles with time: a comparison of diachronous and synchronous data = British Lending Library Review 2 (1974), No. October, 124-129.p.
- LINE, Maurice B. – ROBERTS, Stephen (1977): The size, growth and composition of social science literature = International Social Science Journal 29 (1977), 122-159.p.
- LINE, Maurice B. – SANDISON, Alexander (1974): "Obsolescence" and changes in the use of literature with time = Journal of Documentation 30 (1974), 283-350.p. – Magyar nyelvű összefoglalását lásd Török Sára neve alatt!
- A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (1976): A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1976. Rózsa György irányításával szerk. Fekete Gézáné, Fülöpné Csanak Dóra [stb.]. Budapest, 40 (4)p. 36 t.
- MÁRTA Ferenc (1978): Tudományos információ és az Akadémia = Magyar Tudomány 23 (1978), 881-882.p.
- MARTON János (1976): A tudományos folyóiratok szerepe a biológus kutatók szakirodalmi tájékozódásában = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 23 (1976), 203-206.p.

- MARTYN John (1976): Hivatkozások elemzése (az eredeti cikk teljes fordítása, az eredeti megj: *Journal of Documentation* 31(1975), 290-297.p.) = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 23(1976), 283-287.p.
- MEISTER, Heinrich (1978): Die Fachzugehörigkeit als Determinante des Benutzerverhaltens in Hochschulbibliotheken = *Bibliothek* 2(1978), No.1, 33-60.p.
- MEISTER, Heinrich — WEISS, Joachim (1978): Untersuchungen zum Benutzerverhalten in deutschen Hochschulbibliotheken. Sekundärenanalysen der Benutzerbefragungen 1973. = *Bibliothek* 2(1978), No. 1, 6-7.p.
- NAGY József — BRAUN Tibor (1980a): Hazai idegen nyelvű természettudományi folyóiratok értékelése nemzetközi összehasonlításban. Budapest, MTA Könyvtára, 19 p., kézirat.
- NAGY József — BRAUN Tibor (1980b): Mennyire nemzetközies a nemzeti természettudományi folyóiratok. Budapest, MTA Könyvtára, 11 p. 9 táblázat, kézirat
- NAGY József — RUFF Imre — BRAUN Tibor (1979): Hol publikálnak a magyar kutatók? Mennyiben tükrözik az Akadémia Actái a magyar tudományt? = *Magyar Tudomány* 24(1979), 207-216.p.
- NAGY Lajos, Sz. (1976): A kurrens külföldi periodikumok a hazai néprajzkutatásban és a tudományági szakkönyvtárakban = *Könyvtári Figyelő* 22(1976), 97-113.p.
- NARIN, Francis — CARPENTER, Mark P. (1975): National publication and citation comparisons = *Journal of the American Society for Information Science* 26(1975), No.2, 80-93.p.
- NÉMETH Zsófia (1973): A Természettudományi Kar hallgatói az Egyetemi Könyvtárban = *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Bibliothecaria, Tomus VII, Fasciculus 4. Szeged*, 41.p.
- NÉMETH Zsófia (1975): A szegedi felsőoktatási intézmények hallgatói az Egyetemi Könyvtárban = *Könyvtári Figyelő* 21(1975), 27-40.p.
- NOVAK, M. (1977): Use of books and journals in a large library for technological research = *International Library Review* 9(1977), 241-246.p.
- POLUŠKIN, V.A. (1977): O ponâti "starenie informacii" (ismertetése: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 25(1978), 195-196.p.) = *Naučno-Tehničeskââ Informaciâ*, 2. seriâ 6(1977), No. 4, 10-11.p.
- PRICE, Derek J. de Solla (1965): Networks of scientific papers = *Science* 149(1965), No. 3863, 510-515.p.
- PRICE, Derek J. de Solla (1970): Citation measures of hard science, soft science, technology and nonscience = NELSON, Carnot E. — POLLACK, D.K.: *Communication among scientists and engineers*. Lexington, 1970, 1-22.p.

- RAFSNIDER, Jean (1975): Complementarity between a use study and a citation study in considering publication practices in the physical and social sciences (tömörítése Sárdy Pétertől: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 23(1976), 307. p.) = Journal of the American Society for Information Science 26 (1975), 344-345. p.
- REICHARDT, Günther (1978): Bueky, Horváth Mária: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum-állománya az 1970-es években = Zeitschrift für Bibliothekswesen 25 (1978), 414-415. p.
- ROHLA Mártonné (1971): Könyvtárunk olvasószolgálati statisztikáinak elemzése 1955-1970 = A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának évkönyvei 2 (1971), 180-196. p.
- RÓZSA György — BRAUN Tibor (1978): A szakirodalmi információ korszerűsítése a Magyar Tudományos Akadémián = Magyar Tudomány 23 (1978), 910-917. p.
- SANDISON, Alexander (1974): Densities of use and absence of obsolescence in physics journals at MIT = Journal of the American Society for Information Science 25 (1974), 172-182. p.
- SÁRDY Péter (1970): Statisztikus összefüggések olvasásvizsgálatokban = Könyvtári Figyelő 16 (1970), 70-79. p.
- SÁRDY Péter (1976): Hogyan egészíti ki egymást a fizika és a társadalomtudományok publikációs gyakorlatát összehasonlító használatvizsgálat és hivatkozásvizsgálat (Rafsnider, Jean: Complementarity between a use study and a citation study ... c. tanulmányának tömörítése) = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 23 (1976), 307. p.
- SCALES, Pauline (1976): Citation analyses as indicators of the use of serials: a comparison of ranked title lists produced by citation counting and from use data = Journal of Documentation 32 (1976), 17-25. p.
- Scientific Literature — national comparisons ld. Ferch Magda
- SKELTON, Barbara (1973): Scientists and social scientists as information users. A comparison of result of science user studies with the investigation into information requirements of the social sciences = Journal of Librarianship 5 (1973), 138-156. p.
- SOPER, Mary Ellen (1976): Characteristics and use of personal collection = Library Quarterly 46 (1976), 397-415. p.
- SÖVÉNYHÁZY Csilla (1973): A szakmai információs igényvizsgálatok és felhasználói = Könyvtári Figyelő 19 (1973), 502-510. p.
- STOLLBERG, Jochen (1979): Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum állománya az 1970-es években ... [von] Bükyné Horváth Mária = Zentralblatt für Bibliothekswesen 93 (1979), 587. p.
- STYVENDAELE, B. J. H. Van (1974): Discovering the most consulted scientific serials in the Antwerp State University Centre Library (fordítása: Informatika 1974, No. 4, 3-6. p.) = Journal of Librarianship 6 (1974), 241-254. p.

- STYVENDAELE, B.J.H. Van (1977): University scientists as seekers of information: sources of references to periodical literature = *Journal of Librarianship* 9 (1977), 270-277.p.
- SUBRAMANYAM, K. (1976): A tudományos folyóirat. Áttekintés a jelenlegi irányzatokról és jövőbeli kilátásokról (az UNESCO Bulletin for Libraries 29(1975), 192-201. lapján megjelent cikk fordítása) = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 23 (1976), 147-155.p.
- SZÁVA-KOVÁTS Endre (1973a): A "felezési idő" mai értéke a természettudományi folyóiratirodalom hivatkozás-állományában = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 20 (1973), 89-111.p.
- SZÁVA-KOVÁTS Endre (1973b): A "felezési idő" mai értéke a földrajztudományi folyóiratirodalom hivatkozás-állományában = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 20 (1973), 705-728.p.
- SZÁVA-KOVÁTS Endre (1976a): A természettudományi folyóiratirodalom hivatkozás-állományában mért felezési idő változása a publikációrobbanás korában = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 23 (1976), 3-14.p.
- SZÁVA-KOVÁTS Endre (1976b): A földrajztudományi folyóiratirodalom hivatkozás-állományában mért felezési idő számszerű értékének változása a publikációrobbanás korában = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 23 (1976), 401-412.p.
- SZENTIRMAI László (1972): Szakemberek tájékozódási szokásainak vizsgálata a regionális funkció ellátása szempontjából = *Könyvtári Figyelő* 18 (1972), 219-229.p.
- TÖRÖK Sára (1975): "Avulás" és az idő múlásával kialakuló változások az irodalomhasználatban (Line, M.B. — Sandison, A.: *Obsolescence and changes in the use of literature with time* c. cikkének tömörítése) = *Könyvtári Figyelő* 21 (1973), 284-293.p.
- VÉGH Ferenc (1967): Könyv, könyvtár, olvasó. Egy kérdőíves olvasóelemzés tapasztalatai = *Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei* 1 (1967), 166-199.p.
- WEISS, Joachim (1978): Determinanten des Benutzerverhaltens in den Hochschulbibliotheken Hannover, Karlsruhe und Tübingen = *Bibliothek* 2 (1978), No. 1, 7-32.p.
- WIEGAND, Dietmar (1976): Mit nyújthat a könyvtárhasználók tanulmányozása a könyvtártan számára (Wiegand: "Welchen Beitrag kann bibliothekarische Benutzerforschung zu Bibliothekslehre leisten. Zur Problematik einer Integration bibliothekarischer Benutzerforschung in Bibliothekslehre" c. tanulmányának magyar nyelvű tömörítése, az eredeti megjelent: *Dokumentation, Fachbibliothek, Werks-Bücherei* 23 (1974-1975), 107-111.p.) = *Könyvtári Figyelő* 22 (1976), 298-299.p.

WOOD, David N. — BOWER, Cathryn A. (1969a): Survey of medical literature borrowed from the National Lending Library for Science and Technology = Bulletin of the Medical Library Association 57 (1969), 47-63.p.

WOOD, David N. — BOWER, Cathryn A. (1969b): The use of social science periodical literature = Journal of Documentation 25 (1969), 108-122.p.

WOOD, David N. — BOWER, Cathryn A. (1970): The use of biomedical literature at the National Lending Library for Science and Technology = Methods of Information in Medicine 9 (1970), 46-53.p.

Summary

Our results may be summed up as follows:

1. The main achievement of our study is the comparison effected between the data of the year 1973 and the corresponding data of 1966 and, to a lesser extent, of 1980. This is how we tried to fulfill the expectations of Hungarian (cf. Kamarás 1973, p. 497) and foreign specialists of the study of reading practices and of the sociology of reading regarding a survey along several time-cuts.

2. Having studied the international literature on the topic between 1970 and 1979, we have come up with the following two statements: (a) the interest in the study of reading practices and the sociology of reading has enormously increased in the course of these ten years. (b) We believe that, whatever the method followed, the analysis of reading practices is meaningful only if we examine the use of material in a given library or in a collection within a library for a full year or more. The reason is that it is almost impossible to set up a sampling program, to select a representative sample, that would not involve the danger of making grave errors, that would not lead to some extent of distortion or misrepresentation of the true situation.

3. Concerning the use of the library stock, we have established several points.

a) We have shown that in 1973, 2743 different periodicals were used by our readers in some form, i.e. 22,18 % of the full stock at that time. We have also found that this rate of exploitation did not essentially change in 1980. On the other hand, in comparison with 1966, the situation of 1973 meant an increase of about 3,52 % . Thus, from the periodicals available, about 22-23 percent of the titles are used in some form every year (for the rate of use for many years, see 4. below).

b) We have further established that the average number of readers periodical had increased, from the 2,83 noted in 1966, to 3,38 by 1973. This indicates that the periodicals are used by a larger number of readers.

c) Our investigation was also extended to the examination of the number of occasions when given periodicals were used. The data examined have proved that with the exception of the category "older foreign periodicals", the average value of reading occasion increased in 1973, namely in the categories "current foreign", "current Hungarian" and "older Hungarian". The average use per periodical, summed up for all categories, increased from 5,44 (1966) to 6,61 (1973).

d) In contrast with the deep and many-sided examination of the above angles of investigation, the question of the use of the stock in terms of number of volumes has interested us peripherically only.

4. The extent of use of our stock is more reliably shown by data indicating utilization through several years. We have established that on two-years scales (in 1966 and 1973, and in 1973 and 1980), on the level of categories of periodicals, the utilization was around 30-32 %. The constant reorientation of research interest had led to the use of newer and newer periodicals. It is interesting to note that in comparison with the utilization of the stock on the two year scale in 1966+1973, the two-year utilization rate of 1973+1980 has shown some decrease. This last datum casts doubt on the legitimate expectation of the linear increase in all fields, actually attested in many fields though.

5. We have further obtained a picture of the changes in the use of periodicals also according to the type of stock. The examination of use divided into four basic categories (current foreign, current Hungarian, older foreign, older Hungarian) has also provided a possibility to trace some of the basic tendencies. In this regard, we have come to the conclusion that by 1980 (in comparison with 1966) there was a moderate increase in the use of the current foreign and current Hungarian domains, whereas the use of older Hungarian material has exhibited some decline and no significant change could be noted in the reading of older foreign periodicals.

However, we have carried out the most thorough investigation in connection with the most valuable and sought-for type of our stock of periodicals, the current foreign titles.

a) In the case of current foreign periodicals, we have turned our attention to the demand according to specialty as well. We have come to the conclusion that the indexes illustrating the exploitation of the particular special fields had significantly increased in 1973 in 75 % of the fields, in comparison with 1966, the period investigated before this. The high demand fields were found on about the same level in both humanities and natural sciences.

b) The number of those domains where the reader average per periodical is high had increased remarkably by 1973 in the case of current foreign periodicals. The highest averages in readership in both periods investigated were found exclusively for periodicals dealing with natural sciences.

c) Within the above type, the average occasion to use per periodical had also significantly increased, from 5 as established in 1966 per periodical, to 6,46 in 1973.

As for the period between 1966 and 1973, we may generally state that the balance of use of current foreign periodicals in the Academy Library had moved in the direction of natural sciences. This tendency did not go on between 1978 and 1980. The demand for natural and applied sciences exhibits the proportions developed in 1973 today as well. This, naturally, does not mean that in terms of use of periodicals the Academy Library has become a natural sciences library, but rather that the low-rate use of natural sciences material in the earlier years has been developing gradually to match the real value of the stock in this domain.

d) 27 different languages were represented in 1973 among the current foreign periodicals used, but both in 1966 and in 1973 about 80 % of the actual reading was directed to periodicals appearing in the world languages.

e) The use of the current foreign periodicals (453) which are found in the country in the Academy Library only does not indicate that the demand for them is remarkably high. Yet the data concerning the use of the only copies available in this country do mean that researchers working on special topics come to the Periodical Department of the Academy Library specifically to look up such periodicals.

f) An examination of the division of use according to dates of issuing led to the surprising result that, with the exception of 8 fields, the most recent material was read less in the period now examined. The interest in recent material has not generally declined, but interest in older issues increased. This fact is what changed the proportions. We could observe this mainly in the fields of humanities and social sciences, but also, to a lesser extent, in the use of periodicals of natural and technical sciences. We have not yet found an acceptable explanation for this phenomenon. — Incidentally, this transfer of bulk of use according to the date of issuing was attested not only in the case of current foreign periodicals, but also for current Hungarian ones.

g) The examination of the global use of periodicals in the two periods investigated (1966 and 1973) proved that 52 % (every second entry!) of the entire current foreign periodical stock met some interest by users, at least in one of these years.

h) From the source-periodicals listed in the Science Citation Index (Philadelphia: ISI) available here (456 periodicals), the users of the library read 323. It is to be mentioned further that these 323 periodicals were among the most sought-for in their respective domains. The number of readers per periodical for these was much higher than the figure obtained for all the periodicals in the same field.

6. In 1973, our periodical collection was consulted by 2138 users, namely by 1908 individuals reading on the spot, borrowing or photocopying or xeroxing the material, (in some cases in several forms), and 230 institutions. In comparison with the parallel data in 1966, this meant an increase of 42,5 % in the number of individual users and an increase of 63 % for institutions. The increase of number of readers had not stopped by 1980 either, only the rate of increase slowed down. The various individual users registered for 1980: 2086, constitute only an increase of 9,3 % in comparison with 1973. On the other hand, the number of institutions borrowing, photocopying or xeroxing material decreased to 201 by 1980.

a) The examination of the profession of our users led to several interesting results. We have established that the 42,5 % average increase in the number of readers shows serious \pm - discrepancies according to profession. It is remarkable that the number of users coming from the 'profile' fields (classical philology, linguistics, literature, history of antiquity, etc.) increased more moderately than the number of those representing natural sciences. This is a phenomenon corresponding to the already mentioned trend of increase of interest in periodicals of natural sciences.

b) In dealing with reading habits, we have already examined the frequency of visits at the library. We have established the size and composition of the steady readers who keep coming back through the years. A comparison of the list of users in 1966 and in 1973 has shown that we had 249 readers who used our stock of periodicals in both periods.

c) The language composition of the periodicals used allowed us to make conclusions about the foreign language knowledge of the readers. We compared the average knowledge of languages according to profession as found in 1973 with the results of similar measurements in 1966. We have come to the conclusion that on the majority of languages the average knowledge of languages either decreased to a little extent or remained the same. Only in the case of a few professions did we find a moderate increase. Both in 1966 and in 1973, the researchers of natural sciences have the highest average: 1,5. In comparison with their average of 0,91 figured out in 1966, the university students, the researchers of the future, have, at best, demonstrated the stagnation of language learning with their 1973 average of 0,88.

d/ In the case of professions representing a larger number of readers (classical philologists, linguists, historians of literature, historians, mathematicians, physicists, chemists, engineers, physicians, librarians and teachers, cf. Fig. 2-12), we provided a circular diagram representation of what scatter of interest was displayed by the members of a given professional group. We have found that in both periods (1966 and 1973), the reading habits of natural scientists is more profession-centered than those of the representatives of humanities. From among researchers of humanities, the interest structure of linguists came closest to the 'own field' centricity of natural scientists. On the part of humanities scholars, in 1973 as well as in 1966, intensive interest in cognate fields outside of one's 'own field' was also noticeable.

7. In examining the publishing activities of our readers we have reached the conclusion that from among all the readers (1908 individuals), such activity could be detected in the case of 992 in the years 1973-1975. In 1966, 45 % of our readers and in 1973 52 % were authors themselves. In connection with the Hungarian publications of our readers, we have further examined what publication types they represented. We have further found that for humanities scholars the publication average per person increased from 4,05 in 1966 to 4,77 in 1973. In the case of scholars in natural and technical sciences, on the other hand, this fell back from the 1966 average of 4,01 to 3,51 by 1973.

a) The bulk of scientific output of our readers (65-70 %) was constituted, in both periods, by periodical articles. This is why we analyzed this type of publication in depth from two points of view. In the case of the 2252 articles published by our readers we examined their quantitative scatter in scholarly-scientific and other periodicals, and their scatter in Hungarian-language and Hungarian foreign language periodicals. The examination has shown that in comparison with 1966, the proportion of publications in scholarly-scientific periodicals decreased by 1973. As for publishing in Hungarian foreign language periodicals, humanities scholars published in 1973 less (17 %) than in 1966 (24 %) in this kind of journals.

b) In the case of professions represented by a significant number of readers (see the enumeration in 6.d.), we compared their use of periodicals and their own publications. The two scatters usually did not coincide. The publication scatter was more concentrated on 'own field' in most professional groups examined than the reading interest.

c) Relying on the bibliography 'Hungarica...', we have also explored the publications in foreign journals by our readers. We could discover publication abroad in 18 % of humanities scholars and in 23 % of scientists of natural and technical fields. In examining the distribution of foreign publications per country, we found that, even though the number of publications in Anglo-Saxon countries is significant, those appearing in German-speaking countries (Austria, GDR, FRG) pass them in quantity.

8. In our study (as hinted at under 1 already), beyond presenting the data analyzed, we have managed to achieve the goal of widening the one-time survey of use for 1966 to an observation of the process of use of periodicals in the Academy Library. Therefore, our present overview provided an opportunity to revise earlier results in the light of new data. We can now establish the validity of some with more certainty, others are to be modified, sometimes even rejected. The examination of the process as a methodological approach makes it also possible to make conclusions as to the trends of use of periodicals today, or to work out a reasonable and economical storing system for our stock of periodicals.

The application of the law of scatter by Bradford is to be considered a methodological achievement. It was used during the examination of the scatter of both publication activities according to fields based on information read and reading interest.

Another result of our study is that some tasks for the future have also taken shape during work. Thus, in the context of global library studies, the necessity of investigating the use of the library stock makes no more doubt. The comparison of acquisition and use should constitute a valuable basis for the further development of our library stock. To establish the rate of obsolescence of the specialized literature and the so much disputed and examined development of 'half-life time' in Hungary, the said library use analysis could be fundamental and innovating. The tasks have been set and await someone to realize them.

Finally, we believe that the present study will not only encourage further work, but through the multifaced examination of the publication activities of users, it is more than mere analysis of library use. It also contributes to the drawing of some scientometric conclusions in some fields corresponding to the major collection areas of the Library.

TARTALOM

Bevezetés	3
1. Szakirodalmi áttekintés	5
1.2 Azonos periodikum-gyűjtemény különböző időmetszetben	6
1.3 A használt periodikum-anyag szakmegoszlása	8
1.3.1 Hivatkozás-elemzések	9
1.4 A felezési idő	12
1.4.1 A könyvtári használat csökkenésével mért avulás	12
1.4.2 A hivatkozások csökkenésével mért felezési idő	13
1.4.3 (A felezési időt befolyásoló tényezők)	14
1.5 A Bradford-féle szóródási törvény és az egyes szakok leggyakrabban használt folyóiratainak kapcsolata	15
1.6 A használt periodikumok nyelv és kiadási hely szerinti megoszlása	16
1.6.1 A nyelvi megoszlás tükröződése a könyvtári használatban	16
1.6.2 (A hivatkozások nyelvi megoszlása)	17
1.6.3 (A periodikumok származási, kiadási helye)	17
1.7 Olvasásszociológiai nézőpontok	18
1.7.1 Az egyetemi hallgatók olvasási szokásai	19
1.7.2 Az olvasásmód szociológiai vonatkozásai	20
1.7.3 A publikálás szociológiai vonatkozásai	21
1.8 A periodikumok és a többi tudományos tájékoztató forrás	22
1.9 Prognózisok és jövőbemutató tendenciák	23
2. Az Akadémiai Könyvtár 1973. évi periodikum-forgalma a használt anyag nézőpontjából	27
2.1 Mennyiségi elemzés	27
2.2 Minőségi elemzés	37
2.2.1 Minőségi elemzés a használt periodikum-féleségek szintjén	54
2.2.2 Minőségi elemzés a periodikum-féleségekre eső átlagos olvasói szám alapján	57
2.2.3 Minőségi elemzés a periodikum-féleségekre eső használati alkalmak alapján	63
2.2.4 A periodikum-használat többéves távlata állománytípusonként	72
2.2.5 Minőségi elemzés egy állománytípuson belül: a kurrens külföldi periodikumok használatára vonatkozó adatok	74
2.3 A kielégítetlen kérések problematikája	113

3. Az Akadémiai Könyvtár 1973. évi periodikum-forgalma és az olvasók	115
3.1 Az olvasók száma	115
3.2 Az olvasók rétegződése	117
3.2.1 Az Akadémiához fűződő kapcsolat vagy ennek hiánya mint rétegződési elv	117
3.2.2 Foglalkozás szerinti rétegződés	126
3.3 A használati alkalmak gyakorisága	140
3.4 Az állománytípusok iránti érdeklődés-különbségek	150
3.5 A használt periodikumok nyelve. Következtetések az olvasók nyelvismeretére vonatkozólag	153
3.5.1 A társadalomtudományok művelői által használt periodikumok nyelve	154
3.5.2 A természet- és alkalmazott tudományok művelői által használt periodikumok nyelve	155
3.5.3 A szakkutatásilag nem kategorizálható olvasók által használt periodikumok nyelve	160
3.5.4 Néhány értékelő megjegyzés	162
3.6 A tudományos érdeklődés alakulása foglalkozási áganként a periodikum-használat tükrében	164
3.6.1 Az Akadémiai Könyvtár fűgyűjtőkörébe tartozó társadalomtudományok művelőinek érdeklődés-struktúrája	166
3.6.2 Az Akadémiai Könyvtár mellékgyűjtőkörébe tartozó természettudományi területeket képviselő kutatók érdeklődés-struktúrája	172
3.6.3 Az Akadémiai Könyvtár gyűjtőkörébe nem tartozó alkalmazott tudományi területeket képviselő kutatók érdeklődés-struktúrája	177
3.6.4 A szaktudományi szempontból több irányba elkötelezett olvasói csoportok érdeklődés-struktúrája	181
3.7 Kitekintés további olvasószociológiai szempontokra	185
4. A "visszatérülés" kérdésköre. Az Akadémiai Könyvtárban folytatott periodikum-használat hatása a tudományos alkotómunkára	187
4.1 A publikáló olvasók száma	189
4.2 Olvasóink hazai publikációi	191
4.3 Néhány adat a külföldi publikációkra vonatkozólag	205
4.4 Az 1973. évi periodikum-használat a hivatkozások és forrás-idézetek tükrében	208
5. Az 1980. évi állapot	211
Összefoglalás	215
Jegyzetek	221
A felhasznált irodalom	225
Summary	233

CONTENTS

Introduction	3
1. A survey of the relevant literature	5
1.2 A periodical collection as surveyed in the course of years	6
1.3 Analysis by subject domains of the periodicals used	8
1.3.1 Citation-analysis	9
1.4 The half-life of periodicals	12
1.4.1 Obsolescence of periodicals measured by the decrease of library consultation	12
1.4.2 Obsolescence of periodicals measured by the decrease of references to articles therein	13
1.4.3 (Different factors modifying the half-life of periodicals)	14
1.5 Bradford's law and the most consulted periodicals in different domains	15
1.6 Languages and places of issue of the periodicals consulted	16
1.6.1 Languages of the periodicals consulted	16
1.6.2 Frequency of citations according to the language of the materials cited	17
1.6.3 Places and countries where the periodicals consulted were published	17
1.7 Sociological aspects of the reading of periodicals	18
1.7.1 Reading habits of university students	19
1.7.2 Methods of reading and other forms of use of periodicals	20
1.7.3 Sociological aspects of publishing	21
1.8 Periodicals versus other informational sources in natural sciences, technologies and humanities	22
1.9 Forecasts and tendencies	23
2. The Periodical Department of the Library of the Hungarian Academy of Sciences (Academy Library) and the used material in it	
2.1 Quantitative analysis	27
2.2 Qualitative analysis	37
2.2.1 Qualitative data about the periodicals consulted	37
2.2.2 Qualitative analysis of the average number of readers per periodical in different domains	57

2.2.3	Average number of consultation occasions of the periodicals used	63
2.2.4	The use of the periodicals in the course of several years separately analysed in the four types of stock	72
2.2.5	Qualitative analysis of a unique part of the stock: the current foreign periodicals	74
2.3	Requests of readers which could not be fulfilled	113
3.	The use of periodicals of the Academy Library and the readers	115
3.1	Number of readers	115
3.2	Types of readers	117
3.2.1	Readers having and not having official connections with the Hungarian Academy of Sciences	117
3.2.2	Readers categorised according to their professions	126
3.3	Data of periodical consultations	140
3.4	Differences of interest in the four types of stock	150
3.5	The foreign language knowledge of the readers at the Academy Library	153
3.5.1	The foreign language knowledge of the humanities scholars	154
3.5.2	The foreign language knowledge of the natural sciences scholars and engineers	155
3.5.3	The foreign language knowledge of the readers not included in the above groups (university and grammar school students etc.	160
3.5.4	Evaluation of the data	162
3.6	How people of different professions use the periodicals	164
3.6.1	How humanities scholars — the main readers — use the periodicals	166
3.6.2	How natural sciences scholars use the periodicals	172
3.6.3	How applied science scholars use the periodicals	177
3.6.4	How researchers in interdisciplinary sciences use the periodicals	181
3.7	Further sociological points of view about the reading of periodicals	185
4.	Impact of the periodical reading in the Academy Library upon the scientific production (upon publications)	187
4.1	The number of readers who publish	189
4.2	Publications of our readers issued in Hungary	191
4.3	Some data about publications of our readers issued in foreign countries	205
4.4	The periodicals used in 1973 and how their use is reflected in the references of the works published by our readers	208
5.	The periodical collection and its use in the year 1980	211
	Summary in Hungarian	215
	Notes	221
	References	225
	Summary in English	233

Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának főigazgatója
Alak: B/5 — Terjedelem: 21,4 (A/5) iv
Megjelenés: 1983. — Példányszám: 800
Készült az MTA Könyvtára házi
sokszorosító részlegében

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei
(Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae)

1. *Haraszthy Gyula*: A 130 éves Akadémiai Könyvtár. Bp. 1956. 23 p.
2. *Berlász Jenő* – *Sz[akmáryné] Németh Mária*: Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene. Bp. 1956. 30 p.
3. *Csapodi Csaba*: A legrégebb magyar könyvtár belső rendje. A pannonhalmi könyvtár a XI. században. Bp. 1957. 13 p.
4. *Berlász Jenő*: Az Akadémiai Könyvtár kéziratárának átalakulása. Bp. 1957. 21 p.
5. *Haraszthy Gyula*: Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszzerű kérdései. Bp. 1958. 16 p.
6. *Gergely Pál*: Arany János és az Akadémia Könyvtára. Bp. 1958. 8 p.
7. *Moravek, Endre*: Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen. Wien, 1957. 16 p.
8. *Sz[akmáryné] Németh Mária*: Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója. Bp. 1958. 14 p.
9. *Gergely Pál*: Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában. Bp. 1958. 11 p.
10. *Csapodi Csaba*: Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1958. 18 p.
11. *Moravek Endre*: Kiadványtípusok a katalógizálás szempontjából. Bp. 1958. 12 p.
12. *Sz[akmáryné] Németh Mária*: A központi folyóirat címjegyzék kérdései. Bp. 1959. 44 p.
13. *Csapodi Csaba*: L'avenir des périodiques scientifiques. La Haye, 1958. [2] p.
14. *Fülöpné] Csanak Dóra*: Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig. 1826–1849. Bp. 1959. 29 p.
15. *Moravek, E[ndre] – [Weger] Veger, [Imre]*: Kratkij szlovar' vengerszkih bibliograficseszkih terminov i szokrascsenij. Bp. 1959. 48 p.
16. *Csapodi Csaba*: Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek. Wien, 1959. 11 p.
17. *Csapodi Csaba*: A proveniencia elve a könyvtárban. Bp. 1959. 14 p.
18. *Rásonyi László*: Stein Aurél és hagyatéka. Bp. 1960. 40 p. 1 t.
19. *Sáfrán Györgyi*: Arany János és Rozvány Erzsébet. Bp. 1960. 178 p. 11 t.
20. *Rózsa György*: A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban – Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO. Bp. 1960. 19 p.
21. *Gergely Pál*: Pápai Párizs-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1961. 9 p.
22. *Gergely Pál*: Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1961. 15 p.
23. *Sarlóska Vince Ernő*: Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok. Bp. 1961. 14 p.
24. *Csapodi Csaba*: Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára? Bp. 1961. 25 p.
25. *Moravek, Endre – Weger, Imre*: Abbreviaturae cyrillicae. Bp. 1961. 138 p.
26. *Rásonyi László*: A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai. Bp. 1962. 19 p.
27. *Tökés László*: Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyv gyűjteménye és fotolaboratóriuma. Bp. 1962. 13 p.
28. *Fráter Jánosné*: „Nemzeti részvét emelte”. 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. Bp. 1962. 14 p.
29. *Büky Béla*: Székely Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1962. 24 p.
30. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 2. Instituta scientifica. Bp. 1962. VI, 278 p.
31. *Méretiné Juhász Margit*: Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban. Bp. 1963. 65 p.
32. *Rózsa, [György] George*: The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information. Bp. 1962. 13 p.
33. *Gergely Pál – Molnár Zoltán*: Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriuma. 1840–1960. Bp. 1962. VI, 377 p.
34. *Csapodi Csaba*: Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye? Bp. 1963. 18 p.
35. *Tökés László*: A mikrokártya és a kutatók. Bp. 1963. 18 p.
36. *Büky Béla – Csengeryné Nagy Zsuzsa*: Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz. Bp. 1963. 15 p.
37. *Gergely Pál*: Az Akadémia szerepe a Nemzeti Színház létrehozásában. Bp. 1963. 9 p.
38. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 3. Instituta paedagogica. Bp. 1963. VI, 377 p.
39. *György, [József]: Josef*: Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Bp. 1963. 29 p. 12 t.
40. *Rózsa György*: Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban. Bp. 1964. 17 p.

41. *Csapodi Csaba*: Beatrix királyné könyvtára. Bp. 1964. 26 p.
42. *Rózsa György*: Hagomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről. Bp. 1964. 13 p.
43. *Büky Béla*: A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témamegoszlási statisztikák készítése és alkalmazása. Bp. 1964. 16 p.
44. *Csapodi Csaba*: Conservation of the Manuscript and Old Book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences: methods and results. (1949–1964). Bp. 1965. 48 p. 16 t.
45. *Fráter Jánosné*: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből. (1865–1875). Bp. 1965. 59 p. 7 t.
46. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 1. Instituta rerum publicarum. Bp. 1965. 621 p.
47. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 7. Instituta communicationis. Bp. 1966. XXII, 355 p.
48. *Sáfrán, Györgyi*: Lettres de Romain Rolland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. Bp. 1966. 195 p. 4 t.
49. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 4. Religio. Bp. 1966. XVIII, 211 p.
50. *Rózsa [György] George*: Some considerations of the role of scientific libraries in the age of the scientific and technical revolution. – An essay and approach to the problem. Bp. 1970. 25 p.
51. *Simon Mária Anna*: A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata. Bp. 1966. 52 p.
52. *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának működése 1854–1949. Bp. 1966. 61 p. 3 t.
53. *Csapodi Csaba*: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ósnyomtatvány-gyűjteménye. Bp. 1967. 34 p.
54. *H[aranginé] Boros Vilma*: Széchenyi István hátrahagyott iratainak története. Bp. 1967. 57 p. 5 t.
55. *György József*: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói. Bp. 1968. 25 p.
56. *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai. Bp. 1968. 50 p.
57. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 6. Instituta oeconomica. Bp. 1969. XIX, 556 p.
58. *Szelei László*: A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára az Akadémiai Könyvtárban. Bp. 1970. 60 p.
59. *Sz[abóné] Garai Judit – Ujhelyi Gabriella*: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története. – Ocsérki isztorii knigoobmena Biblioteki Vengerszkjok Akademi Nauk sz ruszszkimi szovetszkimi bibliotekami. Bp. 1970. 46 p.
60. *Molnár Imre*: Peremlyukkártyás dokumentációs rendszerek létesítése kutatóintézeti könyvtárban. Bp. 1970. 134 p.
61. *H[aranginé] Boros Vilma*: Stein Aurél ifjúsága. Hirschler Ignác és Stein Ernő levelezése Stein Aurélról. 1866–1891. Bp. 1971. 148 p.
62. *Apor, [Éva] Eve*: The Persian manuscripts of the Vámbéry-bequest. Bp. 1971. 19 p. 1 t.
63. *Gergely Pál*: A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyron sorsa. Bp. 1971. 97 p. 8 t.
64. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 8. Instituta sanitatis publicae. Instituta caritatis. Instituta varii generis. Bp. 1971. XXI, 559 p.
65. *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában. Bp. 1971. 232 p. 2 t.
66. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 5. Instituta ad artes litteraturamque spectantia cum siglis periodicorum additis. Bp. 1972. XIX, 477 p.
67. *Vitályos László – Orosz László*: Ady-bibliográfia 1896–1970. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom. Bp. 1972. XXV, 425 p.
68. *Botka Ferenc*: Magyar szocialista irodalom oroszul 1921–1945. Bibliográfia. – Vengerszkaja szocialiszticeszkaja literatura na ruszszkom jazüke 1921–1945 gg. Bibliograficeszkij obzor. Bp. 1972. XIII, 127 p. 9 t.
69. *Szentgyörgyi Mária*: Célkitűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián. 1831–1945. Bp. 1973. 170 p.
70. *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai. 1854–1949. Bp. 1974. 430 p.
71. *Bendefy László*: Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirat-tárának Mikoviny-térképeire. 1. köt. Bp. 1976. 360 p.
72. *Bendefy László*: Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirat-tárának Mikoviny-térképeire. 2. köt. [Térképek]. Bp. 1976. 24 t.
73. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. A–L. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. Bp. 1975. 473 p.
74. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. M – R. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. Bp. 1975. 475–846 p.

75. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. S – Z. Repertórium 1840–1970. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. A repertóriumot összeáll. *Pétervári Lászlóné és Sz[abóné] Garai Judit*. Bp. 1975. 847–1242 p.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Közleményei
(Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae)

Új sorozat

- 1 (76). A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak szakirodalmi munkássága 1950–1975. Bibliográfia. Összeáll. *Fekete Gézné*. Bp. 1976. 80 p.
- 2 (77). Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. [Cikkgyűjtemény.] Bp. 1976. 62 p.
- 3 (78). *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum állománya az 1970-es években. Bp. 1977. 78 p.
- 4 (79). *Vitályos László*: Ady-Léda-Csinszka. Visszaemlékezések és levelek a költő életrajzához. Bp. 1977. 164 p.
- 5 (80). Scientia et virtus. Un commentaire anonyme de la Consolation de Boëce. Introduit et publié par *Sándor Durzsa*. Bp. 1978. 87 p.
- 6 (81). *Rozsondai Marianne*: Anton Koberger működése és a Koberger-kötések. Bp. 1978. 148 p. 75 t.
- 7 (82). *Körmendy Kinga*: A Knauz-hagyaték kódextörédei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa. Bp. 1979. 150 p. 17 t.
- 8 (83). *Bibó István*: A rákoskeresztúri egykori Podmaniczky – Vigyázó kastély története. Bp. 1979. 84 p.
- 9 (84). *Vitályos László – Orosz László*: Ady-bibliográfia 1896–1977. 2. bőv. kiad. Bp. 1980. 408 p.
- 10 (85). *Rolla Margit*: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980. 178 p.
- 11 (86). *Szántó György Tibor*: Az akadémiai könyv- és folyóiratkiadás története. Bp. 1983. 126 p.
- 12 (87). *Rolla Margit*: Kaffka Margit. 2. köt. Űt a révig... Bp. 1983. 226 p.

44,- Ft